

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI

ARAP ŞAİRLERDEN EBU'L-BAHR el-HATTÎ VE
ŞİİRLERİ

ABDULLAH ESAT BAĞCI

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. MUHAMMET TASA

KONYA 2023

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDULLAH ESAT BAĞCI		
	Numarası	16810601001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ ARAP DİLİ VE BELAGATİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	ARAP ŞAİRLERDEN EBU'L-BAHR EL-HATTÎ VE ŞİİRLERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Abdullah Esat BAĞCI

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	ABDULLAH ESAT BAĞCI		
	Numarası	16810601001		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ ARAP DİLİ VE BELAGATİ		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA		
Tezin Adı	ARAP ŞAİRLERDEN EBU'L-BAHR EL-HATTİ VE ŞİİRLERİ			

Bu çalışmada **Ķatîf**'de doğmuş, hayat serüvenini Bahreyn'de sürdürmüş, daha sonra günümüzdeki adıyla İran'a göç edip orada vefat etmiş olan Ebu'l-Baħr el-**Hattî**'nin hayatı ve şiirleri incelenmiştir.

Çalışma, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, problemi, yöntemi ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada kullanılan kaynaklara yer verilmiştir. Şairin yaşadığı dönem de bu bölümde ele alınmıştır.

Birinci bölümde Ebu'l-Baħr'ın hayatı ve edebî kişiliği incelenmiş ve Divân'ına dair genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde muhtevâ tahlili yapılmış ve medih, mersiye, **ihvâniyyât**, özlem, mektuba giriş, gazel, vâsf, **hamriyat**, hezliyyât ve dînî içerikli şiir muhtevâlarında kaleme aldığı şiirler örneklendirilmiştir. Şiirlerin ilgili yerlerinin metinleri ve tercümeleleri aktarılmış ve bu şiirlerle ilgili yorumlara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde şairin şiirleri kasîde yapısı, vezin ve kâfiye, anlatım yöntemleri ve kullanılan sanatlar açısından incelenmiştir.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr'ın, şiirlerinde Arap şiirinin ana muhtevâlarını ve diğer tâlî konularını başarılı şekilde şiirlerine yansıttığı tespit edilmiştir. Söz konusu şiirlerini, dil ve üslup özelliklerini başarılı şekilde kullanarak yazdığı belirlenmiştir.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	ABDULLAH ESAT BAĞCI		
	Student Number	16810601001		
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCES/ ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Muhammet TASA		
Title of the Thesis/Dissertation	AN ARAB POET ABU AL-BAHR AL-KHATTI AND HIS POEMS			

In this study, the life and poems of Abu al-Baħr al-Khatti, who was born in Qatif, continued his life in Bahrain, immigrated to Iran as it is known today, and died there, were examined.

The study consists of an introduction and three main parts. In the introduction part, the subject, importance, aim, problem and method of the research are discussed. In addition, the sources used in the study are included. The period in which the poet lived is also discussed in this section.

In the first chapter, Abu al-Baħr's life and literary personality are examined and general information about his Divan is given. In the second part, the content analysis was made and the poems he wrote in the content of panegyric, elegy, ikhwaneyat, longing, introduction to the letter, ghazal, wasf, khamriyat, defeat and religious poetry were exemplified. The texts and translations of the relevant parts of the poems and comments about them are given. In the third part, the poems of the poet are examined in terms of the structure of the ode, meter and rhyme, expression methods and rethorics.

As a result, it has been determined that Abu al-Baħr successfully reflects the main content and other secondary subjects of Arabic poetry in his poems. It has been determined that he wrote his poems by successfully using language and style features.

ÖN SÖZ

Şiir, şâirin yaşadıklarını, gördüklerini, hissettiklerini ve düşündüklerini kendine has üslubuyla söz ve mana sanatlarından yararlanarak muhatabına etkileyici bir şekilde aktarmasıyla oluşan bir edebiyat türüdür. Bir başka deyişle kişinin kendini ifade edişinin sanatsal şeklidir. Bunun yanında şâir, tecrübelerine bağlı olarak o dönemdeki siyasal ve toplumsal durumu, insan yapısını, tabiatı, dînî ve ahlakî değerleri kısacası pek çok olay ve olguyu şiiri sayesinde okuyucusuna yansıtmaktadır. Söz konusu duygu, düşünce, gözlem ve olay aktarımının edebî sanatlar ve söz güzellemeleri, vezin ve kâfiye ahengi gibi sanatsal bir çerçevede muhataba aktarılması şiirin etki gücünü artırmıştır. Ayrıca söz konusu şiirin sonraki kuşaklara ulaşmasına ve onlarda da aynı etkiyi oluşturmaya vesile olmuştur. Öyle ki şiirin etkileyciliği sayesinde okuyucu seneler sonra bile şiirde anlatılan olayda, duyguda ya da mekânda kendini bulabilmektedir.

Şiir, içerisinde barındırdığı unsurlarla evrensel bir iletişim aracı olmuş ve pek çok dönem ve toplumda yazılarak gönülden dile aktarılmış ya da yazıya dökülmüştür. Şiirin büyüleyici dünyası her toplum ve millette varlığını sürdürmüş, farklı milletler eşsiz şiirler kaleme alan şâirler yetiştirmiştir. Bu süreçten Arapça da payına düşeni fazlasıyla almıştır. Arap şiiri Cahiliye döneminden itibaren toplumun ve bireyin vazgeçilmez ifade biçimlerinden birisi olmuştur. Dolayısıyla Arap şiiri, hayatın içerisinden doğup geleneksel bir yapıya bürünmüş ve edebiyat dünyasına eşsiz ürünler bırakmıştır. Bu serüvende kendine ait yapısı şekillenen Arap şiiri, yapılan eklemeler ve yeniliklerle yoluna devam etmiştir. Arap coğrafyasında hüküm süren Emevîler, Abbasîler, Osmanlı ve dahî pek çok ulus, unsur ya da devlet bu serüvene şahitlik ederken onun gelişimine ve sürekliliğine de katkıda bulunmuştur. Bu katkıda en büyük pay söz konusu dönemlerde yaşayan ve etkileyici şiirler söyleyen şâirler olmuştur. Ebu'l-Baħr da bu şâirlerden birisidir.

Ebu'l-Baħr el-Hattî, kendi deyimiyle “Hat Şâiri”, XVI. yüzyılın sonlarında doğmuştur. Bu dönemlerde doğduğu toprak olan Ķatîf şehri bir ara Osmanlı yönetimine geçmiştir. Şâir, günümüzde Suudî Arabistan toprağı olan Ķatîf'i gençliğinde terk etmiş sonrasında Bahreyn ve o günkü adıyla Safevî Devleti'nde hayatını sürdürmüştür. Bu bağlamda Ķatîf, Bahreyn ve Safevî topraklarında Arap şiirinin ve edebiyatının sözcülerinden birisi olmayı başarmıştır. Yaşadığı dönemde mevcut siyasî, dînî ve mezhepsel karışıklıklara rağmen edebiyat çevresinden kopmamış olması da dikkat çekmektedir. Şâir, dîvanı içerisinde yer alan ve sayısı iki bin dört yüz yetmiş dört beytiyle Arap şiirinden güzel örnekler sunmuştur. Şâirin,

hayatının, edebî ve ilmî bakımdan çevresinin, Arap şiirindeki bilgi ve becerisinin incelenmesi, yaşadığı dönem ve bölgenin edebî düzeyini tespit açısından önemli görülmüş ve bu çalışma yapılmıştır.

Araştırma esnasında konunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar her aşamasında desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Tasa'ya şükranlarımı sunarım.

Abdullah Esat Bağcı

2022/Konya

ÖN SÖZ.....	I
TRANSKRİPSİYON.....	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
KONU İNCELEMESİ VE XVI. YÜZYILDA BAHREYN'İN GENEL DURUMUNA BİR BAKIŞ... 1	
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	2
2. Araştırmanın Problemi, Amacı ve Yöntemi.....	3
3. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar.....	4
4. Şâirin Yaşadığı Dönem	6
4.1. Siyasî Hayat.....	7
4.2. Sosyal Hayat.....	10
4.3. Kültürel hayat.....	10
BİRİNCİ BÖLÜM.....	15
EBU'L-BAHR el-HAṬṬÎ'NİN HAYATI, DÎVÂNİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ.....	15
1. Hayatı	16
1. 1. Nesebi, Ailesi ve Doğumu.....	17
1. 2. Eğitimi.....	18
1. 3. Katîf'ten Ayrılışı ve Bahreyn'e Yerleşmesi	19
1.4. Safevî Topraklarındaki Yaşamı ve Diğer Yolculukları.....	21
1. 5. Vefatı.....	23
2. Edebî Kişiliği.....	23
3. Dîvânı	26
İKİNCİ BÖLÜM.....	28
EBU'L-BAHR el-HAṬṬÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ.....	28
1. Medih	32
1.1 Yöneticileri Methi	33
1.2 Dostlarını Methi	44
1.3. Diğer Medihleri	52
2. Mersiye.....	54
3. İhvâniyyât.....	78
3.1. Şiirsel Yazışmalar.....	79
3.2. İstek/Talep	84
3.3. Özür Dileme	88
3.4 Eleştiri/Sitem.....	93
4. Özlem ve Uzaklıktan Şikâyet.....	97
5. Hezliyât	109

6. Gazel.....	112
6.1. Afif Gazel.....	113
6.1.1. Aşk.....	114
6.1.1.1. Aşkın Mahiyeti ve Tezahürleri.....	114
6.1.1.2. Mâşuk.....	115
6.1.2. Ayrılık ve Özlem.....	118
6.1.3. Sitem.....	119
6.1.3.1. Sevgiliye Sitem.....	119
6.1.3.2. Kınayıcı ve Dedikoduculara Sitem.....	121
6.2. Hissi Gazel.....	122
6.2.1. Yanak.....	123
6.2.2. Bakış.....	124
6.2.3. Göz ve Göz Kapağı.....	125
6.2.4. Endam.....	126
6.2.5. Elbise ve Takılar.....	127
6.2.6. Yüz.....	128
7. Hamriyat ve Mucun.....	129
8. Mektup ve Yazılarına Mukaddime Olarak Yazdığı Şiirler.....	136
9. Tasvîr/Vasf.....	141
10. Dini İçerikli.....	145
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	150
EBU'L-BAHR el-HAṬṬÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ.....	150
1. Şekil Özellikleri.....	151
1.1 Dîvândaki Nazım Türleri.....	151
1.2. Kasîdenin Yapısı.....	153
1.2.1. Maṭla' Beyitleri.....	154
1.2.2. Mukaddime.....	157
1.2.2.1. Medih.....	159
1.2.2.2. Şikâyet ve Özlem.....	162
1.2.2.3. Gazel.....	165
1.2.2.4. Aṭlal.....	167
1.2.3. Tehalluş.....	170
1.2.4. Hatime.....	173
1.3. Vezin ve Kâfiye.....	176
1.3.1. Vezin.....	177
1.3.2. Kâfiye.....	179

2. Dil ve Üslup Özellikleri	180
2.1. Kelime Seçimi	180
2.2. Cümle Yapıları	183
2.2.1. Haber Cümleleri	183
2.2.2. İnşâ Cümleleri	186
2.2.2.1 Emir	187
2.2.2.2 Nehiy	189
2.2.2.3 İstifham.....	190
2.2.2.4 Nida	191
2.2.2.5 Ta‘accub	193
2.3. Anlatım Yöntemleri.....	195
2.3.1. Muḥâvere.....	195
2.3.2. Taḥkiye	197
2.3.3. Beyân Üsluplarından Yararlanma	200
2.3.3.1. Teşbîh	200
2.3.3.2. Mecâz	203
2.3.3.3. İstiare	206
2.3.3.4. Kinâye	209
2.3.4. Bedi’ Sanatlardan Yararlanma	211
2.3.4.1. Cinâs.....	212
2.3.4.2. İktibâş	214
2.3.4.3. Tazmîn.....	216
2.3.4.4. Raddu’l-‘Acz Ala’ş-Şadr.....	218
2.3.4.5. Tıbak.....	220
2.3.4.6. Mukâbele	222
2.3.4.7. Murâ‘atu’n-Nazîr.....	223
2.3.4.8. Taşrî‘	225
2.3.4.9. Mübalağa	228
2.3.4.10. Telmîh	231
2.3.4.11. Te’kîdu’l-Medḥ bima Yuşbihu’z-Zem	233
2.3.4.12. Tevriye.....	235
2.3.4.13. İrsâlu’l-Mesel	236
SONUÇ VE TARTIŞMA.....	237
KAYNAKÇA	244

TRANSKRİPSİYON

أ	: A, a – E, e	س	: S, s
أ	: U, u	ش	: Ş, ş
إ	: I, ı – İ, i	ص	: Ş, ş
آ	: Â, â – Ê, ê	ض	: Đ, đ
أ	: Ū, ū	ط	: T, t
إ	: Î, î	ظ	: Z, z
ء	: ’	ع	: ‘
ب	: B, b	غ	: Ğ, ğ
ت	: T, t	ف	: F, f
ث	: <u>S</u> , <u>s</u>	ق	: K, k
ج	: C, c	ك	: K, k
ح	: H, h	ل	: L, l
خ	: <u>H</u> , <u>h</u>	م	: M, m
د	: D, d	ن	: N, n
ذ	: <u>Z</u> , <u>z</u>	و	: V, v
ر	: R, r	ه	: H, h
ز	: Z, z	ي	: Y, y

Not: Yukarıda verilen transkripsiyon alfabeti şahıs isimleri, eser adları ve künyeler için; gerekli durumlarda da kimi kelimelerin telaffuzlarını göstermek için kullanılmıştır. “Ömer, Ali... vb.” sık kullanılan özel isimler Türkçede kullanıldığı gibi yazılmış transkripsiyon uygulanmamıştır. Tamlama şeklinde ya da bileşik olan isimlerin Arapça okunuşları esas alınmış fakat okunuş kolaylığı için “Nûruddîn” şeklinde yazılmıştır. Harf-i tariflerin yazımında “el- ...” şeklinde küçük harf kullanılmış, cümle başlarında ya da dipnotlardaki isimlerin başlangıcında da bu usul gözetilmiştir. Şemsî harflerle başlayan kelimelerin başındaki harf-i tarifler ise, “es-Se’alibi” şeklinde kelimenin ilk harfinin okunuşu esas alınarak belirtilmiştir.

KISALTMALAR

b.	:	İbn, bin
Bkz./bkz.	:	Bakınız
bs.	:	Basım, Baskı
b.y.	:	Basım Yeri Yok
c.	:	Cilt
der.	:	Derleyen
DİA	:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	:	Editör
Erişim	:	Erişim Tarihi
Haz. / haz.	:	Hazırlayan
h.	:	Hicrî
m.	:	Mîlâdî
Nşr. / nşr.	:	Neşreden
Thk. / thk.	:	Tahkik eden
ö.	:	Ölümü, vefat tarihi
S.	:	Sayı
Trc. / trc.	:	Tercüme eden
ty.	:	Tarihsiz
vb.	:	Ve benzeri
v.dğr.	:	Ve diğerleri
y.	:	Yıl
y.b.	:	Yayıncı Bilinmiyor
y.y.	:	Yüz yıl

GİRİŞ
KONU İNCELEMESİ VE XVI. YÜZYILDA BAHREYN'İN GENEL
DURUMUNA BİR BAKIŞ

Konu İncelemesi ve XVI. Yüzyılda Bahreyn'in Genel Durumuna Bir Bakış

Çalışmanın giriş bölümünde öncelikle araştırmanın konusu, önemi, amacı ele alınacak, çalışmada kullanılan yöntemden bahsedilecek ve Bahreyn'in XVI. yüzyıldaki siyâsî ve kültürel durumuna dair kısa bilgiler verilecektir.

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusunu Ebu'l-Baħr el-Ĥattî'nin hayatı, edebî kişiliği ve *Dîvân*'ında yer alan şiirlerin muhtevâ tahlili ile şekil ve üslup özelliklerinin incelenmesi oluşturmaktadır.

Ebu'l-Baħr el-Ĥattî, Ķatîf'te XIV y.y.'ın sonlarında dünyaya gelmiş, gençliğinin ilk yıllarında Bahreyn'e göç etmiş, daha sonra bir dönem Safevî topraklarında yaşamış ve hayatı sürekli seyahatlerle geçmiş bir şâirdir. Yaşadığı topraklarda Portekiz'in etkin ve egemen gücü onun seyahatlerinde etkili olduğu gibi şâirliğine bazı hususiyetler kazandırması açısından da önemli olmuştur. Şâirin ilk eğitimini Ķatîf'te alması, Bahreyn'in seçkin ve ilim geleneğinden olan âlim ve edipleriyle görüşmesi, onlardan ilmî ve edebî alanda eğitim alması bunun yanında Safevîler'in önemli isimleriyle ilmî ve siyasî görüşmeler yapması edebî yönden gelişimine etki etmiş ve bu unsurları şiirine yansıtmıştır.

Küçük yaşlardan itibaren şiire ve edebiyata meraklı olduğu ifade edilen Ebu'l-Baħr'ın bazı Cahiliye şiirlerini bildiği söylenmektedir. Geleneğe hâkimiyeti gazel şiirlerinde kendisini göstermekte ve geleneğin taklîdi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra sonraki dönemlerde şiirine yeni bir nefes kazandırabilmiş ve yenilikçi bir şâir olarak da anılmıştır.

Hem siyâsî hem edebî kişiliği ile döneminde dikkat çekmiş, benimsediği mezhepsel görüş nedeniyle de özellikle Şîî dünyasında ilgi uyandıran isimlerden olmuştur. Bu bağlamda *Dîvân*'ı üzerine yapılan tahkik çalışmalarının araştırma kısımları başta olmak üzere bu döneme ve coğrafyaya dair yazılan eserlerde Portekiz mezâlîmi bahsinin yanı sıra Osmanlı'nın da bölgedeki eziyetlerinden söz edilmektedir. Bu baskıların da şâiri etkilediği ve hayatının yolculuklarla geçmesine sebep olduğu iddiası güçlü şekilde vurgulanmaktadır.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr çocukluğundan itibaren edindiği edebî birikimi şiirlerine yansıtmış; medih, mersiye, ihvâniyyât, gazel, vâsf vb. birçok muhtevâda şiirler yazmıştır. Edebî sanatlarla süslediği şiirlerinin bazılarında geleneksel çizgiyi yansıtmış bazılarında ise yenilikler ortaya koymuştur. Şiirleri, dönemin sosyolojik, siyasi ve ekonomik yansımalarını ortaya koyması açısından önemlidir. Bunun yanında hayatı boyunca ilim geleneği içerisinde bulunmuş ailelerle bir arada olmuştur. Bu açıdan da dönemin önemli edip, şâir ve âlimlerine dair izdüşümleri şiirlerinde yerini almıştır.

Ebu'l-Baħr el-Hattî ve Şiirleri bahsi geçen hususlar nedeniyle ve dönemin edebiyat anlayışını yansıtmaması açısından incelenmeye değer bulunmuştur. Ebu'l-Baħr el-Hattî ve Şiirlerine dair Türkçe olarak bir çalışma yapılmamış olması da Şâiri ve *Dîvân*'ını önemli hâle getirmiştir.

2. Araştırmanın Problemi, Amacı ve Yöntemi

Araştırma, Ebu'l-Baħr'ın Şiirlerinin edebî değeri açısından durumunu tespit etmek üzere gerçekleştirilmiştir. Şairin doğduğu ve hayatını srdrdğu yerlerden, orada yaşayanlardan ve yaşananlardan ne derece etkilendiği ve bunları Şiirine nasıl yansıttığı sorularına cevap aranmıştır. Ayrıca Arap Şiir geleneğine ne derece hâkim olduğu ve yenilik bağlamında neler sunduğu ortaya konulmak istenmiştir.

Ebu'l-Baħr'ın yaşadığı dönemin (XVI. ve XVII. y.y.) ve hayatının incelendiği, Şiirlerinin muhtevâ ve Şekil zellikleri açısından irdelendiği bu çalışmanın temel amacı Ebu'l-Baħr'ın Şiirlerinin edebî açıdan değerinin tespit edilmesidir. Bu durumla bağlantılı olarak Şiirlerinin gelenek ve yenilik bağlamında konumu, içerisinde bulunduğu siyâsî, dînî, ekonomik durumların Şiirlerine yansıması, irtibatlı olduğu edebî çevreden ne Şekilde etkilendiği ve onlar üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın ana amacına yönelik olarak Ebu'l-Baħr'ın Şiirleri öncelikle muhtevâ daha sonra da Şekil ve üslup özellikleri açısından incelenmiş böylece Şairin benimsediği metodu ortaya çıkarmak hedeflenmiştir. Bu açıdan *Dîvân*'ında yer alan 2474 beyit tahlil edilerek söz konusu amacın gerçekleştirilmesine gayret edilmiştir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden “doküman inceleme yöntemi” kullanılmıştır. İnceleme aşamasında ise “nitel içerik analizi” yapılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın detayları tespit edilmiş, detaylara ait veriler toplanarak edebî tenkît esaslarına göre sınıflandırmaya dâhil edilmiştir. Sınıflandırma sonrası veriler, ilgili esaslara göre analiz edilerek yorumlanmıştır. Çalışma sürecinin detaylarına değinilecek olursa öncelikle Ebu'l-Baħr'ın dîvanında yer alan Şiirler dijital ortama aktarılarak harekelenmesi yapılmış ve bahirleri tespit edilmiştir. Daha sonra muhtevâ özellikleri bakımından tasnîfi yapılmış ve çalışmada örnekleme oluşturacak Şiirler tespit edilmiştir. Söz konusu Şiirlerin evirileri yapılmış, edebî tenkît usullerine göre analiz edilmiştir. Bu Şiirlerde kullanılan edebî sanatlar, vezin ve kâfiye unsurları, anlatım yöntemleri vb. açılardan ayrıca bir tasnîfe tabi tutulmuştur. Başlıklarla ilgili örnekler hem asıl metin hem de tercümeleriyle verilmiştir. Tercüme yapılırken asıl metne bağlı kalınmıştır. Gerekli görülen yerlerde parantez içerisinde

açıklamalar ya da kastedilen anlamlar verilmiştir. Şiirler, dipnotta esas alınan kaynaktaki sayfa sayısına göre verilmiştir. Ayrıca bazı şehir, bölge adları, özel isimler ve terimlerle ilgili bilgiler dipnotta yer almıştır.

Çalışma, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ebu'l-Baħr'ın hayatı ve edebî kişiliği incelenecektir. İkinci bölümde muhtevâ tahlili yapılacak ve medih, mersiye, ihvâniyyât, özlem, mektuba giriş, gazel, vâsıf, hamriyat, hezliyyât ve dînî içerikli şiir muhtevâlarında kaleme aldığı şiirler örneklendirilecektir. Üçüncü bölümde şâirin şiirleri, kasîde yapısı, vezin ve kâfiye, anlatım yöntemleri ve kullanılan sanatlar açısından incelenecektir. Söz konusu muhtevâ türleri ve diğer kavramlarla ilgili kısa bilgiler verilecek, bazılarının ise tarihî serüvenine önemi gereği kısaca değinilecektir.

3. Araştırmada Kullanılan Kaynaklar

Ebu'l-Baħr el-Hattî'ye ve şiirlerine dair ülkemizde yapılan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun yanında şâirin dîvanına ve şiirlerine dair Arap ve Fars coğrafyasında çalışmalar ve incelemeler bulunmaktadır.

Çalışmanın ana kaynağını Ebu'l-Baħr el-Hattî'nin *Dîvân*'ı oluşturmaktadır. Söz konusu dîvana dair tespit edilen dört tahkik çalışması mevcuttur. Bunlardan ilki Ali el-Haşimî'ye aittir ve 1953'te İran'da Haydariye matbaasında basılmıştır. İkincisi Enîse Ahmed Halil ve Abdulcelil Manşur el-'Arîd tarafından yapılan tahkik çalışmasıdır. Bu çalışma Muessesetu Abdulaziz Suud el-Babtîn es-Sekâfiyye tarafından 2002 yılında *Dîvânu Ebi'l-Baħr eş-Şeyh Cafer el-Hattî* ismiyle basılmıştır. Ebu'l-Baħr'ın *Dîvân*'ına yönelik araştırma ve tahkik yapan üçüncü bir isim de Adnan es-Seyyid Muhammed el-'Avâmî'dir. Muhakkikin çalışması el-İntişâru'l-'Arabî tarafından *Dîvânu Ebi'l-Baħr* ismiyle 2005 yılında basılmıştır. Söz konusu çalışmada diğer çalışmalarda bulunmayan bazı şiirlerin de eklenmesi nedeniyle ana kaynak olarak kullanılmıştır. Çalışmada şiirlerin sayfaları bu nüshaya göre verilmiş, dipnotlarda tahkik eden kişi zikredilmemiştir. Bahsi geçen diğer çalışmalara da ulaşılmış ve gerektiği yerlerde onlardan da istifade edilmiştir. Dipnotlarda her iki çalışma da tahkiki yapan kişiler zikredilmiştir. Ali el-Hâşimî'ye ait olan nüsha Muhammed Rıza Nasrullah tarafından gözden geçirilerek 2022 yılında Dâr Suttâr tarafından yeniden basılmıştır. Söz konusu nüshaya ulaşılamamıştır. Bahsi geçen çalışmalardan üçüne ulaşılmamasından dolayı *Dîvân*'ın yazma nüshalarına ulaşma gereği duyulmamıştır.

Ebu'l-Baħr'ın doğduğu ve yaşadığı bölgeler ve şiirlerinde yer alan bazı yer adları ile ilgili Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Buldân*'ına mürâcat edilmiştir. İlgili bölgelerin siyasi

ve sosyal yapısı ve tarihi ile ilgili bilgilerin derlenmesi konusunda Emel İbrahim ez-Zeyyânî'nin, *el-Bahreyn beyne'l-İstiklâli's-Siyâsi ve'l-İntilâki'd-Duveli*, Hasan Hüseyin Âli Selhâm Mekkî'nin *Halîcu'l- Kâtif ve's-Şıra*, Muhammed Bâkır b. Zeynil'âbidîn b. Ca'fer el-Mûsevî el-Hânsârî'nin, *Ravdâtu'l-Cennât* isimli eserlerinden istifade edilmiştir. Ayrıca Mustafa L. Bilge'nin *DİA*'da yer alan "Bahreyn" ve "Kâtif" maddeleri çalışmada kullanılan kaynaklardandır. Bunların yanında Zekeriya Kurşun'un, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*'nde yayımlanan "Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi Siyaseti: Bağdat, Basra ve Lahsa Beylerbeylikleri (1534-1672)" isimli makalesi ve Cengiz Orhonlu'nun *İstanbul Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*'nde neşrettiği "1559 Bahreyn Seferine Ait Bir Rapor" isimli çalışması da bölge olaylarına nesnel bakış açısı getirmesi açısından istifade edilen çalışmalardandır.

Ebu'l-Baħr'ın hayatına dair bilgiler verilirken onun şiiirlerinden örnekler de sunan el-Muħibbî'nin *Nefhatu'r-Reyhâne* ve *Hulâsatu'l-Eser*, İbn Ma'sûm'un *Sulâfetu'l-Aşr*, Ali el-Bilâdî el-Baħrânî'nin *Envâru'l-Bedriyyîn fî Terâcimi'l-Baħreyn* ve Muhsin el-Emîn'in *A'yânu's-Şi'a* isimli eserlerinden istifade edilmiştir. Söz konusu eserlerde şâirin hayatına dair önemli bilgiler olsa da çok detay verilmemesi nedeniyle *Dîvân*'a dair bahsi geçen tahkik çalışmalarının araştırma bölümlerinden istifade edilmiştir. Ayrıca *Dîvân*'da yer alan beyitler hayatına dair en önemli bilgilerin elde edildiği kaynak olmuştur.

Şiiirlerinin muhtevâ tahlili yapılırken kullanılan terim ve temalarla ilgili Arap edebiyatının temel kaynaklarından olan, İbn Kuteybe'nin *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, Kudâme b. Ca'fer'in *Naħdu's-Şi'r*, Ebû Hilâl el-'Askerî'nin *Kitâbu's- Şinâ'ateyn*, İbn Raşîk'in *el-'Umde* ve İbn Tabâtabâ'nın *'Iyâru's-Şi'r* isimli eserleri esas alınmıştır.

Ebu'l-Baħr'ın şiiirleri şekil ve üslup bakımından incelenirken yukarıda bahsi geçen eserlerin yanında İbn Hicce el-Hamevî'nin, *Hizânetu'l-Edeb*'i, Abdulkâhir el-Curcânî'nin *Delâilu'l-İ'câz*'ı, es-Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-Ulûm*'u, el-Hatîb el-Kazvînî'nin *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*'sı, el-Kartâcennî'nin *Minhâcu'l-Bulegâ ve Sirâcu'l-Udebâ*'sı gibi eserlerden yararlanılmıştır. Ayrıca Ahmed Maṭlûb'un *Mu'cemu'l-Muṣtalahati'l-Belâgiyye ve Taṭavvuruhâ* isimli eserine müracat edilmiştir.

Bazı kavram ve terimlerin açıklanmasında el-Halîl b. Ahmed'in *Kitâbu'l-'Ayn*'ı, el-Cevherî'nin *eş-Şihâh*'ı, İbn Dureyd'in *Cemheratu'l-Luġa*'sı gibi temel sözlüklerden yararlanılmıştır.

Bahsi geçen eserlerin yanında daha pek çok kaynaktan istifade edilmiştir. Ancak söz konusu eserler gerek dipnotlarda gerekse kaynakçada yer aldığından burada daha çok istifade edilen kaynaklar verilmekle yetinilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümüne geçmeden önce şâirin yaşadığı dönemle ilgili bilgiler vermek yerinde olacaktır. Çünkü o dönem yaşanan olayların şâirin hayatına doğrudan etkisi bulunmaktadır.

4. Şâirin Yaşadığı Dönem

Ebu'l-Baħr el-Ḥattî çocukluk yıllarını Ḳatîf'te geçirmiştir. Ḳatîf, Yâḳût el-Ḥamevî tarafından “*Bahreyn'in bir şehri*”¹ olarak ifade edilmektedir. Ancak Ḳatîf ve civarında bulunan bölgeyi Bahreyn'e geçiş ve Basra Körfezi'nin güvenlik alanı olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Şâir yirmili yaşlarında çeşitli nedenlerle gitmek zorunda kaldığı Bahreyn'de hayatının önemli bir bölümünü geçirmiştir. Şâirin ilk eğitimini aldığı ve şâirliğe ilk adımı attığı yer olan Ḳatîf ve pek çok şiirini kaleme aldığı Bahreyn'in içerisinde bulunduğu sosyal ve siyâsî durum onun şiirlerinde kendisini fazlasıyla göstermiştir. Şairin yaşadığı bölgelerin haritası, onun hayatı ele alınırken verilecektir. Burada siyasî çekişmelerin daha çok gerçekleştiği Bahreyn haritasını vermekle yetinilecektir².

¹ Şehabuddîn Ebû Abdullah Yâ'ḳût b. Abdullah er-Rûmî el-Ḥamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2. Baskı, Dâru Şâdir, 1995, Beyrut, 1995, IV, 378.

² Mustafa L. Bilge, “Bahreyn”, *DİA*, İstanbul, 1991, IV,493.

Bu bağlamda Kâtîf ve Bahreyn'in siyasi bakımdan çalkantılı geçen yılları, buna bağlı olarak değişen sosyal ve kültürel yaşamın incelenmesi Ebu'l-Bahr'ın şiirlerini anlamak açısından önem arz etmektedir.

4.1. Siyasî Hayat

Bahreyn tarihinin antik dönemdeki kısmıyla ilgili çok net bilgiler yoktur. İlk devirlerde yaşayan kabilelerden Güney Arapları olarak da bilinen Kahtâniler'in bazı kollarının bölgede bulunan Tenuh birliğine dâhil olduğu bilinmektedir³. Daha sonra Kuzey Arapları olan Adnanîler'in kolları Temîm, Bekir ve Tağlib kabileleri Bahreyn'e gelmiştir⁴. İslamiyetin Arap Yarımadası'nda yayılmaya başlamasından sonra bölge yöneticileri ve halkı İslam'ı barış yoluyla kabul etmiştir. Bu süreç Mekke fethi sonrası Hz. Peygamber'in davet mektubu ile gerçekleşmiştir. İlerleyen süreçte yönetimi eline alıp Bekr b. Vail ve Rebi'â kabilelerinin de desteğini alan Hıtam el-'Abdî ridde hareketini başlatmıştır. Hz. Ebubekir döneminde bastırılan bu hareket sonrası Bahreyn yeniden İslam devletine tabi olmuştur. Emevîler döneminde Basra'ya bağlanmıştır. Gerek Emevî gerekse Abbasî dönemlerinde Haricîler ve Şiîler bölgede söz sahibi olmuşlar ve güçlenmişlerdir⁵. Bölgede daha sonra Karmatîler, Uyûnîler, Salgurlular, Tabîler, Cebrîler hâkimiyet sağlamıştır⁶.

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethiyle büyük darbe yiyen Avrupalılar alternatif ticaret yollarına yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu bağlamda Portekizliler'in bölgeye olan ilgileri XVI. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır. Aden ve Kızıldeniz'i ele geçiren Portekizliler Bahreyn'e kadar ilerlemişler ve 1521 yılında hem Kâtîf'i hem de Bahreyn'i ele geçirmişlerdir. Portekizliler'in bölgedeki hâkimiyetlerinin 1507-1622 yılları arasında sürdüğü kaynaklarda ifade edilmektedir⁷. 1529 yılında sünnî bir yönetici olan Emir Zülfikar Osmanlı'ya bağlılığını bildirmiş ve Bağdat'ın anahtarını Kanunî Sultan Süleyman'a göndermiştir⁸. Şah İsmail'in oğlu bu olay üzerine Bağdat'a bir baskın düzenlemiş ve Emir Zülfikar'ı öldürmüştür. Osmanlı Devleti ise Safevi Devleti'nin Şiîliği yayma politikasını da önlemek amacıyla doğrudan Safevî Devleti'ne bir sefer hazırlasa da Safevîler Osmanlı karşısına çıkamamış ve sefer

³ Mustafa L. Bilge, "Bahreyn", *DİA*, IV, 493.

⁴ Emel İbrahim ez-Zeyyânî, *el-Bahreyn beyne'l-İstiklâli's-Siyâsi ve'l-İntilâki'd-Duvelî*, b.y., 1994, 39.

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Mahmud Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'-Halîci'l-'Arabî*, Dâru 'Usâme li'n-Neşr, Amman, 2003, 99-101.

⁶ Detaylı bilgi için bkz. Şâkir, *Mevsûatu Târîhi'-Halîci'l-'Arabî*, 2003, 59-60.

⁷ ez-Zeyyânî, *el-Bahreyn*, 42; Rumbeyoğlu Fahreddin, Mehmed Nabi, Bab-ı Ali Hariciye Nezareti Bahreyn Adaları Meselesi, Akt: Ünal Taşkın, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2014 yıl: 7, S. XXVII, 1005.

⁸ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi Siyaseti: Bağdat, Basra ve Lahsa Beylerbeylikleri" (1534-1672), *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2018, S. 12, 9.

Bağdat'ın ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştır⁹. Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat'ı ele geçirmesiyle Basra ve Fars Körfezi'ne giden yol Osmanlı'ya açılmıştır. Bölge halkının ve yöneticilerin siyasi istikrarsızlık ve Portekiz mezâlimi nedeniyle Osmanlı Devleti'nden yardım istemeleri de¹⁰ bölgenin hâkimiyetinin Osmanlı'ya geçişinde etkili olmuştur. Kanunî Bağdat'ta iken Kâtîf, Bahreyn ve Basra hâkimleri de Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmiştir. Osmanlı Devleti bunun üzerine ilgili bölgelere doğrudan yönetici atamamış bunun yerine bağlılıklarını bildiren yöneticileri tekrar görevlendirmiştir. Ancak yönetici değişiklikleri vb. durumlarda bölgede sorun yaşayan Osmanlılar, bölge ile ilgili asıl adımları 1550 yılından itibaren atmaya başlamışlardır¹¹. Kâtîf, 1555 yılında kurulan Lahsâ Beylerbeyliğine bağlanmıştır¹². Osmanlılar, Körfezin stratejik önemi olan ticaret üstlerinden Kâtîf ve Lahsa'da hâkimiyeti tam olarak sağladıktan sonra doğrudan Bahreyn'e yönelmemişlerdir. Diğer bölgelerdeki politikalarını burada da sürdürmüşler ve yerel yöneticileri görevde tutmuşlardır. Ancak Lahsa Beylerbeyi Mustafa Paşa merkezî idareden habersiz ve izinsiz olarak 1559 yılında bu bölgeye çıkarma yapmıştır. Bu çıkarmanın sonucunda devletin önemli kayıplar verdiği Mühimme defterlerinde yer alan yazışma ve mektuplardan anlaşılmaktadır¹³. Bu gelişme Portekizliler'in son derece önem verdikleri Bahreyn'e iyice tutunmalarına ve bir süre daha etkin olmalarına neden olmuştur¹⁴. Bölgeyi bir süre kendisine tabiyetini bildiren idarecilerle yöneten Osmanlı Devleti bölgede hâkimiyet sağlamakta güçlük çekmiştir. Bir süre sonra tekrar Portekizliler'in kontrolüne geçen bölge 1602 yılında Safevîler'e bağlı birlikler tarafından ele geçirilmiş ve Portekizliler bölgeden çıkarılmıştır¹⁵. Bölgede yaşanan siyasî çekişmeler ilerleyen yıllarda da sürmüş ve Osmanlılar bölge üzerindeki iddiasından vazgeçmemiştir. Ayrıca bölge sonraki dönemde İran ve Arap kabileleri arasında sürecek iktidar mücadelesine ve İngilizler'in bölgedeki etkinliğine de şahit olmuştur¹⁶.

Kâtîf, Lahsa, Bahreyn ve civar bölgelerin tarihi incelendiğinde siyasî istikrarın sağlanamadığı görülmektedir. Şâirin yaşadığı döneme kadar pek çok devlete yurt olan topraklar o dönemde de siyasî çekişmelerin odağı olmuştur. Portekizliler'in bölgeye olan

⁹ Kurşun, "Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi Siyaseti", 11-12.

¹⁰ Hasan Hüseyin Mekkî Âli Selhâm, *Halîcu'l- Kâtîf ve 'ş-Şıra'*, Dâru Etyâf li'n-Neşri ve't-Tevzî', Suudî Arabistan, 2015, I, 315.

¹¹ Kurşun, "Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi Siyaseti", 17.

¹² Mustafa L. Bilge, "Kâtîf", *DİA*, XXV, 44.

¹³ Cengiz Orhonlu, "1559 Bahreyn Seferine Ait Bir Rapor", *Tarih Dergisi*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1968, c. XVII, S. 22, 1; Beşir Zeynelabidin, *el- Bahreyn ve 'Alâkâtuha'l-Hâriciyye İbane'l-Karni's-Sâdisi 'Aşar*, Matba'atu Câmî'ati'l-Bahreyn, Bahreyn, 2009, 187.

¹⁴ Zekeriyâ Kurşun, "Osmanlı Devleti'nin Basra Körfezi Siyaseti", 20.

¹⁵ Mustafa L. Bilge, "Kâtîf", *DİA*, Ankara, 2022, XXV, 44.

¹⁶ ez-Zeyyânî, *el-Bahreyn*, 44.

ilgisi, Osmanlı'nın bölgeyi ihmal etmemesi ve dindaşlarını kaderine terk etmemesi yanında yeni güçlenen şîi Safevî Devleti'nin bölgede var olma çabası ciddi mücadelelerin gerçekleşmesine neden olmuştur. Ayrıca bölgedeki halkın ve yerel iktidarların farklı taraflara desteği bölgenin sürekli olarak el değiştirmesine ve siyasi istikrarın sağlanamamasına yol açmıştır. Bu karışıklıklar Kâtîf'ten Bahreyn'e olduğu gibi diğer bölgelere de göç hareketlerinin yaşanmasına sebep olmuştur¹⁷.

Ebu'l-Baħr el-Hattî'nin de yirmili yaşlara girmek üzereyken Kâtîf'ten ayrılıp Bahreyn'e göç etmesini siyasî nedenlere dayandıranlar çoğunluktadır. İlerleyen yıllarda siyasi baskıların azalması sonucu Kâtîf'e dönmesi ve orada gördüklerinden rahatsız olması ayrıca Kâtîf'in yerel yöneticileri ile anlaşmazlığa düşmesi ve bunu da şiirinde dile getirmesi değinilmesi gereken bir başka noktadır. Ayrıca Bahreyn vezirini metheden şiirler yazması, Şeyh el-Bahaî ile görüşmesi, onu öven şiirler kaleme alması ve diğer bazı unsurlar da siyasî gelişmelerin şâirin şiirlerini etkilediğini göstermektedir.

4.2. Sosyal Hayat

Kâtîf'in toplumsal yapısında farklı sınıflar bulunmaktadır. En üst sınıf yöneticilerin olduğu sınıftır. Bundan sonra bölgede tarımla uğraşan çiftçiler yer almaktadır. Bir diğer sınıf ise deniz işleriyle uğraşan kişilerdir. Tüccar sınıfı ise toplumsal yapıda en az temsilcisi bulunan sınıf olmuştur¹⁸. Toplumsal adet ve uygulamalarsa diğer körfez ülkeleri ile benzerlik göstermektedir¹⁹. Bu bakımdan Bahreyn ve Kâtîf, benzer örf ve adetlere sahiptir. Ebu'l-Baħr'ın Kâtîf'ten ayrılarak Bahreyn'e yerleşmesi ve orayı da kendi ana vatanı görmesi bu durumu destekleyen hususlardandır.

Kâtîf, Lahsa, Bahreyn ve civar bölgeler sahip olduğu stratejik konum nedeniyle pek çok devletin dikkatini çekmiş ve tarih boyunca siyasî çekişmelere maruz kalmıştır. Bölgenin inci yatakları bakımından da zengin olması özellikle Avrupalıların ilgisini çekmiştir. Portekizliler'in bölgeye olan ilgilerinin en önemli sebeplerinden birisi de bu inci yatakları olmuştur²⁰. Bölgenin deniz ürünleri bakımından da zenginliği dikkat çekmiştir. Ancak bölge halkı söz konusu dönemde Portekizliler'in baskı ve şiddetine maruz kalmış yokluk ve sefalet

¹⁷ Mekkî, *Halîcu'l- Kâtîf ve 'ş-Sıra'*, 219-223.

¹⁸ Muhammed Said el-Muslim, *Hazîhi Beledunâ'l-Kâtîf*, er-Riâsetu'l-Âmme li Ri'âyeti's-Şebâb, Riyâd, 1997, 83-84

¹⁹ Said el-Muslim, *Hazîhi Beledunâ'l-Kâtîf*, 86.

²⁰ ez-Zeyyânî, *el-Baħreyn*, 15.

çekmiştir²¹. Yeni kurulan Safevî Devleti ise bölgede yaşayan halkın şîî olmasından dolayı bölgede egemenlik iddiasına girişmiştir. Bahreyn tarihi ile ilgili Arap dünyasında kaleme alınan bazı eserlerde Osmanlı Devleti'nin bölge halkına aşırı vergilerle zulmettiği ifade edilmektedir. Ancak Osmanlı'nın bölgede var olma nedenlerinden birisinin bölge halkına hâmilik yapmak ve Portekizlilerin bölgede yaptıkları zulme son vermek olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır²².

4.3. Kültürel hayat

Şâirin doğduğu topraklar olan Kâţif ve hayatının önemli kısmını geçirdiği Bahreyn, Haliç bölgesinin önemli kültür merkezlerinden olmuştur. Siyasi açıdan yaşadıkları çalkantılı dönemlere rağmen şiir, edebiyat, hitabet gibi ilimler bu bölgede yaşatılmış ve önemli şâirler, hatipler, âlimler yetişmiştir.

Kâţif'e mensup ailelerden önemli alimler, edîpler yetişmiştir. el-Câhız bu isimlerden birisidir ve Benî Abdi'l-Kays kabilesindedir. Fakat bölge ile pek irtibatının olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca bölgede muhtelif edebiyat ve tabakat kitaplarında bahsi geçen pek çok isim yetişmiştir²³.

Bahreyn, kendisinde yetişen âlim ve şâirlerin yanı sıra İmamiye Şîa'sına tabi olan âlimlerin duraklarından birisi olmuştur²⁴. Ebu'l-Bahr'ın çağdaşlarından olan el-Hur el-'Amilî de Bahreyn'i "*ilim ve edebiyat denizi*"²⁵ olarak tavsîf etmektedir.

Bahreyn'de mezkûr dönemde ve sonrasında camiler birer medrese işlevi görmüştür. Camilerde ders okutulmuş, münazaralar yapılmıştır. Şâirler bedîhe türü şiirlerini karşılıklı olarak söylemişlerdir. Bu özellikleriyle mescitler İslam'ın ilk dönemindeki hüviyetini korumuşlardır. Cidde Hâfş köyünde yer alan Mescidu's-Sedre, yine o bölgede yer alan ve Bahreyn'in ilk camisi olma özelliğini taşıyan Mescidu'l-Hamîs yakınlarındaki medrese bu kurumlara örnek olarak verilebilir²⁶.

²¹ Ebu'l-Bahr Şerafettin Ca'fer b. Muhammed el-Hattî el-Abdî el-Kâţifi, *Divânu Ebi'l-Bahr eş-Şeyh Ca'fer el-Hattî*, thk. Enise Ahmed Halil, Abdulcelil Mansur el-'Arîd, Muessesetu Abdulaziz Su'ud el-Babtîn, Suudi Arabistan, 2002, 13.

²² Mehmet Mehdi İlhan, Özet: "Kâţif'te Osmanlı Yönetiminin İlk Yılları", *Belleten Dergisi*, , C. 51, S. 200, 1987, 799.

²³ Said el-Muslim, *Hazîhi Beledunâ'l-Kâţif*, 213-214.

²⁴ Muhammed Bâkır b. Zeynilâbidîn b. Ca'fer el-Müsevî el-Hânsârî, *Ravdâtu'l-Cennât*, ed-Dâru'l-İslâmiyye, Beyrut, 1991, VII, 161.

²⁵ el-Hur el-'Amilî Muhammed b. el-Hasen, *Emelu'l-Âmâl*, thk. Ahmed el-Huseynî, el-Mektebetu'l-Endelus, Bağdat, 1965, II, 162.

²⁶ Ali el-Bilâdî el-Bahrânî, *Envâru'l-Bedriyyîn fî Terâcimi 'Ulemâ'i'l-Kâţif ve'l-Ahşâ' ve'l-Bahreyn*, Mektebetu'l-Mar'aşî, Kum, 1986, 108.

Camilerin eğitim ve edebiyat konusundaki işlevine ek olarak görevi doğrudan eğitim olan medreseler de Bahreyn'in pek çok bölgesinde hatta köylerinde etkin rol üstlenmişlerdir. Bu bağlamda Bahreyn'den ilim tahsili için komşu ülkelere göç eden isimler olduğu gibi bu medrese ve camilerde ilim tahsil etmek isteyen pek çok kişi de Bahreyn'e yerleşmiştir. Cami ve medreselerde ilmî ve edebî geleneğin sürdürülmesi bölgede kültürel faaliyetlerin canlılığını korumuş, bölge insanının ilim dünyasından kopmamasını sağlamıştır. Ayrıca söz konusu medreselerde pek çok âlim yetişmiştir²⁷.

Ebu'l-Baħr el-Ĥatfî'nin, küçük yaşlarından itibaren şiire duyduğu ilgisi, pek çok Cahiliye ve sonraki dönem şâirlerinden ıktibâşlar yapması nedeniyle iyi bir edebiyat eğitimi aldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Ĥatîf'ten ayrılıp Bahreyn'e göç eden ve ulemadan oluşan bir heyetin içerisinde yer alması²⁸ onun edebiyat ve ilim meclislerine erken yaşlarda dâhil olduğunu göstermektedir.

Yirmili yaşlardan itibaren hayatının önemli bir kısmını geçirdiği Bahreyn'de de ilmî ve edebî gayretini sürdürdüğü ve burada ilim ekolüne mensup aileler ve onların bireyleriyle yakın ilişkiler içinde olduğu şiirlerinden ve şiirlerindeki mukaddime yazılarından anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden hareketle Ebu'l-Baħr'ın ilim ve edebiyat camiası içerisinde yetiştiği ve hayatını sürdürdüğü sonucuna ulaşmak mümkündür.

Bu noktada Ebu'l-Baħr'ın döneminde Ĥatîf ve Bahreyn'de yaşayan âlim ve şâirlere değinmek yerinde olacaktır. Bu isimlerin önemli bir kısmı Ebu'l-Baħr'ın bir şekilde irtibat kurduğu, dostluk ve kardeşlik bağıyla bağlandığı kimselerdir. Ebu'l-Baħr'ın anlam dünyasını etkileyen bu kişiler:

1. Bedruddîn Hüseyin Âli Abdi'l-Muħsin: Ĥatîf'te doğmuş şâirlerdendir. Peygamberimizi konu edinen recezler yazmıştır²⁹.

2. Hüseyin el-Ġurayfî (1001/1592): Eval'e bağlı bir köyüdür. Muhaddis, fakih ve şâirdir. Çeşitli münazaralarda bulunmuştur. Ebu'l-Baħr'ın irtibat kurduğu ve şiirlerini kendisine sunduğu isimlerden birisidir. Ayrıca el-Ġurayfî'nin ölümü üzerine mersiye şiiri yazmıştır³⁰.

²⁷ Muhammed Ali et-Tâcir, *Ikdu'l-Leâl fî Târîhi'l-Evâl*, Nşr. İbrahim Beşmî, Muessesetu'l-Eyyâm li's-Şahâfe ve't-Tıbbâa ve'n-Neşr, Bahreyn, 1994, 31.

²⁸ Ebu'l-Baħr Şerafettin Ca'fer b. Muhammed el-Ĥatfî el-'Abdi el-Ĥatîfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, thk. Adnan es-Seyyid Muhammed el-'Avâmî, Muessesetu'l-İntişâri'l-'Arabî, Beyrut, 2005, II, 313.

²⁹ el-Ĥatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, Nşr. Ekleri, II, 285.

³⁰ Ali b. Ahmed b. Ma'sûm Şadrüddîn el-Medenî, *Sulâfetu'l-Aşr fî Mehâsini's-Şu'ârâ Bi Kulli Mısr*, Mektebetu'l-Hancî, Mısır, 1907, 496.

3. Abdurraûf el-Cidde Hâfşî (1006/1597): İmam Musa Kazım'ın soyundandır. Bahreyn'de kâdılkudât görevini yürütmüştür. Ebu'l-Baħr, aynı zamanda bir şâir olan Abdurrauf'un oğlu Hüseyin ile dostluk bağının olduğu onun adına yazmış olduğu medih şiirlerinden anlaşılmaktadır³¹.

4. Muhammed b. Hâfife el-Bilâdî (1010/1602): Ebu'l-Baħr'ın döneminde yaşamış bir başka şâirdir. Gazel, atlal türü şiirlerinin yanında hac menâsiki ile alakalı eseri de bulunmaktadır³².

5. Davud b. Ebî Şâfin (1017/1608) : Fakih ve şâir olan Davud b. Ebî Şâfin aynı zamanda Hristiyanlıkla ilgili eser yazmıştır. Mantık alanında da eserler kaleme almıştır. Adı ile anılan medresede yetiştiği ya da orada hocalık yaptığı rivayet edilmektedir³³.

6. Ahmed b. Abdussamed el-Baħrânî (1021/1612): Dönemin en önemli şâirlerindendir. Aynı zamanda fakihtir. Şeyh Bahaî'den ders almıştır. Ebu'l-Baħr onun için bir mersiye şiiri yazmıştır³⁴.

7. Mâcid b. Hâşim eş-Şâdikî (1028/1618): İmam Cafer-i Sadık'ın soyundan gelmektedir. Fakih ve muhaddistir. Aynı zamanda iyi bir hatip ve şâirdir. Bahreyn'de kâdılkudât vazifesini yürütmüştür. İran'ın bazı şehirlerine yaptığı yolculuklarda Ebu'l-Baħr ona eşlik etmiştir³⁵.

8. Hüseyin b. Abdurrauf (1010/1602): Bahreyn'in önemli dini liderlerindendir. Bahreyn'in Portekizlilerden kurtulmasında önemli görevler üstlenmiştir³⁶.

9. Nâsır b. Süleyman el-Kârûnî (1011/1602) : Bahreyn'in seçkin âlim, edip ve şâirlerindendir. Ebu'l-Baħr'ın arkadaşlarından. Ebu'l-Baħr, onunla şiirsel yazışmalar yapmış, onu öven ve eleştiren şiirler yazmıştır³⁷.

10. Abdurrıza b. Abdussamed el-Baħrânî (1021/1612): Ebu'l-Baħr döneminde yaşamış şâirlerden birisidir³⁸.

³¹ el-Bilâdî, *Envâru'l-Bedriyyîn*, 102.

³² el-Hattî, *Divânu Ebi'l-Baħr*, II, 314.

³³ İbn Ma'sûm, *Sulâfetu'l-'Aşr*, 529.

³⁴ İbn Ma'sûm, *Sulâfetu'l-'Aşr*, 519.

³⁵ İbn Ma'sûm, *Sulâfetu'l-'Aşr*, 492; Muhammed Emîn b. Fađlullah b. Muħibbullah b. Muhammed el-Muħibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tıläi'l-Hâne*, thk. Ahmed 'Inaye, Beyrut 2005, II, 202.

³⁶ el-Bilâdî, *Envâru'l-Bedriyyîn*, 108.

³⁷ İbn Ma'sûm, *Sulâfetu'l-'Aşr*, 514; el-Hur el-Âmilî, *Emelu'l-A'mâl*, 334.

³⁸ İbn Ma'sûm, *Sulâfetu'l-'Aşr*, 525.

11. el-Ḥasen b. Muhammed b. Nâsır b. Ğaniyye el-Huzelî (1019/1610): Ebu'l-Baḥr'ın *Dîvân*'ını imlâ eden kişidir. Âlim, edip ve şâirdir. Ebu'l-Baḥr'ın öğrencisi, hocası, kardeşi, edebiyat yolculuğunda yol arkadaşıdır³⁹.

Sonuç olarak Ebu'l-Baḥr el-Ḥattî'nin yaşadığı dönem Ḳatîf ve Bahreyn başta olmak üzere Haliç ülkelerinde devam eden siyasî istikrarsızlıklar nedeniyle sıkıntılar içinde geçmiştir. Bölgede İslam birliğini bozmak ya da İslamiyet'in varlığını tamamen silmek isteyen Portekizlilerin baskıları bu dönemde artarak devam etmiştir. Osmanlı Devleti bu mezâlîme seyirci kalmamış ve Ḳatîf bölgesini hâkimiyeti altına almıştır. Ancak görevde tuttukları yerel yöneticilerin bazı fevri eylemleri nedeniyle bölgede istikrarı sağlayamamıştır. Bölge eşrafının Bahreyn'e göç etmesinde bu istikrarsızlığın etkili olduğu ifade edilmektedir. Bazı müellifler Osmanlı'nın bölge halkına vergilerle zulmettiğini ifade etse de Osmanlı Devleti'nin kayıtlarında ağır bir vergi uygulamasına rastlanmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin Batıya açıldığı bir dönemde bu bölge ile ilgilenmesi dindaşlarını koruma çabası olarak görülmektedir. Osmanlı ile ilgili olumsuz yaklaşımların sebeplerinden en önemlisi Şii-Sünnî gerilimi olmalıdır. Bölgede Portekiz-Osmanlı gerilimi yaşanırken varlığını güçlendirmek isteyen ve şiî mezhebini yaymayı amaçlayan Safevî Devleti de zamanla bölgede söz sahibi olmuştur. Tüm bu siyasî buhranlar arasında bölge halkı yokluk çekse de geçmişten gelen ilmî gelenek camiler ve medreseler vasıtasıyla sürdürülmüştür. Özellikle Bahreyn medreselerinde pek çok âlim, şâir ve fakih yetişmiştir. Münazara ve cedel alanında önemli isimler yetişerek bölgedeki ilmî ve kültürel hayata katkıda bulunmuşlardır.

³⁹ Ebû Kays İzzuddîn et-Tenûhî, "el-Edeb fi'l-Bahreyn- fi Fâtihati'l-Ḳarni'l-Hâdî 'Aşar", *Mecelletu'l-Mucme 'i'l-İlmî*, Dımaşk, 1928, VIII, 38.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBU'L-BAHR el-HAṬṬÎ'NİN HAYATI, DÎVÂNI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Ebu'l-Baħr el-Ĥaṭṭî'nin Hayatı, Dîvân'ı ve Edebî Kişiliği

Çalışmanın birinci bölümünde Ebu'l-Baħr'ın hayatı incelenecek, *Dîvân*'ına dair genel bilgiler verilecektir. Ayrıca onun edebî kişiliği ile ilgili yorumlar aktararak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Hayatı

Ebu'l-Baħr el-Ĥaṭṭî'nin hayatına dair Tabâkât türü eserlerde çok geniş bilgilere rastlanılmamaktadır. Bu eserlerde şâirin tam adını, künyesini ölüm tarihini bulmak mümkündür. Bazı eserlerde onun yaşadığı yerler zikredilmiştir. Şiirlerinde de hayatıyla ilgili ipuçları yer almaktadır. Ayrıca hayatı boyunca yaşadığı sıkıntılar ve sevinçleri şiirlerinden hareketle tespit edilebilmiştir. Şâirin hayatı daha çok Kâtîf, Bahreyn ve Safevî Devleti üçgeninde geçmiştir. Hayatına dair bilgiler verilmeden önce şâirin hayat serüvenine şahitlik eden bölgeleri harita üzerinde şu şekilde göstermek mümkündür⁴⁰:

Ebu'l-Baħr, Kâtîf'te doğmuş, Bahreyn'e göç etmiş, çeşitli gerekçelerle Safevî Devleti'nin farklı şehirlerinde bulunmuş ve Şiraz'da vefat etmiştir. Bu noktada doğumuyla başlayan ve pek çok yolculuklarla süren hayatına dair bilgiler verilecektir.

⁴⁰<https://www.google.com/maps/place/Katif+Suudi+Arabistan/@29.6453685,43.5331174,5.29z/data=!4m5!3m4!1s0x3e35ff3ffd2e5c95:0x617ae1e5dbc232f9!8m2!3d26.5764917!4d49.998236>, Erişim Tarihi: 09.11.2022.

1. 1. Nesebi, Ailesi ve Doğumu

Tam adı Cafer b. Muhammed b. Hasan b. Ali b. Nâsır b. ‘Abdi’l-İmam el-Hatfî el-Bahrânî el-A‘bdî’dir⁴¹. Körfezde bulunan ve Katîf’i de içerisinde bulunduran bu bölgeye el-Hat denmesinden dolayı el-Hatfî lakabı ile anılmıştır. el-‘Abdî künyesi ise nesebinin benî ‘Abdi’l-Qays’a dayanmasındandır⁴². Nesebi, Abdu’l-Kays b. Şağ b. Qasî b. Da‘me b. Cedîle b. Esed b. Rebî‘a b. Nizâr b. Ma‘d b. Adnan şeklinde devam etmektedir⁴³.

Babasının nereden geldiği konusunda ihtilaf vardır. Bahreyn’den ya da Ahsâ kasabasından geldiğine dair ihtimaller bulunmaktadır. Bunun yanında mütevazı bir aileden geldiği ifade edilmektedir.

Şâir, Katîf’in bir köyü olan Tûbî’de doğmuştur⁴⁴. Katîf, Bara Körfezi’nde bulunan ve günümüzde Suudî Arabistan’a ait olan bir şehirdir⁴⁵. Ebu’l-Bahr’ın yaşadığı dönemde ise bölge Bahreyn’in bir şehri olarak anılmaktadır⁴⁶.

Şâirin doğum tarihi ile ilgili olarak net bilgiler bulunmamaktadır. Hicrî 980, miladî 1572 yılında doğduğuna dair rivayet vardır⁴⁷. *Dîvân* muhakkiki Adnan el-‘Avâmî ise Ebu’l-Bahr’ın doğum tarihinin yaklaşık olarak hicrî 975, miladî 1567 yılı olduğunu söylemektedir⁴⁸. Muhakkik bu iddiasını şâirin şiirlerinde yer alan şiirlerden hareketle ve tahmini olarak hesaplamaktadır. Ancak mantıksal olarak iddia edilen diğer tarihin de doğru olma ihtimali bulunduğundan şâirin doğum tarihini net olarak ifade etmek mümkün görünmemektedir.

⁴¹ İbn Ma‘şûm, *Sulâfetu’l-Aşr*, 532, Muhammed Emîn b. Fağlullah b. Muhibbullah b. Muhammed el-Muhibbî, *Hulasatu’l-Eser fi A’yânî’l-Qarni’l-Hâdî ‘Aşar*, Dâru’s-Şâdir, Beyrut, t.y.; I, 438; el-Muhibbî, *Nefhatu’r-Reyhâne*, III, 204; Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris ez-Ziriklî ed-Dımaşki, *el-A’lâm*, Dâru’l-‘İlmi li’l-Melâyîn, Beyrut, 2002, II, 129; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, Dâru İhyai’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut, 1431 h., III, 146; Muhammed Tahir es-Semâvî, *et-Talî‘a min Şu‘arâi’s-Şi‘a*, Dâru’l-Muerrihi’l-‘Arabî, Beyrut, 2003, I, 187; Muhsin el-Emîn el-‘Âmilî, *A’yânu’s-Şi‘a*, Dâru’t-Teâruf li’l-Matbû‘ât, Beyrut, 1983, IV, 156. Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed b. Dirhem, *Nuzhetu’l-Ebşâr bi Tarâifi’l-Ahbâr ve’l-Eşcâr*, Dâru’l-‘İbâd, Beyrut, 1431 h. I, 219; Sâlim en-Nuveydirî, *A’lâmu’s-Sekâfeti’l-İslâmiyyeti fi’l-Bahreyn Hilâle 14 Qarnen*, Merkezi Evâl li’d-Dirâsât ve’t-Tevşîk, 2. Bsk., Bahreyn, 2015, 564; Cevad Şubber, *Edebu’t-Taf ev Şu‘arâu’l-Huseyn*, Dâru’l-Murteâdâ, Beyrut, 1988, V, 76; Halid Sâlim Muhammed “eş-Şâ‘ir: Ebu’l-Bahr Cafer el-Hatfî”, *el-Beyân*, Kuveyt, 2000, S. 355, 94; Cafer Mehdî Abdulmuhsin Âli Tavk, *Âhâtu Evâl fi Şi‘rı Cafer el-Hatfî*, Merkezi Evâl li’d-Dirâsât ve’t-Tevşîk, Beyrut, 2015, 54.

⁴² Şevki Dayf, *Tarihü’l-Edebi’l-‘Arabî, Aşru’d-Duvel ve Imârât*, Dâru’l-Ma‘ârif, Kahire, 1980, 133.

⁴³ el-Muhibbî, *Hulasatu’l-Eser*, 438.

⁴⁴ el-Bilâdî, *Envâru’l-Bedriyyîn*, 288.

⁴⁵ Mustafa L. Bilge, “Katîf”, *DİA*, XXV, 44.

⁴⁶ Yâ‘kût el-Hamevî, *Mu‘cemu’l-Buldân*, IV, 378.

⁴⁷ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi’l-Bahr eş-Şeyh Ca’fer el-Hatfî*, thk. Enise Ahmed Halil, Abdulcelil Mansur el-‘Arîd, Muessesetu Abdulaziz Su‘ud el-Babtîn, Suudî Arabistan, 2002, 21.

⁴⁸ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi’l-Bahr*, thk. Adnan es-Seyyid Muhammed el-‘Avâmî, Nşr. Girişi, el-İntişârü’l-‘Arabî 2005, I, 53.

1. 2. Eğitimi

Cafer el-Hattî, ilk eğitimini Ḳatîf'te görmüştür. Hafızlığını burada tamamlamıştır. Çeşitli dîni ilimler tahsil etmiştir. Arap diline dair ilk eğitimini burada almıştır⁴⁹. Eserlerde Ḳatîf ulemasından dersler okuduğu ifade edilmekte ancak hocalarının ismine yer verilmemektedir. Şâirin eğitim hayatı hakkında tabâkât türü eserlerde genel bilgiler verilse de bunlar daha çok ihtimaller ya da yazdığı şiirleri üzerinden aktarılmaktadır.

Ebu'l-Baḥr'ın şiirle ilk münasebeti de Ḳatîf'te olmuştur. Yirmili yaşlara ulaşmadan şiirler yazmıştır. Daha çok gazel türünde olan bu şiirleri kadim şâirlere öykünme şeklindedir. Büyüdüğü ve yetiştiği havzada Arap şiirinin etkili olması ve ilim tahsilinde bu şiirlerden bazı beyitleri ezberlemiş olması, onun şiire olan yatkınlığını pekiştirmiştir.

Ebu'l-Baḥr el-Hattî'nin Irak'ta Şeyh el-Bahâî'den fıkıh okuduğu ve ondan icazet aldığı ifade edilmektedir⁵⁰. Aynı zamanda onun iyi bir Farsça eğitimi aldığı tamin edilmektedir Bahreyn vezîri Rukneddîn'in Farsça bir şiiri ona vermesi onun da bu beyitlere takriz yazması⁵¹, uzun yıllar bugünkü adıyla İran topraklarında yaşaması ve şiirlerinde bazı Farsça kelimeleri kullanması bu dili anladığını ortaya koymak açısından önemlidir

Ebu'l-Baḥr'ın Safevî Kâdılkudât'ı el-Bahâî'den fıkıh okuduğuna dair rivayet dışında eserlerde hocalarının isimleri geçmemektedir. Bunun yanında Kerbela olayını ele aldığı en uzun mersiyesinin hatimesinde şiir konusunda kendisini eğiten ve besleyen iki ismi işaret etmektedir.⁵²: [Ṭavîl]

77 إِذَا رَكُضًا كَانَ الْمُصَلِّي مِنْهُمَا أَلْ فَتَى حَسَنٌ وَالسَّابِقُ الْفَحْلُ مَا جِدُّ

78 هُمَا أَرْضَعَانِي دَرَّةَ الرُّشْدِ يَافِعًا فَهَذَا أَنَذَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَاشِدٌ

77. Koşarlarsa genç Hasan ikinci olur, büyük şâir Mâcid ise birinci olur.

78. O ikisi ergenlik çağımdayken beni rüşd memesinden besledi ve işte ben de (onlar sayesinde) râşit oldum, elhamdulillah.

İlk beyitte ismi geçen Hasan'ın, *Dîvan*'ı kaleme alan el-Hasen b. Muhammed b. Nâsır b. Ğaniyye el-Huzelî (1019/1610); Mâcid'inse Mâcid b. Hâşim eş-Şâdikî (1028/1618) olduğu tahmin edilmektedir.

⁴⁹ Şevki Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabî, Aşru'd-Duvel ve Imârât*, 133.

⁵⁰ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 69.

⁵¹ Söz konusu beyitler için bkz. el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 164

⁵² el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 282.

Sonuç itibariyle Ebu'l-Baħr, çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim almış ve ilim geleneğini sürdüren kimselerle bir arada bulunmuştur. Edebî kişiliğinin temellerini Kātîf'te atan şâir, çeşitli nedenlerle genç yaşlarda vatanından ayrılmış ve hayatı boyunca sürdüreceği yolculuklar dönemine başlamıştır.

1. 3. Kātîf'ten Ayrılışı ve Bahreyn'e Yerleşmesi

Ebu'l-Baħr'ın yolculukları gençliğinden itibaren başlamış ve hayatı boyunca devam etmiştir. İlk ayrılığı doğduğu topraklardan olmuştur. Bu ayrılığın siyasî baskılar neticesinde olduğunu söyleyenler olduğu gibi maddi olarak zor günler geçirmesi ve borçlarının birikmesi nedeniyle gerçekleştiğini aktaranlar da bulunmaktadır. Ebu'l-Baħr, Bahreyn vezîrini övdüğü bir kasîdesinin mukaddimesinde Kātîf'ten ayrılış nedenini şu iki beyitle ifade etmektedir⁵³: [Kâmil]

11 لَأُفَارِقَنَّ الحِطَّ غيرَ مُعَوِّلٍ فِيهَا عَلَى مَنْ ضَنَّ أَوْ مَنْ جَادَا
12 بَلَدٌ تُهَيِّنُ الأَكْرَمِينَ لِلْوَمَهَا شَرَوَى الرِّمَانِ وَتُكْرِمُ الأَوْعَادَا

11. Orada ne cimrilik edene ne de cömert olana itimat etmeksizin el-Hatt'tan ayrılacağım.

12. O, tıpkı zaman gibi değerli olanları kendi kötülüğünden dolayı hor gören, sıradan insanlara da ikramda bulunan bir şehirdir.

Söz konusu beyitleri dışında borçlarından dolayı münacatta bulunduğu bir şiiri ve şiirin hikâyesi de onun Kātîf'i borçlarından dolayı terk ettiği görüşünü destekler niteliktedir. Ebu'l-Baħr borçlarının artması nedeniyle Kātîf'i terk etmek için yola düşer. Kātîf kalesinin güney çıkışı tarafındaki el-Meshele mescidine girer ve orada sesli olarak bazı beyitler okur. Söz konusu beyitleri şu şekildedir⁵⁴: [Kâmil]

1 مَوْلَايَ لَوْ قَرَعْتُ امْرُؤًا بَابَ امْرِئٍ بِيَدِ الرَّجَاءِ وَآبَ بِالْحِرْمَانِ
2 لَرَحِمَتُهُ وَدَمَّتْ ذَاكَ لِبُحْلِهِ وَالْبُحْلُ قُلْتُ سَجِيَّةُ الْإِنْسَانِ
3 وَلَاأَنْتَ ذُو الكَرَمِ الَّذِي يُعْرِي لَهُ مَا شَاعَ مِنْ بَرٍّ وَمِنْ إِحْسَانِ
4 وَلَقَدْ وَقَفْتُ بِيَابِ جُودِكَ سَائِلًا فِي حَاجَةٍ زَمَنًا مِنَ الأَزْمَانِ

⁵³ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 160.

⁵⁴ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 73.

5 أَدْعُوكَ مُبْتَهَلًا وَأَرْعَبُ ضَارِعًا فِي السِّرِّ لَا أَلُو وَفِي الْإِعْلَانِ
6 فَعَلَامَ أَرْجِعُ حَائِبًا مِنْ بَعْدِمَا تَعَبْتُ يَدِي قَرَعًا وَكَلَّ لِسَانِي

1. Rabbim! Birisi başka birisinin kapısını yardım istemek için çalar ve o yardımdan mahrum olarak dönerse

2. Sen ona rahmet edersin, onu cimriliğinden dolayı kötüler ve “cimrilik insanın özelliğidir” dersin.

3. Çünkü sen, yayılan iyilik ve ihsanın kendisine dayandırıldığı Kerem sahibisin.

4. Bir süre cömertlik kapında bir ihtiyacımı dilenmek için durmuştum.

5. Sana çokça yalvarıyorum, gizliden ve açıktan ara vermeksizin boyun bükerek istiyorum.

6. Kapı çalmaktan elim yorulup, dilim bitkin düştükten sonra umutlarım tükenmişken nereye döneyim?

Bu beyitleri okuyan şâirin üzerine doğru içerisinde borcunun miktarı kadar para olan siyah bir kese atılır. Fakat o kesenin rengini kötüye yorar ve ihtiyaç sahiplerine dağıtır⁵⁵. Bu keseyi atanın Kâtîf emirlerinden Abdullah b. Nâsır b. Hüseyin b. Muqalled (1001 h.) olabileceği ve Ebu'l-Baħr'a değer verdiği ve saygınlığına hâlel gelmemesi için bunu yaptığı rivayet edilmektedir⁵⁶.

Bazı eleştirmenler tarafından bu olayın gerçeği yansıtmadığı dile getirilmekte ve siyasî nedenlerle vatanından ayrıldığı ifade edilmektedir. Delil olarak ise şâirin Evâl'e olan bu yolculuğunun Kâtîf bölgesi hâkimi Abdullah b. Nâsır b. Muqalled önderliğindeki heyetin Bahreyn'e yolculuk yaptığı 1590 yılına denk gelmesidir⁵⁷. Bu yıldan itibaren vatan özlemi çeken şâir pek çok şiirinde bu özlemi yansıtmaktadır.

Ebu'l-Baħr doğduğu topraklardan ayrılışından sonra Bahreyn'e yerleşmiş ve yaklaşık yedi yıl boyunca burada yaşamıştır⁵⁸. Burada dönemin devlet erkânı, âlim ve şâirleri tarafından iyi bir şekilde karşılanmıştır. *Dîvân*'ında yer alan medihlerden üç kasîdesini Bahreyn veziri Rukneddîn'e yazmıştır. Bunlardan ilki 1592 yılında yani Bahreyn'e yerleşmesinin hemen akabinde yazılmıştır⁵⁹. Bu kasîdelerde onu cömertliği ile övmesi ondan

⁵⁵ el-Bilâdî, *Envâru'l-Bedriyyîn*, 294.

⁵⁶ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 73.

⁵⁷ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr eş-Şeyh Ca'fer el-Hattî*, 22.

⁵⁸ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr eş-Şeyh Ca'fer el-Hattî*, 23.

⁵⁹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 153.

maddi destek gördüğüne işaret etmesi açısından önemlidir⁶⁰. Ebu'l-Baħr Bahreyn'de pek çok âlim ve şâirle dostluklar kurmuş ve onlarla şiir meclislerinde bir araya gelmiştir. Bu âlimleri öven şiirler yazmış, yerine göre şâir olanlarla şiirsel yazışmalar yapmış ya da ölümleri üzerine mersiye şiirleri yazmıştır. Abdurrauf el-Huseynî el-Cidde Hafşî ailesinden Mâcid b. Hâşim el-Huseynî bu isimlerden birisidir. Onun için yazdığı medih, 'ıtab türü şiirlerinin yanında onunla şiirsel yazışmaları da mevcuttur. Bu aile dışında ilmî geleneği tevarüs ettiren el-Ķârunî ailesinin bazı fertleri ile de yakın münasebeti olmuş ve yine onlara da çeşitli temalarda şiirler yazmıştır.

Ebu'l-Baħr, bahsi geçen münasebetleri nedeniyle Bahreyn'in ilim ve edebiyat dünyasında önemli bir figür hâline gelmiştir. Bunun yanında siyasi istikrarsızlık nedeniyle toplumsal yapının genelinde görülen yoksulluktan Ebu'l-Baħr da nasibini almıştır. Bu dönemde yazdığı bazı şiirlerinde bahsi geçen devlet ve ilim adamlarından hurma ve dinar istediği ve bu isteğini şiirleri aracılığıyla ilgililere ulaştırdığı görülmektedir⁶¹.

Bahreyn'de yedi yıl süren serüvenin ardından siyasi nedenlerle buradan ayrılmış ve pek çok yolculuk yapmıştır. *Dîvân* mukakkiklerinden Adnan el-'Avâmî DevraĶ Meliki Seyyid Mübarek Han'a yazdığı medih şiirinden hareketle Ebu'l-Baħr'ın 1597 yılında DevraĶ'a ve ardından Şeyh el-Bahaî'den icazet almak için Irak'a yolculuklar yaptığını iddia etmektedir⁶².

Ebu'l-Baħr 1599 yılında Bahreyn'e dönmüş ve iki yıl daha ikamet etmiştir. Bahreyn bölgesi veziri Rukneddîn'in ölmesi üzerine Bahreyn'den ayrılmış olması muhtemeldir. Bölgede tekrar egemenlik kuran Portekizlilerin bölge halkına baskıları da bu ayrılıkta etkili olmuştur⁶³.

1.4. Safevî Topraklarındaki Yaşamı ve Diğer Yolculukları

Ebu'l-Baħr'ın hayatının bundan sonraki aşamaları sürekli yolculuklarla geçmiştir. Hayatı ile ilgili bilgi veren eserlerde bu yolcularının çoğuna rastlanmasa da *Dîvân*'ında yer alan şiirlerinden ve bu şiirlere yazılan mukaddimelerden şâirin hayat serüveni ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. Ebu'l-Baħr'ın hayatının önemli bir kısmının seferlerle geçmesini yoksulluktan kurtulmaya çare aramak, siyasî olaylar vb. nedenlere dayandırmak mümkündür. O, pek çok şehir ve ülkeye göç etse de Bahreyn'den kopamamış ve pek çok kez

⁶⁰ Söz konusu şiirleri için bkz. el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 153-157, 158-163, 165-171.

⁶¹ İlgili şiirleri için bkz. el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 104; el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 107.

⁶² el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 68.

⁶³ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 70.

oraya dönmüştür. Ayrıca doğduğu topraklar olan Kâţîf'te de zaman zaman yaşamını sürdürme gayretinde olmuştur.

1601 yılında Bahreyn'in yaşadığı sıkıntılı durumu Safevî devleti yetkililerine iletmek için Şîraz'a giden heyetin içerisinde yer almıştır. Bu yolculuk Bahreyn'in Portekizliler'den kurtulmasına yönelik gerçekleştirilmiş siyasî bir yolculuktur. Bu yolculuk sonrası Ebu'l-Baħr ve beraberindeki heyet Bahreyn'e geri dönememiş, bir ya da iki yıl orada ikamet etmiştir⁶⁴.

1602-1603 yılları arasında Kâţîf'e dönmüştür. Bölgenin Safevî kontrolüne geçmesi ile doğduğu topraklara dönen şâir, yönetime hâkim olanlarla yaşadığı sıkıntı ve Kâţîf'in kötü durumu nedeniyle 1603 yılında Bahreyn'e ikinci defa göç etmiştir⁶⁵. *Dîvân*'ın diğer tahkikli nüshasında Ebu'l-Baħr'ın hayatının bu aralığının Şîraz'da geçtiği, Horasan'a yolculuk yapsa da tekrar Şîraz'a döndüğü ve 1604 yılında da orada bulunduğu ifade edilmektedir⁶⁶. 1604 ve 1606 yılları arasında şâirin yazdığı şiirlere rastlanmamakta ve şâirin hayatını konu edinen kitaplar da bu döneme dair bilgi vermemektedirler.

Ebu'l-Baħr 1607 yılında Şah Abbas ile görüşmek için yine bir heyet içerisinde Şîraz'a gitmiştir. Söz konusu yıllarda Bahreyn'in kontrolü Safevî Devleti'nde olsa da Portekizliler bölgede varlıklarını sürdürmüşler ve mezâlimlerine devam etmişlerdir. Bu heyetin gidiş amacı yine Bahreyn'in söz konusu sıkıntılı durumundan kurtarılması için Şah Abbas'ın desteğini istemektir. Ancak bu görüşme gerçekleşmemiş ve aynı yıl içerisinde bu heyet Isfahan'a yönelmiştir. Orada Şeyh el-Bahaî ile buluşmuşlar ve onun meclisine dâhil olmuşlardır. Bu mecliste el-Bahaî ona İmam Mehdi Muntazar'ı övdüğü "Ruħu'l-Cenân veya Vesîletu'l-Fevzi ve'l-Emân fî Medħi Şahîbi'z-Zaman" ismiyle meşhur kasîdesini okumuş ve ondan muâraza şiiri yazmasını istemiş ve ona bir ay süre vermiştir. O ise kendisinden bir gün süre istemiş ve elli yedi beyitten oluşan ve İmam Mehdi'yi metheden şiirini nazmetmiştir⁶⁷.

1608 yılında tekrar Kâţîf'te bulunduğu o tarihte yazdığı bir şiirden anlaşılmaktadır⁶⁸. 1609 yılından sonra hiçbir şiirinde Kâţîf'te tekrar bulunduğu dair bir bilgiye rastlanmamaktadır. 1609-1612 yılları arasında Bahreyn'de ikamet ettiği bir süre kardeşim

⁶⁴ Ailesine yazdığı bir özlüm kasîdesini söz konusu yolculuk esnasında yazmıştır. Şiirin mukaddime bilgilerinde bu yolculuğun İran Şahı'na Bahreyn'deki durumu bildirmek amacıyla gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 399.

⁶⁵ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 74.

⁶⁶ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr eş-Şeyh Ca'fer el-Ĥattî*, 27.

⁶⁷ İbn Ma'sûm, *Sulâfetu'l-'Aşr*, 532; el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 207.

⁶⁸ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 399.

şeklinde bahsettiği el-Ġanevî'nin köyü olan Sâr'da bulunduğu ve bu sırada el-Ġanevî'nin Ebu'l-Baħr'ın *Dîvân*'ını yazdığı aktarılmaktadır⁶⁹.

1612 yılında Kazrûn şehrinde bulunmuş ve buradan ailesine özlem temalı bir şiir göndermiştir⁷⁰. 1613 yılında yazdığı şiirlerin Bahreyn ve Şîraz'da iken yazıldığı mukaddimelerinden anlaşılmaktadır. 1614 yılından sonra ise şiirlerinde ve mukaddimelerde Bahreyn'e dair de bir işaret bulunmamakta ve Şîraz'a yerleştiği anlaşılmaktadır. 1614 yılında oğluna yazdığı özlem şiiri⁷¹, 1617 yılında es-Seyyid Mâcid Hâşim'le arasını açanlarla ilgili yazdığı şiir⁷² ve 1618 yılında Ahmed b. Abdusselam'a yazdığı bir mektup ve bu mektubun girişi mahiyetindeki dört beyitlik şiiri⁷³ Şîraz'da yazılmıştır.

Ebu'l-Baħr'ın çok fazla yolculuk yapmasının nedenleri net olarak bilinmemektedir. Ancak şiirlerinin mukaddimelerinde verilen bilgilerden hareketle çeşitli devlet erkânı ile görüşme yapan heyetler içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında yaşadığı yerlerdeki siyasi istikrarsızlık, yoksulluk ve yoksunluktan kaçış bu hareketliliğin muhtemel sebeplerindendir. Şâirin şiirleri incelendiğinde gittiği yerleri, gördüğü dağları, güzellikleri şiirine konu etmesi onun bu kadar yolculuğa katlanmış olmasının en önemli yönüdür. Ayrıca bu dönemde yazılan şiirlerin tarihi olaylara bir nebze ışık tutması da son derece önemlidir.

1. 5. Vefatı

Ebu'l-Baħr, hicrî 1028, mîlâdî 1619 yılında Şîraz'da vefat etmiş⁷⁴ ve Ahmed b. el-İmam Musa el-Kazım'ın türbesi yanına defnedilmiştir⁷⁵. et-Tubî köyünde üç oğlunun bulunduğu ve isimlerinin eş-Şeyh Abdullah, eş-Şeyh Ahmed ve eş-Şeyh Hasan olduğu ifade edilmektedir⁷⁶.

2. Edebî Kişiliği

Ebu'l-Baħr el-Hattî, çocukluk yıllarından itibaren şiire ve edebiyata ilgi duymuştur. Gençlik yıllarının başında gazel türü şiirler yazması onun şiir geleneğine hâkim olduğunu ortaya koymaktadır. Kendisini konu edinen muhtelif kitaplarda Ebu'l-Baħr'ın Cahiliye dönemi ve İslam döneminde yaşamış şâirleri bildiğinden ve onların bazı şiirlerini

⁶⁹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 386.

⁷⁰ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 83.

⁷¹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 94.

⁷² el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 143.

⁷³ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 97.

⁷⁴ İbn Ma'sûm, *Sulâfetu'l-'Aşr*, 532; Hasan el-Emîn, "eş-Şeyh Cafer el-Hattî Şâ'iru'l-Halic", *el-'Arabî*, by., 1969, S. 125, 102.

⁷⁵ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr eş-Şeyh Ca'fer el-Hattî*, 30.

⁷⁶ el-Bilâdî, *Envâru'l-Bedriyyîn*, 294.

ezberlediğinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda özellikle ilk dönem yazdığı şiirlerde kullanılan kavram ve anlatım tarzları klasik şiirdekilere benzerlik göstermektedir. Şâirliğinin ilk meyveleri olan gazel türü şiirlerini daha çok geleneksel esaslara uygun ve benzer olarak kaleme alması da bu durumun sonucudur.

Ķatîf'ten ayrılırken oranın seçkinleriyle birlikte hareket etmesi, Bahreyn'de ilim ve edebiyat ehli aileler ve mensuplarıyla muhatap olması hatta onlarla dostluk kurması, yine İran yolculuklarında el-Bahaî ve diğer âlimlerle ve devlet ricaliyle görüşmesi onun edebiyat ve ilim dünyası ile irtibatının hiç kopmadığını göstermesi açısından önemlidir.

Şiirlerinde özlem ve uzaklıktan şikâyet önemli bir yer tutmaktadır. Gençlik yıllarından itibaren doğduğu topraklar olan Ķatîf'ten ayrı kalması, daha sonra zaman zaman Bahreyn'den uzak düşmesi, onu özlem şiirleri yazmaya yönlendirmiştir. Bu ayrılık ailesine, “vatanına ve dostlarına özlem” olarak şiir dünyasında yerini almıştır. Bu ayrılık ve gurbet hayatının şâirde bir başka olumlu yansıması daha bulunmaktadır. Hayatı boyunca yaptığı yolculuklar sayesinde Ķatîf, Bahreyn ve Safevî Devleti üçgeninde pek çok köy ve şehir görmüş, buraların özelliklerini şiirlerinde tavsif etmiştir. Bu yönüyle edebî tasvîr yönünün güçlü olduğunu söylemek mümkündür.

Ebu'l-Baħr, medih ve mersiye türünde anlatım yoğunluğu, edebî inceliği ve sanatsal değeri daha fazla şiirler kaleme almıştır. Bu iki türden şiirlerinde klasik Arap şiiri yapısına büyük ölçüde bağlı kalmıştır. Bu tür şiirlerini genellikle uzun diyebileceğimiz kasîdeleri oluşturur. İhvâniyyât türü başta olmak üzere diğer şiirlerinde daha anlaşılır bir üslup seçmiştir. Zaman zaman uzun kasîdeler yazsa da bu şiirleri daha kısadır. Hatta bazı şiirlerinde nesire yaklaşan bir dil kullanmıştır. Bu durum vâsîf türü şiirlerinde de karşımıza çıkmakta, daha sade bir dil kullanılmaktadır.

İmamiye Şîası'nın bir mensubu olan Ebu'l-Baħr bu yönünü de şiirlerine çok fazla katmamıştır. Sadece Hz. Hüseyin'in şehâdetine yazdığı mersiye⁷⁷ ve Şîa'nın on ikinci imamı Muhammed Mehdî el-Muntazar'a yazdığı bir medih şiiri⁷⁸ dışında mezhepsel görüşünü yansıtmak müstakil bir şiiri bulunmamaktadır.

Ebu'l-Baħr'ın *Dîvân*'ında yer alan bazı beyitlerinde şiir eleştirisi diyebileceğimiz kasîde ve mukatta'aları da mevcuttur. Ban otu ile ilgili şiir yazan bir gence verdiği cevapta bu durum net bir şekilde görülmektedir. Bu beyitlerde söz konusu gencin şiirine dair eleştiriler

⁷⁷ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 275-282.

⁷⁸ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 208-215.

bulunmakta ve onu yeniden yazması istenmektedir⁷⁹. Ayrıca Hezliyât temalı bir başka şiirinde Kâtîf'li gençlerden birinin nazmıyla dalga geçmekte ve onu “şiir kâtîli” olmakla suçlamaktadır⁸⁰.

Arap şiirinin geleneksel yapısına bağlı kaldığı şiirleri bulunsa da farklı bölge ve tabiat unsurlarına dair tasvîrler yapması, bazı yeni tabir ve ifadeler kullanması onun yenilikçi yönünü de ortaya koymaktadır.

Ebu'l-Baħr, *Dîvân*'ı kaleme alan dönemin edîplerinden el-Ġanevî'nin, devrin önemli âlimlerinden ve Şeyhülislam'larından el-Bahâî'nin, yine zamanının önemli şâir ve ediplerinden aynı zamanda dostu olan Mâcid b. Hâşim'in övgülerine mazhar olmuştur. el-Ġanevî, Ebu'l-Baħr'ı “*Araplar'ın tercümanı ve edebiyatın kahramanı*”⁸¹ olarak görmektedir. Çünkü ona göre Ebu'l-Baħr, eskiyi taklid eden bir şâir değildir. Bilakis ona göre yok olmak üzere olan Arap şiirini bölgede yeniden canlandıran bir isimdir. Yine el-Ġanevî, Ebu'l-Baħr'ın pek çok şiirine yaptığı yorumlarla onun edebî yönünü övmüştür. Örneğin bir hamriyat şiirine yaptığı yorumda onun üslubunun meliklerin üslubuna benzediğini söylemiştir⁸². Ebu'l-Baħr'ın kendisine yazdığı bir şiiri üzerine mecliste bulunanları kasederek “İnşallah buradakiler senin kıymetini bilirler” diyen Safevî Devleti Şeyhülislam'ı el-Bahâî de ona hitap ettiği mektubunda Ebu'l-Baħr'ı “*ediplerin gökyüzünün dolunayı*”⁸³ olarak tavsîf etmiştir. *Dîvân*'da yer alan bazı şiirlere konu olan dönemin önemli edîp ve şâirlerinden Mâcid b. Hâşim de el-Ġanevî gibi Ebu'l-Baħr'ın yenilikçiğine vurgu yapmakta, edebiyat ve belagatı gerilemesinden sonra yeniden canlandıran bir şâir olarak nitelemektedir⁸⁴. Bunun yanında bir şiirini de el-Buhturî'nin şiirine benzetecek kadar beğenmekte ve “*üslubunun kalitesi, lafzının güzelliği, manasının orjinalliği ve nazminin sağlamlığı konusunda zamanımızda hiç kimse Ebu'l-Baħr'ın ayağının tozu olamaz*” demektedir⁸⁵.

el-Medenî, *Sulâfetu'l- 'Asr* isimli eserinde Ebu'l-Baħr'ı “*Belagat ve fesahat yollarının aydınlatıcısı, edebî ilimlere hâkimliği yönünden çapı geniş, ifadesi büyüleyici şiirin bilgini*” olarak ifade etmektedir⁸⁶. el-Muħibbî, *Nefhatu'r-Reyhâne* isimli eserinde Bahreyn şâirlerini tanıttığı bölümde Ebu'l-Baħr'a da yer vermiştir. Ebu'l-Baħr'ı tanıtırken “*Kaleminin izi*

⁷⁹ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 33.

⁸⁰ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 53-54.

⁸¹ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 148.

⁸² el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 31.

⁸³ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 215.

⁸⁴ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 215.

⁸⁵ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 402.

⁸⁶ İbn Ma'sûm, *Sulâfetu'l- 'Asr*, 538.

sayfaların zineti, edebiyatının bilgileri en güzel hediyelerin süsüdür”⁸⁷ demektedir. el-Ḥur el-‘Amilî ondan “âlim, fazıl, edîp ve şâîr” olarak bahsetmektedir⁸⁸.

Son dönemlerde Ebu'l-Baḥr ile ilgili araştırma ve çalışmalarda onun şâîrliğini eleştirenler de olmuştur. Örneğin Şevki Ḍayf onun birkaç şiirini inceleyerek söz konusu şiirlerinde aşırı mübalağa yaptığını belirtmekte, bazı beyitlerde zorlama ibareler kullandığını ya da beyti gereksiz açıklamalarla uzattığını ifâde etmektedir⁸⁹. Bu eleştirilere rağmen onun şâîrliğini o bölgede yaşayan diğer şâîrlerden daha başarılı bulmaktadır⁹⁰.

3. Dîvânı

Ebu'l-Baḥr el-Ḥaṭṭî'nin *Dîvân*'ı şiirlerinin kendisinin yaşadığı dönemde el-Ġanevî tarafından yazılması ile oluşmuştur. Bu şiirlerin yazımı esnasında o da el-Ġanevî ile birlikte bulunmuştur. Dîvânı 152 şiir ve 2474 beyitten oluşmaktadır.

Ebu'l-Baḥr'ın şiirlerini toplayan el-Ġanevî, şiirleri temalarına göre ayırmıştır. Onun konulara göre yaptığı tasnifte medih, mersiye, gazel, dînî şiirler, mektup ve risaleler, istekte bulunma, özür dileme ve eleştiri muhtevâları yer almaktadır. *Dîvân*'da önemli yer tutan özlem şiirlerini gazel başlığı altında değerlendirmiştir. Ayrıca vasf temalı şiirler de gazel teması içerisinde yer almıştır. Her muhtevâda yer alan şiirleri yazıldığı tarihe göre de sıralamıştır⁹¹. Söz konusu dağılımda murasetat, hezliyât gibi konular içeriğine göre diğer muhtevâlar altında değerlendirilmiştir.

Dîvân'a ait farklı yazma nüshalar bulunmaktadır. *Dîvân*'ın muhakkiklerinden olan Haşîmî karşılaştığı farklı yazma nüshalardan bahsetmektedir. Bu nüshalara Ḳatîf'te, Necef'te ve Bahreyn'de rastladığını ancak okunacak durumda olmadıklarını ifade etmektedir⁹². *A'yânu 'ş-Şî'a* müellifi Muhsin el-Emîn ise Cebel 'Âmil'de bir başka nüshaya rastladığını ve yazılma tarihinin hicrî 1268 olduğunu belirtir⁹³. Hâşîmî, tahkike esas aldığı nüshayı ise ilginç bir şekilde Horasan'da bulur. Bir sahafta kitap incelerken bir genç satmak için bir miktar kitap getirir. İçlerinde el-Ġanevî'nin *Dîvân*'ı topladığı döneme yakın bir zamanda yaşayan Abdussamed b. Abdulkadir b. Abdussamed el-Ḥuseynî el-Musevî el-Baḥrânî'ye ait olan ve şiirlerin üzerinde notları bulunan *Dîvân*'a rastlar. Onu kaleme alan isim Şalah b. İbrahim b.

⁸⁷ el-Muḥibbî, *Nefḥatu'r-Reyhâne*, I, 383.

⁸⁸ el-Ḥur el-‘Amilî, *Emelu'l-Âmâl*,

⁸⁹ Şevki Ḍayf, *Tarîhu'l-Edebi'l-Arabî, 'Aşru'd-Duvel ve Imârât*, 133-135.

⁹⁰ Şevki Ḍayf, *Tarîhu'l-Edebi'l-Arabî, 'Aşru'd-Duvel ve Imârât*, 135.

⁹¹ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânü Ebi'l-Baḥr eş-Şeyh Ca'fer el-Ḥaṭṭî*, 94-95.

⁹² Ebu'l-Baḥr Şerafettin Ca'fer b. Muhammed el-Ḥaṭṭî el-‘Abdî el-Ḳatîfî, *Dîvânü Ebu'l-Baḥr Ca'fer b. Muhammed el-Ḥaṭṭî*, Nşr. Önsözü, Nşr. Ali b. Hüseyin el-Hâşîmî, Haydarî Matbaası, Tahran, 1323 h., 2.

⁹³ el-‘Amilî, *A'yânu 'ş-Şî'a*, , IV, 156

Saîd el-Bahilî'dir⁹⁴. Bu nüsha *Dîvân*'ın kaleme alındığı döneme en yakın nüshalardan olması nedeniyle önemlidir.

Dîvân'ın ayrıca Şam'da Zâhiriye Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunmaktadır. 3365 nolu kayıta yer alan mahtût nüshanın yazanı belli değildir. Bu yazma nüsha 108 varak, 216 sayfadan oluşur. Yazan kişi belli olmasa da kitabın 1712 tarihinde Muhammed b. Salih b. Cârullah es-Saymerî tarafından satın alındığı notu bulunmaktadır⁹⁵. *Dîvân*'ın bir başka nüshası da İran'ın Kum şehrindeki Ayetullah el-Maraşî en-Necefî kütüphanesinde 4969 numara ile kayıt altına alınmıştır. Muhammed ed-Delîzî'nin imlâ ettiği nüsha hicrî 1242 yılına aittir. 78 varak, 156 sayfadan oluşur⁹⁶. En güncel yazma nüsha ise 1900 yılında Rıdvan b. Hasan b. Abdullah el-Mukabî el-Ķatîfi tarafından yazılan nüshadır. Bu nüsha 146 sayfadan oluşmaktadır⁹⁷.

Ebu'l-BaĶr'ın şiiirlerinin tahkikini yaparak basılı ortama aktarılmasını sağlayan ilk kişi Ali el-Haşimî'dir. Bu çalışma 1953'te İran'daki Haydariye matbaasında basılmıştır. Muhakkik yazma nüshalarda bulunan konuya göre tasnîfe uymamış, kâfiye sıralamasına göre şiiirleri sıralamıştır. Ayrıca yazma nüshalarda mevcut olan Şîrâz'ın anlatıldığı nesri çalışmaya dâhil etmemiştir. Yine mureselat başta olmak üzere bazı şiiirlerin mukaddimelerinde başka şâirlere ait olan beyitleri *Dîvân*'dan çıkarmıştır.

Dîvân'a ait başka bir araştırma ve tahkik çalışması da Enîse Ahmed Halil ve Abdulcelil Mansur el-Arîd tarafından yapılmıştır. Çalışma, Abdulaziz Suud el-Babtîn li'l-İbdâ'îş-Şi'ri Kurumu tarafından 2002 yılında basılmıştır.

Ebu'l-BaĶr'ın *Dîvân*'ına yönelik araştırma ve tahkik yapan bir başka isim ise Adnan es-Seyyid Muhammed el-Avâmî'dir. Muhakkikin çalışması el-İntişâru'l-Arabî Kurumu tarafından 2005 yılında basılmıştır. Muhakkik şâirin yaşadığı dönemi anlatırken kendi çıkarımları doğrultusunda Osmanlı dönemine dair iddialarda bulunmaktadır. Daha sonra şâirin hayatını ele almaktadır. el-Ķanevî'nin şiiirleri temalara göre ayırma üslubuna bağlı kalmakta ancak kendisi de bazı konuları eklemektedir. Diğer çalışmalardan farklı olarak Bahreyn ve Ķatîf bölgesinde hicrî 6. yüzyıldan Ebu'l-BaĶr'ın yaşadığı döneme kadar yaşamış olan şâirleri ve şiiirlerinden örnekleri toplamıştır. Söz konusu özelliklerinden dolayı bu tahkîk, çalışmada birincil kaynak olarak kullanılmıştır.

⁹⁴ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-BaĶr eş-Şeyh Ca'fer*, Nşr. Önsözü, 2.

⁹⁵ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-BaĶr*, I, 20.

⁹⁶ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-BaĶr*, I, 21.

⁹⁷ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-BaĶr*, I, 19.

İKİNCİ BÖLÜM

EBU'L-BAHR el-HATÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVÂ ÖZELLİKLERİ

Ebu'l-Baħr el-Haṭṭî'nin Şiirinde Muhtevâ Özellikleri

Arap şiirinde muhtevâdan kasıt şiirin konusu ve temasıdır. Arapça'da bu konu “el-Ağrâdu’ş-Şi’riyye” kavramıyla ifade edilmiştir. “Ağrâd” kelimesi “ğaraḍ” (غرض)’in çoğuludur. “Ğaraḍ” kelimesi sözlükte “hedef” anlamına gelmektedir⁹⁸. Kavram, şiir dünyasında ise “şâirin kasîdesinde gerçekleştirmek istediği hedef”⁹⁹ olarak yerini almıştır. Bir başka deyişle muhtevâ şiirde hangi duygu ve düşünce üzerinde durulup, hangi mesele ve olayın ele alındığının ve okuyucuya ne söylendiğinin tespit edilmesidir¹⁰⁰. Bu bağlamda şâiri şiirini yazmaya iten temel duygunun hangi sâiklerden kaynaklandığını tespit etmek şiirin muhtevâsını tespit açısından önemlidir. Bu açıdan muhtevâ tahlili yapılırken şiirin vezin, kâfiye, lafızların manaya etkisi ve katkısı, yine lafızların ahengi gibi unsurlar üzerinde durulmaz¹⁰¹.

Klasik dönem Arap şiirinde ele alınan konuların Cahiliye döneminde de var olduğunu söylemek mümkündür. Arap şiirinde ele alınan konular şiir eleştirmenleri tarafından analiz edilmiş ve bu konuyu değerlendiren eserler yazılmıştır. Bu bağlamda kadîm ulema Arap şiirinin temel konularının medih (övgü), gazel (güzelleme), vasf (betimleme), fahr (övünme), hiciv (taşlama), mersiye (ağıt) gibi konular olduğunu belirtmiştir¹⁰². Daha sonra şiirin konularına arasına ihvâniyyât (dostluk) ve hamriyat (içki ve meclisi) gibi konular dâhil edilmiş ve şiir temaları çeşitlendirilmiştir. Şâirlerin şiirlerinde yer alan muhtevâ çeşitliliği onların şâirlik kudretini göstermesi açısından önemlidir¹⁰³.

Ebu'l-Baħr el-Haṭṭî'nin şiirleri incelendiğinde onun gelenekteki muhtevâ çeşitliliğine uygun olarak hareket ettiği ve pek çok amaç ve muhtevâda şiirler yazdığı görülmektedir. Şâir, döneminde yaşamış devlet ricalini, ilim erbabını ve dostlarını öven methiyeler yazmıştır. Yine pek çoğu âlim, edip ve şâirlerden oluşan dostları ile şiirsel yazışmalar yapmış, şiirlerle onları eleştirmiş ve onlardan istekte bulunmuştur. Ölmüş bir âlimin, bir dostunun ya da onların yakınlarının ardından hüznünü yansıttığı mersiyeler de yazmayı ihmal etmemiştir. Bu konuda

⁹⁸ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitabu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Maħzumi, İbrahim es-Samerrâî, Daru Mektebeti'l-Hilal, Beyrut, 1431, IV, 364.

⁹⁹ Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu Muṣṭalâhâti'n- Naḳdi'l-'Arabiyyi'l-Ķadîm*, Dâru Şuûni's-Sekâfiyyeti'l-'Âmmeti, Bağdat, 1989. 301.

¹⁰⁰ Muhammet Tasa, *Ahmed b. Şahin el-Kıbrîsî ve Şiirleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2013, 33.

¹⁰¹ Yusuf Sami Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017, 63.

¹⁰² Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme el-Bağdâdî, *Naḳdu'ş-Şi'r*, 1.b., Maṭba'atu'l-Cevâib, İstanbul, h. 1302, 17; Ebû Hilâl el-Ĥasen b. 'Abdillâh b. Sehl b. Sa'id b. Yahyâ el-'Askerî, *Kitâbu'ş-Şinâ'ateyn*, thk: Ali Muhammed el-Bicâvî, Ebu'l-Faḍl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-'Unsuriyye, Beyrût, h. 1419, 131.

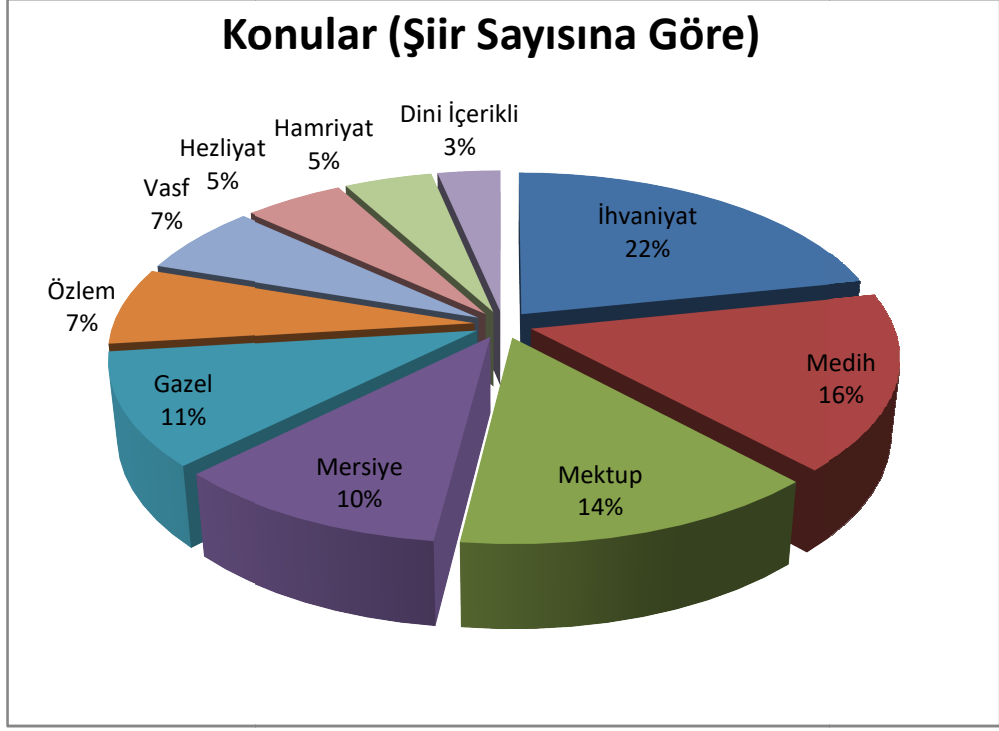
¹⁰³ Tasa, *Ahmed b. Şahin el-Kıbrîsî ve Şiirleri*, 33.

sahip olduğu mezhepsel geleneğin de etkisiyle Kerbela'yı ve Hz. Hüseyin'in şehadetini de ele aldığı bir kasîde yazmıştır. Vatanı, ailesi ve dostlarından ayrı kalması nedeniyle yazdığı özlem temalı şiirleri onun *Dîvân*'ında önemli yer tutmaktadır. Yine ailesine ve dostlarına gönderdiği mektuplara giriş mahiyetinde yazdığı şiirleri de ayrı bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazel şiirleri ise onun çocukluk ve gençlik yıllarının başında yazdığı ve daha çok kadîm şâirlere öykünme şeklinde *Dîvân*'daki yerini almıştır. Bunun yanında mizah amacıyla yazdığı hezliyât şiirleri, içerisinde tasvîr ve betimlemeler yaptığı vasf şiirleri, münacat ve öğütte bulunduğu dini içerikli şiirleri bulunmaktadır. Konuları arasında az da olsa hamriyat şiirleri de vardır. *Dîvân*'ında yer alan muhtevâ çeşitliliği şiir sayısı bakımından incelendiğinde karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

	<u>KONU</u>	<u>KASİDE</u>	<u>MUKATTA'A</u>	<u>TOPLAM</u>
1	İhvâniyyât	19	14	33
2	Medih	22	3	25
3	Mektup	4	17	21
4	Mersiye	13	3	16
5	Gazel	5	11	16
6	Özlem	9	2	11
7	Vasf	2	8	10
8	Hezliyât	6	2	8
9	Hamriyat ve Mucun	5	2	7
10	Dini İçerikli	2	3	5
	TOPLAM	87	65	152

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde belli bir temaya ağırlık vermediği başka bir ifadeyle belirli bir muhtevâda ön plana çıkmadığı görülmektedir. Ancak şiir sayısı bakımından en fazla şiirini ihvâniyyât türünde yazmıştır. Özlem ve hezliyât türü şiirleri hatta mektuplara giriş maksadıyla yazdığı şiirlerin bazıları da içerik olarak bu kapsamda değerlendirilebilir. İhvâniyyât türünde kasîde ve mukatta'alar kaleme alan şâirin medih, mersiye ve özlem temalı şiirleri daha çok kasîde formundadır. Mektuplarına yaptığı şiirsel mukaddimeler ise söyleniş amacına uygun olarak daha çok mukatta'alardan oluşmaktadır.

Söz konusu tablonun grafik olarak yansıması şu şekildedir:

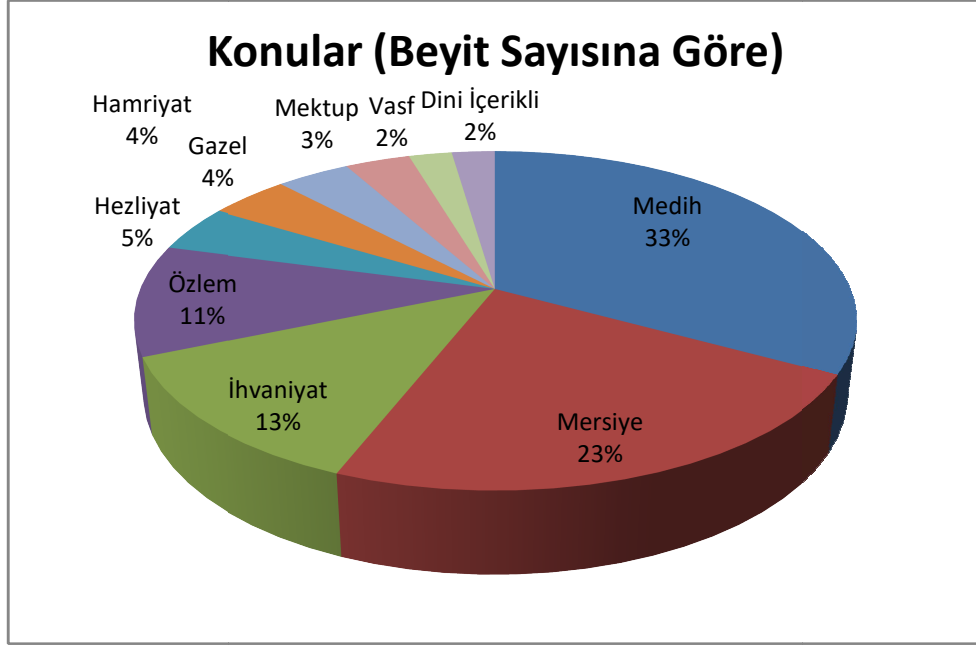
Ebu'l-Baħr'ın şiirleri, şiir sayıları bakımından incelendiğinde karşımıza yukarıdaki grafikte yer aldığı şekliyle yansısa da beyit sayılarında sıralama değişmekte ve beyit sayılarına göre karşımıza çıkan tablo şu şekilde olmaktadır:

	<u>KONU</u>	<u>ŞİİR SAYISI</u>	<u>BEYİT SAYISI</u>
1	Medih	25	817
2	Mersiye	16	569
3	İhvâniyyât	33	313
4	Özlem	11	261
5	Hezliyat	8	111
6	Gazel	16	106
7	Hamriyat ve Mucun	7	97
8	Mektup	21	86
9	Vasf	10	57
10	Dini İçerikli	5	57

Tabloya bakıldığında şiir sayısı bakımından İhvâniyyât şiiri ilk sırada olsa da beyit sayısı bakımından medih şiiri ilk sıraya yükselmekte ve onu mersiye şiiri izlemektedir. Bunun sebebi ise gelenekte de olduğu şekliyle medih ve mersiye türünde uzunca kasîdelerin

yazılmasıdır. Ebu'l-Baħr'ın beyitlerinde daha sonra sırasıyla gelen ihvâniyyât ve özlem temalı şiirleri de önemli yer tutmaktadır. Hezliyât, gazel, hamriyat, mektuplara giriş, vasf ve dini içerikli şiirleri ise ilk dört temaya göre nicelik olarak daha azdır. Onun bu muhtevâlardaki şiirlerinin sıralaması da kullandığı beyitlerin sayısına göre farklılık arz etmektedir.

Ebu'l-Baħr'ın muhtevâsına göre beyit sayılarının grafik olarak yansımaları da şu şekildedir:

Çalışmanın bu bölümünde yukarıdaki tablolarda hem şiir hem de beyit sayısına göre sıralanan muhtevâlar incelenecektir. İnceleme yapılırken beyit sayılarına göre yapılan sıralama esas alınacaktır. Ebu'l-Baħr'ın söz konusu temalarda inşa ettiği beyitlerden örnekler verilecek ve onun anlatım özellikleri incelenecektir.

1. Medih

Sözlükte; “övme, güzel övgü” anlamına gelen medih, yergi kelimesinin zıt anlamlısıdır¹⁰⁴ ve kişiyi gerek fitrî gerekse daha sonradan istemli olarak kazandığı özellikleri ile övmek demektir¹⁰⁵. En kısa tanımıyla medih “övgü şiiri” anlamına gelmektedir¹⁰⁶. Daha kapsamlı bir ifadeyle medih, güzel ve iyi meziyetlerin sayılması, yüce hasletlerin tasviri ve bu güzel özellikleri kendisinde barındıran kişilere şâirin takdirini göstermesidir¹⁰⁷.

¹⁰⁴ el-Ḥalîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 188.

¹⁰⁵ Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfi'i*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, ty. II, 566.

¹⁰⁶ İsmail Durmuş, “Methiye”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 406.

¹⁰⁷ Mehmet Mesut Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, SÜSBE, Konya, 2000, 54; Celal Turgut Koç, “Abdübâki Arif Efendi ve İki Kasidesi”, *Nüşa*, XVII, S.44, 2017, 117.

Övülme arzusu insan fitratında önemli bir yer tutmaktadır. Bu yüzden medih Arap şiirinde başta gelen unsurlardan olmuştur. Medih, kadim edebiyatçıların ve edebiyat tenkîtçilerinin tasnîfine göre şiirin temel dört konusundan birisidir¹⁰⁸. Kudâme b. Cafer ise şiirin temel konularının sayısını altıya çıkarmakta ve methi de bu konulardan birisi olarak saymaktadır¹⁰⁹.

Arap şiirinin ilk devirlerinde yapılan iyiliğe karşılık verme ya da kabilesini övme gibi nedenlerle kendisine daha az yer bulan medih şiiri zamanla verilen ödüller veya devlet erkânının gözüne girerek sosyal statünün yükselmesi gibi nedenlerle daha popüler bir hâl almıştır. Medih şiirinin yazılma sebebinde meydana gelen eksen kaymasına rağmen Kudâme b. Cafer medih şiirinin insanın fitrattan sahip olduğu akıl, adalet, iffet ve cesurluk gibi dört temel erdem için yazılması gerektiğini ifade etmiştir¹¹⁰. İbn Reşîk ise bu özellikleri kabul etmekle birlikte makam ve zenginlik gibi özelliklere yapılacak övgüleri de bu türün kapsamına dâhil etmektedir¹¹¹.

Cahiliye döneminden itibaren klasikleşen kasîdenin yapısında medih önemli bir yer tutmuştur. Bu bağlamda medih şiiri bir şekilde diğer türde kaleme alınan şiirlerin de içerisinde yer almıştır. İslam'ın gelişi ile birlikte peygamberimiz için yazılan medih şiirleri oldukça yaygınlaşmıştır. Emeviler döneminde ise medih yazanlara verilen hediyelerin miktarı ve değerinin artışıyla en itibarlı şiir türü hâline gelmiştir. Abbasiler döneminde de şâirlere sarayda yer verilmiş bunun sonucunda abartılı ve oldukça uzun medih şiirleri ortaya çıkmıştır. Memlûkler döneminde verilen ödüllerin azalması sebebiyle bu tür sekteye uğrasa da Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde çeşitli amaçlarla yazımına devam edilmiştir¹¹².

Ebu'l-Baħr da çeşitli amaçlarla dönemin yöneticilerine, âlimlerine, din adamlarına, arkadaşlarına ve ismi zikredilmeyen bazı kişilere medihler yazmıştır. Bunun yanında doğum, bayram gibi münasebetlerle yazdığı farklı muhtevâlî şiirlerinde de medihlere yer vermiştir.

1.1 Yöneticileri Methi

Ebu'l-Baħr, siyasî gelişmelerin içerisinde yer almış bir şâirdir. Dolayısıyla devrin önemli devlet adamlarıyla münasebeti olmuştur. Bunun en doğal sonucu olarak bazı bölgelerin meliklerine ya da devletin çeşitli kademelerinde görev yapan devlet adamlarına

¹⁰⁸ Ahmed Maflûb, *Mu'cemu Muştalahâti'n-Nakdi'l-'Arabîyyi'l-Kâdim*, 363.

¹⁰⁹ Kudame b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, Matbaatu'l-Cevâib, İstanbul, 1302, s.17.

¹¹⁰ Kudâme b. Ca'fer, *Nakdu's-Şi'r*, 26-28.

¹¹¹ İbn Raşîk Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî el-Ķayrevânî, *el-'Umde fi Meħâsini's-Şi'ri ve Âdâbihi ve Nakdih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Dâru'l-Cil, 5. b. Beyrût, 1981, II, 129.

¹¹² İsmail Durmuş, "Methiye", *DİA*, XXIX, 406-407; İbrahim Fidan, *Arap Şâirlerinden İbnu'n-Nakib ve Şiiri*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016, 88-89.

medih şiirleri yazmıştır. Bahreyn Veziri Rukneddîn Mahmud b. Nureddin b. Şerafeddin'i metheden 3 şiiri bulunmaktadır. Söz konusu şiirlerinden birinde şarabın etkilediği bir güzelden bahsederek gazel temasıyla giriş yapmaktadır¹¹³: [Kâmil]

1	لَعِبْتَ بِعِطْفِيهِ الشَّمُولُ فَمَاذَا	كَالْعُصْنِ حَرَكَةُ الْهُوَى فَمَاذَا
2	رِيمٌ أَعَارَ مَهَا الصَّرِيمَ لَوَاحِظًا	نُجْلًا وَآرَامَ الْحِمَى أَجْيَادًا
3	خَنِتُ اللَّحَاطِ وَإِنَّهَا لَأَشَدُّ مِنْ	بِيضِ الظُّبَا يَوْمَ القِرَاعِ جِلَادًا
4	هَاتِيكَ جَاوَرَتِ الْجُفُونَ وَهَذِهِ	أَبَتِ الْجُفُونَ وَحَلَّتِ الْأَكْبَادَا
5	نَازَعْتُهُ رَاحًا كَبْرِدِ رُضَابِهِ	طَعْمًا وَجَدْوَةَ خَدِّهِ إِيقَادًا
6	فَانْقَادَ كَالْمُهْرِ الْجُمُوحِ جَذْبَتُهُ	رِفْقًا بِبَنِي عِنَانِهِ فَانْقَادَا
7	وَاللَّيْلِ زَنْجِي الْمَلَاءَةِ نَاشِرُ	لَمَمًا كَأَخْدَاقِ الْحِسَانِ جِعَادَا
8	فَنَضًا دُجَاهُ بِعُرَّةِ أَرْبَى بِهَا	حُسْنًا عَلَى الْبَدْرِ الْمُنِيرِ وَزَادَا
9	فَسَمًا بِحُوصِ كَالْحَيِّ ضَوَامِرِ	وَصَلَّتْ بِتَدَابِ السُّرَى الْإِسَادَا
10	يَحْمِلْنَ شَعْنًا مِنْ دُوَابَةِ وَاثِلِ	شَمِّ الْمَعَاطِسِ سَادَةَ أَنْجَادَا
11	لَأُفَارِقَنَّ الْخَطَّ غَيْرَ مُعَوَّلِ	فِيهَا عَلَى مَنْ ضَنَّ أَوْ مَنْ جَادَا
12	بَلَدٌ تُهَيِّنُ الْأَكْرَمِينَ لِلْوَمَاهَا	شَرَوَى الزَّمَانِ وَتُكْرِمُ الْأَوْغَادَا

1. Şarap onun gövdesini sarstı ve o da rüzgârın hareket ettirdiği bir dal gibi sallandı ve eğildi.

2. Bir ceylan ki iri gözlerini, verimsiz toprakların yabanî ineklerine, boyunlarını da bölgenin ceylanlarına emanet verdi.

3. Savaş gününde çarpışırken kılıcın keskin ucundan daha kuvvetlidir kadınsı bakışları.

4. İşte şu göz kapaklarına bitişti ve bu da göz kapağına başkaldırıp ciğerlere yerleşti.

5. Tat bakımından tükürüğünün soğukluğu ve yakış bakımından yanaklarının kuru gibi bir içki sundum.

¹¹³ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 158-160.

6. Dizginlerini bükerek nazikçe çektiğim sonra da uysallaşan dik başlı bir tay gibi uysallaştı.

7. Örtüsü kara olan gece güzellerin cansız bakışları gibi olan kıvrıcık zülüflerini salmışken...

8. Işık saçan dolunayın güzelliğini daha da artıran yüzünün aydınlığıyla o gecenin karanlığını soldurdu.

9. Geceleyn yolculuk yapanların hızlıca sürüklemeleriyle gelen yay gibi zayıf, gözleri çekik develere yemin olsun ki.

10. Vail'in asillerinden burunları iyi koku alan (öngörü sahibi) saçları yıpranmış (kimseleri) lider ve cesur bir hâldelerken taşıyan (develere yemin olsun ki).

11. Orada ne cimrilik edene ne de cömert olana itimat etmeksizin el-Hat'tan ayrılacağım.

12. O, tıpkı zaman gibi değerli olanları kendi kötülüğünden dolayı hor gören, sıradan insanlara da ikramda bulunan bir şehirdir.

Söz konusu beyitlerde şarabın etkilediği güzelden bahsini gece tasvîri ve gece yolculuğu bahsiyle sürdürür. Ayrıca bu yolculuğun yapıldığı develere yemin ederek konuyu el-Hat'tan ayrılışına getirir. Memdûh, şâirin gideceği toprakların yöneticisidir. On üçüncü beyitten itibaren veziri ihsan ve cömertliğinin yanında savaştaki meziyetleri nedeniyle övmektedir¹¹⁴: [Kâmil]

عَمَرَ النَّوَالِ مَتَى اسْتَمِيحَ أَجَادَا	وَلَا ذُكْرَنَّ عَلَى النَّوَى فِيهَا امْرَأًا	13
مَلِكًا بِمَا مَلَكَتْ يَدَاهُ جَوَادَا	وَلَا حِطْنَ حَشَا الظَّلَامِ مُيَمَّمَا	14
وَالْبَيْضِ وَالخَيْلِ الْعِتَاقِ عَتَادَا	لَا يَفْتِنِي غَيْرَ السَّوَابِغِ وَالْقَنَا	15
لَهُمْ وَأَسَسَ مَجْدَهُمْ وَأَشَادَا	مِنْ مَعْشَرٍ سَنَّ الْمَكَارِمِ يَافِئُ	16
إِلَّا رَجَعْنَ وَقَدْ مَلَكَنَ بِلَادَا	مَا سِيرَتْ رَايَاتُهُ فِي مَوْكِبِ	17
قَسْرًا وَلَا يُعْطِي الْمُلُوكَ مَقَادَا	يَفْتَادُ مِنْ أَمْلَاكِهَا مَا شَاءَ	18
وَتَهَزُّ مِنْ طَرْبٍ بِهِ الْأَعْوَادَا	تَشْنِي مَعَاطِفَهَا الْمَنَابِرِ بِاسْمِهِ	19
كَلِمَ تَرُوقُكَ مَبْدَاءًا وَمَعَادَا	وَلَهُ كَمَا اطَّرَدَتْ لِأَلْيِ تَاجِهِ	20

¹¹⁴ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 160-163.

21	وَلَهُ كَمَا حَلَّ الرَّيْعُ نِطَاقَهُ	سَيْبٌ يُبَجِّلُ صَوْبَهُ الْأَجْوَادَا
22	وَلَهُ يَدٌ فِيهَا الْمَنِيَّةُ وَالْمُنَى	تَشْقِي السَّوَامَ وَتُسَعِدُ الْوُقَادَا
23	وَمَرَابِعٌ حُضِرُ الْمَحَابِي لَمْ تَزَلْ	عَرَصَاتُهَا لِلْمُعْتَفِينَ مُرَادَا
24	وَعَزَائِمٌ تَذْكُو وَآرَاءُ كَمَا	أَوْرَتْ أَكْفُ الْقَادِحِينَ زِنَادَا
25	فَلْيُفِدِ رُكْنَ الدِّينِ كُلُّ مُبَحِّلٍ	لَا يَسْتَلِينُ لَهُ الثَّنَاءُ قِيَادَا
26	جَعْدُ الْيَدَيْنِ يَعُدُّ حُزْنَ ثَرَائِهِ	رَشْدًا وَإِسْدَاءَ الْجَمِيلِ فَسَادَا
27	وَلَهُ إِذَا سَمِعَ الثَّنَاءَ أَوْ اجْتُدِي	وَجْهَةً يُبِيلُ شَبَا الْيِرَاعِ مِدَادَا
28	يَأْبَنُ الْأُولَى بَدَّوْا حِيَادَهُمْ إِلَى	أَمْدِ الْعُلَى يَوْمَ السَّبَاقِ طِرَادَا
29	شَادُوا مَنَاقِبَهُمْ بِسَيْبِ غَامِرٍ	وَضُبًّا أَلْفَنَ طَلَا الْعِدَا أَعْمَادَا
30	فَالنَّاسُ بَيْنَ اثْنَيْنِ إِمَّا مَادِحٌ	لَهُمْ وَإِمَّا مُضْمِرٌ أَحْقَادَا
31	نَالَتْ بِهِمْ هَامَ السُّهَى يَدٌ يَافِثٍ	طُولًا لِكَوْنِهِمْ لَهُ أَوْلَادَا
32	قَوْمٌ إِذَا اسْتَنْهَضْتَهُمْ لِمِلْمَةٍ	وَالْيَوْمُ كَاللَّيْلِ الْأَحْمِ سَوَادَا
33	رَكِبُوا مُنِيفَاتِ الْهُوَادِي وَانْتَضَوْا	بِيضًا كَأَلْسِنَةِ الصَّبَاحِ حِدَادَا
34	وَاسْتَلَّامُوا قُمْصَ الْحَدِيدِ وَجَرَّدُوا	سُمْرًا كَأَرْشِيَةِ الرَّحِيِّ صِعَادَا
35	وَتَقَيَّأُوا ظِلَّ الْعَوَالِي وَاحْتَسَوْا	عَلَقَ النَّجِيعِ وَعَانَقُوا الْأَسَادَا
36	فِي مَاقِطٍ وَصَلَتْ جَمَاجِمَ صَيْدِهِ	بِيضُ الصِّفَاحِ وَعَافَتْ الْأَجْسَادَا

13. Uzaklarda, kendisinden ne zaman istense cömertlik yapan, hediyesi bol bir kişiyi hatırlayacağım.

14. Sahip olduğu şeylerle cömert olan bir melike ulaşmak için karanlığın içine bilinçsizce yürüyeceğim.

15. (Ki o) zırh, mızraklar, kılıç ve asil at gibi savaş teçhizatı dışında hiçbir şey edinmez.

16. Yafes¹¹⁵'in cömertliği yerleştirdiği, şan ve şerefi tesis ettiği ve kurduğu bir topluluktur.

17. Ülkeleri fethetmişken dönmeleri dışında onun sancakları hiçbir törende dalgalanmadı.

18. Mülklerden dilediğini zorla istediği yere götürür, meliklere kontrol yetkisi bırakmaz.

19. Minberler ismini (duyunca) boyunlarını bükerler ve direkler onun sevincinden titrerler.

20. Tacının incilerinin birbirini düzenli şekilde takip ettiği gibi seni baştan sona memnun eden konuşmaları vardır.

21. Baharın bağlarını çözüp (yağmuru bolca verdiği) gibi cömertleri cimri kılan ihsan yağmuru vardır.

22. Temenniler develeri sıkıntıya soktuğu ve gelenleri mutlu ettiği hâlde kendisinde ölüm olan bir eli vardır.

23. Yamaçlarındaki yeşil meraların arsaları, ihsan isteyenlerin develerini olatmaya devam eder.

24. Onun sağlam kararları ve ateş yakanların avuçlarının ateşi tutuşturduğu gibi (parlak) fikirleri vardır.

25. Övgüyü kolay elde edemeyen her cimri, Rukneddîn'e yularını feda etsin/ona itaat etsin.

26. Cimri kişi zenginlik hazinelerini rüşt olarak, güzel bir şey yapmayı da fesat olarak görür.

27. Onun, bir övgü duyduğunda ya da kendisinden bahşiş istendiğinde kalemlerin ucuna mürekkep bahşeden bir yüzü/yönü vardır.

28. Ey yarış gününde yüce hedefe (ulaşmak için) hızlı koşar hâldeki atlarını (bile) geçen saygın insanların oğlu!

29. (Ki onlar) hikâyelerini bol ihsan ve düşmanların boyunlarını kın olarak (kullanmaya) alışmış kılıçların keskin uçları ile inşa ettiler.

30. İnsanlar iki şey arasındalar; ya onları öven olacaklar ya da kinlerini gizli tutacaklar.

31. Yafes'in eli kendi evladı oldukları için onlara Süha yıldızının tepesini ihsan olarak sundu.

¹¹⁵ Tevrat'a göre Nuh (a.s)'ın üç oğlundan birisidir. (Detaylı bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Yâfes", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII, 174-175.)

32. Gün karanlık gece gibi simsiyahken bir kavmi bir musibetten dolayı uyandırdığında...

33. Öncü atlara bindiler, sabahın dilleri/aydınlığı gibi keskin hâldeki bir kılıcı kuşandılar.

34. Demir zırhlar giydiler, su kuyusunun ipi gibi düzgün ve uzun mızraklarını çektiler.

35. Mızrakların gölgesinde gölgelendiler, (düşmanların yaralarından) akan kırmızı kan pıhtısı içtiler ve aslanlara sarıldılar.

36. Savaş alanında avlarının kafatasları geniş kılıcına ulaştı ve bedenler rahat etti.

Bahreyn vezîri cömertliği, cesareti ve kahramanlığıyla övülür. Yâfes'in soyundan olması da onu değerli kılmaktadır. Bu bağlamda onun ataları da soylu kimselerdir ve şâirin övgülerinden paylarına düşeni almaktadır. Şâir, kasîdesini Ramazan bayramını tebrik ve dua ile tamamlar¹¹⁶: [Kâmil]

وَإِفَاكَ عِيدُ الْفِطْرِ طَلَقَ الْمُجْتَلَى	37
فَاسْتَجَلَ عِيدًا بِالسَّعَادَةِ عَادَا	
وَمَضَى الصَّيَّامُ وَقَدْ حَشَوْتَ عِيَابَهُ	38
وَرَعًا وَنُسْكًَا أَبْهَرَ الْعُبَادَا	
فَاسْتَجَلَ مِنْ كَلِمِي عَرُوسًا قُلِدْتُ	39
دُرَّرَ الْمَعَانِي تَوَآمًا وَفُرَادَى	
وَاسْلُمٌ وَدُمٌ وَأَنْعَمٌ وَعِشٌّ فِي دَوْلَةٍ	40
تُرْضِي الْوَلِيَّ وَتُكْمِدُ الْحَسَادَا	

37. Ramazan bayramı sana süslenmiş yüzle yaklaştı öyleyse huzurla tekrar gelen bayram ortaya çıksın.

38. Ve oruç, sen onun küfesini ibadet edenlerin gözlerini kamaştırın takva ve ibadetle doldurmuşken geçti gitti.

39. Sözlerimden anlam incilerini bir arada ve tek olarak kendine kolye yapan (tüm zînetini gösteren) bir gelin ortaya çıksın.

40. Selamette ol, daim ol, nimetlen ve dostun hoşnut, hased edenin de sıkıntıda olacağı bir devlette yaşa!

Ebu'l-Baħr bir başka medih şiirini ise Suhar bölgesi sultanı Muhenna b. Hudeyf'e yazmıştır. Bahsi geçen sultanla tanışmasa da onun hakkında söylenenlere binâen bu kasîdesini kaleme almıştır. Muhenna b. Hudeyf, 'Amr b. Kulşûm'un¹¹⁷ torunlarından. Benî Tağlib b.

¹¹⁶ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 163.

¹¹⁷ Muallaka şâirlerindedir. Tağlib kabilesinin Cüşem kolundandır. Detaylı bilgi için bkz. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, III, 324; Ali Eminoğlu, *Şekil ve Muhtevâ Yönünden Muallakat Kasîdeleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2017, 43-44.

Vâil kabilesine mensuptur¹¹⁸. Bütünyle medih temalı olan ilgili kasîdesi şu şekildedir¹¹⁹:

[Kâmil]

1	إِنَّا إِذَا جَارَ الزَّمَانُ وَسَامَنَا	ظُلْمًا وَجَشَمْنَا رُكُوبَ الْحَيْفِ
2	لُدْنَا عَلَى بُعْدِ الدِّيَارِ بِجَانِبِ	حَسَنِ يُدْمُ عَلَى الشِّتَا وَالصَّيْفِ
3	دِفْءٍ إِذَا مَا الْقُرُ عَضَّ وَنَاسِمٍ	صَرْدٍ إِذَا مَا فَارَ وَهَجَّ أَهْيَفِ
4	وَنَدَى إِذَا مَا كَانَ عَامٌ مُجْدِبٌ	وَاسْتَثْقَلَ الطَّائِي دِكْرَ الضَّيْفِ
5	لَا يُدْرِكُ الْمُرْتَادُ بَيْنَ جَنَابِهِ	فَرْقًا وَبَيْنَ مَعَاصِي أُمَّ الشَّيْفِ
6	يَعْتَدُ إِعْطَاءَ الْمِئِينِ كَوَامِلًا	نَقْصًا فَيُكْمِلُ عَدَّهِنَّ بَنَيْفِ
7	لَا يَطْلُبُ الْعِلَّاتِ إِنْ تَنْزِلُ بِهِ	فِي دَفْعِ نَائِيَةِ بِلَمٍ وَبِكَيْفِ
8	وَرَدَى إِذَا مَا كَانَ يَوْمٌ كَرِيهَةٌ	وَدُعِيَ بِحَيٍّ عَلَى قِرَاعِ السَّيْفِ
9	إِعْطَاءَ مَوَالِي تَغْلِبِ ابْنَةَ وَائِلِ	وَحُسَامُ يُمْنَاهَا الْفَتَى ابْنُ هُدَيْفِ
10	وَسَيْبِكَةُ النَّسَبِ الَّتِي لَمْ تَرَمِ فِي	دِينَارِهَا أَيْدِي الْوُصُومِ بَرَيْفِ
11	مَنْ لِي بِحَضْرَتِهِ الَّتِي مَنْ زَارَهَا	فَكَأَمَّا قَدْ زَارَ وَادِي الْحَيْفِ
12	يَا رَبِّ إِنْ لَمْ تَقْضِ لِي بِلِقَائِهِ	فِي يَفْظَةٍ فَاْمُنْ بِهِ فِي الطَّيْفِ

1. Zaman bize zulmettiğinde, haksızlık yaptığında ve bizi adaletsizliğe uğramaya zorladığında...

2. Uzak diyarlarda yazı da kışı da emanına almış bir iyinin yanına sığındık.

3. Soğuk şiddetlendiğinde bir sıcaklıktır ve aşırı susuzluğun alevi fokurdadığında soğuk bir meltemdir.

4. et-Ṭâî¹²⁰ (bile) misafirin bahsinden bunalmışken o, kurak bir yıl olduğunda yağmurdur.

5. Keşif için gelen kimse onun saygınlığı ile Ummu's-Şeyf'in¹²¹ inci yatakları arasındaki farkı anlamaz.

¹¹⁸ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 229;

¹¹⁹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 230.

¹²⁰ Kahramanlığı ve cömertliğiyle meşhur Cahiliye şâiridir. Cömertliğini annesinden almıştır. Bundan dolayı annesinin soyu ile anılmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1981, I, 186.

6. Tam hâldeki yüzleri vermeyi eksik sayar, onların sayısını küsuratla tamamlar.

7. Felaketlerin giderilmesinde kendisine niçin ve nasıllı gerekçeler sunsan da onları istemez.

8. Savaş günü geldiğinde ve kılıç vuruşmasına haydi gel diye çağrıldığında bir ölümdür.

9. Tağlib bint Vail'in efendilerinin efendisi ve onların sağ elinin keskin kılıcı Hudeyf'in delikanlı oğludur.

10. Sahtekârların ellerinin dinarlarında hileyle kalıba dökülmemiş saf altın soyludur.

11. Beni ona kim götürecektir ki onu ziyaret eden el-Hayf¹²² vadisini ziyaret etmiş gibidir.

12. Ey rabbim! Eğer uyanırken onunla buluşmayı nasip etmediysen bari onu hayalde gerçekleştire!

Şâir, kasîdesinde Muhennâ'yı zor zamanlarda darda kalanlara sahip çıkması ve yazın sıcağın kışın ise soğuktan koruyan bir sığınak olması ile övmektedir. Cömertliği, savaştaki maharet ve heybeti yine onun övülen özelliklerindedir. Ayrıca kasîdede onun asaletine vurgu yapılmakta ve soylu bir kişi olması da zikredilmektedir. Ebu'l-Baħr şiiirinin sonunda ise hiç değilse hayalinde ona kavuşmayı niyaz etmektedir.

Ebu'l-Baħr, Mâcid b. Hâşim'nin dilinden yazdığı bir başka kasîdesinde ise Devrağ meliki olan Emir Bedr b. es-Seyyid Mübarek Han'ı yine nesebi, cömertliği, zor zamanda kendisine olan yardımını, düşmana karşı cesareti gibi özellikleri nedeniyle övmektedir. Şiirine bahsi geçen emirin cömertliği, şerefine düşkünlüğüne vurgu yaparak başlar. Neseben ona bağlanmanın faziletinden ve onun bu duruma sahip olmasını sağlayan soyundan bahseder¹²³:

[Tavîl]

1	إِلَى الْمَلِكِ الْوَهَّابِ مَا فِي يَمِينِهِ	وَلَكِنَّهُ بِالْعَرِضِ جِدُّ بَحِيلِ
2	يَمْتُ إِذَا اسْتَنْسَبْتَهُ بِأَبُوَّةٍ	تَمُدُّ بِيَاعٍ فِي الْفَخَّارِ طَوِيلِ
3	يَضُمُّ عَلِيًّا فِي الْفَخَّارِ وَطَالِبًا	إِلَى جَعْفَرٍ أَكْرَمٍ بِهِ وَعَقِيلِ
4	فَيَحْرُزُ غَايَاتِ الْعُلَا بِعُمُومَةٍ	مُعَرِّقَةٍ فِي هَاشِمٍ وَحُؤُولِ

¹²¹ Bahreyn ve Katar arasında (Bugünkü Abudabi'de) inci yataklarının olduğu bir bölgedir. Detaylı bilgi için bkz. el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 230.

¹²² Mina Dağının eteklerinde dağın sert yerlerinden çıkan ve su yataklarından yüksekçe bir yerdir. Yakınında el-Hayf Mescidi vardır. Detaylı bilgi için bkz. Yâ'kût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, II, 412; Nebi Bozkurt, "Hayf Mescidi", *DİA*, Ankara, 2009, XXIX, 277.

¹²³ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 177-178.

1. Elindeki avucundakini karşılıksız veren Melik'e (sesleniyorum) fakat onur konusunda son derece cimridir.

2. Eğer ona nisbet edilirsen övgüde güçlü bir otoriteyle desteklenmiş bir babalık (bağıyla seni) nesebinden kabul eder.

3. O, övünmede Ali'yi ve Talib'i, Cafer'in ki -o ne kadar cömerttir- ve Âkil'in yanına katar.

4. Hâşim'in içerisinde köklü bir amcalık ve dayılık (bağı) ile yüce hedeflere ulaşır.

Ebu'l-Baħr, kasîdesinde emirin kavminin ve soyunun üstünlüklerinden bahsettikten sonra tekrar onun saygınlığı ve iyilikseverliğinden söz eder¹²⁴: [Tavîl]

7	لَهُ عِنْدَ مَسْمُوعِ الثَّنَا أَرْحِيَّةٌ	تَرَفٌ عَلَى عَرَضٍ أَعْرَصَقِيلِ
8	وَمَشْحُودٌ عَزِيمٌ لَمْ يُصَبِّ وَزْنَ فَاعِلٍ	مِنَ الْخَطْبِ إِلَّا اِرْتَدَّ وَزْنَ فَعِيلِ
9	سَلَامٌ كَمَا افْتَرَّتْ مَبَاسِمُ رَوْضَةٍ	فَجَاءَ بِرِيَّاهَا نَسِيمٌ قَبُولِ
10	وَصَفُوْا ثَنَاءً مَا يَغْبُ كَمَا صَفَا	عَلَى صَفْحَاتِ الْكَأْسِ وَجْهٌ شَمُولِ

7. Onun, övgüsüne itibar edilenlerin yanında bir saygınlığa parlaklığın en asilini saçan bir iyilikseverliği vardır.

8. Büyük işlerde fâil veznine (hayrı yapan kendisine) önem vermeyen fakat fâil veznine (hayır yapılanın durumuna) göre hareket eden kesin karardır.

9. Yemyeşil bir bahçenin ağzının tebessümle açılması ve hemen ardından Saba rüzgârının hoş kokularını getirmesi gibi bir esenliktir.

10. Kadehin yüzeylerinde içkinin görünüşünün incelenmesi gibi kaybolmayan övgünün en safıdır.

Ebu'l-Baħr, kasîdenin devam eden beyitlerinde zamanın zorlukları karşısında Emir'in kendisine olan yardımı ve sonucunda ailesinin ve kendisinin mutluluğundan bahseder. Emir'e teşekkürlerini edebî bir şekilde dile getirir ve onu yine cömertliği, yardımseverliği, cesareti ile över ve onu dolunaya benzetir¹²⁵: [Tavîl]

18	كَرِيمٌ مَّتَى أَلْقَى الْعَصَا بِفِنَائِهِ	أَخُو الْعُدْمِ لَمْ يَأْدَنْ لَهُ بِقُفُولِ
----	---	--

¹²⁴ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 178-179.

¹²⁵ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 180-181.

لِعُثْرَتِهِ أَلْفَاهُ خَيْرٌ مَّقِيلٍ	19	وَإِنْ أَعْتَرَ الدَّهْرُ امْرِئًا فَاسْتَقَالَهُ
فَأَحْوَجُهُ فِي قَصْدِهِ لِدَلِيلٍ	20	مُضِيءٌ نَوَاحِي السُّبُلِ مَا أَمَّهُ امْرُؤٌ
عَلَى أَنَّهُ لَمْ يُكْسَ ثَوْبَ أُفُولٍ	21	وَإِنَّ الَّذِي سَمَّاهُ بَدْرًا لَصَادِقٌ
جَرِيءٌ عَلَى الْأَعْدَاءِ غَيْرُ نَكُولٍ	22	صَلِيبٌ عَلَى عَجْمِ الْحَوَادِثِ عُوْدُهُ
نَهْوِضٍ بِأَعْبَاءِ الْخُطُوبِ حَمُولٍ	23	إِذَا اكْتَنَفَتْهُ النَّائِبَاتُ نَكَّصَنَ عَنَ
لِيَرْجِعَ إِلَّا فِي ثِيَابِ قَتِيلٍ	24	قَرِيْعٍ وَعَى لَوْ بَارَزَ الْمَوْتَ لَمْ يَكُنْ
وَرَبُّ قَنَا عَسَّالَةٍ وَنُصُولٍ	25	أَخُو زَرِّ مَوْضُونَةٍ وَمَعَاْفِرٍ
عَلَى مِثْلِ حَدِّ الْمَشْرِفِيِّ زَلِيلٍ	26	إِذَا ضَاقَ بِالْحَيْلِ الْمَجَالُ مَشَى بِهَا
كَأَنَّ هَجِيرَ الْكَرِّ بَرْدٌ مَّقِيلٍ	27	وَإِنْ حُرَّ بِالضِّغْنِ اسْتَرَاحَ إِلَى الْوَعَى
بِذَمَّتِهِ لَمْ يَعْتَصِمَنَّ بِغِيلٍ	28	أَخُو مَنْعَةٍ لَوْ تُصْبِحُ الْأُسْدُ عُوْدًا

18. Öyle cömert ki fakirliğin kardeşi onun bahçesine esasını atsa (onun bahçesinde konaklasa) ona geri dönmeye izin vermez.

19. Zaman bir kişinin ayağını kaydırsa ve o (kişi) kalkmak için onu yardıma çağırırsa onu, kendisini kaldıranların en hayırlısı bulur.

20. Kişinin kendisine yöneldiği yol kenarlarının aydınlatıcısıdır, o kişi hedefine ulaşmada yol göstermesi için ona ihtiyaç duyar.

21. Batma (kaybolma) elbisesini giymese de onu “dolunay” olarak adlandıran kişi doğru söylemiştir.

22. Musibetlerin imtihanına karşı yapısı/fiziği/asası sağlamdır, düşmanlara karşı cesaretlidir, ürkek değildir.

23. Musibetler onu kuşatırsa sabırlı bir hâlde büyük işlerin yükünü üstlenen (kişi)den çekinirler.

24. Savaşın kazananıdır, şayet ölümle çarpışsa (ölüm) sadece ölü kılığında (öldürülen birinin elbisesinde) dönebilirdi.

25. İki kat örgülü zırhların ve miğferlerin kardeşi, mızrağın, kargının ve kılıcın efendisidir.

26. Alan atlara dar gelirse onları Mişref'in kılıçlarının kaygan hâldeki ucunda (yürür) gibi yürütür.

27. Öfkesi artırılırsa savaşa huzur bulur. Saldırının sıcağı yatılan yerin soğuk olması gibidir.

28. Şerefli dir, şayet aslanlar onun korumasına alışırsa çalılığa sığınmazlar.

Ebu'l-Baħr, şiirini yurdundan uzak yerlerden bahisle ve Emir'e olan methini zamanın eli vasıtasıyla gönderdiğini beyanla sonlandırır.

Şâirin döneminde yaşayan yöneticilerden birisi evinin avlusuna işletmek üzere beyitler yazmasını ister. Bunun üzerine o da kim olduğuna dair bilgi verilmeyen yöneticiyle ilgili medih temalı şu şiiri kaleme alır¹²⁶: [Kâmil]

أَنَا أَرْفَعُ الْأَبْوَابَ إِلَّا أَنِّي	أَدْنَى لِيَاغِي الْعُرْفِ مِمَّا دُونِي	1
مَا أَغْلَقُونِي دُونَ طَالِبِ حَاجَةٍ	كَأَنَّ وَلَا فِي وَجْهِهِ رُدُونِي	2
أَنَا عَوْتُ مُنْتَجِعٍ وَعِصْمَةٌ خَائِفٍ	وَمَالُ مَسْكِينٍ وَسِرْكُرٌ دُونِ	3
لَمْ تَفْخَرْ الْأَبْوَابَ إِلَّا طَلَّتْهَا	فَحَرًّا لَكُونِي بَابَ شَمْسِ الدِّينِ	4

1. Ben kapıların en yükseğiyim, fakat iyilik isteyen benim dışındakilerden daha yakınum.

2. Beni ihtiyaç sahibi olmasa da kapatmadılar, asla! Onun yüzüne de kapatmadılar.

3. Ben iyilik isteyen (yapılan) yardımım, korkanın himayesiyim, miskin sığınağım ve düşkünün reisiyim.

4. Kapılar Şemseddin'in kapısı oluşuyla onlara bir övünme ihsanı vermem dışında övünmediler.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr, dönemin önemli devlet adamlarına yönelik olarak medihler yazmıştır. Söz konusu şiirlerde yöneticileri cesaretleri, kahramanlıkları, cömertlikleri gibi hasletleriyle övmüştür. Söz konusu kasîde ve mukatta'alardan şâirin bir kazanç ya da mevki elde etmek gayesi olmadığı anlaşılmaktadır. Yöneticiler, siyasî anlamdaki başarıları, halka kol kanat germeleri vb. gerekçelerle övülmüştür. Bunun yanında şâir bir dostunun talebi üzerine de yöneticilere yönelik medih şiirleri yazmıştır.

¹²⁶ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 262.

1.2 Dostlarını Methi

Ebu'l-Baħr medih temalı kasîdelerinde döneminde yaşamış olan bazı âlim, şâir ve din adamlarını konu edinmiş ve onları çeşitli hasletleriyle övmüştür. Memdûhun övülen özellikleri nadiren ilmî yönüyle ilgilidir. Ebu'l-Baħr genellikle onları da cömertlikleri ve soylu kimse olmalarıyla da övmektedir. Övülen şâir ya da ediplerle dostluk münasebeti göz önünde bulundurulduğunda onlardan bazı maddi karşılıklar almış olması ya da kendisinin bir sıkıntısını gidermiş olmaları sonucunda onları övdüğü anlaşılmaktadır. Bu başlık altında ele alınabilecek şiirlerinden birisinde 'Allâmetu'z-Zaman lakabıyla anılan Ebî Ali Mâcid b. Hâşim'i övmektedir. Yüz beş beyitten oluşan kasîdesi *Dîvân*'da yer alan en uzun kasîdesidir¹²⁷. Başka bir medih şiirinde ise Nâsır b. Süleyman el-Huseynî el-Ķârûni'yi ilim konusunda eşsiz bilgisi, kendisine ihsanı ve asaleti ile övmüştür¹²⁸: [Basît]

1	يا مَوْرِدًا لَا يُعِيضُ النَّزْحَ جَمَّتْهُ	وَلَا يَلُمُّ بِصَائِي وَدِّهِ كَدْرُ
2	وَيَا سَحَابَ نَدَىٰ إِن شِئْتَ بَارِقَهُ	لَمْ تُثْنِ طَرْفَكَ حَتَّىٰ بَلَكَ الْمَطْرُ
3	وَدَوْحَةً مَا زَكَّتْ أَعْرَاقُهَا وَنَمَتْ	إِلَّا وَقَدْ طَابَ مِنْهَا الظِّلُّ وَالثَّمْرُ
4	مَاذَا عَسَىٰ يَبْلُغُ الْمُثْنِي بِمِدْحَتِهِ	عَلَىٰ ابْنِ مَنْ أَبَوَاهُ الشَّمْسُ وَالْقَمْرُ
5	لَقَدْ رَفَعْتَ أَبَا حَسَّانَ مَنْزِلَةً	شَمَاءَ يَحْسَأُ عَنْ إِذْرَاكِهَا الْبَصْرُ
6	لَوْلَا تَقَدُّمُ آبَاءٍ تَمَّتْ بِهِمْ	لَكُنْتَ أَكْرَمَ مَنْ أَدَلَىٰ بِهِ مُضَرُّ
7	فَشُكْرُهُ لَكَ مَوْصُولٌ بِمُدَّتِهِ	وَلَا يَنْتَهِي الشُّكْرُ حَتَّىٰ يَنْتَهِيَ الْعُمْرُ

1. Ey su çekmenin kuyusundaki (suyu) azaltmadığı ve bulanıklığın suyunun berraklığını bozmadığı pınar!

2. Ey şimşekli bulutunun yolunu gözlediğinde yağmur seni ıslatana kadar senin bakışlarını ikiletmediğin cömertlik bulutu!

3. Kökleri yetişen ve büyüyen hiç bir koca ağaç yoktur ki gölgesi ve ürünü de iyi olmasın.

4. Öven (şâir), ana babası güneş ve ay olan bir kişiye övgüsünde ne kadar güzel söz söyleyebilir ki?

¹²⁷ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 216-226.

¹²⁸ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 175.

5. Sen, Ebu Hassan'ı gözün idrakten aciz kalacağı onurlu bir makama yükseltmiştin.

6. Şayet nesep olarak bağlı olduğun ataların önce gelmemiş olsaydı sen Mudar soyundan gelenlerin en cömerdi olurdu.

7. Onun sana teşekkürü zamanla bağlantılıdır, ömür bitene kadar teşekkür bitmez!

Ebu'l-Baħr şiirinde kendisinden bilgi almakla memdûhun bilgi hazinesinin eksilmeyeceğini, kendisinden istenilen şey konusunda da onun isteği ya da beklentiyi ikiletmediğini ifade etmektedir. Onu övmeye kelimelerini yeterli görmemekte ve kendisine kattıklarından dolayı teşekkür etmektedir.

Ebu'l-Baħr bir başka medih kasîdesini de Bahreyn'de yakın ilişki kurduğu ve ilim ehli bir aileden gelen Ebû Abdillâh Hüseyin b. Abdurrauf'a yazmıştır. Kırk bir beyitten oluşan kasîdesine onun kendisine yaptığı iyiliklere teşekkür ederek başlamıştır. İlk yedi beyitte teşekkür faslını sürdürmüştür. Sekiz ve on ikinci beyitler arasında kendisine yaptığı iyiliklerden bahsetmiş ve bu noktada memdûhu cömertliği ile övmüştür¹²⁹: [Kâmil]

12 أَسَدِي إِلَى يَدَا يَضِيقُ بِهَا الثَّنَا
دَرَعًا وَمَ أَبْسُطُ يَدَ الْمُسْتَرْفِدِ
13 كَرَمٌ أَرَاخَ مِنْ السُّؤَالِ عُقَاتَهُ
حَتَّى ابْتَدَى بِالْعُرْفِ مَنْ لَمْ يَجْتَدِ
14 أَعْطَى فَمَا أَبْقَى عَلَى مُسْتَطْرِفٍ
عَلَقَتْ يَدَاهُ بِهِ وَلَا مُتَلَدِّدِ
15 كَالْغَيْثِ لَا يَسْطِيعُ يَمْلُكُ فَطْرَهُ
حَتَّى لَقَدْ خَلَنَاهُ مَخْرُوقَ الْيَدِ

12. Yardım dilenme elini uzatmadığım hâlde bana övgünün yorulacağı bir ihsanda bulundu.

13. Bir cömertlik ki kendisini isteyenleri istemekten kurtardı, hatta istemeyen kişiye iyilik ve cömertlik yapmaya öncülük etti.

14. Verdi, eskiyi (miras kalanı) değil, elde ettiği yeni malı da geride bırakmadı.

15. Bir damlasını bile mülk edinmeyen yağmur damlası gibi... Ta ki onu eli delinmiş sandık.

¹²⁹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 189.

On altı ve on sekizinci beyitlerde ona ulaşmak isteyen kişinin yaşayacağı serüvenden bahsetmiş, on dokuzuncu beyitten itibaren tekrar memdûhu övmeye devam etmiştir¹³⁰:
[Kâmil]

19	هَدِي وَفُودُ الْحَمْدِ صَادِرَةٌ فَحُدْ	بِطَرِيقِهِمْ تُبَلِّغُكَ أَعْدَبَ مَوْرِدِ
20	يَدْعُو الظُّمَاءَ إِلَيْهِ صَفْوُ جَمَامِهِ	وَتَقُولُ لِلصَّادِي عُدُوبَتُهُ رِدِ
21	حَاشَى نَدَى الْعَلَوِيِّ إِنْ طَلَبَ امْرُؤُ	مَعَهُ التَّرَاءَ وَمَدَّ كَفَّ الْمُجْتَدِي
22	هُوَ مَنْ إِذَا أَفْوَقْتَ سَهْمَكَ رَامِيًا	عَرَضَ المُنَى وَذَكَرْتَهُ لَمْ يَصْرِدِ
23	وَمَتَى جَمَعْتَ يَدَيْكَ مُقْتَدِحًا بِهِ	زَنَدَ الرَّجَا أَوْرَى وَلَمَّا يَصْلِدِ
24	وَمَتَى أَظْلَكَ لَيْلٍ نَحْسٍ فَاسْتَنْزِرْ	بِوَضِيءٍ عُرَّتِهِ صَبَاحَ الْأَسْعَدِ
25	يَا أَيُّهَا السَّاعِي لِيُدْرِكَ شَأْوَهُ	أَسْرَفْتَ فِي إِخْفَاقِ سَعِيكَ فَاقْعُدِ
26	أَوْ يُمْكِنُ السَّاعِي الْمَجِدُّ لِحُوقِ مَنْ	يَجْرِي بِأَقْدَامِ النَّبِيِّ مُحَمَّدِ
27	أَوْ تَسْتَطِيعُ يَدٌ مُطَاوَلَةَ امْرِئِ	رَقَّتِ السَّمَاءُ بِهِ مَنَابِ أَحْمَدِ
28	هَيْهَاتَ أَنْ بُلَّتْ بِأَخْرٍ مِثْلِهِ	أَيْدِي الْقَوَابِلِ مَا حَضْرَنَ لِمَوْلِدِ
29	مِنْ دَوْحَةٍ بَسَقَتْ فَنَاجِي فَرْعَهَا	هَامَ السِّمَّاكِ وَحَلَّ فَرَقَ الْفَرَقْدِ

19. Bunlar gelmekte olan teşekkür kervanlarıdır, onların yoluna koyul ki seni kaynağın en tatlısına ulaştırırsınlar.

20. Bol sulu kuyularının berrak olanı susuz kalmışları kendisine çağırır ve onun lezzeti/cazibesi susamışa “gel” der.

21. Yanındaki bir kişi servet istediğinde ve bahşiş isteyen elini uzattığında Alevînin cömertliği ihsanda bulunur.

22. O ki, okunu istekler hedefine atmak için yaya yerleştirdiğinde ve kendisini andığında okun hedefinden şaşmadığı kişidir.

23. İstek ateşini onunla tutuşturmak (ondan yardım istemek) için ne zaman ellerini bir araya getirsen kıvılcım çıkarır (yardım eder), yanmamazlık yapmaz.

¹³⁰ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 190-191.

24. Seni bedbahtlık gecesi ne zaman kuşatırsa iç açan bir sabahı onun yüzünün parlaklığıyla aydınlat.

25. Onun değerini anlamak için çabalayan kişi! Çabanın başarısızlığında boşa emek harcadın öyleyse otur (artık)!

26. Ya da fazlaca çabalayanın, Nebi Muhammed (as)'ın ayaklarıyla koşan (onun yolunda olan) kimseye tutunması mümkün müdür?

27. Ya da bir el, Ahmed'in omuzlarının gökyüzüne attığı bir kişiyle yarışmaya güç yetirebilir mi?

28. Ebelerin doğum için gelmiş ellerinin onun gibi bir başkasıyla ıslanması (lütuף görmesi) mümkün değildir!

29. (O), yükselmiş ulu bir ağaçtandır ki onun dalı sabit yıldızın üstünü kapladı ve kutup yıldızının tepesine yerleşti.

Söz konusu beyitlerde Ebî Abdullah Hüseyin b. Abdurrauf'un cömertliğine övgü devam etmiştir. O, tatlı bir su kaynağına benzetilmiş ve susamışa ihsanıyla övülmüştür. Bunun yanında Peygamber (sav)'in yolundan gittiği ifade edilmiştir. Doğum yaptıran ebelerin daha hayırlı birisinin doğumuna vesile olmadığı ifade edilerek mübalağalı bir üslup kullanılmıştır. Yirmi dokuzuncu beyitte ise asaletine vurgu yapılmış ve nesebi yıldızların üzerine kadar uzanmış ulu bir ağaca benzetilmiştir. Bunca övgü yapmasına rağmen şâir, övgüsünü yeterli görmemiş ve şu beyitleri yazmıştır¹³¹: [Kâmil]

35 أَمَعَاشِرَ الشُّعْرَاءِ ضَاقَ أَحْوَجُكُمْ عَن مَدْحِ سَيِّدِهِ فَهَلْ مِنْ مُسْعِدِ
36 يَا أَيُّهَا الْمُدِّي بَوْفِرِ ثَنَائِهِ قَابِلٍ بِهِ نَعْمَى حُسَيْنٍ يَنْقَدِ
37 فَالشُّكْرُ يَقْصُرُ عَن مُطَاوَلَةِ امْرِئِ إِنَّ يَشْكُرُوا مَاضِي نَدَاهُ يُجَدِّدِ
38 لَأَزَلْتَ مَحْسُودًا عَلَى مَا فِيكَ مِنْ نُبْلِ وَمَا قَدَّرَ امْرِئٍ لَمْ يُحْسَدِ

35. Ey şâirler topluluğu! Kardeşiniz, efendisini övmekten yoruldu, böyleyken bir yardımcı yok mudur?

36. Ey övgüsünün çokluğunu anlatan kişi! Hüseyin'in ihsanını onunla kıyasla (ki o övgü) tükenir!

37. Teşekkür bir kişinin bahsinin uzamasından aciz kalır, onun cömertliğinin geçmişte kalanına teşekkür ederlerse o (cömertliğini) yeniler.

¹³¹ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 192.

38. Sendeki asaletten dolayı hâla kıskanılıyorsun, saygınlığı kıskanılmayan insanın ne değeri var?

Önceki beyitlerde söz konusu olan cömertlik ve asaletine olan vurgu burada da devam eder. Teşekkür ve övgünün onun ihsanı karşısında aciz kalacağını ifade eden Ebu'l-Baħr, kasîdesinin devamında bir insanın faziletlerinden dolayı kıskanılmasının gerekliliğinden bahseder ve şiiri dua ile tamamlar.

Ebu'l-Baħr, Bahreyn'in diğer seçkin ailelerinden de önemli isimlerle dostluk ve muhabbet bağı kurmuştur. O isimlerden birisi Bahreyn'in önde gelen isimlerinden olan Cafer b. Abdilcebbar b. Hüseyin el-'Alevî el-Musevi'dir. Cafer b. Abdilcebbar, Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinin bir araya getirilmesini talep eden kişidir. Ebu'l-Baħr'ın onu methettiği altmış beş beyitlik kasîdesinin mukaddime kısmında gazel teması vardır. Bu tema tehâlluş bölümü ile birlikte yaklaşık kırk beş beyitten oluşur. Şâir bu bölümde âşık olduğu bir kadını anlatır ve aşkıdan dolayı yaşadığı sıkıntıları dostuna şikâyet eder. Kırk beşinci beyitten itibaren ise medih başlar¹³²: [Hafîf]

45	إِنَّ أَوْلَى الْوَرَى بِخَالِصِ وُدِّي	جَعَفَرٌ قَدْ عَدَا بِذَاكَ خَلِيقًا
46	عَلَوِيٌّ يَغْلُو الرِّجَالَ إِذَا طَا	وَلَهُمْ مَخْتِدًا وَعَرِيقًا عَرِيقًا
47	وَكَرِيمٌ أَعْتَدُ مِنْهُ عَلَى الْأَلَا	وَإِ كَفًّا طَلَقًا وَوَجْهًا طَلِيقًا
48	سَارَ مَا سَارَ أَوْلُوهُ فَأَعْلَى السَّن	سَمَكَ مِمَّا بَنَوْا وَسَدَّ الْفُتُوقَا
49	وَحَمَى مَا حَمَوْا وَزَادَ فَأَعْطَى	فَوْقَ مَا قَدْ أَعْطَوْا وَأَدَّى الْخُفُوقَا
50	وَجَرَى حَلْفَ مَعْشَرٍ أَحْرَزُوا السَّبَّ	قَ وَجِيفًا إِلَى الْعَلَا وَعَنِيقًا
51	فَسَمَا لَمْ يَعْفُهُ شَيْءٌ وَجَارَ الْ	أُفُقَ سَعِيًّا وَاسْتَحْدَمَ الْعِيُوقَا
52	صَارِمٌ كَلَّمَا هَتَفْتُ بِهِ هَبْ	بَ انْسِلَالًا لِنُصْرَتِي وَدُلُوقَا
53	وَجَوَادٌ إِذَا اسْتَرَشْتُ بِهِ مَدَّ	دَ بِأَمْدَادِهِ وَسَاقَ الْوُسُوقَا
54	وَالكِسَا وَالْحَلَى إِلَى أَنْ يَعُودَ الْ	عُصْنُ عَضًّا بَعْدَ الْفُحُولِ وَرِيقَا
55	يَا ابْنَ عَبْدِ الْجَبَّارِ إِنَّ طِبْتَ فَرَعًا	فَلَقَدْ طِبْتَ قَبْلَ ذَلِكَ عُرُوقَا

¹³² el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 257-258.

56 وَكْرِيمُ الْآبَاءِ إِنَّ شَفَعَ الْأَصْنَ لَ بِفَرَعٍ أَفَادَهُ تَصْدِيقًا
57 لَوْ مَدَّحْنَاكَ بِالَّذِي فِيكَ سِمْنَا سَعَةَ الْعُمْرِ لَا الْفَرَاتِيسَ ضَيْقًا
58 حُلُقُ كَالنَّسِيمِ لُطْفًا وَصَدْرُ يَشْتَكِي عِنْدَهُ الْفَضَاءُ الضَّيْقًا

45. Sevgimin en içtenine yaratılmışların en uygunu o (sevgiye) layık olan Cafer'dir.

46. Soy ve köklü nesil bakımından insanlarla rekabete girdiğinde onlardan üstün olan bir alevidir.

47. Zorlukta ihsanda bulunan bir el ve gülen bir yüz olarak kendisine güvendiğim cömert kişidir.

48. Kendinden öncekilerin yolunda yürüdü, onların yaptıkları çattıyı yükseltti ve delikleri kapadı.

49. Onların koruduklarını korudu, artırdı ve onların verdiklerinden fazlasını verdi ve hakları ödedi.

50. Koşarak ve hızlıca yüce erdemleri elde eden bir topluluğun arkasından koştu.

51. Böylece yükseldi de hiçbir şey ona engel olamadı, çabalayarak ufku aştı ve (yol bulmak için) Capella yıldızını (parlak kızıl yıldız) kullandı.

52. Ne zaman seslensem bana yardım etmek için kınından çekilerek ve ondan sıyrılarak harekete geçen bir kılıçtır.

53. Ondan süslü bir elbise istediğimde yardım elini uzatan ve devesinin yüklerini gönderen bir cömerttir.

54. Dal kuruduktan sonra yeniden yeşerene ve kuvvetli olana kadar ona elbiseler ve ziynet eşyaları (gönderir).

55. Ey Abdulcebbar oğlu, nesil bakımından iyi oldunsa bundan önce soy bakımından da iyiydin.

56. Atası saygın olan, soyuna neslini de kattığında onu güçlendirmiş olur.

57. Şayet seni sende olanla övseydik, o (görevi) yetersiz hâldeki kâğıtlara değil ömrün genişliğine yüklerdik.

58. Zarıflık bakımından Nesim rüzgârı gibi bir mizacı, yanında fezanın darlıktan şikâyet edeceği bir gönlü (vardır).

Şâir, sevilmeyi en çok hak eden kişinin Cafer b. Abdilcebbar olduğunu ifade eder. Memdûhun asaletine ve atalarının da övülecek işler yaptığına sıklıkla vurgu yapar. Şâirin medih üslubunda vazgeçilmez unsur olarak görebileceğimiz cömertlik vurgusu burada da

yerini alır. Ayrıca memdûhun gönül zenginliği ve mizacı da övülür. Ebu'l-Baħr başka bir medih şiirini ise yine Cafer b. Abdilcebbar'ın evliliğini kutlamak amacı ile kaleme almıştır. Yazdığı kasidesi şu şekilde başlamaktadır¹³³: [Basîṭ]

1 هَنَّاكَ رُبُّكَ مَا أَوْلَاكَ مِنْ نِعَمٍ يَا خَيْرَ مَنْ أَنْبَتَتْ جُرْثُومُهُ الْكَرَمِ
2 وَنَلَّتْ فِي ضِمْنِ مَا وُلِّيتَ مِنْ نِعَمٍ يُمْنَا وَمَأْمَنَةً مِنْ زَلَّةِ الْقَدَمِ

1. Ey saygın kökün bitirdiği kimselerin en hayırlısı! Allah sana verdiği nimetlerle seni kutladı.

2. Sana verilen nimetlerin içerisinde bolluk ve ayağının kaymasından muhafaza elde ettin.

Ebu'l-Baħr burada da diğer şiirinde olduğu gibi Cafer'in nesebini öne çıkarmakta ve onu “saygın kökün bitirdiği kimselerin en hayırlısı” olarak nitelemektedir. Kasîdenin devam eden beyitlerinde onun evliliğine değinmekte hem Cafer'i hem de evlendiği kadını övmektedir¹³⁴: [Basîṭ]

6 خَيْرُ الرَّجَالِ قَضَى سَعْدُ الْجُدُودِ لَهُ بِأَنْ تُزَفَّ إِلَيْهِ خَيْرُهُ الْحَرَمِ

6. İyi talih adamların en hayırlısının Harem'in en faziletli kadını ile evlenmesine hükmetti.

Zikredilen beyitlerde Cafer adamların en hayırlısı olarak eşi ise Harem'in en faziletlisi olarak nitelenmektedir. Devam eden üç beyitte ise tekrar Cafer'in nesebine vurgu yapılmaktadır¹³⁵: [Basîṭ]

7 يَا ابْنَ الدِّينِ تَوَلَّى اللَّهُ مَدْحَهُمْ دُونِي فَهُمْ أَغْنِيَاءُ عَنِ مَقَالِ فَمِي
8 قَوْمٌ كَأَنَّكَ إِذْ تَتَلَوْا مَنَاقِبَهُمْ تُعْرِي بَزْهَرَ الرَّبَا مُعْتَلَّةَ النَّسَمِ

7. Ey medihlerini, benim dışımda Allah'ın da üstlendiği kimselerin oğlu! Onların, benim ağzımın söylediğine ihtiyacı yoktur.

¹³³ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 261.

¹³⁴ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 261.

¹³⁵ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 261.

8. Bir kavim ki sanki sen onların menkıbelerini okuduğunda tepelerin çiçekleriyle insanların hasta olanını canlandırır gibisin.

Bu beyitlerde övülenler Hz. Peygamber (sav) ve onun ehlidir. Çünkü Cafer neseben Peygamberimizin soyundan gelmektedir.

Ebu'l-Baħr, dönemin ediplerinden olan Ebû Abdillāh eş-Şeyh Hāmîs ve kardeşine olan özlemine de bir medih şiiri ile dile getirmektedir. Şiirin mukaddimesini uzaklıktan şikâyetle yapmakta ve hem zamandan hem de söz konusu kardeşlere eziyet edenlerden şikâyet etmektedir. Kasîdenin sekizinci beytinden itibaren medih kısmı başlamaktadır¹³⁶: [Tavîl]

عَدُوُّكُمْ مِنْ وَصْمَةٍ فِي غَلَاكُمْ	أَبَى اللَّهُ وَالْبَيْتُ التَّمِيمِيُّ أَنْ يَرَى	8
لَأَجْلِكُمْ صَوْبُ الْحَيَا وَسَقَاكُمْ	أَلَا فَسَقَى تَارُوتَ جَمَّةَ مَائِهِ	9
لِدَارٍ يُعَادِي سَاحَتَيْهَا حَيَاكُمْ	وَجَهْلٍ بِنَا اسْتَسْقَاؤُنَا صَيَّبَ الْحَيَا	10
لِمَا أَنْبَتَ فِي أَرْجَائِهَا مِنْ سَنَاكُمْ	لَعَمْرِي لِأَضْحَى لَيْلُهَا كَنَهَارِهَا	11
دُجِيَّ بَعْدَمَا فَارَقْتُمَاهَا كِلَاكُمْ	وَإِنَّ فُرَى الْبَحْرَيْنِ أَضْحَى نَهَارِهَا	12
لِمَنْ سَاوَرْتَهُ نَكْبَةٌ فَدَعَاكُمْ	لَعَمْرِي لِنَعْمِ الْمُسْتَجِيبَانِ أَنْتُمَا	13
تَكَنَّفَهُ أَعْدَاؤُهُ فَانْتَضَاكُمْ	وَنَعْمَ حُسَامِي نِقْمَةٍ أَنْتُمَا لِمَنْ	14
بِهِمْ نِوْبٌ فَاسْتَعَصَمُوا بِنْدَاكُمْ	وَنَعْمَ مَنَاخُ الطَّارِقَيْنِ إِذَا ارْتَمَتْ	15
وَيَعَصِمُ مِنْ رَبِّبِ الزَّمَانِ دُرَاكُمْ	وَكَهْفِي حِمَى يَعْشَى الْأَنَامُ دُرَاكُمْ	16
مَنْ النَّاسِ مَنْ حَيَّرَ الْوَرَى مَا عَدَاكُمْ	فَأُقْسِمُ لَوْ أَيْيَ أُسَائِلُ وَاحِدًا	17

8. Allah ve Temim yurdu, düşmanlarınızın sizin yüceliğinizde bir eksik bulmasından yüz çevirdi.

9. Dikkat edin! Yağmurun inişi Târut'un su kuyularını sizin için doldurdu ve size su verdi.

10. Sizin bereketinizin sabahleyin erkenden bahçelerine uğradığı bir yurt için yağmur bulutundan su istememiz bizim cahilliğimizdir.

¹³⁶ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 173-174.

11. Yemin ederim ki dört bir tarafında sizin parıltınız yayıldığı için onun gecesi gündüz gibi oldu.

12. Her ikiniz de Bahreyn'i terk ettiğiniz için onun köylerinde gündüzler karanlık oldu.

13. Ömrüme yemin olsun ki siz, zorluğa uğrayıp sizden medet ummuş kimselere ne güzel karşılık verensiniz.

14. Siz, düşmanları etrafını kuşatıp onlara karşı sizi (kılıç olarak) çeken kişi için ne güzel intikam kılıcsınız.

15. Siz, felaket kendilerini kuşattığında sizin cömertliğinize sığınan gece yolcuları için ne güzel konaksınız.

16. Siz, zirveleri tüm mahlûkatı kuşatan ve korunağı (onları) zamanın şüphelerinden koruyan ne güzel koruluk mağarasısınız.

17. Yemin ederim ki İnsanlardan birine “Yaratılmışların en hayırlısı kimdir?” diye sorsam, ikinizden başkası değildir (derler).

Şâir, memdûhları topluma kattıkları değerle, zorda kalanların koruyucusu olmalarıyla, toplumu aydınlatıp yol göstermeleriyle övmektedir. Kasîdenin son iki beytinde ise onların geçmişlerine dua etmekte ve onlara ebedî zafer dilemektedir.

Ebu'l-Baħr dönemin önde gelen âlim, edip ve şâirleriyle dostluk ilişkileri kurmuştur. Bu bağlamda onları metheden kasîdeler yazmıştır. Medihlerin birçoğu âlimleri, edipleri ya da şâirleri medih başlığı altında incelenebilir. Ancak onlarla olan dostluk münasebeti nedeniyle dostlarını methi başlığında incelenmiştir. Ebu'l-Baħr'ın övgüleri memdûhun ilmî yönüne dair olduğu gibi klasik Arap şiirinin genelinde görüldüğü üzere cesaretine, kahramanlığına, cömertliğine ve asaletine yönelik de olmuştur.

1.3. Diğer Medihleri

Ebu'l-Baħr'ın medih temalı şiirlerinde kime yazdığı belli olmayan şiirleri de bulunmaktadır. Bu şiirlerin önsözü mahiyetindeki bilgilerde ve muhtevâlarında kime yazdığına dair işaret bulunmamaktadır. Sadece “Alevîlerden birine”, ya da “Kâtif eşrafından birisine” gibi ibareler yer almaktadır.

Bir alevinin kendisine yaptıkları iyiliğe teşekkür maksadıyla yazdığı methiyesi şu şekildedir¹³⁷: [Basît]

1 يا أكرمَ النَّاسِ أَعْمَامًا وَأَحْوَالًا وَأَحْسَنَ النَّاسِ أَقْوَالًا وَأَفْعَالًا

¹³⁷ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 260.

وَحُسْنِ صُنْعِكَ عِنْدِي قَالَ لِي لَا لَا	2	وَمَنْ إِذَا قُلْتُ حَسْبِي مِنْ عَطَائِكَ لِي
تَأْتِي بِلَا طَلَبٍ لِلنَّاسِ أَرْسَالًا	3	نَفْسِي فِدَاؤُكَ مِنْ مَوْلَى جَوَائِزُهُ
لِلرَّأْسِ تَاجًا وَلِلرِّجْلَيْنِ خَلْخَالًا	4	فَسَمَّمْتَ جُودَكَ بَيْنَ الطَّالِبِينَ لَهُ
فَلَا تُمْنُ إِذَا أَعْطَيْتَ أَرْطَالًا	5	إِنْ يُعْطِ غَيْرَكَ مِثْقَالًا يَمُنُّ بِهِ
وَجَهًّا يُقَابِلُ مِنْهُ النَّاسُ إِقْبَالَ	6	فَإِنْ أَظَلَّ الْوَرَى نَحْسٌ جَلَوْتَ هُمْ
رَبَّنْتَهُ وَالْفَتَى مَنْ رَبَّنَ الْمَالَ	7	إِنْ رَبَّنَ الْمَالَ إِنْسَانًا سِوَاكَ فَقَدْ

1. Ey amcalar ve dayılar bakımından insanların en cömerdi, söz ve fiil bakımından insanların en hayırlısı!

2. Ve ey “bana verdiklerin, benim için yaptığın güzel şeyler bana yeter dediğimde hayır, hayır!” diyen kişi.

3. Canım, hediyeleri insanlara sürüler hâlinde gelen bir efendiden dolayı sana fedadır.

4. Cömertliğini, onu isteyenler arasında başa taç ve ayaklara halhal olarak paylaştırdın.

5. Senden başka birisi bir miskal verirse onu başa kalkar, sen ritullar verdiğinde ise onu başa kalkmazsın.

6. Eğer mahlûkatı bir felaket kaplarsa insanların kendisinde kurtuluşla karşılaşacakları bir yüzü ortaya çıkarırsın.

7. Ya da mal senin dışındaki insanı güzelleştirdi oysaki sen o (malı) güzelleştirmiştin, yiğit odur ki malı süsler!

Kasîde, ilk beytinden itibaren medih teması ile başlar ve aynı tema ile son bulur Şâir, bu beyitlerde pek çok medih şiirinde olduğu gibi memdûhu cömertliği sebebiyle övmektedir.

Ebu'l-Baħr'ın medih şiirleri genel olarak incelendiğinde dostlarını ya da fayda gördüğü kimseleri öven şiirler yazdığı anlaşılmaktadır. Yaşadığı toprakların üst düzey yönetici ve âlimlerini de şiirlerinde methetmiştir. Şâir, bazı şiirlerini tamamen medih muhtevâsından oluşturabildiği gibi bazen gazel, uzaklıktan şikâyet, iyiliğe teşekkür vb. konularla medih türü kasîdelere giriş yapmıştır. Övülen kimselerde en öne çıkan özellik cömertlik, asalet ve kahramanlık olmuştur. Şiirlerinde cömertliğin bu denli övülmesi, şâirin hayatının büyük bölümünün yoksullukla geçtiğinin kanıtı saymak mümkün olmaktadır.

Bunun yanında memdûhun yol gösterici olması methodilmiş bazen o, ilmî açıdan bitmeyen tatlı bir pınara bazen de eşsiz bir hazîneye benzetilmiştir.

Şâirin yazdığı medih şiirlerinin genelinde geleneksel Arap şiiri yapısına riayet ettiği görülmektedir. Bu tür şiirlerini yazarken mübalağa etmekten kaçınmayan şâir, yaptığı benzetmelerle memdûhu yüceltmektedir. Ebu'l-Baħr medih türü şiirlerini daha çok kendi duygularını yansıtarak oluşturmuştur. Bunun yanında bazen bir dostunun diliyle de şiir yazmıştır. Ayrıca Bahreyn vezirlerinden birisinin talebi üzerine yazdığı şiir gibi özel bir durum nedeniyle de medihler yazdığı tespit edilmiştir. Şâirin kaleme aldığı medihler genellikle memdûha, atalarına dua ile ya da şiirin kalitesiyle övüldüğü fahr ile bitirilmiştir.

2. Mersiye

Mersiye kelimesi sözlükte “birisini överek ona ağlamak¹³⁸, ölü için ağıt yakmak¹³⁹ gibi anlamlara gelmektedir ve رثى fiilinden türetilmiş bir isimdir. Terim olarak ise ölen birisine ağıt yakarak onun faziletlerinin sıralandığı şiirlerdir¹⁴⁰. Şâirin, akrabalarından, dost ve ahbablarından birisini kaybettiğinde ona dair hüznünü güzel bir üslupla kaleme almasını ifade eden¹⁴¹ mersiye türü şiirleri medih şiirlerinden ayıran en önemli özellik övülen kişinin ölmüş olması, geçmiş zaman kipinin kullanılması¹⁴² ve şiirin içerisinde onun ölümünden dolayı duyulan acının yansıtılmasıdır.

Klasik mersiyede üç ana bölüm vardır. Bunlardan birincisi nedb ya da nevh adı verilen ölen kişinin yitirilmesinden duyulan acı ve üzüntünün dile getirildiği ağlama bölümü, ikincisi te'bîn olarak adlandırılan ve ölenin erdemlerinin anlatıldığı övgü bölümü, üçüncüsü de sabır, azâ' şeklinde ifade edilen ve duyulan acılara katlanmanın tavsiye edildiği bölümdür¹⁴³.

Ebu'l-Baħr'ın *Dîvân* 'ında on ikisi kasîde dört tanesi de mukatta'a olmak üzere on altı mersiyesi bulunmaktadır. Bu konudaki kasîde ve mukatta'aların genellikle bir dostunun, o dönemde yaşamış bir âlimin ya da onların yakınlarından birisinin ölümü üzerine kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında Hz. Hüseyin ve Kerbela şehitleri için söylediği bir mersiye

¹³⁸ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VIII, 234.

¹³⁹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-Ezdî İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luġa*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyin, thk. Remzî Munîr Be'albakkî, Beyrût, 1987, II, 1035.

¹⁴⁰ Mecdî Vehbe, Kâmil el-Mühendis, *Mu'cemu'l-Muštalahâti'l-'Arabîyye fi'l-Luġati ve'l-Edeb*, 2. bs., Mektebetu Lubnân, Beyrût, 1984, 176.

¹⁴¹ Mehmet Mesut Ergin, “el-Huseyn b. Ahmed el-Cezerî ve Mersiyeleri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, S. 2, 90.

¹⁴² Kudâme b. Ca'fer, *Naħdu's-Şi'r*, 33.

¹⁴³ Faruk Toprak, “Mersiye”, *DİA*, XXIX, İstanbul, 2004, 215,

bulunmaktadır. Ayrıca bazı kimselerin mezar taşına yazılmak üzere kendisinden şiir yazması talep edilmiş ve bu nedenle mersiye türünde mukatta‘alar da yazmıştır. Ebu'l-Baħr'ın kaleme aldığı mersiyelerin sekiz tanesi Abdurrauf el-Ĥuseynî ailesi için yazılmıştır.

Bu türe dair kasîdelerinde genellikle klasik mersiye yapısına bağlı kalmıştır. Şiirleri büyük oranda ölünün kaybından dolayı duyulan acıyı ifâde ile başlamakta, onun özelliklerini övmekle devam etmekte ve dua ya da sabır telkini ile tamamlanmaktadır. Ayrıca bazı yönleri ile mersiye'nin genel yapısına bağlı kalmadığı kasîdeleri de vardır. Örneğin bazı mersiyelerinde azâ ya da sabır adı verilen bölüm bulunmamaktadır.

Mersiye bölümünde tespit edilen en eski tarihli şiiri, dönemin fakih, edip ve şâirlerinden Ebu Muhammed el-Huseyn b. el-Hasen el-Ġurayfî için yazdığı mersiyesidir¹⁴⁴:
[Basît]

وَهْدًا شَامِحًا طَوْدِ الدِّينِ فَأَنْهَدَمَا	جَدَّ الرَّدَى سَبَبَ الْإِسْلَامِ فَأَنْجَدَمَا	1
وَقَلَّ عَرَبَ حُسَامِ الْمَجْدِ فَأَنْتَلَمَا	وَسَامَ طَرْفَ الْعَلَا عَضًا فَأَعْمَضَهُ	2
فَصَمْتِ ظَهَرَ التَّقَى وَالْعِلْمِ فَأَنْقَصَمَا	اللَّهُ أَكْبَرُ مَا أَذْهَكَ مُزْرِيَةً	3
عِيسَى بِنِ مَرْيَمَ يَأْسُوهُ لَمَّا التَّحَمَا	أَحْدَثِ فِي الدِّينِ كَلِمًا لَوْ أُتِيحَ لَهُ	4
فَاسْتَشْعَرُوا بَعْدَهُ التَّزْفَارَ وَالْأَلَمَا	أَيُّ امْرِئٍ وَنِيكَ أَنْجَعَتِ الْأَنَامَ بِهِ	5
حُزْنًا عَلَيْهِ وَيُدْمِيهَا بِهِ نَدَمَا	كُلُّ يُزِيرُ ثَنَائِيَهُ أَنْامِلَهُ	6
عَلَى الْخُدُودِ عَقِيْقُ الدَّمْعِ مُنْسَجِمًا	وَيَنْثُرُونَ وَسِلْكُ الْحُزْنِ يَنْظِمُهُ	7
مَجْدٍ تَفَرَّقَ أَشْتَاتًا فَمَا التَّمَامًا	هَفِي وَمَا هَفِي مُجْدٍ عَلَيَّ عَلَى	8
بَدْرِ تَبَوُّأَ بَعْدَ الْأَبْرَجِ الرَّجْمًا	هَفِي عَلَى كَوَكِبِ حَلِّ الثَّرَى وَعَلَى	9
أَصَابَ أَحْشَاهُ رَامِي الْحُزْنِ حِينَ رَمَى	إِيهِ حَلِيلِي قَوْمًا وَاسْعِدَا دَنَفًا	10
وَعَاضَ طَامِيهِ لَمَّا فَاضَ وَالتَّطْمًا	نَبْكَي خِضَمَّ عُلُومٍ جَفَّ رَاخِرُهُ	11
وَلَا أَبَاحَ لَهُ غَيْرُ الْحِمَامِ حِمَى	نَبْكَي فَتَى مَا تَحْطَى الضَّيْمِ سَاحَتَهُ	12
هُدَى وَذَا مَنْطِقٍ يَسْتَنْطِقُ الْبُكْمًا	ذَا مَنْظَرٍ يُبْصِرُ الْأَعْمَى بِرُؤْيِيهِ	13

¹⁴⁴ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 265-266.

1. Ölüm, İslam'ın ipini kesti o da kesildi, yüce ilim dağınyı yıktı o da yıkıldı.
2. Yüce kişinin gözlerine görmemeyi görev kıldı ve hemen onun gözlerini kapattı. Din kılıcının ağzını köreltti o da köreldi.
3. Allahuekber! Musibet olarak ne kadar da kötüsün! Takvanın ve ilmin dayanağını kırdın, o da kırıldı.
4. Dinde bir yara açtın, Meryem oğlu İsa'ya onu tedavi etmesi için müsaade edilse onu iyi edemez.
5. Ah be adam! İşte o adamla insanların canını yaktın, onlar onun ardından iç çekip elem duydular.
6. Herkes onun hüznüyle parmaklarını ön dişlerine götürüp (ısırtıyor) ve pişmanlıkla onları kanatıyor.
7. Gözyaşı çukuru hüznün sicimini yanaklarda uyumlu bir şekilde düzenlemişken onlar (onu) saçıyorlar.
8. Yakınmam bana fayda sağlamazken üzüntüm paramparça olan sonra da bir araya gelmeyen bir izzetedir.
9. Üzüntüm yaş toprağa yerleşen (gömülen) bir yıldıza ve burçlardan (12 burç) sonra mezara yerleşen bir dolunayadır.
10. Daha da konuşun iki dostum! Kalkın ve hüznün okçusunun okunu fırlattığında kalbinden vurduğu bir hastayı mutlu edin!
11. Suları tam sel olup akarken ve dalgaları birbiriyle çarpışırken taşkınları kuruyan, bol suyu çekilen ilim deryasına ağlıyoruz.
12. Haksızlığın sahasına giremediği, ölüm dışında bir şeyin koruluğunu zorla alamadığı bir gence ağlıyoruz.
13. (Ki) onun körlerin onu görmekle doğru yolu görecekleri bir görüntüsü, dilsizlerin konuşmayı arzulayacakları kelamı vardır.

Şâir, ilk beyitte doğrudan ölüm kelimesini kullanarak giriş yapar. Şiire, el-Ğurayfi'nin ölümünden dolayı yakındığı nedb bölümü ile başlar. Ölümüyle İslam dininin anlaşılıp anlatılmasına dair oluşan eksiklikten ve insanların onun ölümüne üzüntüsünden bahseder. İnsanların onun ölümü üzerine duydukları acıdan bahseder. Bu yakınmaları zikrederken vefat eden kişinin çeşitli hasletlerinden bahseder ve onu över. Şâir, el-Ğurayfi'yi "İslam'ın vesilesi", "yüce kişi", "takvanın ve ilmin dayanağı", "haksızlığın sahasına giremediği kimse", "ilim deryası" olarak nitelemekte onun yokluğunu "parçalanmış bir izzet" olarak

tanımlamakta ve onu “dolunaya” benzetmektedir. Yani ağlama ve yakınma bölümünü de medih teması ile süslemektedir. Şiirin devamında ise övgüsüne devam eder¹⁴⁵: [Basîf]

لَو عَلَّمَ الْوَحْشَ مَا يُنْشِيهِ مِنْ حِكْمٍ	14
لَوْ أَسْمَعَ الْأُسْدَ شَيْئًا مِنْ مَوَاعِظِهِ	15
لَوْ أَنْصَفَ الدَّهْرُ أَفْنَانًا وَخَلَّدَهُ	16
مَا رَاحَ حَتَّى حَشَا أَسْمَاعَنَا دُرَّرًا	17
كَالْعَيْثِ لَمْ يِنَّا عَنْ أَرْضِ أُمَّ بَهَا	18
كَأَنَّهُ وَضَرِيحٌ ضَمَّ جُنَّتَهُ	19
يَا قَبْرَهُ لَا عَدَاكَ الدَّهْرُ مُنْسَجِمٌ	20
لِرَاحَتِ الْوَحْشِ مِنْ تَعْلِيمِهِ عُلْمًا	
لَظَلَّتِ الْأُسْدُ حَوْفًا تُكْرِمُ الْغَنَمَا	
وَكَانَ ذَلِكَ مِنْ أَفْعَالِهِ كَرَمًا	
مِنْ لَفْظِهِ وَسَقَى أَذْهَانَنَا حِكْمًا	
حَتَّى يُعَادِرَ فِيهَا النَّبْتَ قَدْ نَجَمَا	
ذُو النُّونِ يُؤَسُّ لَمَّا أَنْ لَهُ التَّقَمَا	
مِنْ الْمَدَامِعِ هَامٍ يُجْعَلُ الدِّيمَا	

14. Şayet o kendisini sarhoş eden hikmetleri hayvana öğretseydi, hayvanlar öğrendikleri şeylerden dolayı âlim olurdu.

15. Ya da aslana nasihatlerinden bir şey dinletseydi aslan korkarak koyunlara ikramda bulunurdu.

16. Şayet zaman adil olsaydı bizi yok eder onu ebedî kılar, bu da onun kerem olarak yaptıklarından olurdu.

17. Kulaklarımızı sözlerinden incilerle doldurana ve zihinlerimizi hikmetlerle sulayınca kadar gitmedi.

18. Filizlenmiş bir tohum bırakana kadar yağmur gibi üzerinde acı çektiği yerden uzaklaşmadı.

19. Bir türbe onun naaşını içinde tutarken, sanki o kendisini yutan balığın karnındaki balık sahibi Yunus gibiydi.

20. Ah onun kabri! İlelebet senden başkasına göz pınarlarından yağmuru utandıracak kadar (sel olup) akan (gözyaşı) dökülmesin.

Ebu'l-Baħr, el-Ġurayfi'yi hikmet sahibi olmakla, nasihatlerinin etkileyiciliğiyle, kerem sahibi olması ile över. Bu övgüsünü mübalağa sanatını kullanarak yapar. Onu Yunus (a.s)'a benzeter ve zamanın kendisine ağladığı yegâne kişi olarak niteler. Medih bölümünde sözü onun kabrine getirir. Bu noktada kasîde burada bitiyormuş gibi bir izlenim oluşur. Öyle

¹⁴⁵ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 266-267.

ki dîvanın bazı yazmalarında bundan sonraki beyitlerin bulunmadığı ifade edilmektedir¹⁴⁶. Şâirin söz konusu beyitleri sonradan eklemiş olması muhtemeldir. Ebu'l-Baħr yirmi birinci beytinden itibaren el-Ġurayfi'nin çocuklarına sabır telkininde bulunur¹⁴⁷: [Basîṭ]

صَبْرًا بِنَيْهِ فَإِنَّ الصَّبْرَ أَجْمَلُ بِأَلْ	حُرِّ الْكَرِيمِ إِذَا مَا فَادِحُ دَهْمَا	21
هِيَ النَّوَائِبُ مَا تَنْفَكُ دَامِيَّةَ أَلْ	أَنْيَابٍ مِنَّا وَمَا مِنْهَا أَمْرٌ سَلِمَا	22
فَكَمْ مَخْطَفَ رَبِّبُ الدَّهْرِ مِنْ أُمِّمِ	فَأَصْبَحُوا نَحْتِ أَطْبَاقِ الثَّرَى رِمَمَا	23
لَوْ كَرَّمَ اللَّهُ عَن هَذَا الرَّدَى أَحَدًا	لَكَرَّمَ الْمُصْطَفَى عَن ذَاكَ وَاحْتَرَمَا	24
صَلَّى عَلَيْهِ إِلَهُ الْعَرْشِ مَا وَحَدَتْ	حُوصُ الرِّكَابِ تَوْمُ الْبَيْتِ وَالْحَرَمَا	25
فَابْقُوا بَقَاءَ اللَّيَالِي لَا يُعْزِرْكُمْ	دَهْرٌ وَتَمَلُّكُمْ مَا زَالَ مُنْتَظَمَا	26
مَا اسْتَعْبَرْتُ وَالْهَاتُ الشُّحْبِ بَاكِيَّةً	حَيًّا وَمَا افْتَرَّ ثَغْرُ الرَّهْرِ مُبْتَسِمَا	27

21. Sabredin ey oğulları! Sabır, büyük bir felaket aniden geldiğinde saygın birinde daha güzeldir.

22. O felaketler, hiçbir kişi onlardan selamette değilken azı dişlerimizi kanatmaya devam ediyor.

23. Felaketler nice milletleri çekip aldı (yok etti) ve onlar da toprak katmanlarının altında çürüdüler.

24. Eğer Allah birisine bu ölümden uzak kalmayı kerem etseydi, Mustafa (sav)'e keremde bulunur onu onurlandırır.

25. Binek develer, Kâbe'ye ve Mescidi Haram'a yönelerek tozu dumana katıp koştukları sürece arşın İlahı ona salât eder.

26. Gecelerin sonsuzluğu gibi baki kalın! Dirliğiniz yerindeyken hiçbir devir/zaman sizi değiştirmesin.

27. Bulutun kederlileri, ağlayarak yağmur yağdırmayın, çiçeğin ağız da gülerken dişlerini göstermesin.

Ebu'l-Baħr, sabır telkini yaparken nice kavimlerin ölüp gittiğine hatta Hz. Peygamber'in bile vefat ettiğine vurgu yapar. Ancak Kâbe'ye yönelenler oldukça Allah'ın Hz.

¹⁴⁶ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr eş-Şeyh Ca'fer el-Ḥaṭṭî*, 207.

¹⁴⁷ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 267.

Peygamber’i onurlandıracağını dile getirir. Bu yönüyle el-Ğurayfî’nin de geride bıraktıklarıyla mükâfatlandırılacağına işaret etmektedir. Şiirini, onun çocuklarına öğütte bulunup dua ederek tamamlar. Ebu’l-Baħr, söz konusu kasîdesini mersiye şiirinin geleneksel yapısına uygun şekilde yazmıştır. Şâir, ölene ağladığı nedb bölümü, ölenin hasletlerini anlattığı te’bîn bölümü ve sabır telkîninde bulunduğu azâ’ bölümüne kasîdesinde yer vermiştir. Yine mersiye şiirine uygun olarak geçmiş zamanlı fiiller kullanmıştır.

Ebu’l-Baħr şiirleri arasında Kerbelâ olayına da yer vermiş ve hazreti Hüseyin’in şehadetini etkileyici bir üslup ve uzunca bir kasîde ile dile getirmiştir. Kasîdeye, şehit olanların ardında bıraktıklarının tasvîri ile başlamaktadır¹⁴⁸: [Tavîl]

مَعَاهِدُهُمْ	بِالْأَبْرَقَيْنِ	هَوَامِدُ	رُزْفَنَ	عِهَادَ	الْمُزْنِ	تِلْكَ	الْمَعَاهِدُ	1				
وَلَوْلَا	احْمِرَارُ	الدَّمَعِ	مَا	انْبَعَثَتْ	هَآ	سَحَائِبُ	دَمَعٍ	بِالْحَيْنِ	رَوَاعِدُ	2		
وَقَفْتُ	بِهَا	وَالْوَحْشُ	حَوْلِي	كَأَنِّي	يَهِنٌ	مَلِيكُ	حَوْلَهُ	الْجُنْدُ	حَاشِدُ	3		
أَسْرَحُ	فِي	أَكْنَافِهَا	الطَّرْفِ	لَا	أَرَى	سِوَى	أَشَعْتِ	شَجَّتَهُ	أَمْسِ	الْوَلَائِدُ	4	
وَأِلَّا	ثَلَاثًا	كَالْحَمَائِمِ	جُتْمًا	وَنُؤْيَا	عَفْتَهُ	الدَّاهِيَاتِ	العَوَائِدُ	5				
وَأَسْأَلُهَا	عَنْ	أَهْلِهَا	ثُمَّ	لَا	تُحِرُ	جَوَابًا	وَهَلْ	يَسْتَنْطِقُ	العُجْمَ	نَاشِدُ	6	
لَكَ	الْحَيْرُ	لَا	تَذْهَبُ	بِحَلْمِكَ	دِمْنَةً	مَحَاهَا	الْبَلَى	وَاسْتَوَطَّنَتْهَا	الْأَوَابِدُ	7		
فَمَا	هِيَ	إِنْ	حَاطَبْتَهَا	بِمُجِيبَةٍ	وَإِنْ	جَاوَبْتَ	لَمْ	تُشَفِّ	مَا	أَنْتَ	وَاجِدُ	8

1. Ebrekayn¹⁴⁹’daki yurtları susuz kalmıştı, bu yerler ak bulutun sağanak yağmuruyla rızıklandırıldı.

2. Gözyaşlarının kızarması (kanlanması) olmasaydı, özlemlî gözyaşı bulutları gök gürültülü bir şekilde oraya doluşmazdı.

3. Sanki ben etrafında kalabalık ordusu bulunan bir kral gibi yabani hayvanlar etrafımdayken orada durdum.

4. Onun dört bir yanına göz atıyorum ve cariyelerin dün yardıkları tozlanmış başlar dışında bir şey görmüyorum.

¹⁴⁸ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi’l-Baħr*, I, 275-276.

¹⁴⁹ Basra’dan Mekke’ye giden hacıların konakladıkları yerlerden birisidir. Yemâme bölgesindedir. Detaylı bilgi için bkz. Yâ’kût el-Hamevî, *Mu’cemu’l-Buldân*, I, 66,

5. Tüneyen güvercinler gibi (ocak yapmak için kullanılan) üçtaşla, rüzgârların yok ettiği küçük hendek dışında (bir şey görmüyorum).

6. Cevap vermedikleri hâlde onlara orada yaşayanları soruyorum, arayan, dilsizlerden konuşmasını ister mi?

7. Başına hayır gelsin! Yıpranmışlığın yok ettiği ve yabanî hayvanların mesken tuttuğu kalıntı senin hilmini (sabrını) alıp gitmesin.

8. Sen onunla konuşsan da sana cevap vermez, cevap verse de senin hüznüne şifa olmaz.

Bu beyitlerle savaşın ardında bıraktığı bir enkâzı betimleyen şâir şiirin devamında savaş sahnesini zihinlerde canlandırmaktadır. Şiirin bu beyitlerinde öncelikle Hz. Hüseyin'in askerlerinin savaştaki durumları anlatılır: ¹⁵⁰: [Tavîl]

9	وَلَكِنْ هَلَمَّ الْخَطْبُ فِي رُزْءِ سَيِّدٍ	قَضَى ظَمًا وَالْمَاءُ جَارٍ وَرَاكِدٌ
10	كَأَنِّي بِهِ فِي ثُلَّةٍ مِنْ رِجَالِهِ	كَمَا حَفَّ بِاللَّيْثِ الْأَسْوَدِ اللَّوَابِدُ
11	يُخَوِّضُ بِهِمْ بَحْرَ الْوَعَى وَكَأَنَّهُ	لِوَارِدِهِ عَذْبُ الْمُجَاجَةِ بَارِدٌ
12	إِذَا اعْتَقَلُوا سَمْرَ الرِّمَاحِ وَجَرَّدُوا	سُيُوفًا أَعَارَتْهَا الْبُطُونُ الْأَسَاوِدُ
13	فَلَيْسَ هَا إِلَّا الصُّدُورُ مَرَاكِزُ	وَلَيْسَ هَا إِلَّا الرُّؤُوسُ مَعَامِدُ
14	يُلَاقُونَ شِدَاتِ الْكُمَاةِ بِأَنْفُسِ	إِذَا غَضِبَتْ هَانَتْ عَلَيْهَا الشَّدَائِدُ
15	إِلَى أَنْ تَوَوَّأَ فِي الْأَرْضِ صَرَعَى كَأَنَّهُمْ	نَحِيلٌ أَمَّالْتُهُنَّ أَيْدٍ عَوَاضِدُ
16	أُولَئِكَ أَرْبَابُ الْحِفَاظِ سَمَّتْ بِهِمْ	إِلَى الْعَايَةِ الْفُصُوى النُّفُوسُ الْمَوَاجِدُ

9. Ancak su akarken ve durgunken susuz bir hâlde ölen bir efendinin yangınına yetiş!

10. Bir yere pusulanmış aslanların yavru aslanı kuşatıp sarması gibi sanki ben onun yanında adamlarından bir ordunun içinde gibiyim.

11. (Savaş denizi), kendisine gelene sanki soğuk hâldeki tatlı bir içecek gibiyken onları o savaş denizine sokar.

12. Mızraklarını üzengi ile bacaklarının arasına koyup (savaşın) arslanlarının karınlara ödünç verdiği kılıçlarını çekerlerse...

13. Onların, göğüslerden başka karargâhı, başlardan başka kınları olmaz.

¹⁵⁰ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 276-277.

14. Kızdıklarında zorluklara aldırmayan canlarıyla (bir ruh hâliyle) zırhlı kimselerin akınlarını karşılarlar.

15. Sanki onlar ağaç budayanların ellerinin kestiği hurma ağacı gibi ölmüş bir hâlde yere düşene kadar...

16. Onlar şerefli kimselerin en zor hedefe cesaretlendirdiği sözünün eri kimselerdir.

Şâir, Hz. Hüseyin'in ordusunu tasvîr ederken onları savaştaki cesaretleri ve maharetleriyle övmektedir. "Şerefli kimselerin" ifadesiyle de Hz. Hüseyin'den bahsedeceği beyitlere geçişin haberini vermektedir. Şiirin bu bölümünde onun savaştaki durumundan bahsetmektedir¹⁵¹: [Tavîl]

17	وَلَمْ يَبْقَ إِلَّا وَاحِدٌ النَّاسِ وَاحِدًا	يُكَابِدُ مِنْ أَعْدَائِهِ مَا يُكَابِدُ
18	يَكُرُّ فَيَنْتَالُونَ عَنْهُ كَانْتَهُمْ	مَهَا حَلْفُهُنَّ الضَّارِيَاتِ شَوَارِدُ
19	يُحَامِي وَرَاءَ الطَّاهِرَاتِ مُجَاهِدًا	بِأَهْلِي وَيِي ذَاكَ الْمُحَامِي الْمُجَاهِدُ
20	فَمَا اللَّيْتُ ذُو الْأَشْبَالِ هَيْجَ عَلَى الطَّوَى	بِأَشْجَعٍ مِنْهُ حِينَ قَلَّ الْمُسَاعِدُ
21	وَلَا سَمِعْتَ أُذُنِي وَلَا أُذُنَ سَامِعٍ	بِأَثْبَتَ مِنْهُ فِي اللَّقَا وَهُوَ وَاحِدُ
22	إِلَى أَنْ أَسَالَ الطَّعْنَ وَالضَّرْبَ نَفْسُهُ	فَحَرَّ كَمَا أَهْوَى إِلَى الْأَرْضِ سَاجِدُ
23	فَلَهْفِي لَهُ وَالْحَيْلُ مِنْهُمْ صَادِرُ	حَضِيْبُ الْحَوَامِي مِنْ دِمَاهُ وَوَارِدُ
24	فَأَيُّ فِتْيَ ظَلَّتْ حُيُولُ أُمِّيَّةٍ	تُعَادَى عَلَى جُثْمَانِهِ وَنُطَارِدُ
25	وَأَعْظَمُ شَيْءٍ أَنْ شِمْرًا لَهُ عَلَى	جَنَاجِنِ صَدْرِ ابْنِ النَّبِيِّ مَقَاعِدُ
26	فَشُلَّتْ يَدَاهُ حِينَ يُفْرِي بِسَيْفِهِ	مُقَلَّدٌ مَنْ تُلْقَى إِلَيْهِ الْمَقَالِدُ
27	وَإِنَّ قَتِيلًا أَحْرَزَ الشِّمْرُ شِلْوَهُ	لَأَكْرَمُ مَفْقُودٍ يُبْكِيهِ فَاقِدُ
28	لَقَى بِمَحَانِي الطَّفِّ شِلْوًا وَرَأْسُهُ	يُنْوَى بِهِ لَدُنْ مِنْ الحُطِّ وَارِدُ
29	وَهَفِي عَلَى أَنْصَارِهِ وَحِمَاتِهِ	وَهُمْ لِسَرَاحِينَ الْفَلَاةِ مَوَائِدُ
30	مُضْمَحَّةٌ أَجْسَادُهُمْ فَكَأَنَّمَا	عَلَيْهِنَّ مِنْ حُمْرِ الدَّمَاءِ بِجَاسِدُ

17. Tek başına düşmanlarının (cefalarına) katlanan insanların sadece biri kaldı.

¹⁵¹ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 277-278.

18. O, saldırıyor ve (düşmanları da) peşlerinde av köpekleri bulunan ürkek hâldeki ceylanlar gibi kaçıyorlar.

19. İşte bu savaşan savunucu, tertemiz kadınların arkasından savaşarak beni ve ailemi koruyor!

20. Destekçileri azaldıkça, açlıktan kıvranan yavruları olan aslan ondan daha cesur değildir.

21. Ne benim kulağım ne de bir dinleyenin kulağı, o tek başınayken (düşmanla) karşılaşmada ondan daha kararlısını işitmedi.

22. Ta ki yara ve darbe bizzat kanını dökünceye kadar... Ve secde eder hâlde yere kapanır gibi düştü.

23. O tertemiz kadınların, toynakları onun kanına bulanmış atları (telaşla) gidip geldiği hâlde yakınmam onadır/ Yazık ona!

24. Emevi atları hangi gencin cesedinin peşine düşerek ona düşmanca davranmaya devam etti.

25. Ve en büyük şey Şimr'in peygamber oğlunun göğüs kemiklerinde sedirleri olmasıdır.

26. Anahtarların kendisine atıldığı (yetkinin kendisine verildiği) kimsenin boynunu kestiğinde elleri felç olsun.

27. Şimr'in, ölmüş bedenini (kopmuş organını) elde ettiği ölü, kaybedenin kendisine ağladığı kaybolmuş (kişilerin) en şerefli idi.

28. Bu, el-Hat yapımı sallanan bir mızrak başını taşımakta zorlanırken Kerbela'nın yamaçlarında parçalanmış bir bedenle karşılaşmaktır.

29. Yakınmam, onun yandaşları ve koruyucuları çölün kurtlarına sofralar (meze) olmuşken onlardır.

30. Sanki üzerlerinde kanın kırmızılığında elbiseler varmış gibi bedenleri kan içinde kalmıştır.

Bu beyitlerde Hz. Hüseyin'in kahramanca savaşını konu edinen şâir, onun Şimr tarafından şehit edilmesini etkileyici bir üslupla anlatmaktadır. Savaşın dramatik sahnelerine değindikten sonra Kerbelâ'dan söz açar, sanki onunla dertleşir¹⁵²: [Tavîl]

31 تُضِيءُ بِهِمْ أَكْنَافُ عَرَصَةِ كَرْبَلَا وَتُظْلِمُ مِنْهُمْ أَرْبَعٌ وَمَشَاهِدُ

32 فَيَا كَرْبَلَا طَلَّتِ السَّمَاءُ وَرُبَّمَا تَنَاوَلَ عَفْوًا حَظَّ ذِي السَّعْيِ قَاعِدُ

¹⁵² el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 278.

لَأَنْتِ وَإِنْ كُنْتِ الْوَضِيعَةَ نَلْتِ مِنْ	جَوَارِحِهِمْ مَا لَمْ تَنْلُهُ الْفِرَاقِدُ	33
سُرُرْتِ بِهِمْ أَنْ أَنْشُوكِ وَسَاءَ بِي	مَحَارِبُ مِنْهُمْ أَوْحَشَتْ وَمَسَاجِدُ	34
بَدَا فَضَّتِ الْأَيَّامُ مَا بَيْنَ أَهْلِهَا	مَصَائِبُ قَوْمٍ عِنْدَ قَوْمٍ فَوَائِدُ	35
لِيُهْنِكَ أَنْ أَمْسَى تَرَكَ لِطِيبِهِ	تُعَطَّرُ مِنْهُ فِي الْجِنَانِ الْخَرَائِدُ	36

31. Kerbelâ'nun bomboş arazilerinin dört bir yanı onlarla aydınlanır, meskenler ve şehit olunan yerler onlardan dolayı kararır.

32. Ey Kerbela! Gökyüzüne yükseldin. Belki de yerinde duran çabalayanın nasibini tesadüfen elde etmiştir.

33. Sen sıradan olsan da kutup yıldızlarının bile elde edemediği yakınlıklarından elde ettin.

34. Sen onlarla mutlu oldun çünkü sana yakın oldular, onların mihraplarda ve camilerde olmamaları beni üzdü.

35. Günler o zamanı yaşayanlar arasında geçti, bir kavmin sıkıntıları diğer kavmin menfaatleridir.

36. Toprağının, cennetlerdeki hurilerin kendisinden sürüldüğü kokuya ait olmasından dolayı seni tebrik etsin.

Ebu'l-Baħr, kendisinin Hz. Hüseyin'den mahrum kaldığını ama Kerbelâ'nın onun şehâdetiyle şereflendiğini anlatmakta ve onu tebrik etmektedir. Şiirin bundan sonraki bölümünde Hz. Hüseyin ve ordusunun geride bıraktığı, zor durumda kalan kadınlar anlatılır¹⁵³: [Tavîl]

وَإِنْ أَنْسَ لَا أَنْسَى النَّسَاءَ كَأْتَهَا	فَطَّأ رِيعَ عَن أَوْكَارِهِ وَهُوَ هَاجِدُ	37
خَوَارِجُ مِنْ أَبْيَاتِهَا وَهِيَ بَعْدَهَا	لِأَرْجَاسِ حَرْبٍ بِالْحَرِيقِ مَوَاقِدُ	38
سَوَافِرُ بَعْدَ الصَّوْنِ مَا لِيُجُوهَهَا	بِرَاقِعٍ إِلَّا أَدْرَعُ وَسَوَاعِدُ	39
إِذَا هُنَّ سُلِبْنَ الْقَلَائِدَ جُدِدَتْ	مِنَ الْأَسْرِ فِي أَعْنَاقِهِنَّ قَلَائِدُ	40
وَتُلَوَّى عَلَى أَعْضَادِهِنَّ مَعَاضِدُ	مِنَ الصَّرْبِ إِذْ تُبْتَزُّ مِنْهَا الْمَعَاضِدُ	41
نَوَادِبُ لَوْ أَنَّ الْجِبَالَ سَمِعْنَهَا	تَدَاعَتْ أَعَالِيهِنَّ فَهِيَ سَوَاجِدُ	42

¹⁵³ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 279-280.

43	إِذَا هُنَّ أَبْصَرْنَ الْجُسُومَ كَأَنَّهَا	نُجُومٌ عَلَى ظَهْرِ الْفَلَاقَةِ رَوَاكِدُ
44	وَيَشْتَمْنَ رُؤُوسًا كَالْبُدُورِ تُقْلَهَا	رِمَاحٌ كَأَشْطَانِ الرَّكِيِّ مَوَارِدُ
45	تَدَاعَيْنِ يَلْطِمْنَ الْخُدُودَ بَعْوَلَةٍ	تُصَدِّعُ مِنْهَا الْقَاسِيَاتُ الْجَلَامِدُ
46	وَيَخْمِشْنَ بِالْأَيْدِي وَجُوهَهَا كَأَنَّهَا	دَنَانِيرُ أَبْلَاهُنَّ بِالْحَكِّ نَاقِدُ
47	وِظْلَنَ يُرِدِّدَنَّ الْمَنَاحَ كَأَنَّمَا	تَعَلَّمَ مِنْهُنَّ الْحَمَامُ الْفَوَاقِدُ
48	فَمَا الْوُزُقُ بَزَّتْهَا الْبُرَاةُ فِرَاحَهَا	وَحَلَّاهَا عَنْ حَوْمَةِ الْوَكْرِ صَائِدُ
49	وَلَا رُزْخٌ هَيْمٌ تَكَادُ فُلُوبُهَا	تَطِيرُ إِذَا عَنَّتْ هُنَّ الْمَوَارِدُ
50	تَهُمُّ بِوَرْدِ الْمَاءِ ثُمَّ يَرُدُّهَا	أُخْبِرُقُ مَرْهُوبُ الْبَسَالَةِ ذَائِدُ
51	يُدَافِعُهَا عَنْ وَرْدِهَا وَهِيَ لَا تَنِي	تُدَافِعُهُ وَهُوَ الْأَكْدُ الْمَعَانِدُ
52	فَيَرْجِعُهَا حَرَى الْقُلُوبِ كَأَنَّمَا	يُؤَجِّجُ فِي أَحْشَائِهَا النَّارَ وَقِدُ
53	بِأَكْثَرِ مِنْهَا تِلْكَ نَوْحًا وَهَدِيهِ	حَنِينًا وَأَنَا وَالْعُيُونُ جَوَامِدُ

37. O uyurken bağırtlak kuşu gibi yuvalarından ürkütülen kadınları unutsam da unutmuyacağım.

38. Bundan sonra (evleri) savaşın enkazı olduğundan dolayı yangında yanıp tutuşmuşken onlar evlerinden çıkarılmışlardır.

39. Kolları ve pazuları (kollarının ön tarafı) dışında yüzlerinin peçeleri yokken koruma sonrası açıldılar (ortada kalmışlardır).

40. Kolyeleri gasp edildiğinde boyunlarındaki esaret kolyeleri yerleştirilir (yenilenir).

41. Pazularındaki (bileklerindeki) bileklikler (yedikleri) darbeden eğilmiştir çünkü bileklikler onlardan zorla alınmıştır.

42. O kadınlar ağıt yakmaktadır, eğer dağlar o kadınları işitse zirveleri yere kapanır da secde ederler.

43. Sanki çöllerin sırtındaki yıldızlar gibi cesetleri görünce hareketsiz kalırlar.

44. Kuyuların (Kuyuya doğru) sarkıtılmış hâldeki ipleri gibi olan mızrakların taşıdığı, dolunaylar misali başları gördüler.

45. Sert kayaların kendisinden parçalandığı ağıtlarıyla yanaklarını tırmalamak (dövünmek) için bir araya geldiler.

46. Sahtesini gerçeğinden ayırmak için bakan kişinin kazıyarak yıprattığı paralar gibi onlar da yüzlerini elleriyle tırmaladılar.

47. O kadınlar, kaybolan güvercinlerin kendilerinden öğrendikleri gibi feryat figan etmeye devam ettiler.

48. Yavrularını şahinlerin kaptığı ve bir avcının, yuvasının korunağına girişini engellediği güvercinlere ne oldu?

49. Bitkin düşmüş susuz develerin kalpleri, pınarlar kendilerine görününce neredeyse uçacaktı.

50. Suyun membaina yönelirler, sonra (orayı) savunan, ihtişamı korku veren bir serseri onları geri çevirir.

51. Orayı savunmaktan asla yorulmaz bir şekilde suyun başını onlardan savunuyor, o amansız bir inatçıdır.

52. Böylece sanki ateş yakan kişi içlerinde bir ateş yakıyormuş gibi onları kalplerin susuzluğuna geri çevirir.

53. Dahası; gözlerin ferî sönmüşken işte şu dövünür bir hâlde, bu da özlem dolu ve inler bir hâdedir.

Ebu'l-Baħr, bu beyitlerde savaşan kahramanların ardında bıraktıkları eşlerinin ve annelerinin çaresizliklerini, yakınmalarını edebî tasvirlerle anlatmaktadır. Şair, beyitler içerisinde kullandığı teşbîh ve isti'ârelerle anlatım gücünü üst bir noktaya çıkarmakta, böylece olayı okuyucunun zihnine bir film sahnesi gibi işlemektedir. Ebu'l-Baħr, Şiirini bu savaşa serzenişte bulunarak sürdürmektedir. Aşağıdaki beyitlerde Umeyyeoğulları da onun hicvinden payımı almaktadır¹⁵⁴: [Tavîl]

54	فِيَا وَقَعَةً مَا أَخَذَتْ الدَّهْرُ مِثْلَهَا	يُبِيدُ اللَّيَالِي دِكْرَهَا وَهَوَ خَالِدُ
55	لَأَلْبَسْتِ هَذَا الدِّينَ أَثْوَابَ ذِلَّةٍ	تَرْتُ هَا الْأَيَّامَ وَهِيَ جَدَائِدُ
56	لَحَى اللَّهُ فَيْسًا فَيْسًا عَيْلَانَ إِنِّي	عَلَيْهِمْ لَمَسْجُورُ الحُشَّاشَةِ حَاقِدُ
57	لَأُمِّهِمُ الْوَيْلَاتُ مَا ذَنْبُ هَاشِمٍ	عَلَيْهِمْ أَمَا كَفُّوا إِذَا لَمْ يُسَاعِدُوا
58	أَعَزَّمُ فَحَلَلْتُمْ أَوَاصِرَ بَيْنِكُمْ	هَا مُضَرٌّ مِنْ سَالِفِ الدَّهْرِ عَاقِدُ
59	وَأَبْكَيْتُمْ جَفْنَ النَّبِيِّ مُحَمَّدٍ	لِيُضْحَكَ كَلْبٌ مِنْ أُمِّيَّةٍ قَاعِدُ
60	أُمِّيَّةٌ هَبِّي مِنْ كَرَكَ فَمَا جَنَى	كَفَعَلِكِ جَانٍ وَهَوَ مِثْلِكَ رَاقِدُ

¹⁵⁴ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 280-281.

- 61 لَأَعْرِفْتُمْ فِي رَمِي هَاشِمَ بَعْدَمَا أَحْلُوكُمْ حَيْثُ السُّهَّا وَالْفِرَاقِدُ
- 62 عَلَى غَيْرِ شَيْءٍ غَيْرِ أَنْكُمْ مَعًا إِذَا حُصِّلَ الْأَنْسَابُ كَفُّ وَسَاعِدُ
- 63 حَلَا أَنَّهُمْ أَوْلَى بِكُمْ مِنْ نُفُوسِكُمْ بِنَصِّ مِنَ التَّنْزِيلِ وَاللَّهُ شَاهِدُ
- 64 أَنَاهُمْ مَا لَمْ يُبْلِكُمْ إِيَّاهُمْ فَكُلُّكُمْ بِأَدِي الْعَدَاوَةِ حَاسِدُ

54. Ey zamanın benzerini ortaya koymadığı, hatırası ölümsüzken anılmasının geceleri helak ettiği savaş!

55. Sen bu dine kendileri yeni olduğu hâlde günlerin eskittiği zillet elbisesini giydirdin.

56. Allah Kays Aylan'a (Mudar kabilelerinin atalarına) lanet etsin! Ben onlara karşı kindar bir hâlde yüreği yanmışım. (son nefesi yakılmış).

57. Yazık onların analarına! Hâşim'in onlara karşı suçu nedir? Madem yardım etmediler; geri de mi duramadılar?

58. Onları aldattınız ve aranızdaki bağı kopardınız ki Mudar daha önceden o bağa sadıktı.

59. Umeyye'den hayırsız bir köpeğin gülmesi için Nebî Muhammed'in göz kapaklarını ağlattınız.

60. Ey Umeyye! Uykundan uyan! Hiçbir canı senin gibi uyur hâldeyken senin yaptığın gibi bir suç işlemedi.

61. Süha Yıldızı ve Kutup Yıldızları tarafından meşru kılındıktan sonra Hâşim'i oklamada ileri gittiniz.

62. Nesepler edinildiğinde onlarla birlikte olmanız dışında bir şeyiniz yokken güç ve kudret sahibi oldunuz!

63. Allah şahittir ki Kuran'ın ifadesiyle ancak onlar size canlarınızdan daha yakındır.

64. Onların İlâhı size bahşetmediğini onlara bahşetti de hepiniz haset bir hâlde apaçık düşmanlık yapıyorsunuz.

Şâir, bu beyitlerde Hz. Hüseyin'i şehit edenlere ağır bir dil kullanarak hesap sormakta ve onları hicvetmektedir. Hz. Hüseyin'in Cenâb-ı Allah katındaki saygın konumundan övgüyle bahseden Ebu'l-Baħr, şiirinin son bölümünü kasîdesini takdîme ayırmaktadır¹⁵⁵:
[Tavîl]

- 65 أَمَا وَآبِي لَوْلَا تَأَخَّرُ مُدَّتِي وَأَنَّ الَّذِي لَمْ يَقْضِهِ اللَّهُ كَائِدُ

¹⁵⁵ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 281-282..

لَأَلْفَيْتُمُونِي فِي رَجَالٍ كَانَتْهُمْ	لُيُوتُ بِمُسْتَنْ النَّزَالِ حَوَارِدُ	66
بِأَيْمَانِنَا بِيضٌ كَأَنَّ مُتُونَهَا	إِذَا اطَّرَدَتْ أَمْوَاهُهُنَّ مَبَارِدُ	67
وَحَطِيئَةٌ مُلْسٌ الْمُتُونِ كَأَنَّمَا	أَسِنَّتُهَا مِمَّا شُحِدْنَ مَفَاصِدُ	68
نُطَاعِنُكُمْ عَنْهُمْ يَهْدِي فَإِنْ نَبَتْ	عَوَامِلُهَا مِلْنَا بِتِلْكَ نُجَالِدُ	69
لَعَمْرُ أَبِي الْخَطِيِّ إِنْ عَزَّ نَصْرُكُمْ	عَلَيْهِ فَلَمْ تَعَزُّزْ عَلَيْهِ الْقَصَائِدُ	70
مِنَ اللَّائِي يُدْنِينَ الْخَلِيَّ مِنَ الْأَسَى	وَيَتْرَكْنَ مَثْلُوجَ الْحَشَا وَهُوَ وَاجِدُ	71
فَدُونُكُمْ آلَ النَّبِيِّ فَرَائِدًا	تَدُلُّ هَا فِي سِلْكِيهِنَّ الْفَرَائِدُ	72
هَنَّ عَلَى غَيْرِي إِبَاءٌ مُكْرَهُ	وَيَقْتَادُهَا عَنْ طَاعَةٍ لِي قَائِدُ	73
يُزِيرُكُمْوَهَا مِنْ فُرُوعِ رَبِيعَةٍ	فَتَى عَرَقَتْ فِيهِ الرِّجَالُ الْأَمَاجِدُ	74
يَمُدُّ بِضَبْعِيهِ إِلَى أَمَدِ الْعَلَا	إِذَا مَا انْتَمَى جَدُّ كَرِيمٍ وَوَالِدُ	75
إِذَا شِئْتُ جَارَانِي بِمِضْمَارٍ مَدْحُكُمْ	جَوَادَانَ لَا يَشَاهُمَا الدَّهْرُ طَارِدُ	76
إِذَا رَكُضًا كَانَ الْمُصَلِّيَ مِنْهُمَا أَلْ	فَتَى حَسَنٌ وَالسَّابِقُ الْفَحْلُ مَاجِدُ	77
هُمَا أَرْضَعَانِي دَرَّةَ الرُّشْدِ يَافِعَا	فَهَا أَنْدَا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَاشِدُ	78

65. Allah'ın dilemediği bir şey mümkün değilken babama yemin olsun ki eğer zamanımın gecikmesi olmasaydı/daha erken doğsaydım...

66. Beni, savaş meydanındaki öfkeli aslanlar gibi olan adamların içinde bulurdunuz.

67. Sağ ellerimizde suları sürekli aktığında uçları törpü gibi olan kılıçlar vardır.

68. Ve uçları bilenmekten neşterler gibi olmuş gövdesi pürüzsüz el-Hat yapımı mızraklarımız vardır.

69. Onların yerine sizle bunlarla vuruşuruz, eğer uçları körelirse dövüşmek için şunlara meylederiz.

70. Ebu'l-Hatfi'nin ömrüne yemin olsun ki sizin yardımınız ona zor gelirse kasîdeler ona zor gelmez.

71. Onlar dertsizi derde yaklaştıran ve o vecd hâlindeyken gönül huzuru veren kasîdelerdendir.

72. Ey Peygamber ailesi! İpinde inci tanelerinin sarktığı eşsiz mücevherler (gibi olan sözlerimi) kabul buyurun!

73. Bir öncü onları bana itaatten alıkoyarken onların benim dışındakilere karşı, zorlanmış kimsenin isteksizliği vardır.

74. Rebîa'nın torunlarından, asil adamların kendisinde kök saldıği bir genç size onları götürür.

75. Soyu, şerefli bir dede ve babaya dayanırsa iki elini yüce hedeflere uzatır/adımlarını yüce hedeflere atar.

76. Eğer istersem size övgü yolunda kovalayanın ilelebet geçemeyeceği iki at benimle yarışır.

77. Koşarlarsa genç Hasan ikinci olur, şâir Mâcid ise birinci olur.

78. İşte o ikisi ergenlik çağımdayken beni rüşd memesinden besledi ve işte ben de (onlar sayesinde) râşit oldum, elhamdulillah.

Kerbela olayını hüznünlü bir edebî tablo olarak sunan şâir, kasîdesine savaş meydanında geriye kalan kalıntıların tasvîri ile başlamaktadır. Daha sonra Kerbelâ şehitlerinin ve Hz. Hüseyin'in kahramanlıkları ve övgülerinin yer aldığı savaş sahnesini okuyucuya sunmaktadır. Bu bölümde savaşta yaşanan trajedi son derece edebî tasvîrlerle anlatılmaktadır. Kerbelâ'nın bu topraklarda şehit düşenler nedeniyle kazandığı değere değinen şâir, kahraman savaşçıların geride bıraktığı kadınların durumlarını edebî sanatlar yardımıyla tasvîr etmektedir. Kısacası şâir, savaş sahnesini başından sonuna kadar bir film şeridi hâlinde okuyucuya sunmaktadır. Bu kasîde klasik mersiye yapısındaki gibi sabır telkini ya da dua kısmı ile değil bazı medih şiirlerindeki gibi şiiri takdîm ve şâiri yetiştiren kişilerden bahisle tamamlanmaktadır.

Şâir Bahreyn'de yaşadığı dönemde önem verdiği kişilerden olan Kâdilkudât Ebû Cafer Abdurrauf b. Hüseyin el-'Alevî el-Musevî ve ailesi için sekiz mersiye şiiri yazmıştır. Bunlardan ilki onun Abdurrauf b. Hüseyin'in ölümü üzerine yazdığı kırk yedi beyitlik kasîdesidir. Bu kasîdesine ölen kişinin kaybından duyduğu üzüntüyü ifade ederek başlamaktadır¹⁵⁶: [Kâmil]

1	كُفُّ الحِمَامِ وَتَرَّتْ أَيَّ جَوَادِ	وَرَجَعْتِ ظَافِرَةً بَأْيِّ مُرَادِ
2	قَطَّرَتْ لَيْثَ العَابِ فِي أَشْبَالِهِ	وَرَجَعْتِ سَالِمَةً مِنْ الآسَادِ
3	أَحْمَدَتْ ضَوْءَ الكَوْكَبِ الوَقَادِ مِنْ	أَفَاقِهِ وَأَمَلْتِ طَوْدَ النَّادِي

¹⁵⁶ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 283-285.

4	وَكَفَفْتِ مِنْ غِلْوَاءِ مُهْرٍ طَالَمَا	بَدَّ الْجِيَادِ بِكُلِّ يَوْمٍ طِرَادِ
5	لِلسَّبْعِ بَعْدَ الْعَشْرِ مِنْ صَفَرٍ مُنِي	مِنْكَ الْوَرَى بِمُقْتَبَتِ الْأَكْبَادِ
6	رُزْءٌ تَقَاصَرَ كُلُّ رُزْءٍ ذُونَهُ	فَحَلَا كَصَاحِبِهِ مِنْ الْأَنْدَادِ
7	رُزْءٌ أَتَاكَ لِكُلِّ قَلْبٍ حِرْقَةٌ	تَفْتَرُّ عَنْ جَمْرِ الْعَصَى الْوَقَّادِ
8	وَنَفَى الرُّقَادَ عَنِ الْعُيُونِ فَبَدَّلَتْ	بَعْدَ الرُّقَادِ الْخُلُوفِ مَرَّ سُهَادِ
9	يَا فَجْعَةً مَلَأَتْ صُدُورَ أُولِي النَّهْيِ	حُزْنَاً يَدُوكُ شَوَامِحَ الْأَطْوَادِ
10	أَوْسَعَتْ أَجْفَانَ الْبُكَاءِ مَدَامَعًا	وَأَعَضَّتْ مَاءَ الْبَحْرِ ذِي الْإِزْبَادِ
11	فَكَأَنَّكَ اسْتَقْلَلْتَ دَمْعَهُمْ عَلَى	هَذَا الْمُصَابِ فَجِئْتِ بِالْإِمْدَادِ
12	اللَّهِ أَكْبَرُ أَيُّ طَوْدٍ شَامِحٍ	مَالَتْ جَوَانِبُهُ وَأَيُّ عِمَادِ
13	أَيُّ امْرِئٍ صَعِبَ الْقِيَادِ اقْتَادَهُ	دَهْرٌ لَدَيْهِ الصَّعْبُ كَالْمُنْقَادِ
14	بَيْنَاهُ يَفْتَنُصُ الْفَضَائِلَ لَا يَنِي	عَنْ حَنْتِ دَانِيَهِنَّ وَالشُّرَادِ
15	أَلْقَى حَبَائِلَهُ الرَّدَى فَاصْطَادَهُ	فَاعْجَبَ مِنَ الْمُصْطَادِ لِلْمُصْطَادِ
16	جَادَ الزَّمَانُ بِهِ وَعَادَ لِأَخْذِهِ	إِنَّ الزَّمَانَ بِهِ لَعَبِيرُ جَوَادِ
17	هَيْهَاتَ أَنْ وَلَدَتْ لَهُ الدُّنْيَا أَحَا	أَنِّي وَقَدْ عَقِمْتُ عَنْ الْمِيلَادِ
18	لَأَنْتَ بِهِ الْأَيَّامُ ثُمَّ تَقَلَّبْتَ	مِنْ بَعْدِهِ فَعَدَوْنَ جِدَّ شِدَادِ
19	إِنَّ الثَّلَاثَ الْبَيْضَ حَالَتْ بَعْدَهُ	سُودًا فَمَا يَعْرِفْنَ غَيْرَ دَادِي
20	نَضَبَتْ مَوَارِدُ كُلِّ حَيْرٍ بَعْدَهُ	فَالْوَرْدُ مُعْتَلٌّ عَلَى الْوَرَادِ
21	فُؤُلُوا لِمُزْجِي الْعَيْسِ أَعْجَلَ سَوْفَهَا	وَأَمَاهَا تِلْقَاءُ كُلِّ مَرَادِ
22	إِنَّ الْجَنَابَ الرَّحْبَ ضَاقَ وَصَوَّحَ آلَ	مَرْعَى الْحَصِيبِ وَغَاضَ سَيْلُ الْوَادِي

1. Ölümün pençesi, sen hangi cömerdi eksilttin ve hangi muradı kazanmış olarak geri döndün?

2. Yavrularının içindeyken ormanların aslanını yere çaldın ve aslanlar arasından kurtularak geri döndün.

3. *Ufuklarından parlak yıldızın ışığını söndürdün ve toplumun liderinin yolunu şaşırttın.*
4. *Her av gününde ne kadar çok çaba harcasa da toy bir tayı engelledin.*
5. *Sefer ayının 17 sinde mahlûkat senden gelen bir yürek acısıyla imtihan edildi.*
6. *Bir felaket ki kendisinden başka bütün felaketler geri durdu böylece kendisi de o felakete uğrayan gibi benzerleri olmaksızın (yalnız) kaldı.*
7. *Bir felaket ki her gönle, seksek ağacının parlak korundan alev saçan bir ateş verdi.*
8. *Ve gözlerden uykuyu kaldırdı böylece tatlı uykunun ardından uykusuzluğun acısı yer değiştirildi.*
9. *Ey dağların heybetini yok eden bir hüznü akıl sahiplerinin gönlüne dolduran musibet!*
10. *Ağlayanların gözlerini gözyaşlarıyla zenginleştirdin ve köpüklü denizin suyunu (toprağın altına) çektin.*
11. *Sanki sen onların bu felakete (döktükleri) gözyaşlarının sorumluluğunu üstlendin de yardım için geldin.*
12. *Allahuekber! Hangi yüce dağın örenleri yayıldı ve hangi sütunun yanları eğildi?*
13. *Zorluğu olan bir zaman hangi yönetilmesi zor kişiye, itaat etmiş birisi gibi boyun eğdirdi?*
14. *Erdemleri avladığı sırada onlara yakın olanlara (onlar) dalgınken tuzak kurmaktan yorulmaz.*
15. *Ölüm, iplerini attı ve onu avladı, avcıyı (faziletliyi avlayan) avlayana (ölüm) hayret doğrusu!*
16. *Zaman onu ihsan etti ve geri almak için döndü, zaman onu bahşetmekte cömert değildir.*
17. *Heyhat! Dünya kısır olduğu hâlde ona nereden bir kardeş verecek?*
18. *Günler ona yumuşak davrandı sonra onun ardından değiştiler ve son derece sert oldular.*
19. *Ak günler, ondan sonra karaya dönüştü böylece kara geceler dışındakiler bilinmez.*
20. *Ondan sonra her iyiliğin kaynağı (menbaı) kurudu, artık suyun kaynağı kendine gelenler nezdinde kullanılamaz durumdadır/hastalıklıdır.*
21. *O kumral develeri hızlı şekilde sürüp, her istedikleri yere yönlendiren binicisine (şöyle) deyin:*
22. *Geniş avlular daraldı, verimli meralar kurudu, vadinin akan suyu çekildi.*

Şair, kasîdenin giriş bölümünü ölenin ardından yakınmaya ayırmıştır. Abdurrauf b. Hüseyin'in ölümünü felaket, musibet gibi kavramlarla ifade etmekte ve ondan sonra toplumun durumunun ne denli kötü olduğunu anlatmaktadır. Şiirin devam eden beyitlerinde ise kendisini ona karşı feda edebileceğini söylemekte fakat onun ölümüne engel olamadığını ifade etmektedir. Bu durumu anlatırken de Abdurrauf'un geride bıraktığı gençleri savaşçı yapıları ile tavsif etmektedir¹⁵⁷: [Kâmil]

- 23 عَلَيْتُ بِهِ كَفُّ الرَّدَى وَلَوْ أَنَّهُ قَبْلَ الْفِدَاءِ لَكُنْتُ أَوَّلَ فَادِي
- 24 عُدْرًا لَوِ الْعَادِي عَلَيْهِ سِوَى الرَّدَى فَسَمَّا لَكُنْتُ عَلَيْهِ أَوَّلَ عَادِي
- 25 فِي فِتْيَةٍ ضَمِنْتَ لَهُمْ عَزَمَاتُهُمْ رِيَّ الْفَنَاءِ فِي كُلِّ يَوْمٍ جَلَادِ
- 26 طَالُوا بِأَيْدِيهِمْ عَوَالِي سُمْرِهِمْ فَعَنُوا بِهِنَّ عَنِ الْفَنَاءِ الْمِيَادِ
- 27 قَوْمٌ إِذَا اسْتَلُّوا الصَّوَارِمَ أُعْمِدَتْ بِمَقَرِّ تَاجٍ أَوْ مَنَاطِ نِجَادِ
- 28 وَإِذَا هُمْ شَرَعُوا الرِّمَاحَ تَبَوَّاتِ أَطْرَافُهُنَّ مَكَامِنَ الْأَحْقَادِ
- 29 يَتَسَابِقُونَ عَلَى السَّوَابِقِ لِلْوَعَى كَسِبَاقَهَا بِهِمْ إِلَى الْأَمَادِ

23. Ölümün pençesi ona yapıştı, eğer fidyeyi kabul ederse ona kendini ilk feda eden ben olacağım.

24. Afedersiniz! Şayet ölüm haricinde ona düşmanlık eden olsaydı yemin ederim ki onun da ilk düşmanı ben olurdum.

25. Kararlılıkları, her savaş gününde mızraklarını sulamalarını sağlayan gençlerin içinde...

26. (Onlar), elleriyle mızrakların uçlarını uzattılar ve böylece onlarla sallanan mızraklardan korundular.

27. Bir kavim uçları keskin kılıçları çekerse (o kılıçlar) Tâc kabilesinin karargâhı ve Nicad kabilesinin mühimmatıyla kınlanır. (onları kendine kın yapar)

28. Mızraklarını doğrulttuklarında (fırlattıklarında) uçları Ahkâd kabilesinin gizlendikleri yerlere saplanır.

29. Atların uzun menzillere onlar(ı taşıyarak) yarıştığı gibi onlar savaş için atların üzerinde yarışır.

Ebu'l-Baħr'ın mersiye şiirlerinde sıklıkla kullandığı savaş gereçleriyle bu şiirde de karşılaşılmaktadır. Söz konusu savaşçı gençlerin arasında Abdurrauf'un ölümüne meydan

¹⁵⁷ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 285-286.

okumaktadır. O gençlerin omuzlarında taşıdıkları Abdurrauf'u ise şu beyitlerle övmektedir¹⁵⁸:

[Kâmil]

أَعْلِمْتَ مَنْ حَمَلُوا عَلَى أَعْوَادِهِمْ	30	الْمَجْدَ قَدْ حَمَلُوا عَلَى الْأَعْوَادِ
عُمْرِي لَقَدْ نَقَلُوا إِلَى دَارِ الْبَلَى	31	طَوْدًا أَشَمَّ وَنَجْمَ لَيْلِ هَادِي
وَمُهَنَّدًا أَبْلَى الْعُمُودَ ذَلَاقَةً	32	فَعَدَا الشَّرَابُ لَهُ مِنْ الْأَعْمَادِ
لَوْ كَانَ يَعْلَمُ قَبْرَهُ مَا شَأْنُهُ	33	لَا نَشَقُّ مُنْحَفِرًا لَهُ كَفُؤَادِي
يَا نَارِحًا قَرَبْتُ مَسَافَةً دَارِهِ	34	مِنَّا وَأُبْعَدَ غَايَةَ الْإِبْعَادِ
هَلَّا فِدَاكَ أَبِي بَجُودٍ بِأُوبَةِ	35	فَتَبِلُّ أَفْئِدَةً إِلَيْكَ صَوَادِي
أَوْ لَا فَوَعْدُ بِالرُّجُوعِ فَإِنَّهُ	36	كَافٍ بِأَنَّكَ صَادِقُ الْمِيعَادِ

30. Tabutun üzerinde kimi taşıdıklarını bildin mi? Tabut üzerinde değer(li kimseyi) taşıdılar.

31. Ömrüme yemin ederim ki yüce bir dağı, gecenin yol gösteren yıldızını imtihan yurduna götürdüler.

32. Keskinen kınları yıpratana Hint yapımı bir kılıcı (götürdüler) ve toprak ona kınlardan (bir kın) oldu.

33. Kabri, onun şanını bilseydi, onun için kazılırken kalbim gibi paramparça olurdu.

34. Ey evinin mesafesi bize yakın olup (kendisi) son derece uzak yerlere götürülen göç etmiş kişi!

35. Babam sana feda olsun, sana susamış gönülleri sulayasın diye geri dönmekle lütufta bulunmaz mısın?

36. Veya böyle değilse (dönmüyorsan bari) dönüş sözü ver! Bu bile yeter çünkü sen sözüne sadıksın.

Abdurrauf'un değerinden bahseden şair, imkansız da olsa ona geri dönmesi için yalvarmakta bir başka ifadeyle onun ölümünü kabullenememektedir. Mersiye'nin son bölümünü ise bir deve sürücüsü vasıtasıyla ona selam gönderip hayır duada bulunarak tamamlamaktadır¹⁵⁹: [Kâmil]

¹⁵⁸ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 286-287.

¹⁵⁹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 287.

37	يا رَاكِبًا تَطْوِي بِهِ شُقُقَ الْفَلَا	طَيَّ التِّجَارِ نَفَائِسَ الْأَبْرَادِ
38	حَرْفٌ كَأَنَّ فُتُوْدَهَا نِيْطَتْ عَلَيَّ	هَقِيْ فَفَتْنُهُ الضَّارِيَاتُ عَوَادِي
39	إِمَّا وَصَلْتَ إِلَى مَدِيْنَةٍ يَثْرِبِ	فَافْرِ السَّلَامَ بِهَا النَّبِيِّ الْهَادِي
40	وَإِبلِغُهُ أَنَّ النَّائِبَاتِ وَتَرْنَهُ	عَنْ قَوْسِهِنَّ بِأَنْفَسِ الْأَوْلَادِ
41	يَا قَبْرَهُ حَيَّاكَ مُنْبَعِقُ الْكَلْبِي	جَمُّ الْوَمِيضِ مُزْجِرُ الْإِرْعَادِ
42	تُدْنِي أَقَاصِيَهُ الْجُنُوبِ إِلَيْهِ كَالِ	رَاعِي أَهَابِ بِشَارِدِ الْأَذْوَادِ
43	وَتَنْظَلُ تُمْرِيهِ الصَّبَا فَكَأَنَّهُ	يَنْهَلُ سَكْبًا عَنْ حُرُوقِ مَزَادِ
44	فَلَيْنُ مَضَى عَبْدُ الرَّؤُوفِ لِشَأْنِهِ	وَالْمَوْتُ لِلْأَحْيَاءِ بِالْمِرْصَادِ
45	فَلَقَدْ أَقَامَ لَنَا إِمَامًا هَادِيًا	يَقْفُوهُ فِي الْإِصْدَارِ وَالْإِيرَادِ
46	يَزْهُو بِهِ دَسْتُ الْقَضَاءِ كَأَنَّهُ	بَدْرٌ تَفْرَى عَنْهُ جُنْحُ الْهَادِي
47	لَا زَالَ دَسْتُ الْحُكْمِ يُبْصِرُ مِنْهُ عَنْ	عَيْنِ الرِّمَانِ وَوَّاحِدِ الْأَحَادِ

37. Ey çöllerin uzun mesafelerini bineğiyle, tüccarın değerli hırkaları dürmesi gibi aşan (düren) binici!

38. O (binicinin devesi) sanki semerleri, kendilerine saldırır hâlde köpeklerin takip ettiği beyaz öküzlere bağlanmış bir devedir.

39. Eğer o, Yesrib'e ulaşırsa, yol gösterici nebiye onunla selam oku.

40. Ona, Musibetlerin yaylarının onu sıkıntıya soktuğunu en değerli çocuklarla bildir.

41. Ey onun kabri! Eteği yağmurlu bulutun bol yağışı, şimşegin en parlağı, gök gürültülerinin en çok ses çıkaranı seni selamlasın.

42. Çobanın başı boş gezen deve sürülerini çağırdığı gibi Cenûb rüzgarı da kulağı kesik develeri/en uzak yerlerini ona yaklaştırır.

43. Saba rüzgârı, sanki su kaplarının deliğinden sağanak yağmur indirir gibi ona (bulutlardan) yağmur indirir.

44. Ölüm canlıları gözetleyip dururken Abdurrauf vefat ederse...

45. Bizlere, bir şey aktarmada ve bir şeyler ortaya koymada kendisini takip edecek yol gösterici bir önder bırakır.

46. Karar makamı (taht) onunla parlar, sanki o gecenin ilk karanlığını delen bir dolunay gibidir.

47. Hüküm makamı ve Vâhidu'l-Âhad (çokluk kabul etmeyen tek), zamanın gözünü onunla aydınlatmaya devam etsin.

Şâir, mersiyesine doğrudan ölümden bahsederek başlamaktadır. Abdurrâuf'un ölümüne üzüntüsünü onu methettiği cümlelerle aktarmaktadır. Şâir, onu pek çok hasletiyile överken onun ölümü sonrasında meydana gelen olumsuzluklardan bahsetmektedir. O, Abdurrâuf'u eğer mümkün olsa onun yerine kendini feda edecek kadar sevmektedir. Ölen kişinin ardından kabriyle de muhayyel bir konuşma gerçekleştirerek onun değerini anlatmaya devam etmektedir. Şâir, kasîdesini dua ile tamamlamaktadır. Bu kasîdede de Ebu'l-Baħr, edebî tasvîrler yapmakta, şiirinin içerisine diğer mersiyelerinde olduğu gibi savaş sahneleri eklemektedir.

Ebu'l-Baħr'ın mersiye şiirlerinde dikkat çeken bir husus da mezar taşlarına işlenmek üzere bazı şiirler yazmasıdır. Bunlardan birini kendisi ile birlikte Kâtîf'ten ayrılıp Bahreyn'e yerleşen heyetin içerisinde yer alan ve yaşça en büyükleri olan Ebû Ali Abdullah b. Nâsır b. Hüseyin b. el-Muqalled'in ölümü üzerine yazmıştır. Aynı kişi için ayrıca otuz altı beyitten oluşan bir mersiyesi bulunmaktadır¹⁶⁰. Ebû Ali'nin kabrine yazılması için kaleme aldığı beyitleri şu şekildedir¹⁶¹: [Kamil]

يَا قَبْرُ إِنَّكَ لَو عَلِمْتَ بِمَنْ ثَوَى	1
فِيكَ اسْتَطَلَّتْ عَلَى الْمُصَوِّرِ فَخَارًا	
وَأَرَيْتَ عَبْدَ اللَّهِ فَاسْمٌ فَإِنَّمَا	2
وَأَرَيْتَ عَبْدَ اللَّهِ فَاسْمٌ فَإِنَّمَا	
إِنْ أَظْلَمْتَ سُذْفُ الْمُقَابِرِ فَاسْتَنْزِرْ	3
مِنْ بَيْنِهَا فَلَقَدْ حَوَيْتَ نَهَارًا	
فَسَقَاكَ نَائِلُهُ فَلَسْنَا بَعْدَهُ	4
يَا قَبْرُ نَسْتَسْقِي لَكَ الْأَمْطَارًا	

1. Ey kabir, içine kimin defnedildiğini bilseydin, övünerek sarayları (bile) küçük görürdün.

2. Sen Abdullah'ın üzerini örttün! Gurur duy! Sen, şeref olarak Ya'rub'un ve Nizar'ın üstünü de örtmüştün.

3. Eğer mezarların karanlığı artarsa sendekiyle (onları) aydınlat! Çünkü sen bir gündüze sahip oldun.

¹⁶⁰ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 268.

¹⁶¹ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 274.

4. Onun ihsanı seni sulasın ey kabir! Ondan sonra biz senin için yağmur isteyecek değiliz.

Beyitler diğer mersiye şiirlerindeki gibi ölünün ardından yakınma ile başlamaz. Doğrudan ölen kişinin methi ile başlar. Mezarın, içerisinde bulunan kişiden dolayı saygınlık kazandığını ifade eder. Ebu'l-Baħr'ın, mezar taşına işlenmek üzere kaleme aldığı bir başka şiir ise Abdurrauf el-Cidde Hâfşî'nin eşi için yazılmıştır¹⁶²: [Munserih]

1 إِنَّ نُقِلْتُ مِنْ شَوَامِحِ الشُّرْفِ إِلَيْكَ يَا قَبْرَ دُرَّةِ الشَّرْفِ
2 فَعَيَّرَ بِدَعِ فَالِدُرُّ أَكْثَرُهُ حُسْنًا وَأَنْفَاهُ مَا كَانَ فِي الصَّدْفِ

1. Ey kabir! Sana yüksek balkonlardan şeref incisi nakledilmişse...

2. Bu şaşılacak bir şey değildir. Çünkü incinin en güzeli ve en safı sedefin içinde olandır.

Örnekte verilen şiir de mezar taşına yazılacak olmasından dolayı ölen kadını öven beyitler içermektedir. Seçilen kelimeler inci, sedef gibi daha çok kadınların zînetinde kullanılan değerli taşlar olmuştur. Kadınlar için yazdığı bir başka mersiyesi ise Mâcid b. Hâşim'in eşinin ölümüne binâen kaleme alınmıştır. Ölen kişi aynı zamanda Seyyid Şerîf Abdurrauf'un kızıdır. Söz konusu şiiri geleneksel mersiye yapısına uygun şekilde başlamaktadır¹⁶³: [Tavîl]

1 بَكَيْتُكَ لَوْ أَنَّ الدُّمُوعَ تُدِيْلُ مِنَ الْحُزْنِ أَوْ يُطْفِئُ بِهِنَّ غَلِيْلُ
2 وَنَاوَحْتُ فِيكَ الْوُزْقَ شَجْوًا فَلِي إِذَا شَدَّتْ وَهَلَا تَحْتَ الظَّلَامِ هَدِيْلُ
3 وَعَاتَبْتُ دَهْرِي فِيكَ جَهْلًا وَمَنْ عَدَا يُعَاتِبُ هَذَا الدَّهْرَ فَهَوَ جَهْلُ

1. Sana ağladım, keşke gözyaşları hüznü hafifletse ya da susuzluk onlarla giderilse.

2. Senin için güvercinlerle, onlar öttüklerinde hüznümü paylaştım, çünkü karanlıklar altında benim ve onların ötüşü vardır.

3. Senin için cahilce zamanı ayıpladım, kim ki bu zamanı ayıplarsa işte o cahildir.

Ebu'l-Baħr, şiirine ölene yakınma ile devam eder. Daha sonra onun ölümünün toprakta, kabir ehlinde ve geride kalanlardaki etkisini ifade eder¹⁶⁴: [Tavîl]

14 وَلَا كَالَّتِي أَمَسَى بِهَا التُّرْبُ آنِسًا وَأَوْحَشَ مِنْهَا مَنْزِلُ وَمَقِيلُ

¹⁶² el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 295.

¹⁶³ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 296.

¹⁶⁴ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 297.

15 وَأَهْدَتْ إِلَى أَهْلِ الْقُبُورِ مَسْرَةً وَسَاءَ حَلِيلٌ بَعْدَهَا وَسَلِيلٌ

14. Toprağın kendisine muhabbet duyduğu, evlerin ve uyku yerlerinin kendisinden mahrum kaldığı başka kimse yoktur.

15. Kabir ehline bir mutluluk bahşetti, dost ve evlat ondan sonra kötü oldu.

Şâir, ölen kişiyi övgüsüne devam eder. Övgüsünü ölenin babası, kocası, evlatlarına yönelik olarak sürdürür¹⁶⁵: [Tavîl]

23 فَيَا ابْنَةَ مَنْ لَوْ كَانَ بَعْدَ مُحَمَّدٍ رَسُولٌ لَمَّا أَمْسَى سِوَاهُ رَسُولٌ

24 وَرَوْجَةَ مَنْ لَوْ فَتَشَ الْخَلْقُ لَمْ يَكُنْ لِيُلْفَى لَهُ فِي الْعَالَمِينَ مَثِيلٌ

25 وَأُخْتِ الَّذِينَ اسْتَفْرَعُوا الْجُهْدَ فِي الْعَلَا فَأَثَرِي بِهِمْ عَافٍ وَعَزَّ نَزِيلٌ

26 وَأُمِّ الَّذِي وَالسِّنُّ حَمْسٌ جَرَى إِلَى مَدَى لِدَوِيِ الْخَمْسِينَ عَنْهُ نُكُولٌ

27 وَإِخْدَى النِّسَاءِ اللَّائِي هُنَّ لِفَرْطِ مَا كَسَبْنَ مِنْ اخْلَاقِ الْبُعُولِ بُعُولٌ

23. Ey Muhammed'den sonra bir rasul olsa kendisinden başkasının rasul olmayacağı kimsenin kızı!

24. Tüm yaratılanlar araştırılsa alemlerde benzerine rastlanmayacak kimsenin eşi!

25. Yücelikler uğruna çabalayan, isteyenlerin kendilerini zengin ettiği, misafirlerin aziz kıldığı kimselerin bacası!

26. Saç ağarmasının kendilerini elli yaşındakilere çevirdiği beş yaşındakinin annesi!

27. Kocalarının ahlakından kazandıklarının fazlalığıyla efendiler olan kadınların birisi!

Şâir, Mâcid b. Hâşim'in eşini çeşitli hasletleriyle överken onun babasının, kocasının ve kardeşlerinin övgüsüne de yer vermektedir. Şiirin devam eden beyitlerinde ise 'azâ bölümü yer almaktadır. Ebu'l-Baħr'ın mersiyeleri arasında çocuklar ve gençlerin ölümü üzerine yazılanlar da bulunmaktadır. Dönemin önde gelenlerinden birisinin çocuğunun ölümü üzerine yazdığı mersiyesine şu şekilde başlamaktadır¹⁶⁶: [Vâfir]

1 عَزِيزٌ أَمْرُنَا لَكَ بِالتَّعَزِّيِ عَدَاةٌ أُصِيبَتْ بِالْوَالِدِ الْأَعَزِّ

2 لَعَمْرُ أَبِي لَقَدْ رَمَتِ اللَّيَالِي بِحَزِّ فِي الْخُلُوقِ وَأَيِّ حَزِّ

3 لِيَدْرِ غَابَ قَبْلَ تَمَامِ نَوْرِ وَعُصْنِ جَفَّ قَبْلَ تَمَامِ دَرِّزِ

¹⁶⁵ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 297.

¹⁶⁶ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 333.

4 وَسَيْفٍ فُلٌّ قَبْلَ أَوَانٍ سَلٍّ وَرُمَحٍ أَضْجَعُوهُ قَبْلَ هَزِّ

5 وَطِفْلِ مَاتَ لَمْ يَزَكِّبْ جَوَادًا سَوَى حُضْنِ الْوَلِيدَةِ وَالْمَنْزَرِ

1. Kıymetli evlatla imtihan olunmanın ertesinde sana taziyede bulunmaktaki işimiz zordur.

2. Babamın ömrüne yemin olsun ki geceler, boğazlara bir kesik attılar, hem de ne kesik!

3. Tam hale gelmeden önce kaybolan bir dolunay ve yapraklanmadan önce kuruyan bir daldan dolayı...

4. Çekilme zamanından önce kırılan bir kılıç ve savrulmadan önce yanlarını yere koydukları bir mızraktan dolayı...

5. Bir küçük hizmetçinin kucağı ve sallanan bir beşik dışında bir ata binmeden ölen çocuktan dolayı...

Söz konusu şiirinde vefat eden küçük bir çocuğa hüznünü ifade ederek şiirine başlayan Ebu'l-Baħr, diğer mersiyelerinde olduğu gibi ölen kişiyi yine savaş gereçleri ile tanımlamaktadır. Şâire göre, ölen kişinin çocuk olması taziyeyi zor bir iş kılmaktadır. Şiirin devamında benzer anlatımlar sürmekte ve şiir sabır telkini ile tamamlanmaktadır.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr, dostlarının, dönemin seçkin ailelerinin fertlerinin ölümü üzerine bu muhtevâda şiirler kaleme almıştır. Söz konusu ailelerden ölen kadın ve çocuklar için yazdığı mersiyeleri de bulunmaktadır. Kerbelâ olayını anlattığı Hz. Hüseyin mersiyesi onun Şîa dünyasında tanınırlığını artırmış ve şâirliğinin kabul görmesinde etkili olmuştur. Tüm bunların yanında mezar taşlarına yazılmak üzere kendisinden şiir yazması istenmiş ve bunun üzerine bazı şiirler kaleme almıştır.

Ebu'l-Baħr, mersiyelerinde klasik Arap şiiri geleneğine büyük ölçüde bağlı kalmıştır. Kasîdeleri genelde ölen kişiden dolayı duyulan acıyı dile getirmekle (nedb bölümü ile) başlamış, ölenin erdemlerinin anlatıldığı övgü (te'bîn bölümü) ile devam etmiş ve ölenin yakınlarına taziyeye ve sabır telkininin yapıldığı (sabır, azâ') bölüm ile sonlanmıştır. Medih şiirinde de olduğu gibi mersiyelerinde de geleneksel esaslara bağlı kalması ve bazı kadîm şâirlerin zikrettiklerini tekrar etmesi nedeniyle sonraki dönemlerde yenilikçi olmamakla eleştirilmiştir¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Şevki Dayf, *Tarihü'l-Edebi'l-'Arabî, 'Aşru'd-Duvel ve Imârât*, 134.

3. İhvâniyyât

İhvâniyyât, aralarında dostluk ve arkadaşlık ilişkisi bulunan kişilerin birbirlerine gönderdikleri şiirlerin ve edebî risalelerin adıdır¹⁶⁸. Şâirlerin yakınlarına, hocalarına veya yönetici konumundaki kişilere yazdıkları kutlama, taziye, bir meclise davet veya bir meclisi ziyaret, özür dileme, kınama, şikâyet, bir ihtiyacın arzı, teşekkür ve hastanın durumunu sormak için söylenen şiirler de ihvâniyyâtın konuları arasındadır¹⁶⁹.

İhvâniyyât, halkın sosyal ilişkilerini güzel bir şekilde yansıtan unsurların başında yer almaktadır. Şâirlerin duygu ve düşüncelerini ifade ettikleri bu tür şiirler, aynı zamanda dilsel becerilerin sergilendiği bir alan olarak kendisini göstermektedir. Bu bakımdan ihvâniyyât şiirleri, akrabalık ilişkilerini güçlendirmekte, dostluğu pekiştirmekte ve şâirle yöneticiler arasında bir köprü görevi üstlenmektedir¹⁷⁰.

Abbasîler döneminden itibaren yaygınlaşan ve müstakil bir muhtevâ olan ihvâniyyât türü¹⁷¹, bazı edebiyat eleştirmenleri tarafından hoş görülmemiş ve eleştirilere maruz kalmıştır. Buna gerekçe olarak ise zamanla oldukça ilginç konuların bu tür şiire dâhil edilmesi, şâirlerin birbirine edebî anlamda üstünlük kurmak için şiir yazmaları gibi nedenler gösterilmiştir. Ayrıca bu tür şiirlerin dilinin daha yalın olması nedeniyle nesir türüne yaklaştığı iddia edilmiştir¹⁷². Bu tür şiirlerde medih, gazel, fahr temalarında kullanılan mübalağalı üsluplarla çok fazla karşılaşılmamaktadır¹⁷³.

Ebu'l-Baħr, *Dîvân*'ında bu tür şiirlere oldukça fazla yer vermiştir. Arkadaşları ve bazı şâirlerle şiirsel yazışmalar yapmış, kimi zaman da bir dostunu tebrik etmek için ihvâniyyât türü şiirler kaleme almıştır. Ayrıca bir mazeretinden dolayı özür dilemek, hoşuna gitmeyen bir durumda sitemde bulunmak, ya da bir ihtiyacı için istekte bulunmak amacıyla da bazı şiirler yazmıştır. Bunların yanında bu konu içerisinde değerlendirilebilecek olan dostlarına yazdığı özlem temalı şiirlerin "özlem" başlığı altında ele alınması uygun görülmüştür.

¹⁶⁸Matlûb, *Mu'cemu Muştalahâti'n-Nakdi'l-'Arabîyyi'l-Kâdim*, 54-55; Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn*, Beyrut, 1984, 9.

¹⁶⁹ Ahmed b. Ali el-Ferâzî el-Kalkaşendî, *Şubhu'l-A'sâ fi Şinâ'ati'l-İnşâ*, thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn, *Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye*, Beyrut, 1987, IX, 3, 82, 101, 127, 144, 152, 156, 160, 166, 173, 176, 183, 189, 201, 216, 218, 224; İsmail Durmuş, "Mektup" (Arap Edebiyatı), *DİA*, Ankara, 2004, XXIX, 14.

¹⁷⁰ Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", *Nüşa*, Ankara, 2006, Y. VI, S. 21, 42.

¹⁷¹ Bekrî Şeyh Emîn, *Mu'tala'ât fi's-Şi'ri'l-Memlûki ve'l-'Usmânî*, *Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn*, Beyrut, 1986, 288.

¹⁷² Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, 207.

¹⁷³ Selçuk Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şâirlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*, Palet Yayınları, Konya, 2019, 84.

3.1. Şiirsel Yazışmalar

Şiirsel yazışmalar, şâirlerin dostlarına duygularını ve durumlarını ifade etmek, aynı zamanda dilsel beceri ve yeteneklerini onlara göstermek amacıyla gerçekleştirdiği yazışmalardır. Şâirlerin birbirlerine sevgi ve saygılarını şiirle ifade ettikleri bu yazışma örnekleri Osmanlı döneminde de oldukça yaygındır¹⁷⁴.

Ebu'l-Baħr'ın da dostlarıyla farklı konular üzerinde şiirsel olarak yazıştığı görülmektedir. Bu şiirlerin büyük çoğunluğunu Mâcid b. Hâşim ile olan yazışmaları oluşturmaktadır. Bunun yanında kardeşim dediği, *Dîvân*'ın imlasını yapan el-Ġanevî ve ismi verilmeyen bazı dostları ile de bu türden yazışmalar yapmıştır. Ayrıca şiir takdîmlerinde ismi zikredilmeyen kimselerle de bu tür yazışma örnekleri mevcuttur. Şâirin bu tür yazışmaları aynı mecliste gerçekleştiği gibi farklı yer ve zamanlarda da gerçekleşmiştir.

Ebu'l-Baħr şiirsel yazışmalarında daha çok gazel, ayrılıktan şikâyet ve özlem gibi konuları işlemiştir. Bazen de kendisinden şiir yazması istenilen bir konuda ya da kendisine yöneltilen bir eleştiriye cevap vermek için şiirsel yazışmalar yapmıştır.

Mâcid b. Hâşim, Ebu'l-Baħr'dan herhangi bir konuda iki beyit yazmasını istemiş ve bunun üzerine aralarında bir şiirsel yazışma gerçekleşmiştir. Bu şiirin ilk iki beyti Ebu'l-Baħr'a diğer iki beyitse Mâcid b. Hâşim'e aittir¹⁷⁵: [Basîṭ]

1 سَوَادُ فَرْعِ الْيَاسِ هَامَ الْفُؤَادِ بِهَا وَحَظُّ عَاشِقِهَا فِي اللَّوْنِ سِيَانِ
2 لَيْلَانِ ضَاعَ صَبَاحُ الْوَصْلِ بَيْنَهُمَا فَأَيَّاسٌ إِذَا اكْتَنَفَ الْإِصْبَاحَ لَيْلَانِ
3 حَسَنَاءُ سَاءَتْ صَنِيعًا فِي مُتَيْمِهَا يَا لَيْتَهَا شَفَعَتْ حُسْنًا بِإِحْسَانِ
4 دَنْتُ إِلَيْنَا وَمَا أَذَنْتُ مَوَدَّتَهَا فَمَا انْتِفَاعُ امْرِئٍ بِالْبَاحِلِ الدَّانِي

Ebu'l-Baħr;

1. Kalbin âşık olduğu saçın karalığı ile onun aşığının bahtı aynı renktedir.

2. Kavuşma sabahı iki gecenin arasında kayboldu, eğer iki gece fecri kuşatırsa ümidi kes.

Mâcid b. Hâşim;

¹⁷⁴ Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", 42.

¹⁷⁵ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 367.

3. Dilber, aşığına kötü bir şey yaptı, keşke güzelliğine ihsanı da katsaydı.

4. Bize yaklaştı da sevgisini yaklaştırmadı, hâl böyleyken yaklaşan cimrinin kişiye yararı nedir?

Vezin ve kâfiye bakımından uyum gözetilen bu tür şiirlerde konu, dil ve üslup özellikleri de benzerlik gösterir.

Ebu'l-Baħr'ın bu konudaki şiirlerinin bir diğerk örneği de yine Mâcid b. Hâşim ile arasında geçen bir yazışmadır. *Dîvân*'da verilen bilgiye göre Şîraz'dan dönerken ikili arasında irtibatın kopması üzerine Mâcid b. Hâşim bir şiir yazar ve Ebu'l-Baħr da ona karşılık verir¹⁷⁶:

[Basît]

1 قَالَتْ تَرَحَّلْتَ عَنَّا قُلْتُ طَيْفُكُمْ عِنْدِي وَقَلْبِي لَدَيْكُمْ غَيْرُ مُنْسَاقٍ
2 مَا فَرَّقَ الدَّهْرُ بَيْنَ اثْنَيْنِ قَدْ عَلِقْتُ يَمِينُ كُلِّ مِنَ الثَّانِي بِمِثَاقٍ
3 لِلَّهِ وَفَقَّةٌ تَوَدِّعٍ شَدَّدْتُ بِهَا أَرْمَةً مِنْ حِبَالِ الْوَصْلِ أَخْلَاقِي
4 جَزَتْ بِهَا حَدَقُ الْحُسْنَاءِ مِنْ حَدَقِي رَمَزًا بِرَمَزٍ وَإِطْرَاقًا بِإِطْرَاقٍ
5 لَا ضَمُّ صَدْرٍ إِلَى صَدْرٍ يَبُلُّ صَدَى قَلْبٍ وَلَا لِي أَيْدٍ فَوْقَ أَعْنَاقٍ
6 ثُمَّ انْصَرَفْتُ وَقَلْبِي ثُمَّ أَكْثَرُهُ وَقَدْ تَشَبَّتَ فَحُّ الْحُبِّ بِالْبَاقِي
7 كَأَمَّا لَعِبْتُ أَيْدِي السُّفَاةِ بِهِ إِلَّا عَقَابِيلُ لَمْ يَذْهَبْ بِهَا السَّاقِي
8 تَقَطَّعَتْ مِنْكَ أَسْبَابُ الْوَصَالِ سِوَى طَيْفٍ عَلَى عُدْوَاءِ الدَّارِ طَرَّاقٍ
9 تَقُولُ وَالِدَمْعُ قَدْ ظَلَّتْ بَوَادِرُهُ تَبْلُ مَا بَيْنَ أَذْيَالِي وَأَرْيَاقِي
10 لَا تَبْكُ وَانْتَظِرِ الْعُقْبَى فَرَبَّتَمَا ضَحِكْتَ يَوْمَ التِّفَافِ السَّاقِ بِالسَّاقِ
11 فَإِنَّ مَنْ جَمَعَ الزَّوْجَيْنِ قَبْلَكَ لَا يَعِينَا بِالْفِتْنَا بَعْدَ التَّفَرَّاقِ

Mâcid b. Hâşim;

1. “Sen bizden gittin” dedi, “hayaliniz bendedir ve kalbim söz dinlemez bir hâlde sizdedir” dedim.

2. Bir bütünüün sağı (yarısı) ikinciye (diğerk yarisına) bir sözle bağlıyken zaman (o) ikisinin arasını açmadı.

¹⁷⁶ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 369-371.

3. Aşk olsun veda vakfesine! Pejmürde elbisemin kavuşma iplerinin yularını orada bağladım.

4. Dilberin bakışları, orada benim bakışlarıma imaya ima, boyun eğip susmaya boyun eğip susma olarak karşılık verdi.

5. Ne kalbin susuzluğunu gideren bir sineye sinemin basılması ne de ellerin boyunlarıma sarılması!

6. Kalbimin çoğu orada olduğu hâlde ayrıldım ve aşkın tuzağı (orada) kalanı yakaladı.

7. Sanki sakilerin elleri onunla oynadı ancak bir sâki sevgi kalıntılarını götürmedi.

8. Yurdun uzağında kapıyı ısrarla çalmış olan bir hayal dışında sana kavuşma vesileleri kapandı.

Ebu'l-Baħr;

9. Gözyaşlarımla öncülerim elbisemin etekleri ve gömleğimin yakaları arasını ıslatırken diyorsun ki...

10. Ağlama ve ahiret gününü bekle! Belki de bacakların birbirine dolaştığı günde güleceksin.

11. Kuşkusuz senden önce iki eşi bir araya getiren, ayrılıktan sonra bizi de buluşturmaktan aciz değildir.

Beyitlerden anlaşılacağı üzere Mâcid b. Hâşim ayrılıktan yakınmakta ve Ebu'l-Baħr'a kavuşamamanın hüznünü edebî bir dille ifade etmektedir. Bunu yaparken veda vakfesi ifadesiyle Âdem ve Havva kıssasına atıfta bulunmaktadır. Ebu'l-Baħr da iki eşten bahsetmekte ve aynı olaya vurgu yapmaktadır. Şiirsel yazışmalarda görülen vezin, kâfiye ve anlam uyumu bu beyitler arasında da bulunmaktadır.

Ebu'l-Baħr ve bazı gençler arasında geçen bir şiirsel yazışma da yine bu türe verilebilecek örneklerdendir. Şâir, Bahreyn'deki Perşembe Mescidi'nin¹⁷⁷ avlusunda dolunaylı bir gecede gençlerle birlikte oturur. İsminin İbrahim olduğu anlaşılan bir genç yanlarına gelir. Orada bulunan gençler Ebu'l-Baħr'dan bu konuda şiir söylemesini isterler ve onun söylediği şiire karşılık verirler. Verilen bu örnekteki bir, iki, dört ve beşinci beyitler Ebu'l-Baħr'a, üç ve altıncı beyitler ise orada bulunan gençlere aittir¹⁷⁸: [Muhalla'u'l-Basit]

جَاءَ سَمِيِّ الْحَلِيلِ رَاكِبٌ	1
كَأَنَّهُ الْبَدْرُ فِي الْكَوَاكِبِ	
وَيَلَاهُ مِنْ آسِ عَارِضِيهِ	2
وَالْوَيْلُ مِنْ حُضْرَةِ الشَّوَارِبِ	
لَا يَحْذَرُ اللَّهُ فِي اخْتِلَاسِ الذِّ	3
نُفُوسِ ظُلْمًا وَلَا يُرَاقِبُ	

¹⁷⁷ Eski adıyla "İki Minareli Mescid"dir. Körfez bölgesinin en eski mescidlerindedir. Menâme bölgesindedir. Yakınındaki "Perşembe Pazarı"ndan dolayı bu ismi almıştır. Detaylı bilgi için bkz. et-Tâcir, 'Ikdu'l-Leâl fi Târîhi'l-Evâl, 31; el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr eş-Şeyh Ca'fer el-Hattî, 282; el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 365.

¹⁷⁸ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 365-366.

كَأَنَّمَا	قَدُّهُ	قَضِيبٌ	وَسُوْدٌ	أَلْحَاطِهُ	قَوَاصِبٌ	4	
تَفَعَّلُ	أَصْدَاعُهُ	بِقَلْبِي	أَضْعَافَ	مَا تَفَعَّلُ	الْعَقَارِبُ	5	
فَإِنْ	دَنَا	فَالسُّرُورُ	دَانٍ	وَإِنْ نَأَى	فَالْعَذَابُ	وَاصِبٌ	6

1. Dostun adaşı binekli olarak geldi, sanki o yıldızlar arasındaki dolunay gibidir.
2. Vah onun yanaklarının yaban mersinine, ah onun bıyıklarının tazeliğine.
3. Haksız yere gönülleri çalmak konusunda Allah'tan çekinmez, ondan korkmaz da.
4. Sanki onun boyu fidan gibidir, bakışlarının karalığı da keskin kılıçlar gibidir.
5. Zülüfleri, akreplerin yaptığının kat be katı kalbimi oynatır.
6. Yaklaştığında mutluluk da yaklaşır, eğer uzaklaşırsa azap bâkî kalır.

Yukarıda verilen beyitlerde İbrahim'in fizikî özellik ve güzelliklerine değinen Ebu'l-Baħr'a ortamda bulunan gençler onun gönle etkisinden bahisle cevap vermektedirler. Karşılıklı geçen bu yazışmadaki beyitler anlam olarak birbirini tamamlamakta vezin ve revî harfi bakımından uyum göstermektedir.

Ebu'l-Baħr bazen kendisine yönelik bir eleştiri ya da suçlama olduğunda da bu türde şiirler yazmıştır. *Dîvan*'ını imla ettirdiği el-Ġanevî ile olan bir yazışması bu konuya örnektir. el-Ġanevî, kendisiyle randevusuna geç kalan Ebu'l-Baħr'i haram olan bazı işlere yönelmekle suçlamakta ve onu tatlı sert bir üslupla uyarmaktadır. Onu ibadetlerini, haccını ve orucunu sıkıntıya düşürecek eylemlerden uzak durmaya ve günahattan sakınmaya çağırmaktadır. Bu çağrısını da uzunca bir şiirle gerçekleştirmektedir. Bunun üzerine Ebu'l-Baħr kendisini savunmakta ve şu beyitlerle el-Ġanevî'ye cevap vermektedir¹⁷⁹: [Serî']

نَصَحْتُ	لِلَّهِ	فَلَا	تَتَّهِمُ	وَجِئْتُ	بِالْحِكْمَةِ	يَا	ذَا	الْحِكْمِ	1
صَدَقْتُ	إِيَّايَ	رَجُلٌ	رُبَّمَا	مَالَ	بِيِ	الْوُدِّ	لِبَعْضِ	الْحَرَمِ	2
وَإِنِّي	أَعْتَدُ	أُنْسِي	بِأَدِّ	نَاهُنَّ	عِنْدِي	مِنْ	أَجْلِ	النِّعَمِ	3
لَكِنِّي	لَوْ	بَرَّحَ	الشَّوْقُ	وَأَفْضَتِ	العَشَقَةُ	بِي	لِلْعَدَمِ	4	
ثُمَّ	تَوَقَّفْتُ	لِإِذْرَاكِ	مَنْ	تَهُونُ	عِنْدِي	فِيهِ	حُمْرُ	النِّعَمِ	5
لَا	أَتَعَاطَى	مَا	يُنَافِي	فِي	خُلُوتِي	لَا	وَحَيَاتِي	فَسَمِ	6

¹⁷⁹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 387-388.

7	مَا حَصَلَتْ كَفِّي عَلَى رَيْبَةٍ	إِلَّا وَرَاحَتْ مِنْ يَمِينِي سَلَمٌ
8	لَا عَزْوٌ فَالَسَّرْحَانُ قَدْ زُمَّمَا	عَافَ لِأَمْرِ مَا افْتِرَاسَ الْعَنَمِ
9	زُمَّتْ بِتَقْوَى اللَّهِ نَفْسِي وَمَا	غَايَةَ نَفْسٍ بِالتَّقَى لَا تُزَمُّ
10	مَا رَمَضَانُ مِيبِرِي وَمَا	كُنْتُ لِأَحْشَى غَيْرِ بَارِي التَّسَمِ
11	فَقَوَّ ظَهْرًا بِي فَإِنِّي أَمْرُو	أَجْتَنِبُ الْإِثْمَ وَأَحْشَى اللَّمَمِ
12	أَنَّ تَأَخَّرْتُ لِأَمْرِ وَمَا	زَلَّتْ بِهِ عِنْدَكَ مِنِّي الْقَدَمُ
13	حَمَلْتَنِي ظَنًّا عَلَى حُطَّةٍ	شَنْعَاءَ تَزَاوُرُ عَنْهَا الشِّيمِ
14	فَاسْتَعْفِرِ اللَّهَ لِأَمْرِ جَرَى	بِهِ عَلَيَّ الْيَوْمَ مِنْكَ الْقَلَمُ
15	وَدُمُ دَوَامِ الدَّهْرِ يَا حَيْرَ مَنْ	يَهْجُرُ لَا قَوْلًا وَيَهْوَى النَّعَمِ

1. Allah için öğütte bulundun, Ey Hikmetler sahibi, hikmet getirdiğin hâlde (beni) suçlama!

2. Doğru söyledin, ben belki de aşkın bazı haramlara meylettirdiği bir adamım.

3. Ve o (kadınların) en aşağısına olan ülfetimi, yanımdaki en değerli nimetlere tercih ediyorum.

4. Fakat ben eğer özlem beni zorladı ve aşk da yok olmaya sürüklediyse (böyle yaptım)

5. Sonra kendisindeki kızıl develerin benim yanımda önemsiz olduğu kimseyi anlamak için duraksadım.

6. Yalnız kaldığımda takva ile ters düşecek bir şey yapmam! Asla! Hayatıma yemin ederim!

7. Elim hiçbir şüpheye ilişmedi fakat masumiyet elimden kayıp gitti.

8. Şaşılacak bir şey yoktur ki kurt koyunlara saldırmayı herhangi bir işten dolayı belki de terk etti.

9. Nefsim Allah'tan korkuyla korundu, korunmayan nefsin korkudaki amacı nedir?

10. Ramazan beni helak eden değildir ve son nefesimi alacak olan dışında (kimseden) korkacak değildim.

11. Bana arka çık! Çünkü ben günahattan sakınan, küçük günahlardan korkan biriyim.

12. Senin yanında ayağım tökezlemeden eğer bir işte geciktiğimden dolayı...

13. Beni, onurlu kişilerin uzak durduğu kötü işler yapma konusunda zan altında bıraktın.

14. Bugün kaleminin hakkımda yazdıklarından dolayı Allah'tan mağfiret dile!

15. Ey hayır demeyi bırakıp evet demeyi isteyenlerin en hayırlısı! Zaman aktıkça (yaşamaya) devam et!

Ebu'l-Baħr, duygularını ifade etmek, meramını anlatmak, ortaya atılan bir konu ya da iddiaya cevap vermek için bu tür şiirler yazmıştır. Karşılıklı olarak yazılan şiirlerde konu bütünlüğü, kâfiye ve vezin uyumu, seçilen anlamların birbirine yakınlığı dikkat çeken unsurlardan olmuştur.

3.2. İstek/Talep

Şâirler, şiirlerini bazen bir isteğe ulaşmak amacıyla kullanmışlardır. Bu amaç genellikle maddi bir karşılıktır. Geçimini devlet ricaline medih şiiri yazarak sağlayan pek çok şâirin varlığından söz etmek mümkündür. Bunun yanında doğrudan bir şey istemek için şiirler de kaleme alınmıştır.

Ebu'l-Baħr'ın atîf'te yaşadığı ilk dönemden itibaren maddi sıkıntılar çektiği bilinmektedir. Bu bağlamda dostlarından bazen para bazen de yiyecek vb. ihtiyaçlarını talep ettiği şiirler kaleme almıştır. Bu muhtevâda bir tanesi kasîde beş tanesi de mukatta'a ya da nütfe olmak üzere altı müstakil şiiri bulunmaktadır. Örnek olarak verilen tek kasîdesinde Bahreyn eşrafından birisinden yardım ister ve yardım talebine cevap alamaması üzerine isteğini hatırlatır¹⁸⁰: [Vâfir]

1	أَمْوَالِي كُلِّ مَنْ يُؤَلِّي الْهِيَاتِ	وَأَطْوَهُمْ يَدًا فِي الْمَكْرَمَاتِ
2	وَأَنْدَاهُمْ إِذَا مَا كَانَ عَامٌ	بِحِفِّ بِهِ ضُرُوعِ الْعَادِيَاتِ
3	يَمِينِكَ لَا يُشَلُّ هَا بِنَانٌ	تَحُلُّ عَرَى الْأُمُورِ الْمُشْكَالَاتِ
4	وَأَنْتَ أَحَقُّ هَذَا النَّاسِ طَرًّا	بِفَضْلِ ثَنَا وَأَبْعُدُ عَنْ هِنَاتِ
5	عَلَامٍ تَعَمُّ هَذَا النَّاسَ فَضْلًا	وَإِحْسَانًا وَتُعْرِضُ عَنْ صِلَاتِي
6	فَإِنْ أَنْتَ أَتَكَلَّتْ عَلَى سُوَالِي	فَلَنْ تَحْظَى بِهِ حَتَّى الْمَمَاتِ
7	فَلَمْ يُكْشَفْ لِعَيْرِكَ حُرٌّ وَجْهِي	وَمَنْ تُفْتَحُ بِمَسْأَلَةٍ لَهَاتِي

¹⁸⁰ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 111.

1. Ey ihsanda bulunanların hepsinin efendisi ve soylu davranışlarda onların en cömerdi!
2. Ve yağmur bulutunun göğüsleri seneyi kuraklaştırdığında ey (insanların) en cömerti!
3. Ellerin dert görmesin ki o (ellerin) problemleri çözen parmakları vardır.
4. Ve sen övgünün üstününe bütün insanların en layığı ve kusurlara en uzak olanısın.
5. Neden iyilik ve ihsan bakımından bütün insanları kuşatıyorsun da bana bağış yapmaktan yüz çeviriyorsun?
6. Benim dilenmeme güveniyorsan eğer ölene kadar ona nail olamayacaksın!
7. Yüzümün saygınlığı senden başkasına görünmedi (yüzümü senden başkasına kızartmadım), ağızım da bir şey istemek için açılmadı.

Kasîdesine medih temalı beyitlerle başlar. İlgili kişiyi cömertliği ve sorunlu işleri çözmesi sebebiyle över. Beşinci beyitte kendisine neden yardım etmediğini sorarak yardım talebini yineler. Altı ve yedinci beyitlerde ise yardım iseğinden vazgeçerek onurunu koruduğunu ifade edip şiirini tamamlar.

Ebu'l-Baħr başka bir şiirinde de elinin darda olduğunu beyan ederek yardım talebinde bulunur ve bir dirhem dahî olsa yardım beklediğini ifade eder. Bu şiirini kime hitaben yazdığı bilinmemektedir¹⁸¹: [Kâmil]

1	يَا طِرْسُ قُلْ لِأَخِي السَّمَاخَةِ وَالنَّدَى	وَفَتَى الْمُرُوءَةِ وَالكَرِيمِ الْمُنْعِمِ
2	يَا مَنْ إِذَا جَرَحَ الْأَنَامَ زَمَانُهُمْ	رَجَعُوا إِلَيْهِ رُجُوعَهُمْ لِلْمَرْهَمِ
3	أَصْبَحْتُ مُنْذُ الْيَوْمِ ضَيْفَةً يَدِي	فَابَعْتُ إِلَيَّ وَلَوْ بَعَثَتْ بِدِرْهَمِ
4	أَنَا غَرَسُ أَنْعَمِكَ الَّتِي لَا عُذْرَ لِي	إِنْ لَمْ أُوَاصِلْ شُكْرَ تِلْكَ الْأَنْعَمِ
5	فَلَا شُكْرُكَ مَا حَيْثُ فَإِنْ أَمْتُ	فَلْتَشْكُرَنَّكَ بَعْدَ مَوْتِي أَعْظَمِي

1. Ey kâğıt! Eli açıklığın ve cömertliğin kardeşine, yiğitliğin delikanlısına ve ihsan eden cömerde de ki!

¹⁸¹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 104.

2. Ey zaman insanları yaraladığında merhem (olması) için onların kendisine geri döndükleri kimse!

3. Bugünden itibaren elim dar oldu, bir dirhem de olsa bana gönder!

4. Bu nimetlerin şükürünü sürdüremezsem hiçbir mazeretimin olmadığı nimetlerinin fidanıyım.

5. Sağ olduğum sürece teşekkür edeceğim, eğer ölürsem ölümden sonra kemiklerim sana teşekkür edecektir.

Ebu'l-Baħr, şiirine medih teması ile başlar. Kendisinden talepte bulunduğu kişiyi cömertliğiyle ve insanların sorunlarını çözmesiyle över. Şiir, bu yönüyle önceki şiirle birebir örtüşür. Üçüncü beyitte bir dirhem de olsa yardım beklediğini iletir. Yaşarken ve öldükten sonra kendisine yapılan iyiliğe teşekkür edeceğini belirterek şiirini sonlandırır.

Ebu'l-Baħr'ın para ve maddi yardım isteklerinin yanında dostlarından daha basit şeyler istediği mukatta'a türünde şiirleri de vardır. Bunlardan birinde kardeşim dediği Hasan b. Muhammed b. Nâsır b. Ğaniyye'den hurma ister ve şu beyitlerle bu isteğini süsler¹⁸²:
[Tavîl]

1	أَلَا قُلْ لِأَخْفَى النَّاسِ بِي وَأَبْرَهُمْ	وَأَرْغَبِهِمْ فِيمَا لَدَيَّ مِنَ الشُّكْرِ
2	أَخِي الخُلُقِ السَّهْلِ الَّذِي لَوْ أَحَالَهُ	عَلَى الدَّهْرِ لَمْ يَشْكُ امْرُؤٌ فَسَوَةَ الدَّهْرِ
3	وَذِي العُرْرِ البَيْضِ الَّتِي لَوْ أَفَاضَهَا	عَلَى اللَّيْلِ لَأَسْتَعْنَى عَنِ الأَنْجُمِ الزُّهْرِ
4	وَمُبْتَكِرِ المَعْرُوفِ إِنْ جَاءَ غَيْرُهُ	بِعُونَ الأَيَادِي جَاءَ بِالفِعْلَةِ البِكرِ
5	لَكَ الخَيْرُ بَيْتٌ أَفْقَرْتُ حُجْرَاتُهُ	مِنَ التَّمْرِ يَسْتَهْدِيكَ شَيْئًا مِنَ التَّمْرِ
6	فَبَادِرْ بِهِ فَالْوَقْتُ كَادَ لِقُرْبِهِ	يُرِيكَ عَلَى قِنْوَانِهِ يَانِعُ البُسْرِ

1. Haydi! Bana karşı insanların en güler yüzlüsüne, en iyisine ve bendeki teşekkürü (kazanma) konusunda en isteklisine söyle!

2. Eğer uysallığını zamana devretse hiçbir kişinin zamanın merhametsizliğinden şikâyet etmediği uysallığın kardeşine söyle!

3. Değerli ihsanların sahibine söyle ki o (ihsanlarını) geceye katsa o gece parlak yıldızlara gerek duymazdı.

¹⁸² el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, II, 107.

4. İyiliği ilk yapana söyle ki ondan başkası daha önce yapılmış bir şey getirirse o hiç yapılmamış bir eylem ortaya koyar.

5. Başına hayır gelsin! Odaları hurmadan mahrum bir ev senden bir miktar hurma hediye etmeni diler.

6. Öyleyse acele et! Çünkü neredeyse vakit sana salkımında ham hurmanın olgunlaşmışını gösterecek.

Bu şiirinde de diğerlerinde olduğu gibi kendisinden istekte bulunduğu kişiyi cömertliği ile över ve talebini iletir. Bu kez talebi hurmadır ve onu getirmesi konusunda arkadaşından acele davranmasını ister.

Ebu'l-Baħr dostlarından ilginç isteklerde de bulunur. Bu talebini de edebî bir dille ifade eder. Sürme talebinde bulunduğu şu mukatta'asını da kime hitaben yazdığı belli değildir¹⁸³: [Remel]

1 إِنَّ عَيْنًا قُوْتُهَا مَرَاكَ يَا أَمْنَهَا مِنْ حَادِثَاتِ الرَّمَدِ
2 جَاعَ مِمَّا مَرِهَتْ إِنْسَانَهَا فَتَدَارَكُهُ بِيَعْضِ الْإِثْمِدِ

1. Ey (gözü) göz hastalığının felaketlerinden koruyan! Seni görmek bir gözün gıdasıdır.

2. (O gözün) sahibi yokluk çektiğinden göz, sürmesiz kaldı, öyleyse biraz sürme taşıyla tedavi et.

Şâir talepte bulunduğu kişiyi görmeyi gözünün gıdası saymaktadır. Fakirliği nedeniyle gözünün sürmesi kalmasından yakını ve sürme taşı ister.

Ebu'l-Baħr'ın diğer ilginç bir isteği de şalgamdır. Bu isteğini ismi zikredilmeyen bir arkadaşına şu beyitlerle iletir¹⁸⁴: [Remel]

1 يَا كَرِيمًا لَمْ يَزَلْ مَعْرُوفُهُ طَوْقَ عُنُقِ الْعَرَبِيِّ وَالْعَجَمِيِّ
2 إِنَّ بَيْتِي مُقْفَرٌ فَأَبْعَثْ لَهُ بِقَلِيلٍ مِنْ مُشَارِ السَّلْجَمِ

1. Ey ihsanı Arabın ve Acem'in boynunun gerdanlığında olmaya devam eden cömert kişi!

¹⁸³ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 103.

¹⁸⁴ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 108.

2. Evim fakirdir, öyleyse ona biraz taze şalgam gönder!

İsteği son derece basit bir şey olan Ebu'l-Baħr şiirine mübalağalı bir övgü ile başlar. Zaman zaman medih şiirlerinde kullandığı yöntemi burada bir istekte bulunmak için de kullanır. İkinci beyitte ise asıl muradı olan şalgamı talep eder.

Ebu'l-Baħr'ın istek temalı şiirleri talepte bulunduğu kimseyi övmesiyle başlar. Genellikle kısa şiirlerden oluşan bu temada şiirin yarısı ya da daha fazlası övgü ile geçerken şâir, isteğini bir beyitle ifade eder ve şiirini bazen dua ile sonlandırır.

3.3. Özür Dileme

İhvanîyyat şiiri içerisinde yer alan başlıklardan birisi de şiirle özür dilemedir. Arap edebiyatında pek çok şâirin şiiri özür dileme aracı olarak kullandığı bilinmektedir. Ebu'l-Baħr da bu geleneği sürdürmüştür. Birisinin ziyaretini aksatmasından, bir yanlış anlaşılardan ya da bir yere geç kalmasından dolayı özrünü ifade eden şiirler kaleme almıştır. Tamamı kasîde formunda olan altı şiirini bu başlık altında incelemek mümkündür.

Bu muhtevâ içerisinde yer alan bir şiirinde Dîvân üyelerinin birisinden özür dilemektedir. Özür dileme sebebi ise birilerinin ilgili devlet yetkilisine kendisini suçlayan beyanda bulunmaları ve o yetkilinin de bazı arkadaşları vasıtasıyla Ebu'l-Baħr'ı eleştiren bir mektup göndermesinden dolayıdır. Söz konusu durumu ifade ettiği ve özrünü ilettiği kasîdesi şu şekildedir¹⁸⁵: [Tavîl]

1	حَلِيلِيَّ مِنْ عَلِيَا لُؤَيِّ بْنِ عَلَابِ	أَمَدَكَمَا رَبِّي بِأَسْنَى الْمَوَاهِبِ
2	وَلَا زَلْتَمَا خِدْيَ سُمُوٍّ وَرِفْعَةٍ	ثُنَيْفُ عَلَى هَامِ النُّجُومِ الثَّوَابِ
3	أَلَا أْبَلِغَا عَنِّي حَمِيسَ بْنِ نَاصِرِ	مَقَالَ امْرِئٍ فِي وُدِّهِ غَيْرِ كَاذِبِ
4	لَقَدْ جَاءَكَ الْأَعْدَاءُ عَنِّي بِفِرْيَةٍ	وَلَسْتُ لَهَا مَا دُمْتُ حَيًّا بِصَاحِبِ
5	وَمَا ذَاكَ إِلَّا أَنَّنِي كُنْتُ غَائِبًا	وَمَا حَاضِرٌ عِنْدَ الْحُصُومِ كَغَائِبِ
6	وَلَوْ شَاهَدُونِي لَمْ يُفَيْضُوا بِكَلِمَةٍ	وَلِلْأَسَدِ حَوْفٌ فِي قُلُوبِ الثَّعَالِبِ
7	فَلَا تُطْعِ الْحُسَّادَ فِيَّ فَإِنَّمَا	أَتُوكَ بِأَقْوَالٍ كَرُمْتَ كَوَاذِبِ
8	فَمَا ذُمَّ أَوْغَادَ الرِّجَالِ بِشِيمَتِي	فَكَيْفَ بَارَبَابِ الْعُلَا وَالْمَنَاصِبِ

¹⁸⁵ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 115-116.

فَلَسْتُ بِكَاسِيهِمْ كَرُمْتُ مَثَالِي	9 إِذَا أَنَا لَمْ أَكْسُ الرِّجَالَ مَدَائِحِي
وَقَدْ زُمَيْتُ مِمَّنْ يُفْضُ بِخَاصِبِ	10 أَلَسْتُ الَّذِي قَوَّمْتُ سِكَّةَ دَارِنَا
وَهَانَتْ فَمَا الْمَحْرُومُ مِنْهَا بِخَائِبِ	11 فَبَارَتْ فَمَا الْمَرْزُوقُ مِنْهَا بِظَافِرِ
لِتُلْحِظَ مِنْ زُهْدٍ بِمُقَلَّةٍ رَاغِبِ	12 فَلَوْ أُلْقِيَتْ يَوْمًا عَلَى الطُّرُقِ لَمْ تَكُذْ
وَسَيَّرَتَهَا فِي شَرْقِهَا وَالْمَعَارِبِ	13 فَأَكْمَلْتَهَا مِنْ بَعْدِ نُقْصَانِ وَرْهَا
لَمَا مُدَّ لِلْمَعْرُوفِ رَاحَةٌ طَالِبِ	14 وَأَنْتَ الَّذِي لَوْلَا سَمَاحَةٌ كَفَّهْ
أَخُو الْفَضْلِ وَالْإِحْسَانِ فِي زِيِّ عَاتِبِ	15 فَفَقَدْ جَاءَنِي عَنْكَ الْمُكْرَمُ جُمُعَةٌ
وَلَوْ كَانَ حَقًّا جَاءَ مِنْ عِنْدِ تَائِبِ	16 فَهَذَا اعْتِدَارٌ جَاءَ مِنْ غَيْرِ مُذْنِبِ

1. Luey b. Galib'in seçkinlerinden iki dostum! Rabbim size en güzel nimetleri bahşetsin.

2. Parlak yıldızların zirvesini aşan yüceliğin ve ululuğun kardeşi olmaya devam edesiniz.

3. Hâmis b. Nâsır'a onun sevgisi konusunda yalancı olmayan bir adamın söylediğini ulaştırmaz mısınız?

4. Sağ olduğum sürece yalana dost olmadığım hâlde düşmanlar benden bir yalanla sana gelmişlerdi.

5. Bu (durum) benim orada olmamamdan ibarettir. Düşmanların yanında bulunan (orada) bulunmayan gibi değildir.

6. Tilkilerin kalplerinde aslanın korkusu olduğu hâlde beni görselerdi tek kelime edemezlerdi.

7. Öyleyse hasetçilerin benim hakkımda (söylediklerine) itibar etme çünkü –değerli olasin- sana yalan sözler getirdiler.

8. Sıradan insanların karakterimi yermesi nedir? Yüceliklerin ve makamların erbabına nasıl (yaparlar)?

9. Adamlara övgülerimin (elbiselerini) giydirmesem de –değerli olasin- kusurlarımın elbiselerini de onlara giydirmem.

10. Kumlu fırtınalarla çakıl taşları savuranlar tarafından atılmışken yurdumuzun parasını değerli kılan sen değil misin?

11. Alıcısı yoktu çünkü ondan rızıklanan kazanmış değildir, önemsizleşti çünkü ondan mahrum kalan kaybetmiş değildir.

12. Bir gün o (para) yollara saçılrsa değersizliğinden dolayı tamah edenin gözüyle bakılmazdı.

13. Onun ölçüsünün eksik olmasından sonra sen onu tamamladın ve onu doğuda ve batıda geçerli kıldın.

14. Sen ki cömertliği olmasa isteyen elinin ihsana açılmayacağı kimsesin.

15. Senden bana azarlayan kisvesi içinde şerefli Cuma, iyiliğin ve ihsanın kardeşi geldi.

16. İşte bu hatasız birinden gelen bir özürdür, eğer (hata) hakikat bile olsa bu (özür) tevbe eden kimseden geldi.

Şiirine kendisine Hamîs b. Nâsır'dan eleştiri mektubunu getiren dostlarını övgüyle başlayan Ebu'l-Baħr daha sonra olayın iç yüzünü anlatarak kendisini ona anlatanların yalancı olduğunu ifade etmektedir. Derdini anlattıktan sonra Hamîs'i metheden beyitleri gelmekte ve şiirini özür beyanıyla sonlandırmaktadır.

Bir başka şiirinin hikâyesi ise şu şekildedir. Ebu'l-Baħr, dostlarından Abdurrauf b. Mâcid b. Süleyman el-Hüseynî el-Kârûnî'nin kendisine karşı bazı işlerde samimi davranmamasından kuşkulandığı üzerine onu incitecek sözlerle eleştirmiştir. Daha sonra bu sözlerden pişman olur ve vefası gereği ondan özür dileyerek şu beyitleri yazar¹⁸⁶: [Hafif]

قِ وَيَرْجُو نَوَافِلَ الْمَعْرُوفِ	قُلْ لِمَنْ يُرْجَعُ الْحَوَائِجُ لِلْحَلِّ	1
قِ وَمَوْلَى الشَّرِيفِ وَالْمَشْرُوفِ	إِنَّ لِي حَاجَةً إِلَى خَالِقِ الْحَلِّ	2
فِي بَقَاءِ الشَّرِيفِ عَبْدِ الرَّؤُوفِ	حَاجَتِي أَنْ يَمُدَّ سُبْحَانَهُ لِي	3
مِنْ مَعِينٍ أَنَا هَا وَأَلُوفِ	فَبَقَاءِ الشَّرِيفِ خَيْرٌ لِمِثْلِي	4
شَجَرُ الْمَكْرُمَاتِ دَانِي الْقُطُوفِ	عِنْدَهُ مُجْتَنَى النَّدَى وَلَدِيهِ	5
سِ فَهَدِي الْأَيَّامَ ذَاتُ صُرُوفِ	فَلَيْنَ قُلْتُ فِيهِ مَا قُلْتُ بِالْأَمِّ	6
بَدْرٌ يُزْمَى فِي تَمِّهِ بِالْحُسُوفِ	وَلَيْنَ سَاءَهُ هِجَايَ فَهَذَا أَلْ	7
نَ وَيَنْجَابُ عَنْهُ ثَوْبُ الْكُسُوفِ	ثُمَّ يَسْتَقْبِلُ الضِّيَاءَ كَمَا كَا	8

¹⁸⁶ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 119-120.

وَحُدُودُ السُّيُوفِ تُمَهَّى لِتَمْضِي	9	وَحُدُودُ السُّيُوفِ تُمَهَّى لِتَمْضِي
وَأَلْفَنَا اللَّدُنُّ لَا تُسَدُّ لِلطَّعْ	10	وَأَلْفَنَا اللَّدُنُّ لَا تُسَدُّ لِلطَّعْ
وَكَذَاكَ الْأَقْلَامُ يُرْهِفُهَا الْكَأ	11	وَكَذَاكَ الْأَقْلَامُ يُرْهِفُهَا الْكَأ
هَكَذَا تُوقِظُ الْكِرَامَ بِوَحْزِ الْ	12	هَكَذَا تُوقِظُ الْكِرَامَ بِوَحْزِ الْ
يَا أَخَا هَاشِمَ بْنَ عَبْدِ مَنَافٍ	13	يَا أَخَا هَاشِمَ بْنَ عَبْدِ مَنَافٍ
لَا تَكِلْنِي إِلَى ثَنَائِي فَمَا عَنِ	14	لَا تَكِلْنِي إِلَى ثَنَائِي فَمَا عَنِ
يَا فَدَيْنَاكَ بِالنُّفُوسِ وَبِالْأَمِّ	15	يَا فَدَيْنَاكَ بِالنُّفُوسِ وَبِالْأَمِّ
حَلَيْنَا مِنْ خَلَائِقٍ سَبَقَتْ مِنْ	16	حَلَيْنَا مِنْ خَلَائِقٍ سَبَقَتْ مِنْ
وَأَقْتَبِلْ وُدَّنَا وَحُدُّ مِنْ ثَنَانَا	17	وَأَقْتَبِلْ وُدَّنَا وَحُدُّ مِنْ ثَنَانَا
حَيْثُ مَا وُجِّهَتْ حُدُودُ السُّيُوفِ		حَيْثُ مَا وُجِّهَتْ حُدُودُ السُّيُوفِ
نِ بَعِيرِ التَّغْوِيمِ وَالتَّغْيِيفِ		نِ بَعِيرِ التَّغْوِيمِ وَالتَّغْيِيفِ
تَبِ حَتَّى بُجِيدَ وَضَعِ الْحُرُوفِ		تَبِ حَتَّى بُجِيدَ وَضَعِ الْحُرُوفِ
قَوْلِ مَنْ نَوْمِهِمْ عَنِ الْمَعْرُوفِ		قَوْلِ مَنْ نَوْمِهِمْ عَنِ الْمَعْرُوفِ
أَنْتَ دَفِئُ الثِّتَا بَرْدُ الْمَصِيفِ		أَنْتَ دَفِئُ الثِّتَا بَرْدُ الْمَصِيفِ
دَكَ مُوفٍ عَلَى الثَّنَاءِ الْمُوفِي		دَكَ مُوفٍ عَلَى الثَّنَاءِ الْمُوفِي
وَالِ مِنْ تَالِدٍ لَنَا وَطَرِيفِ		وَالِ مِنْ تَالِدٍ لَنَا وَطَرِيفِ
كَ دَعْتَنَا لِلَّوْمِ وَالتَّغْيِيفِ		كَ دَعْتَنَا لِلَّوْمِ وَالتَّغْيِيفِ
حَبْرًا كَالْبُرُودِ فِي التَّغْوِيفِ		حَبْرًا كَالْبُرُودِ فِي التَّغْوِيفِ

1. İhtiyaçları yaratılmışlara döndürüp, ihsanın fazlalığını isteyene söyle!
2. Benim mahlûkatın yaratıcısına, eş-Şerif'in (şerefli kimsenin) ve şeref verilmişin efendisine bir talebim vardır.
3. İsteğim Allah Subhanehu tealanın benim için eş-Şerif Abdurrauf'un ömrünü uzatmasıdır.
4. eş-Şerif'in bekası benim gibisine, elde ettiğim yüzlerce ve binlercesinden daha hayırlıdır.
5. Onda ihsanın toplanmışı vardır ve onun kolay ulaşılabilir bahşiş ağacı vardır.
6. Eğer onun hakkında dün söylediklerimi söylesem bu günler sıkıntılı günler olur.
7. Eğer hicivlerim onu rahatsız ederse bu dolunay tam hâldeyken tutulur.
8. Sonra olması gerektiği gibi ışığa yönelir ve güneş tutulmasının kisvesi yırtılır.
9. Kılıçların uçları nereye sallanırsa geçip gitmeleri için kılıçların uçları bilenir.
10. Esnek kargı güçlendirilmeksizin ve düzleştirilmeksizin yaralamak için (hedefe) doğrultulmaz.
11. Kalemler de böyledir ki yazar harflerin yazılışı iyi olana kadar onları inceltir.
12. Şerefli insanlar iyilik uykularından sözlerin canı acıtan batışıyla işte böylece uyandırılır.
13. Ey Abdu Menaf'in oğlu Hâşim'in kardeşi, sen kışın ısıtıcısı, yazlağın ise soğuğu/serinleticisisin.

14. Beni övgüme bırakma! Çünkü sendeki şey aşkın övgüyü de geçmiştir.

15. Ey kendisine gönüllerimizi, eski ve yeni tüm mallarımızı feda ettiğimiz kimse!

16. Bizi, daha önce senden sâdır olmuş, azarlayıp fırça atmak için çağıran huylardan kurtar!

17. Sevgimizi tekrar kabul et ve bizim övgülerimizden Yemen yapımı hırkaları beyaz çizgileri olan bürdeler olarak al!

Şiirine medih teması ile başlayan şâir, muhatabını üzdüğünü itiraf eder. Geçmişte söylediklerinden dolayı duyduğu pişmanlığı dile getirir. On üçüncü beyitten itibaren medih temasına tekrar döner. Son iki beyitte ise onun daha önceki azarlarından kendisini kurtarması ve yeniden sevgisine mazhar olması için dostuna ricada bulunarak şiirini tamamlar.

Ebu'l-Baħr kardeşim diye nitelediği Hasan b. Muhammed b. Nâsır b. Ali b. Ğaniyye'yi nezleye tutulmasından dolayı bir süre ziyaret edemez. Bunun üzerine şu kasidesini yazar¹⁸⁷: [Tavil]

عَلَيْكَ مَسَارِيهَا بِرَائِحَةِ الْعَطْرِ	سَلَامٌ إِذَا اسْتَعْبَقْتَ رِيَاءَهُ أَجَلَبْتُ	1
وَرَقَّتْ عَلَى رَأُوقِهَا نُطْفُ الْحُمْرِ	وَحَالِصٌ شُكْرٍ لَا يَغِبُ كَمَا صَفْتُ	2
عَلَيْكَ فَلَمْ يَهْتَفْ بِزَيْدٍ وَلَا عَمْرٍو	يُؤَدِّيهِمَا مَوْلَى وَقَفْتُ ثَنَاءَهُ	3
فَأَصْبَحَ عَبْدًا وَهُوَ فِي جِلْدِهِ الْحَرِّ	تَمَلَّكَتْ بِالْبِرِّ الْمَضَاعِفِ رِقَهُ	4
عَلَى فَرَطٍ مَا اسْتَعَيْتَهُ لَكَ مِنْ عُذْرٍ	وَيُنْهِي إِلَيْكَ الْحَالَ أَنْ قُعودَهُ	5
أخُو الْمَحَلِّ لَأَسْتَعْنِي نَدَاهُ عَنِ الْقَطْرِ	زُكَّامٌ لَوْ اسْتَسْقَى الْمَعَاطِسَ صَوْبُهُ	6
كَمَا عَكَفْتُ أُمُّ الْفِرَاحِ عَلَى الْوَكْرِ	تَوْحَى دِمَاعِي لَا يُزَايِلُ سَاعَةً	7
وَبَيْنِي أَطْرَافُ الْمُثَقَّفَةِ السُّمْرِ	وَلَوْلَاهُ لَمْ أَفْعُدْ وَلَوْ حَالَ بَيْنَكُمْ	8

1. Bir esenlik ki hoş rüzgârını içine çektiğinde ıtır kokusu seni onun geçtiği yollara çeker.

2. İçten bir teşekkür ki içki kalıntılarının testide yoğunluğunu kaybettiği ve incelendiği gibi kaybolmaz.

¹⁸⁷ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 121-122.

3. Övgüsünü sana yakıştırdığım bir efendi o iki (işi de) yerine getiriyor, çünkü o ne Zeyd'i ne de Amr'ı kastetti.

4. Sen onu iki kat iyilikle esir ettin böylece o hür kisvesinde olduğu hâlde köle oldu.

5. Sana gelmesini çokça istemene rağmen onun oturup (kalmasının) bir mazeretten dolayı olduğu durumunu arz ediyor.

6. Bir nezle ki eğer kuraklık yaşayan kimse burun akıntısıyla (arazisini) sulamak istese onun ıslaklığı yağmura ihtiyaç duymaz.

7. Yavru kuşların annesinin yuvaya kendini adaması gibi bir saat bile ara vermeden aklım fikrim oradaydı.

8. Benimle sizin aranızda düzleştirilmiş mızrakların uçları engel koysa da eğer o (nezle) olmasaydı oturup kalmazdım.

Diğer özür şiirlerinde olduğu gibi kasîdesine medih teması ile başlar. Övgünün muhatabına yönelik olduğunu ise üçüncü beyitte açıklar. Dördüncü beyitte ise övgüsünü doğrudan İbn Ğaniyye'ye yönelik olarak dile getirir. Beşinci beyitten itibaren mazeretini belirtir. Hastalığını ifade ederken yine mübalağalı bir üslup kullanır.

3.4 Eleştiri/Sitem

İnsanlar fitratları gereği onaylamadıkları bazı eylem ve davranışlardan dolayı diğer insanlara eleştiride bulunmuş, sitem etmiş ya da onları ayıplamışlardır. Arap edebiyatının en önemli unsurlarından birisi olan şiire de bu durum yansımıştır. Şâirler siyasî ve sosyal nedenlerle şiirin tenkît gücüne başvurmuşlar ve rahatsız oldukları tavırlardan ya da eylemlerden dolayı bu tür şiirler yazmışlardır.

Ebu'l-Baħr el-Hattî de kendisinde rahatsızlık uyandıran bazı durumlardan dolayı bir dostunu, yakınını ya da bulunduğu yurdu eleştiren, onlara sitem eden ve onları ayıplayan şiirler yazmaktan geri durmamış ve şiir silahını kullanmıştır. Şâirin bu başlık altında sekiz tanesi kasîde, bir tane de mukatta'a olmak üzere dokuz şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerden birisini Nâsır b. Süleyman el-Kârûnî'ye yazmıştır. Genel hatlarıyla Nâsır'ı ve atalarını öven şâir, onun memleketini ise eleştirmekte ve oradan ayrılacağını şu beyitlerle ifade etmektedir¹⁸⁸: [Vâfir]

1 نَبَتْ بِي أَرْضُكُمْ فَرَحَلْتُ عَنْهَا فَحَيْرٌ مِنْ إِقَامَتِي الرَّحِيلُ
2 إِذَا مَا دَلَّ الْعَزِيزُ بِأَرْضِ قَوْمٍ وَطَالَ عَلَى الْعَزِيزِ بِهَا الدَّلِيلُ

¹⁸⁸ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 133-134.

فَلَيْسَ يَسُوغُ فِيهَا الْمَكْتُ إِلَّا	لِمَنْ أُوْدَى بِهَيْمَتِهِ الْحُمُولُ	3
فَمَكَّةُ وَهِيَ أَشْرَفُ كُلِّ أَرْضٍ	تَحْمَلُ طَاعِنًا عَنْهَا الرَّسُولُ	4
وَبَسَطُ الْقَوْلِ فِي ذِكْرِ الَّذِينَ أَر	تَمَّتْ بِهِمْ مَنَازِلُهُمْ يَطُولُ	5
فِيَا ابْنَ النَّاهِضِينَ بِكُلِّ عِبَةٍ	مَنْ الْعَلِيَاءِ حَمَلُهُ ثَقِيلُ	6
وَمَنْ مُدِحُوا بِمَا أُوحِيَ إِلَيْهِمْ	فَفِيهِ لَهُمْ غِنَى عَمَّا أَقُولُ	7
أَعَيْدُكَ أَنْ يَحِيفَ عَلَيَّ دَهْرٌ	وَأَنْتَ بِسَدِّ خَلَاتِي كَفِيلُ	8
فَصَافِحَكَ الْعُدُوَّ بِصَفْوِ وُدِّي	وَوَاحِصِي وَنَاجَاكَ الْأَصِيلُ	9
وَدُونِهَا كَمَا رَفَّتْ شَمَالُ	وَرَأَقَتْ فِي زُجَاجَتِهَا شَمُولُ	10

1. Vatanınız bana uygun olmadı, ondan ayrıldım, oradan uzaklaşmak orada kalmamdan daha hayırlıdır.

2. Eğer şerefli kimse, bir kavmin vatanında küçümsenir ve orada zelil, şerefliliye üstün gelirse...

3. Sadece atâleti, gayretini öldüren kimse için orada kalmak mümkündür.

4. Mekke, tüm vatanların en şerefli olduğu hâlde, Peygamber ondan deve sırtında yola koyuldu.

5. Evleri uzakta olanların bahsi konusunda sözün tafsilatına girmek uzar gider.

6. Ey semanın bütün yükünü kaldıranların oğlu! Onu taşımak güçtür.

7. Ve o kimseler kendilerine vahyedilenle övüldüler çünkü onda benim onlara söylediklerimden daha çoğu vardır.

8. Sen benim fakirliğimin önünü almaya kefilken zamanın bana zulmetmesinden sana sığıyorum.

9. Sabahlar, seni sevgimin en temizi ve içtenliğimle selamlasın ve akşamüzeri seni gizlesin/korusun.

10. Kuzey rüzgârının yumuşakça estiği ve şarabın şişesinde berraklaştığı gibi onu kabul et!

Ebu'l-Baħr, bu şiirine Nâsır'ın vatanını eleştirerek başlar. Orada zor durumda kaldığını ifade eder ve zelil insanların azizlere üstün geldiğinden şikâyet eder. Beşinci beyitle birlikte şikâyet bahsini kapatan şâir, altıncı beyitten itibaren muhatabını methetmeye başlar.

Şiiri yönelttiği kişinin vatanında kendisine yapılanlar şâiri göç ettirecek kadar zor durumda bırakmış ve bu durumdan duyduğu memnunyetsizliği ifade etmiştir. Dolayısıyla söz konusu şiir Nâsır için medih şiiri olarak değerlendirilmiştir.

Ebu'l-Baħr bir talebini geciktirmesinden ve kendisini oyalamasından dolayı yine Nâsır b. Süleyman el-Ķârûnî'yi eleştirmektedir¹⁸⁹: [Basî]t]

1	مَا كُنْتُ أَحْسَبُ وَالْأَيَّامُ مُوَلَعَةٌ	بِخَفْضِ شَأْنِ أَخِي الْعَلِيَاءِ وَالْحَسْبِ
2	أَبِي أَمْدٌ لِأَنْدَى الْعَالَمِينَ يَدًا	يَدِي لِأَعْلَقَ مَا أُوتِيَهُ مِنْ نَشَبِ
3	وَلَوْ عَدَا وَهُوَ أَعْلَى مِنْ أَبِي كَرِبِ	شَأْنًا وَأَصْبَحْتُ مِنْ فَقْرٍ أَحَا كُرِبِ
4	حَتَّى سَأَلْتُكَ يَا أَحَى الْأَنَامِ عَلَى	ضَعْفِي قَوِيَتَ وَيَا أَحْفَى الْبَرِيَّةِ بِي
5	فَظَلْتَ تُوسِعُنِي مَطْلًا يَضِيقُ بِهِ	صَدْرِي وَيَضْطَرُّنِي كُرْهًا إِلَى الْعَضْبِ
6	حَاشَا وَجُوهَ وُعودٍ مِنْكَ صَادِقَةٍ	أَنْ يُحْدِثَ الْمَطْلُ فِيهَا كُلفَةَ الْكَذِبِ
7	إِنِّي لِأَعْجَبُ وَالْأَيَّامُ مَا حُلِقْتُ	إِلَّا لِتُحْدِثَ أَطْوَارًا مِنَ الْعَجَبِ
8	مَنْ ضَامِنٌ لِي أَنْ لَوْ غِبْتُ عَنْ وَطَنِي	أَوْ مِتُّ أَعْقَبَنِي بِالْحَيْرِ فِي عَقِي
9	وَهَا أَنَا فِي مَجَالِ الْعُمْرِ أَسْأَلُهُ	مَا لَا يُقَالُ لَهُ شَيْئًا فَلَمْ يَهَبِ
10	أَمَّا الْوَفَاءُ فَشَيْءٌ قَدْ سَمِعْتَ بِهِ	وَلَنْ تَرَاهُ وَلَوْ أَمَعَنْتَ فِي الطَّلَبِ

1. Zaman yüceliklerin ve asaletin kardeşinin değerini düşürmeye can attığı hâlde ben sanmıyordum ki...

2. Ona verilen mal mülke tutunmak için elimi alemlerin en cömertine (yardım isteme) eli olarak uzatayım.

3. O şan bakımından Ebî Kerab'den daha yüce bir hâlde olsa ben fakirlikten bir çiftçinin kardeşi olsam bile.

4. Ey zayıflığıma karşı yaratılmışların en şefkatlisi ve mahlûkatın bana karşı en güler yüzlüsü! Öyle ki senden istedim, güçlü olasın.

5. Fakat sen gönlümü daraltan ve beni zorla öfkeye mecbur bırakan bir oyalamayı sürdürdün.

¹⁸⁹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 131-132.

6. Aman oyalama senden (gelen) samimi vaatlerin yüzlerine yalanın kızılığını eklemesin!

7. Günler sadece şaşırmanın (farklı) türlerini ihdas etmek için yaratıldığı hâlde ben şaşırıyorum.

8. Vatanımdan gidersem ya da ölürsem, peşimden beni iyilikle takip edeceğini kim garanti ediyor?

9. İşte ben hayattayken ona denilmeyen o şeyi soruyorum. Çünkü o vermedi.

10. Vefaya gelince o, senin duyduğun ve çok istesen de göremeyeceğin şeydir.

Bir talebinin gecikmesinden dolayı arkadaşına sitem eden şâir bu oyalamanın bir yalana dönüşebileceğinden korkmaktadır. Sitemini son beyitte daha ileri bir boyuta taşımakta ve arkadaşına karşı kendisinin de vefalı davranmayacağını ifade etmektedir.

Ebu'l-Baħr, Hamîs b. Sâlim b. Ebî Surur'a onun hasta olduğu bir dönemde bir kasîde yazarak gönderir. Kasîdeye hastalığından dolayı duyduğu üzüntüyü medih içerikli beyitlerle ifade ederek başlar. Fakat Hamîs'i takındığı bir tavır nedeniyle eleştirir¹⁹⁰: [Hafif]

13 لَيْسَ إِلَّا أَنَّ الْعَزِيزَ مِنَ النَّاسِ لَدَيْكُمْ أَعَزُّ مِنْهُ الْخَطَامُ
14 تَبَّ لِلدَّهْرِ لَيْسَ يُرْضِيهِ حَتَّى تَتَسَاوَى كِرَامُهُ وَاللِّثَامُ
15 قَلَّ أَنْ تُمدَّحَ الْكِرَامُ وَتُعْضَى حِقْبَةُ ثُمَّ لَا تُدَمُّ الْكِرَامُ
16 غَيْرَ بِدَعٍ فَمَا رَأَيْنَا كَرِيمًا أَمْ تُعْزِرُ أَخْلَاقَهُ الْأَيَّامُ
17 وَعَلَى ذَا وَذَا فَزَارَكَ أُنَى كُنْتَ عَنَّا تَحِيَّةٌ وَسَلَامُ

13. Fakat dünya malı sizin yanınızda insanların şereflişinden daha değerlidir.

14. Zamana yazıklar olsun! O seçkin kimselerini ve düşkünlerini denk yapana kadar ondan hoşnut olacak değildir.

15. Bir devir geçip sonrasında seçkinler ayıplanmazken (o) seçkin kimselerin övülmesi azaldı.

16. (Bu)şaşılacak bir durum değildir. Çünkü hiçbir seçkin kimse görmedik ki günler onun ahlakını değiştirmemiş olsun.

17. Buna ve şuna rağmen nerede olursan bizden bir esenlik ve selam seni ziyaret etsin.

¹⁹⁰ el-Hafî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 129.

Şiirin ilk kısmında Hamîs'e şifa dileklerini son derece edebî bir üslupla ifade eden şâir onu ziyaret edememesinden dolayı özür dilemektedir. Fakat şiirin son kısmında onun dünya malına verdiği değeri eleştirir. Her şeye rağmen şiirini dua bölümü ile sonlandırır.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr dostlarıyla şiirsel yazışmalar yapmış, onlardan bazı ihtiyaçlarını talep etmek için şiiri araç olarak kullanmış, kendi hatası ya da yapamadığı bir işten dolayı şiirle özür dilemiş, onları hoşuna gitmeyen durumlarda eleştirebilmek için yine kalemine davranmış ve şiirler söylemiştir.

Yaptığı şiirsel yazışmalar bazen gazel, özlem, uzaklıktan şikâyet gibi temalarla kaleme alınmakta bazen de kendisine yöneltilen ve şiirin aracılık ettiği bir eleştiriye cevap olarak inşâd edilmektedir. Ebu'l-Baħr, istek veya özrünü beyan ettiği şiirlerinde medih temasını belirgin şekilde kullanmıştır. İstekte bulunduğu veya özür dilediği kişiyi çeşitli hasletleriyle övmüş daha sonra niyetini izhar etmiştir. Hatta eleştiride bulunacağı bir dostunu bile bazı şiirlerinde evvelâ övmekten geri durmamıştır.

Söz konusu şiirleri, doğrudan şâirin dünyasını yansıtması ve geleneksel ifade ve yapılardan uzak olması nedeniyle özgün ve yenidir.

4. Özlem ve Uzaklıktan Şikâyet

Arap Edebiyatı'nda şiir olgusu incelendiğinde özlem temasının önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Daha çok vatan özlemi olarak temâyüz eden bu durum aileye, akrabalara, dostlara ve geçmişe duyulan özlemlerin de şiire yansımaları sonucu çeşitlenmiştir. Devlet ve milletlerin yaşadığı çeşitli olaylar neticesinde ya da yaşanan siyasi ve ekonomik sebepler sonucu pek çok şâir vatanından, ailesinden, dostlarından ayrı kalmış ve onlara olan özlemini şiirler vasıtasıyla dillendirmiştir¹⁹¹.

Ebu'l-Baħr da *Dîvân*'ında yer alan şiirlerde özlem duygusunu oldukça fazla işlemiştir. Çeşitli gerekçelerle doğduğu topraklardan ayrı kalan ve o günkü adıyla Safevî Devleti'nin farklı şehirlerinde ikamet eden şâir, ailesine, dostlarına ve vatanına, duyduğu özlemi yoğun şekilde şiirlerine yansıtmıştır. Bu muhtevâda müstakil şiirler de kaleme alan şâir, medih, gazel vb. konularda yazdığı şiirlerinin mukaddimelerinde de özlem konusuna yer vermiştir. Daha çok ailesine ve dostlarına duyduğu özlemi şiirleştiren Ebu'l-Baħr bu şiirlerinde vatanına duyduğu özlemden de bahsetmiş ve uzaklıktan şikâyet etmiştir. Bu bağlamda özlem temalı

¹⁹¹ Sedat Şensoy-Mücahit Küçükşarı, "İbn Şeref el-Ķayravânî'nin Şiirlerinde Şikâyet Teması" *Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Aralık, 2019, 15.

şiiirlerinin büyük bölümünü ailesine duyduğu özleme dair yazdığı kasîde ve mukatta‘alar oluşturmaktadır.

Ayrıca çeşitli vesilelerle ailesine gönderdiği mektuplarda da onlara duyduğu özlemi dile getirdiği kısa şiiirleri vardır. Şîraz’da iken ailesine gönderdiği bir kasîdesinde onlara olan özlemini şöyle ifade etmektedir¹⁹². [Kâmil]

1	مَا لِي وَمَا لِيصَوَادِحِ الْأُورَاقِ	يُكَيِّرَنَ مِنْ فَلَقِي وَمِنْ إِفْلَاقِي
2	مَلَأْتُ حَشَايَ أَسَى لِمَا أَمَلْتُهُ مِنْ	قَصَصِ الْعَرَامِ عَلَيَّ وَالْأَشْوَاقِ
3	وَأَتَتْ بِشْفَعِ غِنَائِهَا فَتَشَفَّعَتْ	لِحَبِيسِ دَمْعِ الْعَيْنِ فِي الْإِطْلَاقِ
4	أَنْزَلَنَ بِي أَحْزَانَ يَعُوبِ لِمَا	أَسْمَعَنَّيهِ مِنْ غِنَا إِسْحَاقِ
5	عَمْرِي لَكَذَّبْتَنَ مَا أَدَعَتِ الْوَرَى	قَدَمًا لَكُنَّ مِنَ الْعَرَامِ الْبَاقِي
6	لَوْ كَانَ عَنْ حُزْنِ بُكَاءِكَ لَأَنْبَرْتُ	عِنْدَ الْبُكَاءِ مَدَامِعِ الْأَمَاقِ
7	وَلَمَّا حَضَبْتَنَ الْأَكْفَ وَرَبَّيْتِ	أَعْنَاقُكُنَّ بِحِلْيَةِ الْأَطْوَاقِ
8	وَلَمَّا افْتَرَشْتَنَ الْعَدَاةَ نَوَاعِمِ الْ	أَعْصَانِ وَارْتَشَّتَنَ بِالْأُورَاقِ
9	أَنَا مَنْ إِذَا مَا الدَّمْعُ قَلَّ عَلَى امْرِي	رَفَعَ السُّؤَالَ لِدَمْعِي الْمُهْرَاقِ
10	وَإِذَا أَوْتُ لَيْلًا إِلَى أَفْرَاحِهَا	وَرَفَاءِ بَعْدَ السَّعْيِ فِي الْأَفَاقِ
11	أَلْفَتْ عَصَا تَطَوَّفَهَا وَاسْتَوْعَبَتْ	كَأْسَ الْكَرَى شُرْبًا إِلَى الْإِشْرَاقِ
12	أَوْ إِنْ أَتَى اللَّيْلُ الطَّوِيلُ لِمُقْلَةٍ	شَتَّ الْكَرَى وَمَشَى إِلَى إِفْلَاقِي
13	وَتَذَكَّرِ يَرْمِي الْحَشَا بِأَسَاوِدِ	مَا مَنْ نَهَشَنَ يُفِيدُ فِيهِ الرَّاقِي
14	شَوْقًا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ مَحَلُّهُمْ	قَلْبِي وَإِنْ بَعُدُوا عَلَى أَحْدَاقِي
15	فَارْقُتْهُمْ لَمْ أَلَوْ مِنْ جِيدِ لَتَوْ	دَبِيعِ وَلَمْ أَعْطِفْ يَدًا لِعِنَاقِ
16	قَدْ كَانَتْ الْأَيَّامُ تُعْجِلُ رِحْلَتِي	عَنْ وَاصِلِ وَتَجِدُّ عَنْهُ سِيَّاقِي
17	فَالْيَوْمَ تَحْسِدُنِي عَلَى مَنْ لَمْ يَصِلْ	وَتَعْصَنِي مِنْ قَبْلُ حِينَ مَدَاقِي

¹⁹² el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Bahr*, I, 421-423.

18 وَأَبِي لَيْسَ قُسِمَ الدُّنُو لِمَعَشَرٍ رَزَقًا فَلَمْ يُرْمَوْا بِسَهْمِ فِرَاقِ
19 فَلَقَدْ حُصِصْتُ مِنَ التَّبَاعِدِ وَالتَّوَى عَمَّنْ أَحَبُّ بِأَوْفَرِ الْأَرْزَاقِ

1. Bana ne oluyor ve yaprakların çıkardığı seslere ne oluyor? Onlar benim tedirginliğimi ve huzursuzluğumu artırıyor.

2. Aşk ve özlem hikâyelerini bana yazdırması sebebiyle içimi hüznle doldurdu.

3. Çifter çifter şarkısını bana sundu da gözyaşımın hapsedilmişini özgürlüğüne kavuşturmakta aracılık etti.

4. İshak'ın şarkısını bana dinlettirmesi nedeniyle Yakup'un hüznlerini üzerime boca etti.

5. Vallahi, halk öteden beri sizin için ebedi olan bir aşk iddiasında buldukça siz yalanladınız.

6. Şayet ağlamanız hüznünüzden kaynaklansaydı gözyaşı oluklarınız ağlama esnasında aşınırdı.

7. Ve boyunlarınız gerdanlıklarla süslenmiş hâldeyken ellerinize kına yakmazdınız.

8. Ve sabahladığınız yere yapraklarla donanmış hâldeki dalların tazesini yaymazdınız.

9. Ben, bir kişiye (dökülen) gözyaşı azaldığında, bolca dökülen gözyaşım için istekte bulunan kişiyim.

10. Güvercinler göklerde (yolları) kat ettikten sonra geceleyin yavrularının yanına indiğinde

11. Yolculuk esasını (bir kenara) bırakır, uyku kadehini sabaha kadar yudumlayarak bitirir.

12. Ya da uzun gece göze uğrasa da uyku dağılır, tedirginliğe sebep olur.

13. Öyle bir hatıra ki soktuğu kişiye muska yapanın fayda vereceği siyah kocaman yılanları içime atar.

14. Gözlerimin karasına uzak olsalar da yerleri kalbim olan aileme özlem (duyuyorum)

15. Onlardan ayrıldım, vedalaşmak için boynumu çevirmedi ve sarılmak için elimi uzatmadım.

16. Günler, vuslata erişti terk etmemi çabuklaştırıyor ve ondan geçişimi hızlandırıyordu.

17. Bugünse, (o günler) vuslata eremeyen kişiye haset etmekle beni cezalandırıyor ve vuslatın tadını almadan önce beni boğuyorlar.

18. Yemin ederim! Yakınlık bir topluma rızık olarak dağıtılsaydı onlar ayrılık okuyla vurulmazlardı.

19. Bana sevdiğilerimden uzaklaşma ve (onlardan) uzak durmaktan bol rızıklar ayrıldı.

Ebu'l-Baħr yaprakların çıkardığı seslerin kendisinde oluşturduğu duygusal yansımaları betimleyerek şiirine başlamakta ve onların özlemini artırdığını ifade etmektedir. Sonraki beyitlerde kendisi özlem içerisinde iken sevdiğilerinin hayatlarını normal bir şekilde sürdürdüklerinden yakınmaktadır. Yoğun çabaları ve yorgunluğuna rağmen uykunun onlara olan özlem nedeniyle kendisini terk ettiğini güvercinler üzerinden yaptığı betimleme ile anlatan şâir, on dördüncü beyitte uzakta olan ailesine özlemini net bir şekilde belirtmektedir. Ailesinden ayrıldığı dramatik sahneyi ve günlerin vuslata olan engelini dile getirerek nasibine düşen uzaklık ve çaresizlikle şiirini sonlandırmaktadır. Şâir bu beyitlerde asıl temadan genel olarak kopmamış ayrılık, özlem gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

Ebu'l-Baħr bir şiirinde yine ailesine olan özlemini dile getirmekte ve onların bu özlemi önemsemezce davranmalarına kızmaktadır. Bu konuda yazdığı şiirini de Hz. Ali'den yaptığı alıntı ile süslemektedir¹⁹³. [Kâmil]

1 إِيَّيَّ لَأَعْجَبُ مِنْ هَوَايَ وَجَعَلِكُمْ
2 وَكَأَنَّكُمْ قُلْتُمْ أَلَا مَنْ حَبَبْنَا
هَجْرِي عَلَى عَكْسِ الْقَضِيَّةِ دَابَا
فَلَيْسَتْ عِدَّةً لِهَجْرِنَا حَلْبَابَا

1. Ben sevgime ve gerçeğin aksine, benim ayrılığımı alışılmış bir şey olarak görmenize şaşıyorum.

2. Sanki siz bizi seven bizim ayrılığımıza bir elbise hazırlasın diyor gibisiniz.

Ebu'l-Baħr, ailesine olan özlemini dile getirdiği bir başka şiirini Horasan'a yolculuk yaptığı esnada yazmış ve bu şiirini onlara göndermiştir. Kasîdenin tamamı 18 beyitten oluşmaktadır. İçerisinde yer alan bazı beyitler vatanındaki bazı şehir ve yerleşim yerlerine vurgu yapsa da kasîde genel itibarıyla ailesine olan özlem ve onlara olan uzaklıktan şikâyet konularını içermektedir. Kasîdenin ilk on bir beyti uzaklığın ayırdığı ailesinden ayrı düşen kişinin yaşadığı sıkıntı ve özlemde bahsetmektedir¹⁹⁴: [Kâmil]

¹⁹³ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 410.

¹⁹⁴ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 403-404.

يا مَنْ نَأَتْ بِهِمُ الدِّيَارُ فَأَصْبَحُوا	1	مُسْتَوِطِينَ عَلَى النَّوَى الْأَلْبَابَا
إِنْ تُكْسِبِ الْأَلْقَابُ مَنْ يُدْعَى بِهَا	2	شَرَفًا فَقَدْ شَرَّفْتُمْ الْأَلْقَابَا
فَارْقُتْكُمْ فَجَعَلْتُ زُفُومَ الْأَسَى	3	زَادًا وَعَسَاقَ الدُّمُوعِ شَرَابَا
أَكْذَاكَ كُلُّ مُفَارِقٍ أَمْ لَمْ يَكُنْ	4	قَبْلِي مُحِبُّ فَارِقِ الْأَحْبَابَا
يَأْمُنْتَهُى الْأَرَابِ هَذِي مُهَجِّي	5	قَدْ قُطِعَتْ مِنْ بَعْدِكُمْ آرَابَا
وَتَأْسُفِي أَنِّي غَدَاةَ فِرَاقِكُمْ	6	لَمْ أَفْضِ مِنْ تَوْدِيْعِكُمْ آرَابَا
إِنِّي لَأَعْجَبُ مِنْ مُرَاجَعَةِ النَّوَى	7	عَنْ رَبِّعِكُمْ لِي حِيئَةَ وَذِهَابَا
مَاذُقْتُ عَذَبَ الْقُرْبِ إِلَّا رَدَّهُ	8	وَشَكُّ التَّفَرُّقِ وَالْبِعَادِ عَدَابَا
قَدْ جَرَّدَ التَّفَرِيقُ سَيْفًا بَيْنَنَا	9	أَفَمَا يُتِيحُ لَهُ اللَّقَاءُ قِرَابَا
يَاهْلُ تَرُونَ لِنَازِحٍ قَدَفَتْ بِهِ	10	أَيْدِي الْبِعَادِ لِحْدٍ حَفْصِ إِيَابَا
لَوْ أَنَّ ذَا الْقَرْنَيْنِ أَصْبَحَ مُوقِدًا	11	رُيَّرَ الْحَدِيدِ بِحَرِّهَا لِأَذَابَا

1. Ey ülkelerin, kendilerini ayırdığı kimseler! Onlar uzaklığı kalplerine vatan kıldılar.
2. Lakaplar, kendileriyle çağrılan kimseye şeref kazandırsa da siz (o) lakapları şereflendirdiniz.
3. Sizlerden ayrı düştüm de hüznün zakkumunu azık, gözyaşının irinini de içecek edindim.
4. Her ayrılan böyle midir? Yoksa benden daha önce sevdiklerinden ayrılan olmamış mıdır?
5. Ey isteklerin son noktası! İşte bu kalbimdir, sizden sonra tüm uzuvlar paramparça oldu.
6. Üzüntüm şudur ki ayrılığınızın sabahında sizin vedanızdan dolayı istekleri yerine getiremedim.
7. Sizin bölgenizden uzaklığın gidip gelerek tekrar tekrar dönmesine şaşıyorum.
8. Yakınlığın tadını tatmadım fakat ayrılığın ve uzaklığın eşiği azap olarak onu iade etti.
9. Ayrılık aramıza bir kılıç çekti. Buluşma o kılıca bir kın vermez mi?

10. Ey (sevdiğim kimseler)! Uzaklığın ellerinin Cidde Hıfz'a fırlattığı, yerinden edilmiş bir insan için bir dönüş görüyor musunuz?

11. Şayet Zülkarneyn demir parçasını onun ateşiyle yakmış olsaydı kuşkusuz onu eritirdi.

Ebu'l-Baħr, kasîdesine aralarına ülkelerin girdiği kimselere seslenerek çarpıcı bir giriş yapmakta ikinci beyitte ise sevdiklerini övmektedir. Üçüncü beyitten itibaren ailesinden ayrı kaldığı dönemde yaşadığı sıkıntıları dile getirmekte ve onlara kavuşmakla mutluluğa eremediğini ifade etmektedir. Dokuz ve onuncu beyitte kavuşmaya vesile olacak bir çıkış yolu arayan şâir, on birinci beyitte ise uzaklığın ateşinin demiri bile eriteceğini söylemektedir. Kasîdenin on iki, on üç ve on dördüncü beyitlerinde Bahreyn'den ve onun şehirleri Evâl'den, Fârân ve Makâbe'den bahsetmektedir. Bu beyitler de vatanına olan sevgisini ve özlemini göstermektedir.

Ebu'l-Baħr Şîraz'da iken yazdığı ve ailesine gönderdiği bir başka kasîdesinde yine uzak yerlerdeki yalnızlığından ve ailesine olan özleminden bahsetmektedir. Şiirine Şîraz'ın güvercinleriyle yaptığı muhayyel konuşmasıyla başlamakta onların bol nimetler arasında iken kendisinin özlem içerisinde olduğunu onlara anlatmaktadır. Kasîde başından sonuna kadar ailesine olan özlemi konu edinmektedir¹⁹⁵: [Mutekârib]

حَمَامَاتِ	شِيرَازَ	رِفْعًا	بِنَا	هَجْرَتُ	بِالنَّوْحِ	مَا	عِنْدَنَا	1
وَدَكَّرْتَنَا	الْيَوْمَ	مَا	مَمْ	تَكُنْ	صُرُوفُ	النَّوَى	أَمْسِ	2
أَرَاكُنْ	إِمَّا	طَعِمْنَا	الْكِرَى	أَخَذْتُنْ	بِالنَّوْحِ	تُوقِظُنَا		3
عَلَامَ	وَأَنْتُنْ	عِنْدَ	الْقَرِي	نِ فِي	بَارِدِ	الظِّلِّ	دَانِي	4
تُعَارِلُنْ	فَاكِهَةً	عَضَّةً	وَأَوْنَةً	عُصْنَا	لَيْنَا			5
نَنُوحَ	اشْتِيَاقًا	وَتَغْرِيدُكُنْ	غِنَاءً	فَشْتَانَ	مَا	بَيْنَنَا		6
فَإِنَّ	بُكَانَا	عَلَى	مَنْ	نَأَى	خِلَافَ	بُكَائِكَ	عَلَى	7
لِحَا	اللَّهِ	أَبْطَلْنَا	فِي	الْعَرَا	مِ	دَعْوَى	وَأَكْذَبْنَا	8
وَأَكْثَرْنَا	عِنْدَ	آلَافِهِ	مَيْتِنَا	وَأَجْمَدَنَا	أَعْيِنَا			9

¹⁹⁵ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 424-427.

10	أَلَا قُلْ لِسُكَّانِ وَادِي الْمَحَلِّ	لِ هَلْ وَرَدُوا فِي الْهُوَى وَرَدْنَا
11	فَإِنَّا نَعَصُّ بِمَاءِ الْجَفَا	وَهُمْ يَسْتَسِيغُونَ وَرَدَ الْهَنَا
12	فَمَنْ لِعَلِيلٍ أَبِي أَنْ يُبَلِّ	بِعَيْرِكُمْ دَاءَهُ الْمُزْمَنَا
13	تَمَرَّضَ حَتَّى اسْتَعَادَ السَّقَا	مُ مِنْ جِسْمِهِ وَاسْتَقَالَ الضَّئِي
14	عَجِبْتُ لَكُمْ وَاللَّيَالِي أَبِي	هَذَا خُلُقُ الشُّوءِ أَنْ تُحْسِنَا
15	تَبَيَّنُونَ أَكْرَى الْوَرَى مُقَلَّةً	وَنَسْهَرُ وَالنَّارُ فِيكُمْ لَنَا
16	أَضِيقُ الْمَجَالِ عَلَى مَنْ جُنِي	عَلَيْهِ الْأَدَى أَمْ عَلَى مَنْ جَنِي
17	فِيَا هَلْ عَلِمْتُمْ وَأَنْتُمْ هُنَا	كَ مَا عِنْدَنَا مِنْكُمْ هَا هُنَا
18	يَمِينًا بِكُلِّ أُمُونِ الْعِثَا	رِ أَقْصَى مَنَى مَنْ عَلَيْهَا مِنِّي
19	لِسُكَّانِ ظَهَرَ مِنِّي مِنْ أَوَا	لِ أَوْلُ مَطْلَبِنَا وَالْمَنَى
20	فِيَا صَاحِبِي وَالْفَقَى رَبَّمَا	أَحَالَ عَلَى خِلِّهِ مَا عَنِّي
21	سَأَلْتُكَ إِلَّا طَرَفَتْ الْحِيَامِ	وَقُلْتَ لِسُكَّانِهَا مُعَلِنَا
22	أَأَنْتُمْ عَلَى حِفْظِ تِلْكَ الْعُهُو	دِ أَمْ نَقْضَ الْبُعْدُ ذَلِكَ الْبِنَا
23	أَلَا رَبُّ قَوْمِ أَبَا حَوْا لَنَا	مِنْ الْوَصْلِ أَطِيبَ مَا يُجْتَنِي
24	وَفِيهِمْ مِنْ الْحُسْنِ مَا فِيهِمْ	فَلَمْ نَرَ ذَلِكَ مُسْتَحْسِنَا
25	يُرِيدُونَ سُلْوَانَنَا عَنْكُمْ	وَلَكِنَّ ذَلِكَ لَمْ يُسَلِنَا
26	فَلَا تُنْكِرُنَّ عَلَيْنَا الرَّحِيلِ	عَدَاةَ نَأَى الرَّكْبِ عَنْكُمْ بِنَا
27	فَبِالرَّغْمِ أَنْ يَسْتَقِلَّ الْمُحِبُّ	بُ عَمَّنْ يُحِبُّ وَأَنْ يَطْعَنَا
28	فَإِنْ تَرِنِي مُشْئِمًا تَارَةً	وَأَوْنَةً تَرِنِي مُعْمِنَا
29	لَأَعْتَاضُ مِنْ خِلَّةٍ خِلَّةً	وَأُبَدِّلُ مِنْ مَسْكِنٍ مَسْكِنَا
30	وَمَا ذَلِكَ إِلَّا لِأَنَّ اسْتَمَرَّ	رَ عِنْدَكُمْ وَلِأَنَّ أَسْكِنَا

1. Ey Şiraz 'ın güvercinleri! Bize acıyın! Bizdeki yakınmaya çok alıştınız!

2. *Dün uzaklığın sıkıntılarının unutturmadığını bugün siz bize hatırlattınız.*
3. *Uykuyu tattığımızda sizin bizi yakınmayla uyandırmaya başladığınızı görüyorum.*
4. *Gölgenin serinliğinde, mahsulün yakınında, dostla birlikteyken neden (yakınıyorsunuz)?*
5. *Taze bir meyve bazen de yumuşak bir dalla şakalaşıyorsunuz.*
6. *Sizin ötüştünüz bir şarkı iken biz hasretle yas tutuyoruz, öyleyse aramızdaki şey ne kadar da farklı!*
7. *Sizin yaklaşıp ağdığınızın aksine bizim ağdığımız uzakta olanadır.*
8. *Allah aşktaki iddiası bakımından en yiğidimizi ve diller bakımından en yalancımızı kahretsin!*
9. *Kalacak yer bakımından dostları yanında en çok (bulunanimizi) ve gözler bakımından en donuk olanımızı da.*
10. *Haydi, o mahallenin vadisinde oturanlara söyle: Aşkta bizim pınarımıza vardılar mı?*
11. *Onlar mutluluk pınarından istifade ederken biz cefa suyunda boğuluyoruz.*
12. *Müzmin hastalığını sizden başkasıyla iyi etmeyi reddeden bir hasta için kim (yardımcı olacak)?*
13. *Hastalık onun bedeninden kurtulmak isteyinceye ve bitkinlik onu bırakıncaya kadar hastalandı.*
14. *Kötülüğün mahlukâtı, gecelere iyilik yapmaktan geri dururken siz(in hâlinize) şaşırdım.*
15. *Göz bakımından mahlûkatın en uykusuz olarak geceliyorsunuz, bizse intikamınızı almak bize düşmüşken uykusuz kalıyoruz.*
16. *İç daralması kendisine eziyet edilen kişiye mi yoksa eziyet edene midir?*
17. *Siz orda olduğunuz hâlde size ait olanların işte burada olduğunu bildiniz mi?*
18. *Tökezlemeden giden binek hayvanına yemin olsun ki üstündekinin en nihai hedefi Mina'dır.*
19. *Bizim ilk isteğimiz, arzumuz Eval'in Menî köyü sakinleridir.*
20. *Ey dostum! Genç belki de niyetlendiği şeyi dostuna havale etmiş hâldeyken...*
21. *Çadıra geceleyin girmenizi ve yaşayanlarına (şunu) ilan ederek söylemenizi istedim:*
22. *Sizler bu anlaşmaları hâla korumakta mısınız? Yoksa uzaklık bu yapıyı bozdu mu?*
23. *Doğrusu nice kavim bize toplanan (mahsullerin) daha iyisine ulaşmaya izin verdi.*
24. *Onlarda diğerlerindeki güzellikten vardır, fakat biz onları beğenilmiş saymadık.*

25. Sizi unutmamızı istiyorlar fakat bu (unutma) bizi teselli etmedi.

26. Süvarilerin bizi sizden uzaklaştırmasının ertesi gününde yolculuk yapmayı bize çok görmeyin!

27. Sevenin sevdiğinden vazgeçip bizi terk etmesine rağmen...

28. Bazen beni Şam'a yönelmiş görürsen, bazen de Umman'a yönelmiş görürsen...

29. Bir dostun yerine bir dost bulurum, bir evi bir evle değiştirim.

30. Bu ancak sizin yanınıza yerleşmem ve (orada) ikamet etmem içindir.

Ebu'l-Baħr, Şiraz'ın güvercinlerine seslenerek başladığı kasîdesinde konuyu geride bıraktığı ailesine olan sevgisine getirmektedir. Uzaklığın kendisinde yarattığı sıkıntı ve hastalıkları ifade ederek gagesinin sevdiklerine kavuşmak ve onlarla yaşamak olduğunu dile getirmektedir.

Siyasi ve ekonomik gerekçelerle vatanından ayrı kalan pek çok şâir gibi Ebu'l-Baħr da vatanından ayrı düşmüş ve doğduğu topraklara olan özlemini şiirlerinde edebî bir üslupla dile getirmiştir. Özlem teması içerisinde yer alan şiirlerinde doğduğu topraklar olan Ƙatîf'e komşusu Evâl'e, bağlı oldukları Aħsâ Eyaleti'ne ve tüm bölgeyi kapsayan Bahreyn'e olan kavuşma isteğini belirtmiştir. Şâir özelde Ƙatîf'e genelde ise Bahreyn'e olan hasretini gerek müstakil özlem şiirlerinde gerekse diğer şiirlerinde geçen mukaddime bölümlerinde ifâde etmiştir.

Ebu'l-Baħr, vatanına olan özlemini çeşitli münasebetlerle şiire yansıtmıştır. Bunlardan birinin hikâyesi şöyledir: Ƙatîf ahalisinden bir grup doğduğu toprakların Kemaleddin b. Yahya el-Kurdî el-Fîruzâbâdî tarafından Portekizlilerin elinden alınması sonrasında orada yaşanan olumsuzlukları anlatmak üzere Hân'a giderler. Bu ziyarete yetişemeyen Ebu'l-Baħr uzaklıktan şikâyet ederek vatanına olan özlemini şu kasîdesiyle anlatır¹⁹⁶: [Ʀavîl]

سَلَامٌ يُعَادِي جَوْكُمُ وَيُرَاوِحُهُ	1
وَنَشْرُ ثَنَاءٍ نَنْتَحِيكُمْ رَوَائِحُهُ	
وَلَا زَالَ مَرْفُوعُ الدُّعَاءِ يَوْمُكُمْ	2
عَلَى كَاهِلِ الْبَرْقِ الشَّمَالِيِّ صَاحِحُهُ	
أَحَابِبَنَا وَالْمَرْءُ يَا رَبِّمَا دَعَا	3
أَحَا النَّأْيِ إِنْ ضَاقَتْ عَلَيْهِ مَنَادِحُهُ	
هَلِ الدَّهْرُ مُدْنِيَنِ إِلَيْكُمْ فَمُبْرِدُ	4
هَيْبِ اشْتِيَاقِ يُرْمِضُ الْقَلْبَ لَافِحُهُ	
وَمُحَمَّرَ دَمِعٍ كُلَّمَا هَتَفَتْ بِهِ	5
دَوَاعِي هَوَاكُمْ أَقْرَحَ الْجَنْفَ سَافِحُهُ	

¹⁹⁶ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 399-402.

كَفَى حَزَنًا أَبِي بِشِيرَارَ مُفْرَدٌ	6
وَفَرَطَ هُمُومٍ لَوْ تَضَيَّفَنَ يَذْبَالًا	7
وَشَوْقًا لَوْ اسْتَجَلَى سَنَاهُ أَخُو الدُّجَى	8
وَعَيْنًا يُرِينِي جَفْنُهَا فِي اخْتِلَاجِهِ	9
وَأَشْيَاءَ ضَاقَ النَّظْمُ عَنْهَا وَبَعْضُهَا	10
عَدَا وَهُوَ عُنْوَانُ الحَوَادِثِ فَاسْتَوَى	11
أَحْنُ فَلَا أَلْقَى سِوَى هَاتِفِ الضُّحَى	12
يُقَطِّعُ آنَاءَ النَّهَارِ بِنَوْحِهِ	13
وَإِنَّ لَهُ بَعْدَ اهُدُوءِ لَعَوْلَةً	14
شَكَا وَحَشِيَّتِي سِجْنٍ وَنَأْيٍ فَأَجْهَشْتِ	15
يَكَادُ إِذَا هَزَّ الجَنَاحَ فَحَانَهُ	16
حَلَا أَنَّهُ دُو رِفْقَةٍ فَمَتَى دَعَا	17
وَإِنِّي إِذَا مَا اسْتَفْتَكُمُ حَالِ دُونِكُمْ	18
وَمُلْتِظْمُ الأَمْوَاجِ مَا عَبَثَتْ بِهِ	19
عَلَى أَنَّهُ فِي السِّجْنِ أَرْعَدُ عَيْشَةً	20
يَشُنُّ عَلَيَّ البُعْدُ غَارَاتِ جَوْرِهِ	21
لَهُ العَلْبُ فَلَيْشِنِ الأَعِنَّةَ مُبْتِئًا	22
وَلَا المُفْرَدُ العَايِ يَهْزُ رِمَاحَهُ	23
سَقَى جِدَّ حَفْصِ العَيْثِ سَحًّا وَلَوْ سَمَا	24
وَلَا زَالَ حَقَاقُ النَّسِيمِ إِذَا سَرَى	25
بِلَادُ أَقَامَ القَلْبُ فِيهَا فَلَمْ يَزَلْ	26
هَلِ اللهُ مُسْتَبَقِي دَمَائِي بِعُودَةٍ	27
أَبَاكِرُ مَا يُضْنِي الحُشَا وَأَرَاوِحُهُ	
تَضَاءَلِ وَاسْتَعَلَّتْ عَلَيْهِ أَبَاطِحُهُ	
لَأَعْنَاهُ عَن ضَوْءِ المَصَابِيحِ قَادِحُهُ	
مِنَ الضَّرِّ مَا يَسْتَرِحِلُ الصَّبْرَ فَادِحُهُ	
يَلُودُ بِظِلِّ الإِسْتِقَالَةِ شَارِحُهُ	
لَدَيْهِ بِهِ حَافِي البَلَاءِ وَوَاضِحُهُ	
يُطَارِحُنِي شَكْوَى النُّوَى وَأُطَارِحُهُ	
إِلَى أَنْ يَرَى وَجْهَ الظَّلَامِ يُصَافِحُهُ	
وَأُخْرَى وَأَشْجَى النَّوْحِ مَا لَجَّ نَائِحُهُ	
لَهُ رِقَّةٌ مِمَّا بُحْنُ جَوَارِحُهُ	
تُقَضُّ بِتَرْجِيحِ الحَيْنِ جَوَانِحُهُ	
بُجْبُهُ عَلَى قُرْبِ المَكَانِ صَوَادِحُهُ	
وَدُوبِي غِيْطَانُ الفَلَا وَصَحَاصِحُهُ	
يَدُ الرِّيحِ إِلاَّ وَامْتَطَى النِّجْمَ طَافِحُهُ	
وَلَا يَسْتَوِي دَابِي القَرِينِ وَنَازِحُهُ	
وَتَهْتَفُ بِي مِنْ كُلِّ فَجٍّ صَوَائِحُهُ	
عَلَيَّ فَمَا عِنْدِي جُنُودٌ تُكَافِحُهُ	
بِطَعْنٍ وَلَا تُنْضَى لِضَرْبِ صَفَائِحُهُ	
هَلَا الدَّمْعُ أَعْنَاهَا عَنِ العَيْثِ رَاشِحُهُ	
عَلِيلاً يُمَاسِي جَوْهَا وَبُصَابِحُهُ	
وَإِنْ طَمَحَتْ بِالجِسْمِ عَنْهَا طَوَائِحُهُ	
إِلَيْهَا تُرِينِي العَيْشَ قَدْ هَشَّ كَالِحُهُ	

1. Bir esenlik sabahleyin erkenden ve akşamleyin sizin ikliminize gelir ve övgü rüzgârının hoş kokuları size doğru yönelir.
2. Salih dualar, kuzey şimşeginin üstünde size önderlik etmeye devam etsin.
3. Ey dostlarım! Geniş araziler uzaklığın kardeşine zor geldiğinde kişi belki de ona dua eder.
4. Zaman beni size yaklaştırır da alazı kalbimi yakan özlemin ateşini soğutur mu?
5. Ve gözyaşımın kızıllığı ki her ne zaman sevginizin sıkıntıları ona seslense akan kanlı gözyaşı, göz kapağını yaralar.
6. Şîraz'da, içimi kemiren şeyin sabah akşam sıkıntısını çeken tek başına (birisi) olmam hüznün olarak yeter!
7. Dertlerin aşırılığı Yezbül dağına konuk olsa o, küçülür ve vadileri onun üzerine çıkar.
8. Öyle bir özlem ki karanlığın kardeşi onun (özlemin) parlaklığını ortaya çıkarsaydı onun aydınlığı lambaların parlaklığına ihtiyaç bırakmazdı.
9. Öyle bir göz ki onun gözkapağı, seğirdiğinde bana fazlasına sabredilemeyen sıkıntıyı gösterir.
10. Ve kendilerinde düzenin kalmadığı pek çok şey... Onların bir kısmını bozan kişi sözleşmeyi bozmanın gölgesine sığındı.
11. O, musibetlerin adresiyken uzaklaştı çünkü belanın gizlisi de açığı da onun yanında bir oldu.
12. Özlüyorum ama kuşluk vaktinin sesi dışında bir şeyle karşılaşmıyorum. Benle uzaklığın şikâyetlerini konuşuyor, ben de onunla konuşuyorum.
13. Karanlığın kendisini selamlar hâldeki yüzünü görene kadar gündüzün saatlerini yasıyla geçiriyor.
14. Ağlamanın en kederlisi ağlayanın bitkin düştüğü (ağlama) iken gecenin ilk yarısından sonra bir ağıdı ve başka bir (derdi) daha vardır.
15. Karanlık yerin ve uzaklığın ıssızlığından şikâyet etti de uzuvları (içinde) gizlenen şeylere acıyarak ağladı.
16. Bir tarafını hareket ettirip onu unuttuğunda özlemin yankısıyla onun kaburgaları neredeyse un ufak olacaktı.

17. Neyse ki onun dostları var, ne zaman dua etse (o) yerin yakınlarından o (yerin) sesleri ona cevap verir.

18. Ve ben sizi özlediğimde çöllerin düzlükleri ve onun düz ovaları sizinle benim aramda engel olur.

19. Sadece rüzgârın elinin kendisiyle oynadığı çarpışan dalgalar ve onun yıldızın üstüne çıkmış taşkını...

20. Karanlık bir yerde rahat bir yaşam sürsem de dostu yakın olan ve ondan ayrılan bir değildir.

21. Uzaklık bana zulmünün saldırılarını gönderiyor ve bağırانları beni her dağın arasından selamlıyor.

22. Galibiyet onundur öyleyse dizgini benim üzerimde kalacak şekilde ikiye katlasın çünkü bende onunla savaşacak askerler yoktur.

23. Tek bırakılmış esir ne yaralamak için mızrağını sallar ne de vurmak için kılıçları çekilir.

24. Bol yağmur, yağarak Cidde Hâfıs'ı suladı eğer gözyaşı ona ulaşırsa akıntıları onda yağmura ihtiyaç bırakmazdı.

25. Nesîm'in esintileri, yumuşak estiğinde, onun havasına gece gündüz eşlik etmeyi sürdürsün.

26. Kalbin kendisinde yerleşik olduğu ülkeler ki (zamanın) musibetleri bedeni ondan götürse de (kalp) orda kalmaya devam etsin.

27. Allah son nefesime, yüzü gülmeyenin güldüğü yaşamı gösterecek bir dönüşü müsaade eder mi?

28. Ve bu uzaklığın zorlukları giderilmiş, dik başlıları da boyun eğme erdemine imkân bulmuş olur mu?

Ebu'l-Baħr, sadece Kâţif'e değil çeşitli gerekçelerle gittiği ve hayatının bir dönemini geçirdiği topraklara da özlem duyarak yazdığı şiirler bulunmaktadır. Bunlardan birisi Bahreyn'de bulunan Bûrî¹⁹⁷ köyüyle ilgilidir¹⁹⁸.

Ebu'l-Baħr hayatının çok büyük kısmı vatanından ve sevdiklerinden ayrı geçmiş bir gurbet şâiridir. Geride bıraktığı dostlarına, ailesine ve vatanına özlemine şiirleri aracılığıyla göstermiştir. Bu tür şiirleri müstakil kasîdeler olarak kendini göstermesinin yanında diğer muhtevâlarda kaleme aldığı şiirlerinin içerisinde de yer almaktadır. Şâir, içerisinde bulunduğu

¹⁹⁷ et-Tâcir, 'Ikdu 'l-Leâl fi Târîhi 'l-Evâl, 40.

¹⁹⁸ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 411.

duygusal durumu yansıttığı kasîdelerinde yaprak ve kuş seslerinin özlemini artırmasından sıklıkla dem vurmaktadır. Bazı özlem kasîdelerine klişe ifade ve tabirlerle başlamakta ve sevilen kişinin eskiden yaşadığı yerlerdeki kalıntılardan bahsetmektedir. Özlem duygusunun kendisinde meydana getirdiği tezahürler de şiiirlerinin önemli hususiyetlerinden olmuştur.

5. Hezliyât

Hezel ya da hezl kelimesi sözlükte ciddinin karşıtı¹⁹⁹, yararsız, saçma, ahlaka aykırı sözler anlamına gelmektedir. İstılahta ise mizah üslubuyla ciddi bir sözü pekiştirmeyi²⁰⁰ ifade etmek için kullanılmıştır. Şaka ve mizahla bir arada kullanılır. Daha çok bir şeyle alay etmek amacıyla kullanılan hezelin kökeni Cahiliye dönemine kadar uzanmaktadır²⁰¹.

Hezele terim olarak dikkat çeken ilk isim el-Câhız olmuştur ve ciddi işlerden yorulan kişilerin hezl sayesinde neşelendiklerini ifade etmiştir²⁰². Genel bir edebiyat terimi olan bu kavram şiir içerisinde de hezliyât ya da hezeliyât adıyla yerini almıştır. Şiirde öncüsünün İmru'ul-Kays olduğu ifade edilmiş ve Ebû Nüvâs, Ebû Dülâme, Beşşâr b. Bürd, Ferezdak, Hammâd 'Acred gibi isimlerin bu türden şiirleri aktarıla gelmiştir²⁰³.

Ebu'l-Baħr da hezliyât türü şiirler kaleme almıştır. Bu türde yazdığı şiirlerin sayısı altısı kasîde ve birisi mukatta'a olmak üzere yedi tanedir. Bu şiirlerinde övgüsünü şiirine yerleştirdiği mizah üslubuyla aktardığı gibi bazen bir tanıdığı ile dalga geçmekte, bazen de beğenmediği bir husustaki eleştirisini alay ederek ifade etmektedir. İlim erbabı birisi olan Ebu'l-Hüseyin Zahir b. Ali b. Yusufun balık avlaması üzerine ona övgüsünü şaka yoluyla dile getirmiş ve şu şiiri yazmıştır²⁰⁴: [Tavîl]

جَزَى اللهُ عَنَّا زَاهِرًا فِي صَنِيعِهِ	1
بِنَا خَيْرَ مَا يُجْزَى عَلَى الْخَيْرِ مُنْعِمٌ	
تَتَّبَعُ أَقْصَى ثَأْرِنَا فَأَصَابَهُ	2
فَمَا طَلَّ مِنَّا عِنْدَ نُصْرَتِهِ دَمٌ	
دَرَى أَنَّ عِنْدَ الْحُوتِ بَعْضَ دِمَائِنَا	3
فَخَاضَ إِلَيْهِ الْبَحْرَ وَالْبَحْرُ مُنْعِمٌ	
وَأَعْرَبَ فِي اسْتِصَالِهِ فَأَتَى بِمَا	4
يَشُقُّ عَلَى مُسْتَصِيدِيهِ وَيَعْظُمُ	
فَأَصْبَحَ صَيَّادًا وَمَا كَانَ قَبْلَهَا	5
بِشَيْءٍ سِوَى صَيْدِ الْفَضَائِلِ يَعْلَمُ	

¹⁹⁹ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 14; İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luġa*, II, 827.

²⁰⁰ Ebû Osmân 'Amr b. Baħr el-Câhız, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423, I, 96.

²⁰¹ Hasan Çiftçi, "Klâsik İslam Edebiyatında Hiciv ve Mizah", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, 1998, S. 10, 152.

²⁰² İsmail Durmuş, "Hezl", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 304.

²⁰³ Durmuş, "Hezl", *DİA*, 304.

²⁰⁴ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 51.

6 فَمَا مَدَّ كَفًّا لِلرِّزَاةِ وَلَا مَشَى بِأَقْدَامِهِ فِي الْأَخْدِ لِلتَّارِ مُسْلِمِ
7 فَحَيَّاهُ عَنِّي حَيْثُ مَا حَطَّ رَحْلُهُ مِنْ الْأَرْضِ مَحْلُولِ النَّطَاقَيْنِ مُرْزَمِ

1. Allah, Zahir'i bizim için yaptıklarından dolayı mükâfatlandırsın, iyilikle mükâfatlandırılanların en hayırlısı lütufta bulunandır.

2. En uzak intikamımızı takip etti ve onu avladı, onun zaferinde bizden kan dökülmedi.

3. Balinanın yanında biraz kanımız olduğunu fark etti, deniz dolu hâldeyken onu yakalamak için denize daldı.

4. Onu yerinden hareket ettirmesi (ortadan kaldırması) şaşılacak şeydi, o avcılara zor ve büyük gelen bir işi başardı.

5. Böylece bir avcı oldu, daha önceden erdemlerin peşinde koşmak dışında bir şey bilmiyordu.

6. Çünkü elini kindarlığından dolayı bir şeye uzatmamıştı, öyleyse hiç bir müslüman intikam almak için onun adımıyla yürümesin.

7. Gök gürültüsü ona benden selam götürsün, orada yağmurun yağması devesinin sırtındaki yükü indirsin. (yolundan alıkoymasın).

Ebu'l-Baħr şiiirine Zahir b. Ali b. Yusuf'un kendilerine yaptığı iyilikten bahsederek ve ona dua ederek başlamıştır. Onun balık avlamasını ise mizahlı bir şekilde ele almakta ve önceleri sadece erdemleri kendisinde toplayan bir insanken şimdi balık avladığını belirtmektedir. Şiirini yine ona yaptığı dua ile bitirmektedir.

Hezliyât muhtevâlî bir başka şiirinde ise *Dîvân*'ı yazan el-Ġanevî'nin eşeğinin bir yolculuk esnasında yellenmesi üzerine onunla dalga geçmiştir²⁰⁵: [Vâfir]

1 أَتَعْجَبُ مِنْ أَتَانِكَ حِينَ أَنْتَ بِرَاكِبِهَا وَرَايَلَهَا النَّشَاطُ
2 لِأَضْعَطَهَا رُكُوبُكَ فَاسْتَأْنَتِ نَحِيْطَ الطِّفْلِ أَضْعَطَهُ الْقِمَاطُ
3 فَلَا تَسْتَنْكِرَنَّ ضِرَاطَ أَثْنِ حَمَلْنَاكَ إِنَّ غَايَتَهَا الضَّرَاطُ
4 ثَقُلْتَ فَلَوْ كَسَوْتَ الرَّحْلَ ظَهَرَ الصَّنِ صِرَاطِ إِلَيَّ ضَرَطَ الصِّرَاطُ
5 وَلَوْ أَصْبَحْتَ وَحَدَاكَ فِي بَسَاطِ ابْنِ دَاوُودَ لَمَالَ بِكَ الْبِسَاطُ

1. Eşeğinin binicisi yüzünden anırması ve hareketi bırakması seni şaşırtmasın!

²⁰⁵ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 60.

2. Senin ona binmen onu zorladı ve kundak ipinin sıkıldığı çocuğun ağlaması gibi o da anırdı.

3. Seni taşıyan eşeklerin yellenmesini yadırgama! Onun (varacağı) son nokta yellenmekti.

4. Ağır geldin, Şayet yolun sırtındaki semeri kaba etinle kaplasaydın yol bile yellenirdi.

5. Şayet sen tek başına İbn Davud'un (Hz. Süleyman'ın) uçan halısında olsan o bile senin (ağırlığın) yüzünden yamulurdu.

Şâir, şiirinde el-Ğanevî'nin ağırlığı ile dalga geçmektedir. Eşeğin sürekli olarak yellenmesini de onun ağırlığına bağlamaktadır. Şiirinin son iki beytinde mübalağa sanatını kullanarak dalga geçmeyi ileri boyuta taşımaktadır.

Ebu'l-Baħr hezliyât temalı başka bir şiirini ise Kâtf ehlerinden bir gencin yazdığı manzûmeyi beğenmemesi üzerine kaleme almıştır²⁰⁶: [Hafif]

1	يَا خَلِيلِي مِنْ ذُوَابَةٍ شَيْبَا	نَ وَيُدْعَى لِمَا يَنْوُبُ الْخَلِيلُ
2	إِنَّ هَذَا الْفَتَى الَّذِي وَسَمَ الشَّعِ	رَ بَعَارٍ مَا إِنْ نَرَاهُ يَزُولُ
3	قَدْ نَضًا مُدْيَةَ الْجَهَالَةِ يَفْرِي	وَدَجَ الْفَضْلِ فَهُوَ مِنْهُ فَتِيلُ
4	يَا حُمَاةَ الْقَرِيضِ هُبُوا لِأَخَذِ الثِّ	ثَارٍ فَالْحَطْبُ لَوْ عَلِمْتُمْ جَلِيلُ
5	وَحُدُوا بِالرَّاتِ مِنْ قَائِلِ الشَّعِ	رِ فَمَا الْحَزْمُ أَنْ تُضَاعَ الذُّحُولُ
6	لَاكَ فِي فِيهِ شَحْمَةَ الشَّعْرِ مَنْ لَمْ	يَدْرِ مَا فَاعِلٌ وَلَا مَفْعُولُ
7	وَادَّعَى رُبَّةَ الْبَلَاغَةِ فِي الْقَوِ	لِ غَيْبِي لَمْ يَدْرِ أَيُّشَ يَقُولُ
8	وَأَكُولُ عَرَضِي فَمَا سَاعَةَ حَتِّ	تِي غَدَا بَعْدَ ذَاكَ وَهُوَ أَكِيلُ
9	مَدَّ لِي سَاعِدًا قَصِيرًا فَلَمْ يَلِ	بَثَّ إِلَى أَنْ ثَنَاهُ بَاغِ طَوِيلُ
10	أَنَا مَنْ لَا يُسِيغُ غَيْبَتَهُ الْبَا	دِنُ إِلَّا ثَنَّتَهُ وَهُوَ هَزِيلُ
11	وَإِذَا مَا الْعَزِيزُ حَاوَلَ دُلِّي	وَأَبَى اللَّهُ فَالْعَزِيزُ ذَلِيلُ

²⁰⁶ el-Hafî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, II, 53.

1. Şeyban'ın asillerinden olan iki dostum ve dostumun yerine geçmesinden dolayı çağrılan kişi!
2. Bu delikanlı şiiri, baktığımızda kaybolan bir utançla damgaladı.
3. Faziletin damarlarını keserken cehalet bıçağını çekti ve onun katili oldu.
4. Ey şiirin koruyucuları! İntikam almak için harekete geçin! Şayet anladınızsa bu felaket oldukça büyüktür.
5. Bu şiir katilinden intikam alın. Sağduyulu olmak intikamın yok olması değildir.
6. Fail nedir meful ne bilmeyen kişi şiiri ağzına doladı.
7. Eyš (اي شيء) demesini bilmeyen ahmak, söz söylemede belîğ rütbesinde olduğunu iddia etti.
8. Sonrasında obur bir hâlde saygınlığıma göz dikti fakat sabah olana kadar onu kolayca yiyemedi.
9. Bana kısa bir kol uzattı, uzun bir kulacın onu bükmesi fazla uzun sürmedi.
10. O zayıfken, onun gıybetini yapmayı uygun bulmayan şişman birisiyim ben.
11. Aziz olan kişi beni küçük düşürmeye çalışır ve Allah ona izin vermezse, kendisi zelil olur.

Söz konusu genci şiiri katletmekle suçlayan Ebu'l-Baħr, onu küçük görmekte ve yaptığı işi beğenmemektedir. Genci ahmaklıkla suçlamakta ve fâili, mefulü bilmediğini ifade söylemekte şiirin sonunda ise o gencin zelil olduğunu belirtmektedir.

Kısacası Ebu'l-Baħr bir dostuyla şakalaşmak onunla alay etmek, ya da hoşuna gitmeyen bir eylemi hafife almak maksadıyla hezliyât türü şiirler kaleme almıştır. Söz konusu şiirlerinde bir ilim erbâbının balık avlaması ile dalga geçmiş, bir arkadaşının eşeğinin yellenmesini onun şişmanlığına bağlamış ve şiir yazan birisini şiiri katletmekle itham etmiştir. Bu şiirler Ebu'l-Baħr'ın mîzah unsurlarını kullanmaktan geri durmadığını ve geleneksel Arap şiiri dairesinin dışına çıktığını göstermesi açısından önemlidir. Bu muhtevâdaki şiirlerinin dili de daha sade ve anlaşılırdır.

6.Gazel

Gazel kelimesi sözlükte delikanlıların genç kızlarla sohbet etmesi²⁰⁷, onlarla konuşması ve şakalaşması, kadınlarla vakit geçirip eğlenmek, gönüllerini kazanmak için güzel şeyler söylemek²⁰⁸ vb. anlamlara gelmektedir. Bir edebiyat terimi olarak ise; ana teması

²⁰⁷ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 383.

²⁰⁸ İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luġa*, II, 819; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh Tâcu'l-Luġa ve Şihâhi'l-'Arabiyye*, thk: Ahmed Abdulġafûr 'Attâr, 4.b., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987, V, 1781; Ebu'l-

sevgi ve aşk olup esasında sevgilinin anlatıldığı, onun maddî ve manevî güzelliklerinin nitelendiği, ayrılık ve aşk acısının söz konusu edildiği ve genelde coşkulu bir dil kullanılan şiir türüdür²⁰⁹. Kısacası gazel şiiri, şairin gönlünde yer eden duygu ve hislerin, sevdiğine karşı aşk ve sevdaya dair acılarının samimi duygularla sevilen kişiye aktarılmasıdır²¹⁰. Gazel türü şiirlere nesîb, teşbîb gibi adlandırmalar da yapılmıştır.

Fars ve Türk edebiyatlarında önemli yeri olan gazel temalı şiirler²¹¹ Arap edebiyatında ilk dönemden itibaren kaleme alınmıştır. Gazel konulu şiirler, kasîdelerin mukaddime bölümlerinde önemli yer tutmakla birlikte müstakil olarak da bulunmaktadır. Klasik dönem kasîdelerinde gazel temalı beyitlerle şiire başlamak bir gelenek hâlini almıştır²¹².

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde müstakil gazel şiirleri çok fazla değildir. *Dîvân*'ında 8'i kısa şiir 5'i kasîde olmak üzere 13 şiiri bulunmaktadır. Bunların yanında geleneksel şiir anlayışına uygun olarak kasîdelerinin mukaddimesinde yer verdiği çok sayıda gazel temalı şiiri bulunmaktadır. Bu şiirlerinde aşktan, âşıktan ve mâşuktan bahseden Ebu'l-Baħr aşırıya kaçmadan daha çok aşkın duygusal yönü ile ilgili şiirler yazmıştır. Şiirlerinde sevgilinin isimlerine ya da klasik şiirlerde sevgiliye dair yapılan adlandırmalara yer vermemiştir. Sevgilinin daha çok bakışlarından söz etmiş ve onun ayrılığından dolayı yaşadığı acıyı ve ona özlemini dile getirmiştir. Şiirlerinde yer alan unsurlar dikkate alındığında onun "afif gazel" ve "hissi gazel" muhtevâlî beyitlerinin bulunduğu görülmektedir.

6.1. Afif Gazel

Şâirlerin müstehcen ifadelerine yer vermedikleri, daha çok samimi aşk duygularından, sevgilinin manevî güzelliğinden, sevgiliye duyulan özlem ve ayrılıktan, kınayarak sevgililerin arasını açmaya çalışanlarla mücadeleden bahsettikleri şiirlere afif gazel denmiştir²¹³. Ebu'l-Baħr bu tarz şiirlerinde aşkın mahiyeti, aşğın çektiği özlem, ayrılık vb. sıkıntılardan bahseden beyitler kaleme almıştır.

Hüseyn Ahmed İbn Fâris b. Zekeriyâ el-Ķazvînî er-Râzî, *Mu'cemu Mekâyisi'l-LuĶa*, thk: Abdusselâm Muhammed Hârun, Dâru'l-Fikr, DimaşĶ, 1979, IV, 422.

²⁰⁹ Ķudâme b. Ca'fer, *NaĶdu's-Şi'r.*, 42; İbn RaşîĶ, *el-'Umde*, II, 117; Şukrî Faysal, *TaĶavvuru'l-Ķazel beyne'l-Câhiliyye ve'l-İslâm min İmrii'l-Ķays ilâ İbn Ebi Rebî'a*, 2.b., Matba'atu DimaşĶ, DimaşĶ, 1964, 456; HalûĶ İpekten, "Gazel", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 442; Muhammet Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007, 75.

²¹⁰ Mehmet Mesut Ergin, *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran*, Dâru'l-Beyrûtî, DimaşĶ, 2004, 77-78; Mücahit Küçüksarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017, 57.

²¹¹ HalûĶ İpekten, "Gazel", *DİA*, XIII, 440-441.

²¹² Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Siirinde Sosyal Unsurlar", 48;

²¹³ Yusuf Hüseyn Bekkâr, *İtticâhâtu'l-Ķazel fi'l-Ķarni's-Şâni 'Aşar*, byy, ty., 249; MaĶlûb, *Mu'cemu'l-Muštalahâti'n-NaĶdi'l-'Arab Arabiyyi'l-Ķadîm*, 302; Hâssân Ebû RiĶâb, *el-Ķazel 'Inde'l-'Arab*, 1.b., Matba'atu Mısr, Kâhire, 1947, 157.

6.1.1. Aşk

Ebu'l-Baħr az sayıdaki afif gazel türü şiirlerde aşktan bahseder. Aşkın ne demek olduğunu beyitleri aracılığıyla tarif eder. Bunun yanında aşkın kendisinde meydana getirdiği hâlleri anlatır. Ayrıca bazı gazellerinde sevdiği kişiyi tasvîr etmekte, ondan bazı isteklerde bulunmakta ve ona yalvarmaktadır. Verdiği cefadan dolayı bazen sevdiğine bazen de aşkını kınayanlara sitem etmektedir.

6.1.1.1. Aşkın Mahiyeti ve Tezahürleri

Ebu'l-Baħr tamamı gazel temalı bir mukatta'asında aşkın nasıl bir durum olduğunu ve yükünün ağırlığını şu beyitlerle ifade eder²¹⁴: [Basîṭ]

لَوْ تَمَرُّضُونَ وَخُوشِيْتُمْ لَعَدْتُكُمْ	1
سَعِيًّا فَمَا لِي مَرِيضًا لَمْ تَعُوْدُونِي	
إِنْ لَمْ تَرَوْنِي أَهْلًا أَنْ أُزَارَ فَمِنْ	2
إِحْسَانِكُمْ شَرَّفُوا قَدْرِي وَزُوْرُونِي	
مَا لِي وَحَقِّكُمْ حُمَى وَلَا مَرَضٌ	3
بَلْ مِنْ هَوَى فِي صَمِيمِ الْقَلْبِ مَكْنُونِ	
لَوْ أَنَّ بِالرَّاسِيَاتِ الشُّمَّ أَيْسَرَهُ	4
ذَابَتْ فَكَيْفَ بِشَخْصٍ صَيْعٍ مِنْ طِينِ	

1. Şayet sıkıntınızı gizlediğiniz hâlde hasta olsaydınız size koşarak dönerdim, böyleyken ben hasta olunca neden bana geri dönmediniz?

2. Beni ziyaret edilmeye layık görmesenez de ihsanınızdan beni onurlandırın ve ziyaret edin.

3. Yemin olsun ki, bende ne ateş var ne de hastalık! Bilakis gönlün derinlerinde gizlenmiş bir aşktan bu.

4. O aşkın daha basiti yüce dağlarda olsaydı onlar erirdi, öyleyse çamurdan yaratılan kişi (ona) nasıl (dayansın)?

Şâir, arkadaşlarının kendisini çektiği sıkıntıda yalnız bıraktıklarını ifadeyle söze başlar. Aşkıdan öncelikle hastalık olarak bahseder. Sonrasında ise ne ateşinin ne de hastalığının olduğunu bilakis gönlünün derinliklerinde bir aşk barındırdığını itiraf eder ve buna dağların bile dayanamayacağını belirterek böylesi bir yükü çamurdan yaratılmış insanın da taşıma olasılığının olmadığını dile getirir.

Ebu'l-Baħr tamamı gazel temalı başka bir mukattaasında ise yine aşkın ne tür sonuçları olduğunu edebî bir üslupla aktarmaktadır²¹⁵: [Basîṭ]

²¹⁴ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 358.

هُوَى يَفُضُّ حَيَازِيمَ الْحَشَا وَهُوَى	1
يُوكِّلُ الْعَيْنَ طُولَ اللَّيْلِ بِالسَّهْرِ	
وَمُقَلَّةٌ فِي نَجِيعِ الدَّمْعِ عَائِمَةٌ	2
تَهْمِي بِمَنْبَعِقِ الْخَدَّيْنِ مِنْهَمِرِ	
وَزَفْرَةٌ كَشُوطِ النَّارِ مُحْرِقَةٌ	3
تَذْكُو فَتَرْمِي حَوَاشِي الْقَلْبِ بِالشَّرْرِ	

1. Bir aşk ki içimi parçalar. Bir aşk ki gece boyunca gözü uykusuzlukla görevlendirir.
2. Gözyaşı çukurunda yüzen bir göz (gözyaşını) iki yanağın oluşuna döker.
3. Ateşin dumansız alevi gibi bir inilti yanar, tutuşur ve kıvılcıklarını kalbimin içlerine atar.

Ebu'l-Baħr bu beyitlerde aşkı iç parçalayan ve gece boyunca uykusuz bırakan bir duygu olarak tanımlar. Ayrıca aşkıdan dolayı gözyaşı döktüğünü ifade eder ve aşkın iniltilerini dumansız, için için yanan bir aleve benzetir.

6.1.1.2. Mâşuk

Afif gazeldeki en önemli unsurlardan birisi âşık olunan kişidir. Ebu'l-Baħr âşık olduğu kişiyi bazen fiziksel özellikleri ile bazen takıları, eşyaları ile tanıtmaktadır. Bu tanımlamaları yaparken genellikle isim zikretmemekte sevgilisinin nereli olduğunu ya da hangi kabileye mensup olduğunu dile getirmemektedir. Gazel temalı bir şiirin girişinde “Su'da” isminden bahsetmektedir²¹⁶. Cahiliye ve sonraki dönemlerde başka şiirlere de konu olan bu ismin zikredilmesi ismin müstear olarak kullanılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Buradan hareketle şâirin şiirlerini daha çok edebî amaçla kaleme aldığını ifade etmek mümkündür. Maşuğa bir adlandırma yapılan söz konusu beyitler şu şekildedir²¹⁷: [Remel]

يَا خَلِيلِي أَحْسِنَا الرَّكْبَ إِذَا مَا	1
جِئْتُمَا عَنْ أَيْمَنِ الْحَيِّ الْحَيَامَا	
وَابْلَعَا سَعْدَى عَنْ الصَّبِّ الَّذِي	2
عَادَرْتَهُ عَرَضَ السُّقْمِ السَّلَامَا	

1. Ey iki dostum! Mahallenin sağ tarafından çadırlara geldiğinizde kervanı durdurun!
2. Su'da 'ya hastalık emarelerini bıraktığı âşıktan selam söyleyin.

²¹⁵ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 360.

²¹⁶ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 350.

²¹⁷ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 350.

Şâir, şiirin devamında Yemen’de yer alan Urayb Mahallesi sakinlerine seslenmektedir. Buradan hareketle sevgilisinin oralı olduğu anlaşılmaktadır²¹⁸: [Remel]

9 وَصَبَا هَبَّتْ سُحَيْرًا فَرَوْتُ حَبْرًا أَوْعَعَ فِي الْقَلْبِ كَلَامَا
10 حَدَّثْتُ أَنَّ عُرَيْبًا بِاللَّوَى نَقَضُوا الْعَهْدَ وَمَ يَرَعُوا ذِمَامَا
11 وَاسْتَحَلُّوا مِنْ دَمِ الصَّبِّ وَمَ يَرُقُّبُوا إِلَّا وَمَ يَخْشُوا أَنَامَا
12 يَا عُرَيْبًا حَلَّلُوا سَفَكَ دَمِي إِنَّمَا حَلَلْتُمْ شَيْئًا حَرَامَا

9. Bir saba rüzgârı ki seher vakti esti de kalbe yaralar bırakan bir haber nakletti.

10. Eğri büğrü kumlu Urayb (Yemen’in bir) mahallesinin sakinlerinin anlaşmayı bozduklarını ve hakkı gözetmediklerini söyledi.

11. Aşığın kanını helal kabul ettiler, anlaşmayı gözetmediler ve karşılık görmekten korkmadılar.

12. Kanımı dökmeyi helal sayan ey Urayb sakinleri! Haram olan bir şeyi helal kıldınız.

Ebu'l-Baħr’ın, sevgilinin yurdunun sakinlerine sitem ettiği bu beyitlerden hareketle onun ‘Urayb’de yaşayan birisi olduğu anlaşılmaktadır. Şiirin devamındaki beyitlerde ise bu sitemin oradan göçüp gitmelerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Ebu'l-Baħr’a göre sevgilisinin güzellik bakımından eşi benzeri yoktur. Sevgilinin güzelliğini şu şekilde tasvîr eder²¹⁹: [Hafif]

5 وَقَضَى حُسْنُهَا الَّذِي فَتَنَ الْعَا لَمْ أَنْ لَا نَرَى لَهَا أَمْثَالَ

5. Onun dünyayı kendine hayran bırakan güzelliği onun hiç bir benzerini görmememize/ortak koşmamamıza hükmetti.

Ebu'l-Baħr gazel temalı bir başka şiirine girişi sevgilisini şu şekilde tanımlayarak yapar²²⁰: [Basît]

1 وَشَادِنِ ثَمَلِ الْأَعْضَا كَأَنَّ بِهِ مِنْ نَشْوَةِ النَّيِّهِ أَغْصَانًا تَحْرِكُهُ

²¹⁸ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 350.

²¹⁹ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 355.

²²⁰ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 341.

1. Uzuvarı kendinden geçmiş bir ceylan yavrusu ki sanki dallar onu çölün sersemliğinden uyandırır.

Şâir, söz konusu beyitlerde sevgilisini çölün başını döndürdüğü ve sersemlemiş hâldeki bir ceylana benzeter. Dallarına onu yeniden harekete geçirdiğini ifade eder.

Sevgili her durum ve koşulda akılda tutulmalıdır. Ebu'l-Baħr, savaş tablosu çizdiği bir şiirinde bile sevgilisinin güzelliğini hatırladığını şu beyitlerle ifade etmiştir²²¹: [Vâfir]

16 ذَكَرْتُ جَمَالَهٗ وَالْحَيْلُ حَسْرَى عَوَابِسُ قَدْ أَضْرَّ بِهَا الْقِرَاعُ

17 وَسُمِرُ الْخَطِّ مَرْكَزُهَا التَّرَاقِي وَيَبِضُّ الْهِنْدُ مَعْمَدُهَا النَّخَاعُ

16. Atlar bitkin, yüzü asık ve vuruşlar canlarını yakarken onun güzelliğini anımsadım.

17. Ve el-Hat yapımı mızrakların merkezi köprücük kemiği ve Hint yapımı kılıçların kını ilikler iken...

Sevgili görülmemiş olsa da onun aşkı ilelebet devam eder. Şâir bu durumu şu beyitlerle aktarır²²²: [Hafif]

9 عَشِقَ النَّاسُ مَنْ رَأَوْهُ وَأَحْبَبَ تُكِ دَهْرًا لَمْ أَلْفِ مِنْكَ حَيَالًا

10 غَيْرَ بَدَعٍ وَالنَّاسُ مَا أَبْصَرُوا الْخُو رَ وَقَدْ عَلَّمُوا بِهَا الْأَمَالَ

11 فَانْعِشِي رُوحَ هَائِمٍ تَلَفَتْ فِي كِ غَرَامًا وَعَلَّيْهِ وَصَالًا

9. Onu gören insanlar âşık oldu, bense hayal olarak (bile) görmeden ilelebet seni sevdim.

10. İnsanlar huriyi görmemişken ona ümitlerini bağlamaları yeni bir şey değildir.

11. Aşığın, aşkıdan dolayı heba olmuş ruhuna can ver ve onu vuslatla tedavi et.

Söz konusu beyitlerde insanların sevgiliyi görünce ona tutulduklarını kendisinin ise onu görmese sevgilisine bağlı olduğunu ifade eder. Bunun yanında inananlara cennette vaat edilen hurileri söz konusu ederek sevgilisine karşı durumunu insanların huriye ümit bağlamasına benzetmektedir. Son beyitte ise sevgilisine yalvarmakta tabiri caizse kendisini yeniden canlandırmasını istemektedir.

²²¹ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 347.

²²² el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 356.

Ebu'l-Baħr Dûbeyt vezninde kaleme aldığı başka bir şiirinde sevgilisine isteğini şu şekilde iletmiştir: ²²³[Dûbeyt]

2 لَمْ يَبْقِ هَوَاكَ فِيَّ إِلَّا رَمَقًا زِدِّي لِي الْمَاضِي أَوْ اسْمَحِي بِالْبَاقِي

2. *Aşkın bende son nefesten başka bir şey koymadı. Beni geçmişe döndür ya da geride kalanı bağışla.*

Sadece son nefesinin kaldığını ifade eden Ebu'l-Baħr, sevgilisine çaresizliğini gidermesi için yalvarmaktadır.

Ebu'l-Baħr bir başka şiirinde ise her zerresinde sevgilisini hissettiğini bir nida cümlesi ile ifade eder²²⁴: [Dûbeyt]

1 يَا مَنْ هَوَاهُ سَيْطَ حَمِي وَدَمِي لَا نَأَلُكَ مَا تَرَاهُ بِي مِنْ أَلْمِ
2 إِنَّ لَمْ تَهَبِ الْحَيَاةَ فِي وَصْلِكَ لِي فَاْمُنُّنْ كَرَمًا وَرُدَّنِي لِلْعَدَمِ

1. *Ey sevgisiyle etimin ve kanımın karıştırıldığı kişi! Bende gördüğün acı sana erişmesin.*

2. *Sana ulaşmakta bana hayat bahşetmezsen bir lütufta bulun ve beni yok et!*

Sevgilisinden acı veren hâller kendisine ulaşsa da aynı acıyı onun yaşamaması için niyazda bulunur. İkinci beyitte ise ondan kendisine ulaşmakla âşığına hayat bahşetmesini ister. Eğer bu mümkün değilse yaşam anlamsız olacağından sevgilisinin kendisini yok etmesini diler.

6.1.2. Ayrılık ve Özlem

Aşğın çektiği en büyük zorluklardan birisi sevdiğinden ayrı kalması ve ona duyduğu özlemdir. Ebu'l-Baħr afif gazel temalı beyitlerinde bu durumu sıklıkla dile getirmektedir. Sevgilisine duyduğu özlemi ifadesi bakımından şu beyitler örnek olarak verilebilir²²⁵: [Hafif]

6 إِنَّنِي بِالَّذِي يُنَادِي بِيَا رَبِّ بِ ابْتِهَالًا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى
7 لَمْشُوقٌ إِلَيْكَ شَوْقًا يُذِيبُ أَلْ حَجَرَ الصَّلْدِ أَوْ يَهْدُ الْجَبَالَ

²²³ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 391.

²²⁴ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 392.

²²⁵ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 355-356.

8 أَفْطَعُ اللَّيْلَ سَاهِرًا لَا أَرَى الْعَمَّ ضَ وَلَا بِالنَّهَارِ أَنْعَمَ بِالَا

6. Niyaz için kendisine Ya Rabbi diye seslenen (Allah) subhanehu ve teâlaya yemin olsun ki ben...

7. Seni sert kayaları eriten, dağları yerle bir eden bir özlemle özliyorum.

8. Uykuyu bilmeden geceyi delip geçiyorum, gündüz de akıldan faydalanamıyorum.

Sevgilisine duyduğu özlemi “sert kayaları eriten, dağları yerle bir eden” bir duygu olarak tanımlamaktadır. Bu hâlin kendisinde ne uyku ne de akıl bıraktığını belirtmektedir.

Ebu'l-Baħr Dûbeyt vezninde kaleme aldığı nadir mukatta'alardan birinde yine sevgilisine seslenmekte ve ona özlemini sitemli bir dille anlatmaktadır²²⁶: [Dûbeyt]

1 يَا مُحْرَقَ مُهْجَتِي بِنَارِ الصِّدِّ هَلْ عَن حَطِّا قَتْلِكَ لِي أَمَّ عَمْدِ
2 إِنَّ كُنْتُ أَمِنْتُ مِنْ دَمِي طَالِيَهُ فَاللَّهِ مُطَالِبٌ بِثَأْرِ الْعَبْدِ

1. Ey uzaklığın ateşiyle canımı yakan kişi! Beni öldürmen hatayla mı yoksa kasten midir?

2. Eğer sen kanımı istediğinden eminsen Allah da kulunun intikamını almak ister.

Bu beyitlerden anlaşılan o dur ki, şâirin yine sevdiğinden uzakta kalmasından dolayı canı yanmıştır. Sevgilisinden uzak kalması onun ölümü demektir. Ama intikam sahibi Allah'a güvenmektedir.

Verilen beyitlere göre sevgiliden ayrı kalmak ölümden farksızdır. Sevgili bu ayrılığı kendisi istemekte ise kasten aşğını ölüme sevk etmektedir. Ayrıca özlem geceleri uykusuzluğa neden olmakta, insanda akıl bırakmamaktadır.

6.1.3. Sitem

Ebu'l-Baħr'ın afif gazel konulu kasîde ve mukatta'alarda farklı sebeplerden dolayı ya maşuğuna ya da kendisini ayıplayan insanlara sitem etmektedir.

6.1.3.1. Sevgiliye Sitem

Sevgilisine, onun uğruna kanı dökülmüş bir yaralı olarak seslenen şâir bu durumdan dolayı serzenişte bulunmaktadır²²⁷: [Hafif]

²²⁶ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 393.

عِنْدَهَا وَالِدَّمَّ الْحَرَامُ حَلَالًا	15	كَيْفَ أُمْسَى وَصَلِي الْحَلَالِ حَرَامًا
حِي وَمَا سَوَّعَتْ جُفُونِي مَنَالًا	16	أَمِنَ الْعَدْلِ أَنْ بَدَلْتُهَا رُؤُ
وَحَبَّتْنِي عَلَى الْحُتُورِ مَالًا	17	وَأَثَابَتْ عَلَى الدُّنُورِ بَعَادًا
مُحْرِقِ أَوْسَعِ الْفُؤَادِ اشْتِعَالًا	18	وَرَمْتَنِي مِنْ هَجْرِهَا بِشَوَاطِ

15. Benim helal olan vuslatım onun yanında nasıl haram olur? Ve haram olan kanım nasıl helal olur?

16. Benim ona ruhumu harcamam ve onun göz kapaklarıma (bile) (ona) ulaşmaya izin vermemesi adalet midir?

17. Ve yakındayken uzaklığı hediye etmesi, kaburga kemiklerine sıkıntı vermesi (adalet midir)?

18. Ayrılığından (dolayı) beni kalbe ateş yağdıran, tutuşmuş aleve atması (adalet midir)?

Sevgili, aşğının kendisine kavuşmasına izin vermemekte ve âşık her şeyini onun uğrunda feda etmişken ondan uzaklaşmaktadır. Öyle ki ona görünmemektedir bile. Sevgiliden uzak kalması âşıkta farklı tezahürler ortaya koymuştur. Şâir, sevdiği kimsenin yaptıklarını hakkaniyete uygun bulmaz ve ona adaletsiz davranmasından dolayı sitem eder.

Şâir, bir başka afif gazel temalı şiirinde ise sevgilisinin onu bırakıp gitmesinden yakınmaktadır²²⁸: [Basîf]

أَفَادَ كِتْمَانُهُ وَالِدَّمْعَ يَهْتِكُهُ	3	كَتَمْتُ سِرَّ هَوَاهُ مَا اسْتَطَعْتُ فَمَا
عَبْدًا مُطِيعًا وَفِيمَا شَاءَ يَسْلِكُهُ	4	مَلِكُهُ فِي الْهَوَى قَلْبِي فَصَارَ لَهُ
هَلَّا جَفَانِي وَقَلْبِي كُنْتُ أَمْلِكُهُ	5	ثُمَّ انْتَنَى مُعْرِضًا وَالْقَلْبُ فِي يَدِهِ

3. Sevgisini elimden geldiğince sakladım, fakat gözyaşları onu mahvederken onun saklanmasının ne faydası var?

4. Aşkta onu hükümdar kıldım, böylece o kalbimi istediği yere sürüklerken kalbim ona itaatkâr bir köle oldu.

²²⁷ el-Hatî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 356.

²²⁸ el-Hatî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 341.

5. *Kalbim elindeyken yüz çevirip gitti, ben onu gönlüme sultan yapmışken neden bana cefa verdi?*

Ebu'l-Baħr afif gazel temalı bir şiirinin hatimesinde gençliğinde yaptığı hataları itiraf etmekte, onlardan pişmanlığını ifade etmektedir. Tüm bunlara rağmen sevgisine karşılık vermeyen sevgiliye sitemini şu beyitlerle iletmektedir²²⁹: [Hafif]

مَا لِدَهْرِي عَلَيَّ حُكْمٌ فَأُعْطِي 23
هـ يَدَي طَاعَةٍ وَلَا اسْتِدْلَالَ

أَيُّ غُبْنٍ تَرَاهُ لِي غَيْرَ نَدِي 24
طِيبَ عَيْشٍ قَبْلَ الثَّلَاثِينَ زَالَا

23. *Alın yazımın bende bir hükmü yoktur ve boyun eğdirmesi de yoktur (zaten) ben itaat için ona ellerimi uzatıyorum.*

24. *Otuzdan önce kaybolup giden yaşamın güzelliğine yas tutmam dışında hangi yanlışımı görüyorsun?*

Önceki beyitlerden farklı olarak bu beyitlerden sanki âşık mâşukuna kavuşmuşken kendisini bırakıp gitmesinden yakınma vardır. Aşığın kalbi, tamamen sevdiğine aitken sevgili onu terk etmiş ve âşığına cefa vermiştir.

Beyitlerden hareketle şâir, sevgiliye kendisini uzak tutması ya da bırakıp gitmesi nedeniyle sitem ettiği söylenebilir.

6.1.3.2. Kınayıcı ve Dedikoduculara Sitem

Afif gazel temalı bazı şiirlerinde Ebu'l-Baħr, kendisini aşkından dolayı kınayan veya dedikodusunu yapan insanları söz konusu etmektedir. Onlara boyun eğmese de bazen onların dedikodusundan kaçmak istemektedir²³⁰: [Basîf]

لَمَّا رَأَيْتُ وُشَاةَ الْحَيِّ تَرَضُّدَنَا 1
بِأَعْيُنٍ لَا عَدَاهَا غَائِلُ الرَّمَدِ

جَعَلْتُ لَا مِنْ قَلْبِي مِثِّي أُرُوكُمْ 2
أَنَا وَأَهْجُرُكُمْ بَضْعًا مِنْ الْأَبَدِ

1. *Kendisinden başka yok edici olmayan gözleriyle bizi gözetleyen mahallenin dedikoducularını gördüğümde*

2. *-Darıldığımdan değil- sizi bir zaman ziyaret eder, uzunca bir süre terk ederim.*

Ebu'l-Baħr, başka bir kasîdesinde kendisini kınayanlara şu şekilde karşılık vermekte ve aşkıdan vazgeçmediğini onlar aracılığıyla sevgilisine duyurmaktadır²³¹: [Hafif]

²²⁹ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 357.

²³⁰ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 339.

13 يَا عَذُوِيَّ لَا تَلُومَا عَلَيَّ الْحُبُّ بِ امْرَأًا لَا يُطَاوِعُ الْعَدَا لَا

14 وَإِبْلَعًا رَبَّةَ الْمَلَا حَةِ أَيِّي فِي هَوَاهَا لَا أَسْمَعُ الْأَقْوَالَ

13. Ey beni azarlayanlar! Azarlayanlara boyun eğmeyen kişiyi aşkı yüzünden azarlayıp durmayın!

14. Güzelliğin sahibine/efendisine, benim sözleri duyamaz bir hâlde onun aşkında olduğumu söyleyin.

Ebu'l-Baħr bir şiirinde yine kınayıcılardan yakınmakta, kendisinde olan durumun onun da başına gelmesini ve böylece kendisinden uzaklaşmasını niyaz etmektedir. Kınayıcının kınamak yerine onun durumunu hoş karşılamasının gerektiğini belirtmektedir²³²:
[Dûbeyt]

1 لَا بُورِكَ فِي الْعَدُولِ مَا لِي وَلَهُ كَمْ يِعْذُنِي أَهَاهُ عَنِّي الْوَلَهُ

2 لَوْ يِعْذُرْنِي لَسَاعَ أَنْ أُبَدِّلَهُ مَا أَعْدَلَهُ مَكَانَ مَا أَعْدَلَهُ

1. Kınamasının bana da ona da faydası yoktur. Beni ne kadar kınadı. Üzüntü, onu benle (uğraşmaktan) alakoysun!

2. Şayet beni hoş görseydi onu değiştirebilirdim. İnsaflı olacak yerde ne kadar da kınadı.

İlgili beyitler incelendiğinde şâirin kınayıcı ve dedikoduculara rağmen sevdasından vazgeçmediği görülmektedir. Ancak onlardan kurtulmak için bazen sevdiğinden uzak durmakta bazen de kınayıcının hüzünlenmesini böylece kendi derdine düşüp kınamaktan vazgeçmesini dilemektedir.

6.2. Hissi Gazel

Hissî gazel, şâirlerin bazen müstehcen ifadelerle de yer verdikleri²³³ ve sevdiği kişinin bel, göz, saç, boy ve kaş gibi gözle görülen özelliklerinden bahsettiği şiirlerdir²³⁴. Bu unsurlar hissî gazelde daha net ve detaylı olarak anlatılmaktadır²³⁵. Ebu'l-Baħr şiirlerinde müstehcen unsurlara yer vermemiştir. Daha çok sevgilinin bakışları, yanağı, zülüfleri, boyu vb.

²³¹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 355.

²³² el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 347.

²³³ Mecdi Vehbe-Kamil el-Muhendis, *Mu'cemu'l-Muştaḥâti'l-'Arabiyye fi'l-Luġati ve'l-Edebi*, 266.

²³⁴ Bekkâr, *İtticâhâtu'l-Ġazel*, 139.

²³⁵ Pekparlatır, *Osmanlı Dönemi Şâirlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*, 111.

özelliklerine değinerek hissî gazel türünde örnekler sunmuştur. Bu türden yazdığı şiirler de nicelik bakımından çok fazla değildir ve genellikle gençlik döneminde yazdığı ilk şiirlerdir.

6.2.1. Yanak

Ebu'l-Baħr, sevgilinin yanağındaki kızılıktan hareketle onun yanaklarını güle benzetir²³⁶: [Kamil]

1 يَا وَرْدَيَّ حَدِّيهِ مَا لَكُمْمَا تَتَكَلَّلَانَّ بِرَاشِحِ الْعَرِيقِ
2 أَوْ لَيْسَ لِلْوَرْدِ الْجَنِيِّ غَيٌّ عَنْ مَائِهِ بِأَرْبِحِهِ الْعَبِيقِ
3 إِنَّ كُنْتُمْمَا تَسْتَشْرِفَانِ إِلَى مَاءٍ يَرشُكُمْمَا فَمِنْ حَدَقِي

1. Ey iki yanağının iki gülü! Ne oldu da ter damlasıyla kuşatılmışsınız?
2. Ya da mis kokulu tomurcuk gülün onun suyuna ihtiyacı yok mudur?
3. Eğer sizi sulayan suya doğru bakışlarınızı çevirirseniz (işte o) benim gözümdendir.

İlk beyitte sevgilisinin yanağının kızılığını gül ile sembolize etmektedir. Yine ikinci beyitte ise sevgilisinin yanağını tomurcuk güle benzetmekte ve ter damlasının da hoş kokulu olduğunu ifade etmektedir.

Hissi gazel temalı başka bir şiirinde ise sevgilinin yanaklarını güllerin yerine koymakta ve onları şu şekilde tasvîr etmektedir²³⁷: [Hafîf]

3 وَأَفَادَتْ سُلَافَةَ الْحَمْرِ لَوْنًا عِنْدَمِيًّا وَمِرْشَقًا سَلْسَلَا
4 بِجُدُودِ تَنْوُبٍ عَنْ حُمْرَةِ الْوَرْدِ دِ وَرِيقٍ يُنْسِي الْبُرُودَ الزُّلَالَا

3. Şarabın en kalitelisine kızıl bir renk ve akıcı bir içiş bahşetti.
4. Güllerin kırmızılığının yerine geçmiş yanakları ve saf soğuk suyu unutturan tükürüğüyle...

Yanakların kızılığını “yanakları gülle süslemek” şeklinde aktardığı bir başka beyit şu şekildedir²³⁸: [Tavîl]

8 وَحَلَيْنَ بِالْوَرْدِ الْخُدُودَ وَإِنَّمَا وَلَعِنَ بَأَنَّ تَلْقَى الْوُرُودُ وَرُودَا

8. Yanakları gülle süslediler, güllerin, güllerle buluşmasını istediler.

²³⁶ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 361.

²³⁷ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 355.

²³⁸ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 353.

Ebu'l-Baħr, yanağın kendisini bir gül olarak nitelemekte, onun kızarmasını ise güllerin güllerle buluşması olarak ifade etmektedir.

Örnek olarak verilen beyitler dikkate alındığında Ebu'l-Baħr'a göre sevgilinin yanağı kırmızı bir gülü andırmaktadır. Onun kızıllığı kimi zaman gülün yerini almakta kimi zaman da şaraba bile kırmızı rengi vermektedir.

6.2.2. Bakış

Ebu'l-Baħr Dûbeyt vezninde yazdığı iki beyitlik bir şiirinde sevgilinin keskin bakışlarıyla özlem duyan aşığı yaraladığını ifade etmektedir. Zaten kendisinde sadece nefes alıp vermesi olan âşık, son darbeyi de sevgilinin kılıca benzer keskin bakışlarından almaktadır:²³⁹[Dûbeyt]

1 يَا مَنْ جَرَحَتْ حُشَاشَةَ الْمُشْتَاكِ ظُلْمًا بِشَبَا صَوَارِمِ الْأَحْدَاقِ
2 لَمْ يُبْقِ هَوَاكِ فِيَّ إِلَّا رَمَقًا رُدِّي لِي الْمَاضِي أَوْ اسْمَحِي بِالْبَاقِي

1. Zulmetmek için özleyenin son nefesini bakışlarının keskin (kılıç gibi) uçlarıyla yaralayan kişi!

2. Aşkın, bende son nefesimden başka dair bir şey bırakmadı. Beni geçmişe çevir ya da kalana müsamaha göster!

Maşuğun gözünü sakınarak, kısık gözlerle ve deyim yerindeyse baygın bir şekilde bakması aşığını etkilemektedir²⁴⁰: [Hafif]

2 وَأَعَارَتْ مَهَا الْفَلَا النَّظَرَ الْفَا تِرَ وَالْجِيدَ أَحْفَتَهُ الْعَزَالَ

2. Baygın bakışını çölün yaban ineklerine emanet veren, boynunu da ceylana ödünç verene (söyle!)

Yaban inekleri iri ve siyah gözleriyle pek çok şiirde sevgiliye benzetilmiştir. Ebu'l-Baħr ise yaban ineklerinin göz ve bakışlarındaki bu güzelliği sevgiliden emanet olarak aldıklarını o güzelliğin asıl sahibinin sevgilisi olduğunu belirtir.

Şâir bir başka şiirinde yine sevgilinin bakışlarından söz eder. Onun cansız bakışları da aşığın canını yakar, gönlünü kanatır²⁴¹: [Basîf]

²³⁹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 347.

²⁴⁰ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 355.

2 يُدْمِي الْقُلُوبَ بِالْحَاطِ بِمَجْرَدَةٍ قَدْ وَكَّلتَ بِدَمِ الْعُشَّاقِ تَسْفُكُهُ

2. *Âşıkların kanını dökmek için görevlendirilmiş cansız bakışlarıyla gönülleri kana bular.*

Bir başka örnekte de önceki beyitteki benzer şekilde sevgili ilgisiz bakışlarıyla şâire meydan okumakta ve onu aşk savaşına davet etmektedir²⁴²: [Vâfir]

15 يُبَارِزُنِي بِالْحَاطِ مِرَاضٍ فَتَصْرَعُنِي لَهُ وَأَنَا الشُّجَاعُ

15. *Bîmar bakışlarıyla bana meydan okur ve cesur olan benken beni onunla savaşımaya sevk eder.*

Söz konusu beyitlerden hareketle sevgilinin bakışı kimi zaman kılıç kadar keskinen kimi zaman da donuk ve aldırışsızdır. Âşık, mâşukundan hayata tutunacak bir bakış ya da sevgisine karşılık beklerken ilgisiz bakışlarla canının daha fazla yanmasına maruz kalmaktadır.

6.2.3. Göz ve Göz Kapağı

Sevgilinin göz kapağı da onun gözünü ve bakışlarını ortaya koyması ya da engellemesi açısından önemlidir. Ebu'l-Baħr sevgilinin bakışlarında yansıttığı bîmar (hasta, cansız) bakışlar ifadesini göz kapakları için de kullanmaktadır. Bu beyitlerin diğerlerinden farkı *Ķatîf*'te yaşayan bir gencin şiiriyle yarışmak için yazılmış olmasıdır. Söz konusu gencin beyitleri şunlardır²⁴³: [Basît]

1 لَمَّا رَأَيْتُ سُلُوبِي غَيْرَ مُتَّجِهٍ وَأَنَّ جُنْدَ اصْطِبَارِي عَادَ مَفْلُولا

2 دَخَلْتُ بِالرَّغْمِ مِني تَحْتَ طَاعَتِكُمْ لِيَقْضِيَ اللهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولا

1. *Hicranımın geçmediğini ve sabırla bekleyişimin felç olarak döndüğünü gördüğümde...*

2. *Kendime rağmen, Allah, olacak bir işi gerçekleştirsin diye boyunduruğunuz altına girdim.*

²⁴¹ el-Ĥaĥĥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 341.

²⁴² el-Ĥaĥĥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 347.

²⁴³ el-Ĥaĥĥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 349.

Ebu'l-Baħr ise Şu iki beyti inŐad eder²⁴⁴: [Basit]

1 وَشَادِنٍ مَرِضَتْ أَجْفَانُهُ فَعَدَا قَلْبِي هَا عَائِدًا فَاَنْصَاعَ مَعْلُولًا
2 فَمَاتَ قَلْبِي وَمَا مَاتَتْ لَوَاحِظُهُ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا

1. Göz kapakları hasta olan bir ceylan yavrusu ki kalbim onu ziyaret etti de hastalıklı olarak geri döndü.

2. Böylece, onun bakışları lmemiŐken Allah olacak bir işi gerçekleştirsin diye kalbim öldü.

Şiire göre göz kapaklarının hasta yani ilgisiz olması nedeniyle aÇık da hasta olur. Çünkü sevgisine karşılık bulamamıŐtır. İkinci beytin ikinci Őatrında iktibāŐ sanatı kullanılmıştır.

6.2.4. Endam

Sevgili boyu ve endamıyla aŐıŐı etkilemektedir. Bu etkileniŐi sorkun aŐacına benzetilerek yapılır. Sorkun aŐacı uzun yapısıyla dikkat çeker. Türkçe'de kullanılan selvi boy ifadesinin karŐılıŐı olarak Arap edebiyatında sıklıkla kullanılmaktadır²⁴⁵: [Basit]

1 أَهْدَى لَنَا طَيْفَهُ بَعْدَ الْهُدُوءِ عِشَا فَكَانَ مِنَّا قِرَاهُ مُهْجَةً وَحَشَا
2 ظَبِّي فَرَشْتُ حُدُودِي إِذْ أُلْمُ بِهِ أَرْضًا فَلَوْ شَاءَ يَمْشِي فَوْقَهَا لَمْشَى
3 كَأَنَّهُ غُصْنُ بَانٍ تَحْتَ بَدْرِ دُجَى عَلَى نَقَا مِنْ رِمَالِ الْأَبْرَقَيْنِ نَشَا
4 بِنْنَا وَبَاتَ يُعَاطِينَا مُرَوِّقَةً مِنْ رِيقِهِ لَوْ حَسَاهَا الْمَيْثُ لَأَنْتَعَشَا

1. Gece ilk karanlıŐından sonra bize hayalini lütfetti artık onun yeri bizim gönlümüz ve kalbimizdi.

2. Bir ceylan ki ona yaklaŐtıŐımda yanaklarımı yere serdim, hāl böyleyken onun üzerinde yürümek istese yürürdü.

3. Sanki o, el-Ebrakayn vadisininin kum tepeleri üzerindeki karanlık gecenin dolunayı altında büyümüŐ bir sorkun aŐacınınun dalı gibidir.

²⁴⁴ el-Ĥattı, *Dıvānu Ebi'l-Baħr*, I, 349.

²⁴⁵ el-Ĥattı, *Dıvānu Ebi'l-Baħr*, I, 343.

4. O bize tükürüğünün özünü (saf hâlini) verirken geceledik ki ölmüş kişi onu içse dirilirdi.

Ebu'l-Baħr sevgilisine birileri aracılığıyla seslendiği gazel temalı başka bir şiirinde yine sevgilinin uzun boyuna atıfta bulunur²⁴⁶: [Hafif]

قُلْ لِمَنْ فَاقَتِ الْبُدُورَ كَمَالًا وَاسْتَطَالَتْ عَلَى الْعُصُونِ اعْتِدَالًا¹

1. Kemal bakımından dolunayların üstünde olan, dik durma bakımından dallardan uzun olan kimseye söyle!

Beyitlerden anlaşıldığı üzere Ebu'l-Baħr'ın çizdiği mâşuk profili uzun boyludur. Düz bir yapıya sahip olan sevgili ağaçların dallarından bile uzun olarak tarif edilir. Selvi boylu olması açısından sorkun ağacı ile remz edilmektedir.

6.2.5. Elbise ve Takılar

Ebu'l-Baħr'ın, sevgiliyi ceylana benzetmesi maşuğu tanımladığı beyitlerde incelenmişti. Yine sevgilinin ceylana benzetildiği bir başka örnekte mücevherlerle süslenmiş bir ceylandan yani sevgiliden bahsedilmektedir²⁴⁷: [Vâfir]

وَضَبِّي مِنْ طِبَاءِ الْأُنْسِ حَالٍ يَرُوعُ ثَنَائِيهَا الْعَانِصِينَ وَلَا يُرَاعُ¹⁴

14. Evcil ceylanlardan mücevherle müzeyyen bir ceylan avcıları korkutur da kendi aldırılmaz(korkmaz)

Güzelliğinden etkilenilen kimselerden bahsettiği bir kasîdesinde boğazların kolyelerle süslenmesini şu beyitle ifade eder²⁴⁸: [Tavîl]

بَسَمَنَ وَأَسْبَلَنَ الْعُقُودَ فَقَابَلَتْ عُقُودُ ثَنَائِيهَا الْعِذَابِ عُقُودًا⁷

7. Tebessüm ettiler, kolyelerini saldılar böylece boğazlarının hoş kemerleri kolyelerle tanıştı.

İlgili kasîdenin dokuzuncu beytinde ise onların giydikleri elbiseleri tanımlar²⁴⁹: [Tavîl]

وَعَشَّيْنَ بِالْوَشِيِّ الْجُسُومَ وَإِمَّا سَدَلْنَ عَلَى ذَوْبِ النَّضَارِ بُرُودًا⁹

²⁴⁶ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 355.

²⁴⁷ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 347.

²⁴⁸ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 353.

²⁴⁹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 354.

9. *Bedenleri renkli kumaşlarla örttüler, hırkalarını altın suyunda parlattılar.*

Örnek olarak verilen beyitler incelendiğinde sevgilinin, ya da güzelliğinden etkilenilen kimselerin mücevher kullanarak süslandıkları, boyunlarını kolyelerle tezyin ettikleri, renkli elbiseler ve altın gibi parlayan hırkalar giydikleri anlatılmaktadır.

6.2.6. Yüz

Hissi gazel temalı şiirlerde sevgilinin yüzü ve yüzünün güzelliği önemli unsurlardan olmuştur. Ebu'l-Baħr'a göre sevgili yüzü bakımından insanların en güzeldir²⁵⁰: [Hafif]

12 لَا تُسَيِّئِي يَا أَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهًا لِفَقِيٍّ أَسْوَأَ الْبَرِيَّةِ حَالًا

12. *Ey yüzü bakımından insanların en güzeli! Durumu bakımından insanların en kötüsüne kötü davranma!*

Ebu'l-Baħr sevgilisinin yüz aklığının bir peçe ya da örtü ile kapatılmasını istemez. Bunu gazel temalı bir şiirini sonlandırırken şu şekilde ifade eder²⁵¹: [Vâfir]

18 فَمَا لِيْثِ الْخِمَارِ عَلَىٰ مُحِيًّا كَعُرَّتِهِ وَلَا عَقِدَ الْقِنَاعِ

18. *Onun yüzü gibi bir yüze örtü dolanmasın ve peçe bağlanmasın...*

Hissi gazel temalı başka bir kasîdesinde ise güzelliğine vurulduğu kimselerin yüzlerini şu şekilde aktarır²⁵²: [Tavîl]

1 وَكَيْلٍ أَشْبَنَا طُرْتِيهِ بِأَوْجِهِ ثُرَيْكَ سَنَاهِنَّ الْأَهْلَةَ سُودًا
2 وَجُوهٍ لَوْ اسْتَجَلَى سَنَاهِنَّ أَكْمَهُ نَتَى الطَّرْفَ مَكْشُوفَ الْغِطَاءِ جَدِيدًا
3 تَلَأْلَأَنَّ حَتَّى لَمْ تَكْدَ لِضِيَائِهَا نَسُومٌ إِلَيْهِنَّ الْعَيْونُ صُعُودًا
4 تَأْتِقَ رَبُّ الْحُسْنِ فِيهَا فَلَمْ يَكُنْ لِيَتْرَكَ مِنْهَا مَا يَزِيدُ مَزِيدًا

1. *Öyle bir gece ki uçlarını (başını ve sonunu), parlaklıları, sana hilalleri karanlık gösteren yüzlerle alt üst ettik.*

2. *Nice yüzler ki bir âmâ onların parlaklığının ortaya çıkmasını istese parlak hâldeki örtüsü açıldan bakışını çekerdi.*

3. *O yüzler o kadar parlak oldular ki gözler, ışıklarından dolayı onlara güçlükle erişebildi.*

²⁵⁰ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 356.

²⁵¹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 348.

²⁵² el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 353.

4. *Güzelliğin rabbi onlara özendi, onlara kattığından daha fazlasını sana yapacak değildi.*

Beyitlerde tasvîr edilen yüzler hilali karanlık gösterecek kadar parlaktır. Hatta bir âmâ bile onların parlaklığından etkilenir, gözleri kamaşır. Gözler tıpkı güneşe bakarken zorlandıkları gibi o yüzlere bakmakta zorlanırlar. Çünkü o yüzleri güzelliğin sahibi özenerek yaratmıştır.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr gerek müstakil gazel şiirlerinde gerekse diğer muhtevâlî şiirlerinin mukaddimelerinde afif ve hissî gazel temalı şiirler söylemiştir. Gazel temalı şiirlerinin önemli bir kısmı ilk şiir söylemeye başladığı el-Kâtîf'te yaşadığı dönemde inşâd edilmiştir. Doğrudan bir ismin birkaç örnek hariç zikredilmemesi, o ismin de daha önce yazılan şiirlerde söz konusu edilmesi şâirin doğrudan bir aşkı yaşayarak değil de kendinden önceki şâirlerden etkilenerek gazel türü şiirler söylediği sonucunu ortaya koymaktadır. Ebu'l-Baħr, şiirlerinde sevgilinin adını gizleyerek gazel şiirinin genel yapısında kullanılan isimleri rumuz olarak da kullanmış olması muhtemeldir. Bunun yanında birisiyle yarışmak için yazdığı, ya da bir arkadaşıyla yazışırken kaleme aldığı gazel temalı şiirleri de mevcuttur.

Ebu'l-Baħr afif gazel türü şiirlerinde aşkı, aşkın kendisinde meydana getirdiği sıkıntıları anlatır. Mâşukunu ceylana benzetir, eşsiz güzelliğiyle tanımlar. Ondan ayrı kalmaktan şikâyet eder. Onun duygularını aktarmaz. Sevgilisinin kendisine layık gördüğü cefadan dolayı ona sitem eder. Dedikoduculara ve aşkını kınayanlara serzenişte bulunur; onlara rağmen aşkından vazgeçmez.

Hissî gazellerinde ise sevgilinin kimi zaman kılıç kadar keskin olan bakışlarından kimi zamansa kısık, baygın, umursamaz bakışlarından bahseder. Sevgilinin yanağını ve yanağın kızılığını güle benzetir. Bazı şiirlerinde gözlerinin güzelliğinden bahseder. Şiirlerde anlatılan sevgili uzun boyludur. Bu özellikleriyle gazel temalı şiirlerinde anlatılan sevgili, Cahiliye döneminden itibaren işlenen sevgili tanımlarına uymaktadır. Bu bakış açısından hareketle de şâirin gerçek bir aşk üzerine şiir söylememiş olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ebu'l-Baħr'ın şiirleri arasında gazel temasının çok yer tutmaması da bu görüşü desteklemektedir.

7. **Hamriyat ve Mucun**

Arap Edebiyatı'nda şarap, eğlence meclisleri ve bunlarla ilgili unsurların betimlemesini yapan şiirlere hamriyyât adı verilmiştir²⁵³. Bu tür şiirler içerisinde farklı şarap türleri, kadehler, içki meclisleri, beraber içki içilen ve nedîm olarak adlandırılan dostlar,

²⁵³ Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm*, 302.

sunum yapan sâkiler bahsi geçen unsurlardır²⁵⁴. Bu unsurların tasvîr edilmesi Cahiliye dönemine kadar uzanmaktadır. Hatta şiire atılma geleneği bazı şâirler tarafından terk edilmiş yerine şarap ve şarap meclislerinin anlatılması gibi unsurlar kullanılmıştır²⁵⁵. İslamiyet'in gelişi ile birlikte içkinin yasaklanması, içki muhtevâlî şiirlerin azalmasına neden olsa da Müslüman devletlerin tarihsel süreçte yaşadıkları ekonomik ve siyasi gelişmelere bağlı olarak bu tür kullanılagelmiştir²⁵⁶.

Mucûn ise katı, sert ve umursamaz davranmak anlamına gelen مَجْنٌ kelimesinden türemiştir²⁵⁷. Mucûn ise Arap dilinde “insanın yaptığı kötü eylemden yüzünün kızarmaması, ondan utanmaması” olarak değerlendirilmiştir. Bir başka ifade ile söz ve eylemde durdurak bilmeyen kimseler için bu ifade kullanılmıştır²⁵⁸. Bu bağlamda müstehcenliği, ahlaksızlığı konu edinen şiirler Câhiliye döneminden itibaren Arap şiirinde yerini almıştır²⁵⁹. Ebu'l-Baħr'ın müstehcenlik içeren biri mukatta'a ikisi kasîde olmak üzere üç şiiri bulunmaktadır²⁶⁰.

Ebu'l-Baħr'ın manzûmeleri incelendiğinde ise müstakil hamriyyat temalı şiirleri az olsa da şaraptan, kadehten, sâkiden bahsettiği görülmektedir. Yine şiirlerinde çokça راح (şarap²⁶¹), شمول (kokusuyla insanın her tarafını kaplayan şarap²⁶² ya da kuzey rüzgarı gibi soğuk şarap²⁶³), كُمَيْت (rengi kırmızı-siyah olan şarap²⁶⁴) مدام (uzun süre fiçıda kalmış olan şarap²⁶⁵) صهباء (beyaz üzümünden yapılmış şarap²⁶⁶) رحيق (yıllanmış iyi şarap, katıksız, katışıksız

²⁵⁴ İbrahim Fidan, *Arap Şâirlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, 170.

²⁵⁵ İlyâ Hâvî, *Fennu's-Şi'ri'l-Hamri ve Ta'avvuruhû 'inde'l-'Arab*, Dâru's-Sekâfe, Beyrût, 1997, 11; Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, 125-126.

²⁵⁶ Butrus el-Bustani, *'Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, Dâru Nazîr 'Abbûd, ty., 74; Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fi Biladi's-Şam Aşru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyübiyyîn ve'l-Memâlik*, el-Mektebetu'l-Abbâsiyye, Dımaşq, 1964, 518; Mücahit Küçükşarı, *İbn Hicce el-Hamevî ve Dîvânı*, Palet Yayınları, Konya, 2018, 135.

²⁵⁷ İbn Dureyd, *Cemheratu'l-Luğa*, I, 495.

²⁵⁸ Ebu'l-Kasım Mahmud b. 'Amr b. Ahmed Cârullah ez-Zemaħşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, Thk. Muhammed Bâsel 'Uyûn es-Sûd, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998, II, 195.

²⁵⁹ Mustafa Çınar, “Arap Edebiyatında Mucûn (Müstehcen) Şiirleri ve Şairleri Üzerine Bir İnceleme”, *KAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, S. 15, 18.

²⁶⁰ Şiirler için bkz. el-Haḫḫî, *Dîvânü Ebi'l-Baħr*, II, 25, 37-39, 40-41.

²⁶¹ Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris b. Zekeriyâ el-Ḳazvîni er-Râzî, *Mucmelu'l-Luğa*, thk: Zuheyr Abdulmuħsin Sultan, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1986, 411; M. Faruk Toprak, “Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyat Terimleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, c. 2, S. 3, 2000, 181.

²⁶² Toprak, “Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyat Terimleri”, 183.

²⁶³ İbn Manzûr, Ebu'l-Faḫl Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemâlüddin el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, 3.bs., Dâru Sâdır, Beyrût, h.1414, VI, 227.

²⁶⁴ Ebu'l-Kâsım eş-Şâhib İsmail b. 'Abbâd b. el-Abbas et-Tâlekânî, *el-Muħîḫ fi'l-Luğa*, Thk. Muhammed Hasan Âli Yasin, 'Âlemu'l-Kutub, Beyrut, 1994, II, 41; Toprak, “Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyat Terimleri”, 190.

²⁶⁵ Toprak, “Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyat Terimleri”, 191.

saf²⁶⁷) gibi şarap türlerinin isimleri geçmektedir. Kendisine şarap gönderen bir arkadaşına yazdığı teşekkür mahiyetindeki şiir de şâirin bu konulara uzak durmadığı fikrini ortaya koymaktadır. Ancak şarabın ondaki karşılığı, içip içmediği vb. durumlarla ilgili yorum yapmak mümkün değildir. Bu yönüyle bu tür şiirleri sadece edebî değeri açısından incelemek yerinde olacaktır. Bu bağlamda şâirin doğrudan içkiden bahsettiği şiirleri oldukça azdır. Bu muhtevâda Ebu Nuvas'ın bir kasîdesinde geçen bir beyti ile yarışmak için bir şiir kaleme almıştır. İlgili beyit şu şekildedir²⁶⁸: [Basî]t]

دَع عَنْكَ لَوْمِي فَإِنَّ اللَّوْمَ إِغْرَاءُ وَدَاوِي بِلَّتِي كَانَتْ هِيَ الدَّاءُ

Beni kinamay! Kinamak teşvik etmektir. Ve beni hastalığın bizzat kendisiyle iyi et.

Bu beyit üzerine şiirini kaleme alan Ebu'l-Baħr edebî bir üslupla bu görüşü destelemekte, şiirini aynı ifadeyi farklı şekilde aktardığı beyitleriyle sonlandırmaktadır²⁶⁹: [Basî]t]

1	وَلَيْلَةٍ بَثُّ بَجَلُو لِي حَنَادِسَهَا	مُدَامَةً كَدَمِ الْمَذْبُوحِ حَمْرَاءُ
2	كَالنَّارِ وَالْمَاءِ إِنْ شِيَمَتْ وَإِنْ لُمِسَتْ	وَفِي الْحَقِيقَةِ لَا نَارٌ وَلَا مَاءٌ
3	شَمَطَاءُ عَذْرَاءٍ فِي دَرٍّ وَفِي قَدَحٍ	فَاعْجَبْ لَهَا وَهِيَ شَمَطَاءُ وَعَذْرَاءُ
4	كَأَنَّهَا فِي الدُّجَى وَالزُّقُّ يَقْدِفُهَا	بَرْقٌ لَهُ مِنْ خِلَالِ الْعَيْمِ لِأَلَاءِ
5	يَسْعَى بِهَا شَادِنٌ مِيلٌ مَعَاظِفُهُ	دَاجِي الْعَدَائِرِ قَانِي الْحَدِّ أَحْوَاءُ
6	لَهُ مَحَلَّانِ فِي قَلْبِي وَفِي بَصْرِي	سَوَادٌ هَذَا وَمِنْ ذَاكَ السُّوَيْدَاءُ
7	وَشَابَهَا نُطْفَةٌ مِنْ فِيهِ صَافِيَةٌ	كَالرَّاحِ فَهِيَ مَعَ الصَّهْبَاءِ صَهْبَاءُ
8	لَحَا عَلَى شُرْبِهَا قَوْمٌ وَمَا عَلِمُوا	يَا وَيَجْهَمُ أَنَّ ذَاكَ اللَّوْمَ إِغْرَاءُ
9	سَاءَ الَّذِيْنَ نَهَوْا عَنْ شُرْبِهَا وَلَقَدْ	شُرَابُهَا أَحْسَنُوا صُنْعًا وَمَا سَأُوا

²⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, I, 532; Toprak, "Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyat Terimleri", 186.

²⁶⁷ eş-Şâhib 'Abbâd, *el-Muħît fi'l-Luġa*, I, 166; Toprak, "Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyat Terimleri", 180.

²⁶⁸ Ebû Nüvâs el-Ĥâsen b. Hâni' b. Abdilevvel el-Ĥakemî, *Dîvânu Ebî Nuvâs*, Thk. Behçet Abdulġafur el-Ĥadişî, Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, Abu Dabi, 2010, 53.

²⁶⁹ el-Ĥaĥĥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 26-28.

1. Geçirdiğim öyle bir gece ki boğazlanmış birinin kanı gibi olan kırmızı şarap, bana o (gecenin) karanlığını apaçık gösterdi.
2. Aslında ateş de su da olmadığı hâlde ona dokunulsa ve o koklansa ateş ve su gibidir.
3. Bir küpte ve bir kadehte el değmemiş, yıllanmıştır öyleyse onun yıllanmış ve el değmemiş hâlde olması ne kadar da tuhaf!
4. Karanlık gecede, içki tulumu onu dışına çıkarırken sanki o, bulutların arasından gelen, parlak bir şimşegi varmış gibidir.
5. Yanları, saç örgülerinin karasına, yanağın kırmızılığına çalan dudağı kara bir ceylan yavrusu ona yöneltilir.
6. Onun, bunun karalığı şunun karasevdası (olmak üzere) kalbimde ve gözümde olmak üzere iki yeri vardır.
7. Ona, ağızından şarap gibi saf bir su karıştı böylece o beyaz şarapla beyaz bir şarap oldu.
8. Bir kavim onun içilmesini ayıpladı. Yazık onlara ki onlar kınamanın bir teşvik olduğunu bilmediler.
9. Onun içilmesini yasaklayarak kötü ettiler, onu içenlerse en güzel şeyi yaptılar, kötü bir iş yapmadılar.

Bir diğer hamriyat şiiri de şu şekildedir²⁷⁰: [Tavîl]

وَهَبَّتْ صَبَا الْأَسْحَارِ بَعْدَ حُفُوتِ	أَحْيَى نَطَقَ الْقُمْرِيُّ بَعْدَ سُكُوتِ	1
شَرَابِي الَّذِي أَحْيَا عَلَيْهِ وَقُوتِي	فَبَادِرُ بِهَا ضَوْءَ الصَّبَاحِ فَإِنَّهَا	2
مَقِيلِي إِلَّا عِنْدَهَا وَمَبِيتِي	فَإِنَّكَ لَوْ وَلَّيْتَنِي الْحُكْمَ لَمْ يَكُنْ	3
تُرْفَعُ عَنِّ وَصَفِي لَهَا وَنُعُوتِي	كُمَيْتًا إِذَا اسْتَوْصَفْتَنِيهَا وَجَدْتَهَا	4
شَدِيحٍ وَمِسْكِ فِي الْكُؤُوسِ فَنَيْتِ	كَأَنَّكَ تَسْتَدْكِي بِهَا نَشْرَ عُنْبَرٍ	5
إِذَا مَا ثَنَّتُهُ الرِّيحُ طَاقَةً تُوتِ	عَلَى وَجْهِ مَمْشُوقِ الْقَوَامِ كَأَنَّهُ	6
مَنْ الْعَزِّ فِي مَا شَاءَ وَالْجَبْرُوتِ	وَصَيْفٍ وَلَكِنَّ الْجَمَالَ أَحَلَّهُ	7
فَجَاءَ بِهِ أَعْجُوبَةً الْمَلَكُوتِ	وَأَفْرَعَهُ فِي قَالِبِ الْحُسْنِ رَبُّهُ	8

²⁷⁰ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, II, 29-31.

9	أَقِيْمَةَ الدَّيْرِ اصْنَعِي عِنْدَنَا يَدًا	وَقُومِي فَسَقِينَا الْمُدَامَ سُقِيْتِ
10	وَحُكْمِكَ فِيهَا فَاطْلِي وَتَحْكَمِي	بِسُؤْمِكَ تُعْطَى مَا أَرَدْتِ وَشِيْتِ
11	فَأَهْوُنُ شَيْءٍ يَا لَكَ الْحَيْرُ عِنْدَنَا	إِذَا عَضِبْتَ عُدَّالْنَا وَرَضِيْتِ
12	وَيَا رَبَّةَ الْعُودِ ابْسُطِي مِنْ نُفُوسِنَا	عَلَيْهِ بِشَيْءٍ مِنْ غِنَاكَ غَنِيْتِ
13	فَصَرْتُ عَلَى شُرْبِي الْمُدَامَ عَزِيْمِي	وَإِنْ حَامَ فِي الْأَفَاقِ طَائِرُ صِيْتِي
14	أَعَاذَلِي فِي شُرْبِي الرَّاحَ رَفِيِي	عَلَيْكَ فَقَدْ عَنِّيْتِي وَعَنِيْتِ
15	دَرِيْنِي فَمَا تَرَكِي الْمُدَامَ مِخْلِدِي	فَوَاقًا وَلَا شُرْبِي هَا بِمِمْيْتِي
16	سَأَشْرُبُهَا حَيًّا وَإِنْ مِتُّ فَانْضَحِي	تُرَايَ بِهَا تَرُوي صَدَايَ رُويْتِ

1. Kardeşim! Kumru, sessizlikten sonra öttü ve seher vaktinin meltemi kesildikten sonra tekrar esti.

2. Sabahın aydınlığında ona koş. Çünkü O benim kendisiyle beslediğim içeceğim ve yiyeceğimdir.

3. Şayet beni yönetici yapsaydın benim kaylulem (gündüzüm) de gece uyukum (gecem) da onun yanında olurdu.

4. Benden şarabı nitelememi isteseydin, onu benim nitelediğimden ve özelliklerini söylediğimden daha yüceltilmiş bulurdun.

5. Sanki sen onunla, (yere düşüp) parçalanmış hâldeki kadehlerde yaş amber ve misk kokusunun dağılmasını körüklüyor gibisin.

6. Uzun boylunun yüzüne doğru... Rüzgâr onu savurduğunda sanki o dut ağacının kemeri gibidir.

7. Bir hizmetçi ... Fakat güzellik, ona dilediği gibi şeref ve kudret verdi.

8. Rabbi onu güzellik kalıbına koydu ve ona hükümlerlik mucizesini getirdi.

9. Ey manastırın azizesi! Bize hünerini göster ve kalk! Bizi senin sulandığın şarapla sula!

10. Orada hüküm sahibi olmayı iste zor görevler vermekte istediğini yap, sana dilediğin ve arzu ettiğin şeyler verilir.

11. Ey hayra uğrayasica! Bizdeki en kolay şey kınayıcılarımız kızdığına razı olmandır.

12. Ey udun efendisi! Söylediğin şarkından bir şeyi gönüllerimizden ona serpiştir.

13. Göklerde şöhret kuşum uçsa da şarap içmekteki isteğimi azalttum.

14. İçki içmemden dolayı ey beni azarlayan kişi! Beni rahat bırak. Hem beni yordun hem de kendin yoruldun.

15. Beni bırak! Şarap içmem beni daha hızlı yaşlandıracak değildir, onu içmem beni öldürecek de değildir.

16. Sağken onu içeceğim. Eğer ölürsem onu kabrime dökün. Susuzluğumu giderir.

Şâir, şiirine kumrunun ötmesi ve seher vaktinde esen rüzgârla sabahın alacakaranlık hâlini tasvîr ederek başlar. Burada şarap anlamı için كَمِيت kelimesini seçer. Bu kelime siyaha çalan koyu kırmızı şarap anlamına gelmektedir. Burada sabahın alacakaranlık ve kızıl hâli ile şarap arasında bir bağlantı kurar. Şarabın anlattığından daha üstün vasıfları olduğunu söyler. Bir hizmetçinin üzerindeki elbiseden ilinti kurarak hizmetçiyi tasvîr eder. Dokuzuncu beyitte ise مدام kelimesini kullanarak tekrar hamriyyat konusuna döner ve içki içmesini kınayanlardan şikâyet eder. Onu içmeye devam edeceğini söyler. Hatta ölünce kabrine dökülmesini ister. Şâir bu şiirini Bahreyn ve Safevî toprakları arası yolculuklarının yoğun olduğu bir dönemde *Dîvân*'ı yazan el-Ġanevî'nin köyü olan Sâr'da *Dîvân*'ın imlâsı esnasında kaleme almıştır²⁷¹. Şâirin Ehl-i Beyt'e bağlılığı ve dînî tahsili göz önüne alındığında şarap içmeye düşkünlüğünden değil şafak vaktinin durumundan etkilenerek yazmış olması muhtemeldir.

Ebu'l-Baħr'ın uyuşturucu mahiyetteki esrar hakkında yazdığı bir şiiri de bulunmaktadır. Ban otunu anlattığı bu şiirini Muhammed isimli Ķatîf'li bir gencin esrar hakkındaki şiirini beğenmediği ve ismi geçen kişinin uyuşturucuyu da bilmediğini düşündüğü için kaleme almıştır. Şiirine Ķatîf'li gencin şiirini eleştirerek başlamıştır²⁷². [Vâfir]

1 شَعَرْتَ فَرَقَ شِعْرَكَ يَا مُحَمَّدَ فَعَاوِدَ نَظْمَهُ فَاَلْعَوْدَ أَحْمَدَ

2 نَزَلْتَ مِنْ النَّبَاهَةِ فِي مَكَانٍ تَحَاذَلْ دُونَهُ حَمَّادُ عَجْرَدَ

3 وَصَفْتَ لَنَا حَشِيشَ الْبَنْجِ وَصَفَّا كَسَا ثَوْبَ الْحُمُولِ مُدَامَ صَرَّخَدَ

1. Ey Muhammed bir şiir yazdın ve şiirin zayıf kaldı. Onun nazmını tekrar yaz. Tekrar etmek övülmüştür.

²⁷¹ el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 29.

²⁷² el-Ĥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 33.

2. Sen keskin zekâdan (uzaklaşır) Hammâd Acred²⁷³'in kendisinden başkasını aciz bıraktığı bir yere kondun.

3. Bize, Serhad²⁷⁴'in sarhoşuna uyşukluk elbisesi giydiren ban otu uyşurucusunu anlattın.

İlk üç beyitten sonra ismi geçen gencin şiirinde yer alan bazı kavramlar üzerinde düzeltmeler yaparak şiirini sürdürür. Sekizinci beyitten itibaren ban otunu ve özelliklerini anlatmaya devam eder. Sekiz ve dokuzuncu beyitlerde onun insandaki farklı etkilerinden bahseder. Onuncu beyitten itibaren ban otu hakkındaki bilgisini ve onun bazı özelliklerini zikreder²⁷⁵: [Vâfir]

11	وَكَمْ فِي الْبَنْجِ مِنْ سِرِّ لَوْ أُنِّي	أَتَيْتُ عَلَيْهِ لَا سْتَدَعَى مُجَلَّدٌ
12	وَلَكِنِّي افْتَصَرْتُ عَلَى قَلِيلٍ	لَعَلِمِي أَنَّ فِيهِ الْقَوْلَ يَنْقَدُ
13	نَسِيمٌ بَارِدٌ لِأَخِي مَصِيفٍ	وَدَفِيءٌ فِي الشِّتَاءِ لِمَنْ تَجَرَّدُ
14	فَلَمْ أَرِ فِي نَبَاتِ الْأَرْضِ شَيْئًا	أَحْرَّ طَبِيعَةً مِنْهُ وَأَبْرَدُ
15	فَمَا أَشْقَاكَ يَا مَنْ لَمْ يَذُقْهُ	وَأَحْظَى مَنْ تَعَاطَاهُ وَأَسْعَدُ

11. Ban otunda ne sırlar vardır, şayet onu sunmak istesem ciltli bir kitap gerekir.

12. Fakat onun hakkında sözün tükendiğini bildiğim için az (bir bilgiyle) yetindim.

13. Yaz ayındaki kardeşime soğuk bir meltem, kışın yalnız yaşayana ise sıcaklıktır.

14. Yeryüzü bitkileri içinde yapısı ondan daha sıcak ve daha soğuk hiçbir şey görmedim.

15. Ey onu tatmayan kişi! Onun ticaretini yapan en saygın ve en mutlu kişiyken seni mutsuz eden nedir?

²⁷³ Kûfe'de doğmuş, Emevî Devleti'nin son zamanlarında yaşamış, Arap edebiyatında şöhret kazanmış ve hiciv ve hamriyat şiirleriyle tanınmış bir şâirdir. Müstehcen şiirler konusunda Ebû Nuvas'ı bile geçtiği ifade edilmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, II, 78; Süleyman Tülücü, "Hammâd Acred", *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 167.

²⁷⁴ Suriye'nin Havran Bölgesi'nde yer alan dağlık bir yerdir. Korunaklı bir kale ve güzel bir vilayet olarak tanımlanmıştır. Şarap, bu bölgeye nispet edilmektedir. Bkz. Yâk'ût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, III, 401.

²⁷⁵ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Bahr*, II, 34.

Ḳatîf’li gencin şiirini mukaddime kısmında eleştiren şâir, bu gence “Ey onu tatmayan kişi!” hitabıyla onun Ban otunu tavsif etmesini beğenmediğini göstermektedir. Şiirin devam eden beyitlerinde o gencin bu otu kullanmadığından bahseder²⁷⁶: [Vâfir]

17 فَتَى جُبِلَتْ سَجِيئَتُهُ عَلَيْهِ وُلِيدًا وَاعْتَدَاهُ قَبْلَ يُوَلِّدُ
18 فَهَا هُوَ مَا تَنَاوَلَ مِنْهُ رِطَالًا وَلَا أَضْعَافَهُ يَوْمًا فَعَرَبَدُ
19 يُجَالُ لِقَرَطٍ مَا نَحْمَرُّ مِنْهُ مَا قِيَهُ مَدَى الْأَيَّامِ أَرَمَدُ

17. Bir gencin karakteri o yeni doğmuşken, terbiyesi de doğmadan önce şekillenir.

18. Ve işte o (genç) ondan bir ritil bile almadı, o (uyuşturucu) onu zayıf düşürmedi ve o sarhoş olup taşkınlık yapmadı.

19. Gözaltlarını kırmızılaştıran ve gözlerini iltihaplı yapan şeyin onun aşırılığından olduğu sanılır.

Şiirinin sonraki beyitlerinde söz konusu kişinin mahir bir şarkıcı ve çalgı ustası olduğundan bahseden şâir, yine ilgili şiirin yetersizliğinden bahsederek şiirini tamamlar.

Sonuç olarak şâir, şiirlerinde içki ve şarap temasına yer vermektedir. Onları sanki içmişcesine tanımlamaktadır. Ancak şâirin şiirlerinde hamriyât unsurlarına yer vermesi sanki şiir geleneğine hâkimiyetini göstermek olarak değerlendirilmektedir. Ebu’l-Baḥr’ın gelenekteki şekli ve ibareleriyle bu muhtevâyı işlemesi ve bu konudaki şiirlerinin sayısının az olması da bu düşüncüyü desteklemektedir. Esrarla ilgili de bir şiiri bulunan Ebu’l-Baḥr, ban otundan bahsetmekte ve onun özelliklerini anlatmaktadır. Onu bu konuda şiir yazacak kadar güçlü kılan özelliğin bitkilerle ilgili fazlaca bilgisinin olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Bunun yanında Ebu’l-Baḥr, müstehcenlik ya da argo kullanımlar içeren mucûn türünde oldukça az sayıda şiirler de söylemiştir. Bu şiirlerinden bazılarını *Dîvân*’ın imlâsı esnasında diğer şiirleri arasına almak istememiştir.

8. Mektup ve Yazılarına Mukaddime Olarak Yazdığı Şiirler

Ebu’l-Baḥr el-Ḥattî hayatının önemli bir kısmı ailesinden ve sevdiklerinden uzakta geçmiş bir şâir olması nedeniyle onlara belirli durumlarda mektuplar göndermiştir. Bu mektuplara giriş mahiyetinde uzunlu kısalı şiirler kaleme almıştır. Bir diğer ifadeyle mektuplara bu beyitlerle başlamıştır. Bu beyitler ailesine, dostlarına ya da dönemin önemli

²⁷⁶ el-Ḥattî, *Dîvânu Ebi’l-Baḥr*, II, 35.

isimlerinden birisine yönelik olarak yazılmıştır. Bu muhtevâ altında bulunan on yedisi mukatta‘a dört tanesi de kasîde formunda olmak üzere yirmi bir şiiri bulunmaktadır. Şiirler klasik şiir temalarına göre incelendiğinde büyük bir kısmı özlem temalı olmak üzere, teşekkür, medih gibi amaçlarla yazıldıkları anlaşılmaktadır.

Mektup girişi olarak yazılan şiirlerinde dikkat çeken bir başka husus da bu şiirlerden bazılarını bir arkadaşının isteği üzerine yazmasıdır. Yani bir yere mektup gönderecek bir dostu, mektubuna giriş olması için Ebu'l-Baħr'tan şiir yazmasını istemiş, o da arkadaşının duygularına tercüman olacak şiiri onun ağzıyla yazmıştır. İstek üzerine inşâd edilen şiirlerin varlığından medih başlığı altında da söz edilmişti. Örnek olarak verilen şiir, ismi verilmeyen bir kişinin talebi üzerine kaleme alınmıştır. Dokuz beyitten oluşan kasîde özlem ve uzaklıktan şikâyet temalıdır²⁷⁷: [Remel]

1	سَادَتِي إِنَّ نَاتِ الدَّارِ بِكُمْ	فَلَكُمْ فِي سَاحَةِ الْقَلْبِ مَقَامٌ
2	مَا حَمَامِ الْأَيْكِ لَمَّا بِنْتُمْ	عَنْ مَحَابِي الرِّبْعِ لِي إِلَّا حَمَامٌ
3	كُلَّمَا رَجَعْتُ فِي تَعْرِيدِهِ	رَاجَعْتَنِي صَبَوَاتٌ وَعَرَامٌ
4	فَهُوَ مِثْلِي فِي مُعَاطَةِ الْجَوَى	فَكِلَانَا حِلْفُ شَجْوٍ مُسْتَهَامٌ
5	غَيْرَ أَيِّ لَا أَرَى أَجْفَانُهُ	أَبَدًا تَنْدَى وَلِي دَمْعٌ سِجَامٌ
6	سَاهُرٌ لَمْ أَدْرِ مَا النَّوْمُ إِذَا	ضَمَّ هَذَا النَّاسَ فِي اللَّيْلِ الْمَنَامِ
7	فَسَلُّوا عَنْ مُقْلَتِي طَيْفِكُمْ	فَهُوَ لَا يَطْرُقُ مَنْ لَيْسَ يَنَامُ
8	غَيْرِ بَدْعِ بَيْتِي الشُّوقَ لَكُمْ	فَالِي سَيِّدِهِ يَشْكُو الْعُلَامُ
9	وَعَلَيْكُمْ مِنْ كَتِيبٍ مُدْنِفٍ	طَلَّقْتُ أَجْفَانُهُ النَّوْمَ السَّلَامُ

1. Beylerim! Eğer yurt size uzak kalırsa sizler için gönül meydanında bir yer vardır.
2. Siz evlerin yamaçlarından uzaklaştığınızda ağacın güvercini benim için sadece ölüm demektir.
3. Öterken her nağme yaptığında bana özlem ve aşk geri gelir.
4. Hasret alışverişinde o da benim gibidir, ikimiz hüzünlü bir namenin dîvâne olmuş dostlarıyız.

²⁷⁷ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 81.

5. Fakat ne var ki benim gözyaşım akıp giderken onun göz kapaklarının ısladığını asla görmüyorum.

6. Geceleyin bu insanları rüya kucaklamışken ben uyanık bir hâlde uyku nedir bilmiyorum.

7. Benim gözümü hayalinize sorun! Öyle ki (hayaliniz) uyumayan bir kişiye uğramaz.

8. Size olan özlemi beni yansıtmam şaşılacak bir şey değildir öyle ki köle, efendisine şikâyet etmektedir.

9. Gözü uykuyu terk etmiş, aşktan dolayı can çekişen üzgün kişiden size selam olsun!

Söz konusu beyitler, başka birisi adına yazılsa da şâirin ailesinden ve sevdiklerinden uzakta kalmasından dolayı kendisinin yaşadığı özlem duygularını da açık etmektedir. Güvercinin ötüşünün uzağında olunan kişiyi hatırlatması, gözyaşı dökülmesi, gecelerin uykusuz geçmesi edebî bir üslupla tasvîr edilmiş ve söz konusu kişiye bir mektup mukaddimesi olarak gönderilmiştir.

Ebû Muhammed Nâsır b. Ataullah el-Ğâdirî es-Sa‘di’ye gönderilmek üzere yazılan bir mektup için yine Ebu’l-Bahr’tan beyit yazması istenmiş ve onun üzerine yine özlem temalı şu beyitleri kaleme almıştır²⁷⁸: [Tavil]

1 أأَحْبَابَنَا إِنِّ أَجْمَعُ الْبُعْدُ بَعْدَكُمْ عَلَى حَرْبِنَا وَاسْتَوْهَنْتَنَا عَسَاكِرُهُ

2 وَعَادَرْنَا مُسْتَسْلِمِينَ لِحَرْبِهِ فَلَا عَزْوَ فَالْمَعْلُوبُ مَنْ غَابَ نَاصِرُهُ

1. Ey dostlarımız! Sizin ardınızdan uzaklık bizimle savaşmaya karar verdi ve orduları da bizi zayıf gördüyse

2. Ve bizi onunla savaşta savunmasız bir şekilde terk ettiyse bunda şaşılacak bir şey yoktur çünkü mağlup, (Nâsır’ı)yardımcısı yok olandır.

Söz konusu beyitlerde bahsi geçen isme olan uzaklıktan yakınma vardır. Aynı isim için yazılan ve bir başka mektubun girişindeki şiirde ise medih teması göze çarpar. Nâsır b. Ataullah’a yapılan övgünün sebebi ise son iki beyitte açıklanır²⁷⁹: [Tavil]

5 لَعْمَرِي لَقَدْ قَدَّمْتُ عِنْدِي صَنَائِعًا بَجَلِّ مُكَافَأَةً عَنِ الشُّكْرِ وَالْحَمْدِ

6 فَأَصْبَحَ عُصْنِي مِنْ نَوَالِكَ مُورِقًا وَكَفِّي بِمَا أَوْلَيْتَهَا مِنْ جَدَى بُجْدِي

²⁷⁸ el-Hattî, Dîvânu Ebi’l-Bahr, II, 77.

²⁷⁹ el-Hattî, Dîvânu Ebi’l-Bahr, II, 78.

5. Yemin ederim ki sen bana ödül olarak şükür ve hamd etmekten daha yüce lütuflar sundun.

6. Dallarım senin verdiklerinle yapraklandı, avucum senin verdiğin bahşişlerle bahşişe doydum.

Ebu'l-Baħr'ın bu konudaki şiirleri sadece başkası adına yazdıklarından ibaret değildir. O, kendi mektuplarına da sık sık şiirlerle başlamıştır. Bunlardan birisini Devrak'ta bulunduğu sırada ailesi için yazmış ve bir mektupla Kâtîf'te bulunan ailesine göndermiştir²⁸⁰: [Basit]

1 لَوْ أَنَّ لِي بِأَنْبِعَاتِ الرِّيحِ نَحْوَكُمْ
يَدًا لَتُبَلِّغَكُمْ مَا فِي طَوَائِي
2 لَمْ تَأْتِكُمْ نَسَمَةٌ إِلَّا وَكَاهِلُهَا
يُنُوءُ ثِقَلًا بِأَعْبَاءِ التَّحِيَّاتِ

1. Şayet bir elim olsaydı gizli isteklerimi ulaştırması için rüzgârı size doğru gönderecek.

2. Bir nesim rüzgârı gelirdi size ancak selamların yüklerini ağırlık olarak omzuna yüklenerek.

Ebu'l-Baħr, ailesine olan özlemini ve uzaklık nedeniyle aciziyetini bu beyitlerle ifade etmiştir. Yine ailesine ve Kâtîf'te bıraktığı sevdiklerine gönderdiği bir mektuba özlem temalı bir şiir ile başlamıştır. Bu mektubu, İmam Musa Kazım ile görüşmek için Şîraz'a giderken kaleme almıştır²⁸¹: [Basît]

1 يَا مَنْ تَرَحَّلَ عَنَّا أَوْطَانِهِمْ بَدِينِي
كُرْهًا وَأَصْبَحَ قَلْبِي عِنْدَهُمْ بَاقِي
2 كَيْفَ الْعَزَاءُ وَمِيعَادُ اللَّقَاءِ بِكُمْ
أَدْنَاهُ يَوْمَ التَّفَافِ السَّاقِ بِالسَّاقِ

1. Ey, kalbim daima onların yanındayken, bedenimin vatanlarından zorla göç ettiği kimseler!

2. Sizinle en yakın buluşma günü ayakların birbirine dolaştığı gün (kıyamet günü) iken teselli nasıl olur?

Ebu'l-Baħr mektubunu uzaklıktan ve ayrılıktan şikâyet ettiği bu beyitlerle, bu beyitlerini de Kur'an'ı-Kerîm'den yaptığı iktibâsıyla süslemiştir.

Şâir, bu temadaki başka bir kısa şiirini ise kendisine bir mektup ve bazı hediyeler gönderen birisine yazdığı mektuba eklemiş ve ona ihsanından dolayı teşekkür etmiştir²⁸²:

²⁸⁰ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 79.

²⁸¹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 83.

²⁸² el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 80.

1 وَإِنَّ يَدًا أَسَدَيْتَهَا لِحَقِيقَةٍ يَوْفِي ثَنَائِي مَا حَيْثُ عَلَيْهَا
2 فَإِنْ سَبَقْتُ لِي بِالسُّرُورِ فَهَذِهِ سَوَابِقُ شُكْرِي يَسْتَبِقُنَّ إِلَيْهَا

1. Uzattığın (ihsan) eli, yaşadığım sürece övgümün ona adanmasına layıktır.

2. Eğer bana mutluluğu önceden vermişse, bunlar o (ele ulaşmak için) yarışan teşekkürümün ilkleridir.

Ebu'l-Baħr farklı ülke ve şehirlerde ikameti esnasında ailesinden ayrı kaldığı gibi dostlarından da zaman zaman uzak düşmüş ve onlara mektuplar yazmıştır. Dostu Mâcid b. Hâşim'e gönderdiği bir mektubuna övgü dolu şu beyitleriyle giriş yapmıştır²⁸³: [Basî]t

1 أَهْدِي ثَنَاءً مَتَى فُضِّتَ لَطَائِمُهُ ضَاعَتْ فَضَاعَ زَكِّي الْمِسْكِ وَالْعُودِ
2 لِسَيِّدٍ لَوْ دَعْتَنِي بَعْضُ أَنْعَمِهِ لِشُكْرِهَا ضَاقَ عَنْهُ وَسِعُ مَجْهُودِي
3 لَوْ سَاعَ أَنْ يَعْبُدَ النَّاسُ امْرَأَةً لِعَلِّي جَعَلْتُهُ لِعَلَاهُ الدَّهْرَ مَعْبُودِي
4 جَلَّتْ فَلَمْ يَشْكُ ظَهْرِي ثِقَلٌ مَحْمَلِهَا حَتَّى نَحَاذَلَ عَنْ أَطْوَاقِهَا جِيْدِي
5 فَاسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يُدْنِي الْمِرَارَ بِهِ بِرَغْمِ مَا حَالَ مِنْ يَمِّ وَ مِنْ بِيْدِي

1. Ne zaman bağları çözülse saçılan ve ardından miskin ve tütsünün güzel kokusu yayılan övgümü (bir efendiye) sunuyorum.

2. Ki ihsanlarının birazı beni onlara teşekkür etmeye davet ederse çabalarımın sınırı onu yerine getirmede yetersiz kalır.

3. İnsanların bir kişiye yüceliğinden dolayı ibadet etmelerine izin verilseydi, yüceliğinden dolayı ebediyen onu ma'budum yapardım.

4. Fazla oldu (ihsanları), sırtım onun yükünü taşımaktan şikâyet etmedi ta ki boynum kolyelerinden yorulana kadar.

5. Denizler ve çöllerden araya engel koysa da onu ziyaret etmeyi Allah'tan diliyorum.

Söz konusu beyitlere dostuna muhabbetiyle başlayan şâir, onu kendisine yaptığı iyiliklerden dolayı övmektedir. Aralarında deniz ve çöllerin engel olduğunu ifade etmekte ve bu engellere rağmen onu ziyaret etmeyi yaratıcıdan niyaz etmektedir.

Örnekleri verilen şiirlerinden hareketle Ebu'l-Baħr'ın, yazdığı bazı mektuplara beyitleriyle giriş yaptığı görülmektedir. Bu beyitler kendi yazdığı mektuplarda ailesine, dostlarına ya da ihsanına mazhar olduğu seçkin birisine yönelik olarak kaleme alınmıştır.

²⁸³ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 82.

Kendi mektuplarında daha çok özlem teması dikkat çekmektedir. Bunun yanında aldığı hediyeye karşılık sadedinde yazdığı mektuplarda da bu durum karşımıza çıkabilmektedir. Ebu'l-Baħr'ın bu tür şiirlerini nadir de olsa mektubunun baş kısmına değil, nesir olarak kaleme aldığı kısmın içerisine de yerleştirdiği görülmektedir.

Ebu'l-Baħr'ın ailesine ya da bazı dostlarına yazdığı mektuba mukaddimeler dışında başkası adına yazdığı şiirleri de bulunmaktadır. Bazı kimseler Ebu'l-Baħr'dan beyitler inşâd etmesini istemişlerdir. Ebu'l-Baħr'ın kaleme aldığı bu beyitlerle mektuplarına giriş yapmışlar ve ilgili yerlere göndermişlerdir.

9. Tasvîr/Vasf

Vasf kelimesi sözlük anlamı olarak bir şeyin süslü özelliklerini söylemek, bir şeyi nitelenmek ve özelliğini belirtmek gibi anlamlara gelir²⁸⁴. Edebiyat terimi olarak ise tabiat unsurları olan çiçek, mevsim, kuş ve diğer hayvanlar başta olmak üzere bahçeler, saraylar, şehirler vd. birçok konuyu betimlemek ve bunların gönüldeki yansımalarını edebî bir dille ifade etmektir²⁸⁵.

Câhiliye döneminden itibaren kullanılsa da vasf türü şiirler müstakil bir konu olarak işlenmeye başlaması Abbasîler döneminden itibaren gerçekleşmiştir. Bu dönemden itibaren şâirler, bu tür şiirlerde pek çok konuyu ele almışlardır²⁸⁶.

Ebu'l-Baħr el-Hattî, şiirlerinde pek çok tabiat unsurunu nitelenmiştir. Farklı muhtevâlî şiirlerinde bu unsurlar yer aldığı gibi tavsif unsurlarını barındıran müstakil şiirleri de bulunmaktadır. İki farklı mukatta'asında badem ağacını farklı özellikleriyle betimlemekte, Fars yapımı bir tatlı olan Beriştuh²⁸⁷'u anlatmakta, Şîraz şehrini edebî unsurları kullanarak tasvîr etmektedir. İki güvercinin ötüşünün insana neler hissettirdiğini anlattığı şiiri de bu konudaki örneklerdendir. Bu bağlamda müstakil şiirlerinin, klasik tavsif anlayışından farklı olarak özgün ve ilgi çekici muhtevâları konu edindiğini ifade etmek doğru olacaktır. Şâirin vasf muhtevâlî müstakil şiirlerini daha çok mukatta'alar oluşturmaktadır. Kasîde olarak

²⁸⁴ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VII, 162; İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, II, 893; Mecduddîn Ebû Tahir Muhammed b. Yakub el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muħît*, Thk. Muhammed Naîm el-'Araksûsî ve d., Muessesetu'r-Risâle li't-Tıbbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Beyrut, 2005, 859.

²⁸⁵ Samancı, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, 207.

²⁸⁶ Muhammed Abdulaziz el-Kefrâvî, *eş-Şi'ru'l-'Arabî beyne'l-Cumûd ve't-Ta'avvur*, Dâru'l-Kalem, Lübnan, Beyrut, ty, 105.

²⁸⁷ Farsçada kızarmış, suya değmeden pişirilmiş, fırınlanmış gibi anlamlara gelen bu tatlı hurmanın çekirdekleri ve dış kabuğunun çıkartılması, daha sonra çekirdeğin çıkarılan yerine kavrulmuş un ve tereyağ konulması ile yapılır. Bkz. el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 12.

nitelendirilebilecek sadece iki şiiri bulunmaktadır. Bunlardan birinde Beriştuh tatlısını anlatmaktadır²⁸⁸: [Basîṭ]

1	بَاءَتْ حَنِيفَةً بِالْحُسْرَانِ إِذْ عَكَفَتْ	دُونَ الْأَنْامِ مِنَ الْحَلْوَى عَلَى صَنَمٍ
2	لَوْ أَنَّه مِنْ بَرَشْتُوهِ وَقَدْ عَكَفَتْ	عَلَيْهِ لَاتَّبَعَتْهَا سَائِرُ الْأُمَمِ
3	حَلْوَاءُ لَوْ جَعَلَتْ مِنْقَاهَا دِيَةً	بَكَرٌ لَمَا طَالَبَتْهَا تَعْلُبُ بِدَمٍ
4	وَلَوْ تَكَرَّمَ مِنْهَا مَادِرٌ بِقِرَى	ضَيْفٍ لَمَا وُصِفَ الطَّائِيُّ بِالكَرَمِ
5	وَلَوْ تَرَاءَتْ عَلَى بُعْدٍ لِدِي شَبَعٍ	الْفَيْتَةُ وَهُوَ يَشْكُو سَوْرَةَ الْقَرَمِ
6	وَلَوْ أُتِيحَتْ لِأَهْلِ النَّارِ فَشْتَعَلُوا	بِأَكْلِهَا مَا رَأَوْا لِلنَّارِ مِنْ أَلَمٍ
7	هَذَا وَلَوْ طَرَقَتْ فِي النَّوْمِ دَا سِنَةٍ	مَا وَدَّ يَقْظَتُهُ مِنْ لَذَّةِ الْحُلْمِ
8	لَوْ لَمْ أَذُقْهَا وَأَلْبَسْهَا الْمَدِيحَ لَمَا	وَجَدْتُ خَلْقَ لِسَانِي نَافِعًا وَفَمِي

1. Hanife kabilesi insanlar olmaksızın ibadet yapmak için tatlıdan yaptıkları putun etrafında toplandıklarında hüsrarla geri döndüler.

2. Şayet o tatlı beriştuh tatlısı olsaydı ve onun etrafında toplansalardı diğer ümmetler de onlara uyardı.

3. Eğer Bekr kabilesi, o tatlının ağırlığınca bedel ödeseydi Tağlib kabilesi onun bedelini kan ile istemezdi.

4. Şayet Madir misafirperverlik yaparak ondan ikram etseydi et-Taî cömertlikle vasıflanmazdı.

5. Şayet o tok kimseye uzaktan görünse, o kişiyi aşırı iştahından dolayı şikâyet ederken bulurdun.

6. Şayet cehennem ehline imkân verilse ve onu yemekle meşgul olsalar ateşin acısını farketmezlerdi

7. Şayet uyuklayan kimseye uykudayken gelse rüyanın tadından dolayı uyanıklığını sevmezdi

8. Şayet onu tatmamış ve onu övmemiş olsaydım dilimin ve ağzımın yaratılmasının yararını görmezdim.

²⁸⁸ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, II, 12-13.

Ebu'l-Baħr, çok sevdiği anlaşılın beriştuh tatlısını anlatırken bazı kabilelerin yaşadıkları tarihî sürece değinmekte ve eğer bu tatlıyla tanışsalar onların da tarihinin değışmiş olabileceğini söylemektedir. Mübalağası bununla da sınırlı kalmamakta ve cehennem ehlinin onu tattığında ateşin acısını fark etmeyeceklerini ifade etmektedir.

Yaptığı ilginç tasvîrlere bir başka örnek de iki farklı şiir ile betimlediği Badem ağacı ve dallarıdır. Bunlardan ilki badem ağacının yapraklandığı zamanki görüntüsüyle ilgilidir²⁸⁹: [Tavîl]

1 وَلَمَّا اكْتَسَى اللُّوزُ الْحَسِينُ مَطَارِفًا
2 أَشَارَ بِأَعْصَانٍ كَأَنَّ فُرُوعَهَا
جَدَائِدَ مِنْ أَوْزَاقِهِ السُّنْدُسِيَّةِ
أَكْفَتْ تَصَدَّتْ بِالِدُّعَاءِ وَمُدَّتْ

1. Güzel badem sündüs yapraklarından yapılmış yeni ipek elbisesine büründüğünde...
2. Sanki süygünleri duaya koyulmuş ve uzanmış avuçlar gibi olan dallarını sallar.

Bu beyitlerde şâir, badem ağacının yapraklanmasını ipek elbiseleri giyinmiş bir insana dallarını da dua eden bir ele benzetmektedir. Yine badem ağacı ile ilgili yaptığı bir başka tasvîrde onun kış dönemindeki değışimini edebî bir dille ifade etmektedir²⁹⁰: [Basîl]

1 كَأَمَّا اللُّوزُ إِذْ أَوْدَى الشِّتَاءُ بِهِ
2 عَذْرَاءُ فِي حُلَّةٍ حَضْرَاءَ فَاجْأَهَا
فَطَلَّ يَحْمَرُّ مِنْهُ أَحْضَرُ الْوَرِقِ
حَوْفٌ فَحَاضَتْ فَعَشَّاهَا مِنَ الْعَلْقِ

1. Badem ağacı kış sanki kendisini hırpaladığında onun yeşil yaprakları kırmızılaşmaya devam eder.
2. Yeşil elbise içerisinde el değmemiş bakiredir o, aniden bir korku gelir de reçinesi akar ve onu koyu kırmızılık kaplar.

Gazel formunda yazdığı bu şiirde badem ağacının yapraklarının ve kendisinin yaşadığı değışimi dile getirmekte ve badem ağacını el değmemiş bakire bir kadına benzetmektedir.

Ebu'l-Baħr, vasf temalı bir mukatta'asında Şîraz şehrini betimlemektedir. Beriştuh tatlısını betimlerken kullandığı mübalağalı dili bu tasvîrde de göstermektedir²⁹¹: [Hafîf]

²⁸⁹ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 7.

²⁹⁰ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 8.

²⁹¹ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 9.

1 إِنَّ شِيرَازَ بِلْدَةٍ لَا يَكَادُ الْ وَصْفُ يَأْتِي وَإِنْ تَنَاهَى عَلَيْهَا
 2 لَيْسَ تَدْرِي سَكَّانَهَا أَسْرُورُ النَّفْسِ يَأْتِي مِنْ خَلْفِهَا أَم لَدَيْهَا
 3 لَوْ رَأَاهَا امْرُؤٌ وَأَدْخَلَ عَدْنَا سَأَلَ اللَّهَ أَنْ يُرَدَّ إِلَيْهَا

1. Onun her şeyine hâkim olsan da Şiraz tarif edilemeyecek bir şehirdir.

2. Orada yaşayanlar, gönül huzurunun şehrin arkasından mı yoksa yanından mı gelir bilmezler.

3. Bir kişi orayı görse ve ardından Adn cennetine konulsa Allah'tan tekrar oraya döndürülmesini ister.

İlk beyitte Şiraz'ın nitelendirilmesinin zor olduğu ifade edilmekte, ikinci beyitte her yerinin huzur dolu olduğundan bahsedilmektedir. Son beyit ise cennette yaşayanların bile orada yeniden yaşamak isteyecekleri söylenerek aşırı mübalağa yapılmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere şâir, Şiraz'a oldukça fazla önem ve değer atfetmektedir. Nitekim şâirin Şiraz hakkında yazdığı ve arkadaşı el-Ğanevi'ye gönderdiği bir nesir²⁹² de onun Şiraz sevgisini ortaya koymaktadır.

Ebu'l-Baħr'ın ilgi çeken bir başka vafş şiiri de bir berber hakkında yazdığı şiirdir. Yalın ve anlaşılır bir dille kaleme aldığı mukatta'asında berberi hem tanımlamakta hem de övmektedir²⁹³: [Meczu'ur-Racez]

1 وَحَالِقٍ أَصْبَحَ فِي فَنَّ الْحَلَّاقِ وَاحِدًا
 2 لَهُ يَدٌ أَلْفُ مِنْ مَرِّ النَّسِيمِ بَارِدًا
 3 تُنِيمُ مَنْ تَمَسَّهُ وَلَا تُهْبُ رَاقِدًا
 4 أَوْدَعْتُهُ رَأْسِي وَوَجَّ هِيَ قَائِمًا وَقَاعِدًا
 5 فَنَالَ مِنْ هَذَا وَذَا كَ نَازِلًا وَصَاعِدًا
 6 فَرَدَّ رَأْسًا نَاقِصًا وَرَدَّ وَجْهًا زَائِدًا

1. Nice bir berber ki tıraş etme sanatında benzersizdi.

2. Onun, serin hâlde (esen) Nesîm rüzgârından daha yumuşak bir eli vardır.

²⁹² el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 20-21.

²⁹³ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 15.

3. Dokunduğunda uyutur da uyuyanı uyandırmaz.
4. Ayakta ve oturur hâlde ona başımı ve yüzümü emanet ettim.
5. Ona (başıma) ve buna (yüzüme) inip çıkararak ulaştı.
6. Eksilmiş bir baş ve (güzellik olarak) artmış bir yüz bıraktı.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr, badem ağacını, hurmadan yapılan bir tatlıyı, Şîraz kentini, bir berberi, köpekleri ve tavşanları, Cenbiyat'ın bahçelerini vb. öğeleri tanımladığı ve betimlediği özgün ve müstakil şiirler yazmıştır. Bunların yanında diğer muhtevâlardaki şiirlerinde de çeşitli tabiat unsurlarını ve farklı ortamları vafsetmiştir. Müstakil vafş şiirlerinde genel olarak yalın ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Bu türden yazılan şiirlere özgün örnekler sunmuştur. Badem ağacı tasvîrinde olduğu gibi edebî anlatımlar sunmaktan da geri durmamıştır. Vafş şiirleri, bazı ihvâniyyât şiirlerinde olduğu gibi Ebu'l-Baħr'ın şâirlik kudretini gösterdiği ve kendisini özgün bir şekilde ortaya koyabildiği şiirleri olarak değerlendirilmiştir.

10. Dini İçerikli

Dini içerikli şiir başlığı münacat, hikmet ve öğüt temalarından oluşmaktadır. Münacat Allah'a yakarış amacıyla yazılan manzum ve mensur eserleri ifade etmektedir²⁹⁴.

Ebu'l-Baħr el-Hattî'nin şiirlerinde dini içerikli temalar ve münacatlar sıklıkla kullanılmaktadır. Söz konusu tema müstakil kasîde ya da mukatta'a olarak ise karşımıza çok fazla çıkmamaktadır. Münacat ya da hikmet temalı müstakil şiirlerinin sayısı beştir. Bunlardan ikisi kasîde iken diğer üç tanesi ise kısa şiirdir.

Münacat türünde yazdığı şiirlerden birisinde borcundan dolayı Allah'a yalvarmaktadır²⁹⁵. [Kâmil]

1	مَوْلَايَ لَوْ قَرَعْتُ امْرُؤًا بَابَ امْرِئٍ	بِيَدِ الرَّجَاءِ وَأَبَ بِالْحَرَمَانِ
2	لَرَحْمَتُهُ وَذَمَّتْ ذَاكَ لِبُحْلِهِ	وَالْبُحْلُ قَلْتُ سَجِيئَةَ الْإِنْسَانِ
3	وَلَأَنْتَ ذُو الْكَرَمِ الَّذِي يُعْرِي لَهُ	مَا شَاعَ مِنْ بَرٍّ وَمِنْ إِحْسَانِ
4	وَلَقَدْ وَقَفْتُ بِيَابِ جُودِكَ سَائِلًا	فِي حَاجَةٍ زَمَنًا مِنْ الْأَزْمَانِ
5	أَدْعُوكَ مُبْتَهَلًا وَأَرْغَبُ ضَارِعًا	فِي السِّرِّ لَا أَلُوَ وَفِي الْإِعْلَانِ

²⁹⁴ Muhsin Macit, "Münacât", *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 563; Sedat Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bürîni ve Dini Şiirleri*, Palet Yayınları, 2019, 52.

²⁹⁵ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 73.

6 فَعَلَامَ أَرْجِعُ حَائِبًا مِنْ بَعْدِمَا تَعَبْتُ يَدِي قَرَعًا وَكَلَّ لِسَانِي

1. Rabbim! Birisi başka birisinin kapısını yardım istemek için çalar ve o yardımdan mahrum olarak dönerse

2. Sen ona rahmet edersin, onu cimriliğinden dolayı kötüler ve “cimrilik insanın özelliğidir” dersin.

3. Çünkü sen, yayılan iyilik ve ihsanın kendisine dayandırıldığı Kerem sahibisin.

4. Bir süre cömertlik kapında bir ihtiyacımı dilenmek için durmuştum.

5. Sana çokça yalvarıyorum, gizliden ve açıktan ara vermeksizin boyun bükerek istiyorum.

6. Kapı çalmaktan elim yorulup, dilim bitkin düştükten sonra umutlarım tükenmişken nereye döneyim?

Ebu'l-Baħr'ın bu şiiri söylemesi üzerine borcu miktarınca bir kesenin kendisine atıldığı fakat kesenin siyah renginden dolayı kendisine hayır getirmeyeceğini düşünerek o parayı fakirlere dağıttığı iddia edilmektedir²⁹⁶.

Bir başka şiirinde yine Allah'a yalvarmakta ve onun ihsanının herkese şâmil olduğunu ifade etmektedir²⁹⁷.

1 مَوْلَايَ دَارُكَ لِلْعُقَاةِ فَسِيحَةٌ حَاشَاكَ إِنَّ ضَاقَتْ بِشَخْصٍ وَاحِدٍ

2 وَنَدَاكَ قَدْ شِمَلَ الْوَرَى وَأَجَلُهُ مِنْ أَنْ يُقْصِرَ عَنْ ضَعِيفٍ وَافِدٍ

1. Ey rabbim! Senin yurdun ihsan isteyenlere geniştir. Hâşâ tek bir kişiye dar gelsin!

2. Senin çağrın yaratılmışları kuşatmıştır, dışarıdan gelen zayıf kimsenin hakkını vermemesinden tenzih ederim.

Hayatının önemli bir bölümünü maddi sıkıntılar içerisinde geçiren Ebu'l-Baħr bir başka şiirinde de hem Cenab-ı Allah'a fakirliğini gidermesi için dua etmekte hem de gurbet sıkıntılarını aşabilmek için O'na yakarmaktadır²⁹⁸: [Kâmil]

1 يَا مَنْ إِذَا وَقَفَ الْوُفُودُ بِبَابِهِ وَلَوْوَا أَكْفَهُمْ عَلَى أَسْبَابِهِ

²⁹⁶ el-Bilâdî, *Envâru'l-Bedriyyîn*, 294.

²⁹⁷ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 72.

²⁹⁸ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 74.

2 رَجَعُوا وَقَدْ مَلَأُوا حَقَائِبَ عَيْسِهِمْ مَا لَا يَهُمُّ الْفَقْرُ أَنْ يَحْطَى بِهِ
3 اِرْحَمِ غَرِيبًا أَفْرَدَتْهُ يَدُ النَّوَى فَشَكَا إِلَيْكَ وَأَنْتَ تَعْلَمُ مَا بِهِ

1. Ey gelenler kapısında durduğunda ve ellerini yardımına yönlendirdiğinde...

2. Onlar, fakirliğin kendisini elde etmeye tedirgin olmadığı şeyi develerinin yüküne doldurmuş olarak (kendisinden) geri döndükleri (kimse)!

3. Uzaklık yüzünden tek başına kalmış garib kuluna merhamet et! O sana (derdini) şikâyet ediyor ve sen onun neyi olduğunu biliyorsun.

Ebu'l-Baħr'ın hikmet ve öğüt temalı şiirleri de bulunmaktadır. Söz konusu şiirlerden birisini Menâme'de yeni yapılmış bir evin duvarlarının yıkılmış olması üzerine yanında bulunanların şaşırmasına binâen yazmıştır²⁹⁹: [Kâmil]

1 يَا مُنْكَرًا هَدَمَ الْخُصُونِ إِذَا اعْتَصَتْ بِدَعَائِمِ التَّاسِيسِ وَالتَّشْهِيْقِ
2 أَرِنَا الْبِنَاةَ هَا أَدَامُوا أَمْ رُمُوا بِمُطِيْحِ ضَحْمِ الشَّيْقِ عَالِي النَّيْقِ
3 فَهَمْ بِحَيْثُ تَرَى الصَّعِيدَ وَإِنْ سَمَا هِمُّ الصُّعُودِ لِمَسْبَحِ الْعِيُوقِ
4 كُلُّ أَعَارِ الْأَرْضِ صَفْحَةٌ مُلْطِمٍ حُرٌّ يَذِلُّ لَهُ النُّضَارُ عَتِيْقِ
5 وَقَرَى الْبَلَى ثَبَجًا لَوْ أَنَّكَ سَمْتَهُ حَمَلِ الْهَضَابِ لَجَاءَهَا بِمُطِيْقِ
6 وَرَحِيْبِ صَدْرٍ لَوْ حَكَمْتَ عَلَيْهِ أَنْ يَسَعَ الْبِلَادَ لَمَا اتَّقَاكَ بِضِيْقِ
7 وَبِنِيَّةِ الْخَلَّاقِ إِنْ تُهْدَمَ فَلَا تَعْجَبْ لَهُدْمِ بِنِيَّةِ الْمَخْلُوقِ

1. Binalar, üzerine kuruldukları ve yükseldikleri sütunlara yaslandığında, muhkem yapıların yıkılmasını kabul etmeyen kimseler!

2. Bana o binaların ustalarını gösterin. Onlar baki kaldılar mı yoksa dağın zirvesinin en sapa yerlerinin yok ediciliğine mi atıldılar?

3. Tırmanmak onları keçi yıldızının yörüngesine çıkarsa bile onlar senin o yükseltiyi görebildiğin yerdedir.

²⁹⁹ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, II, 71.

4. Onların hepsi saf altının itaat ettiği soylu ve saygın yanaklarının yüzeylerini yeryüzüne verdiler.

5. (Hepsi) yıpranmışlığa, sen tepeleri taşıma görevini versen, ona katlanılabilir bir kürek kemiği ikram ettiler.

6. Ülkelere yayılmasına hükmetsen sana darlık vermeyecek bir cömertliği (ikram ettiler) .

7. Yaraticının inşa ettiği şeyler bile yıkılırken, yaratılmışın yaptıklarının yıkılmasına şaşırma!

Ebu'l-Baħr, şiirinde dünya malının geçiciliğine vurgu yapmaktadır. Ona göre Allah'ın yarattığı nice cömert kimseler, evleri yapan kimseler bile yok olup gitmişken yaratılmışların yaptıklarının yok olmasında şaşılacak bir durum yoktur. Bir başka hikmet ve öğüt temalı şiirine ise gazel teması ile başlamaktadır. Gençlikte yaşanan aşkı anlattıktan sonra kendini dünyaya kaptırıp yaşlılığın farkına varmayanlara sözü getirmekte ve şöyle demektedir³⁰⁰:

[Hafif]

34	إِنَّ مَنْ لَا يَرَى الْمَشِيبَ بِفُؤَدِي	هَ وَ لَوْ مَاتَ قَبْلَهُ لَسَعِيدٌ
35	يَا عَيْدَ الدُّنْيَا زُوَيْدًا فَإِنَّ أَلْ	حَظَّ مِمَّا تُعْطِيكُمْوهُ زَهِيدٌ
36	وَحَيَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَكَمِ السَّيِّ	يْدُ يَعْفُو وَكَمْ تُسِيئُ الْعَيْدُ
37	وَحَذَارًا مِنْ مَوْقِفٍ تَخْرُسُ الْأَلْ	سُنُّ فِيهِ فَدُو الْبَيَانِ بَلِيدٌ
38	وَاشْتَرَوْا هَذِهِ النُّفُوسَ مِنَ النَّآ	رِ فَمَا إِنَّ عَلَى الْعَذَابِ جَلِيدٌ
39	وَيُلْكُمْ إِنَّ حَرَّهَا يَتْرُكُ الصَّخْ	رَ رَمَادًا فَمَا تَطِيقُ الْجُلُودُ

34. Kendisinden önce ölse de şakaklarındaki beyazlığı görmeyen kişi mutludur.

35. Ey dünyanın kölesi yavaş ol! Şüphesiz talih size verdiklerinden dolayı değersizdir.

36. Rabbinizden utan! Efendi ne kadar da affetti! Köle ne kadar da kötülük etti!

37. Dillerin kendisinde kekeme olduğu, söz sahibinin ahmaklaştığı durumdan sakın!

38. Onlar bu kalpleri ateşten satın aldılar, ne var ki azap pek çetindir.

³⁰⁰ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, II, 70.

39. Yazıklar olsun size! Şüphesiz onun sıcağı kayayı kül eder, deriler ona tahammül edemez.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr münacat türünden az da olsa müstakil kasîde ve mukatta'alar yazmıştır. Ödemesi gereken borcundan ya da yalnızlığından Allah'a iltica etmiştir. Bunun yanında hikmet ve öğüt temalı kasîdeleri de mevcuttur. Söz konusu temaları başka muhtevâlardaki şiirlerinde de kullanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBU'L-BAHR el-HATÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Ebu'l-Baħr el-Ĥaĥĥî'nin Şiirinde Şekil ve Üslup Özellikleri

Edebî bir çalışmanın muhtevâ ve biçim olarak iki temel unsuru vardır. Çalışmanın ikinci bölümünde muhtevâ konusu ele alınmıştır. Bu bölümde ise Ebu'l-Baħr'ın şiirleri biçim yani şekil ve üslup özellikleri açısından incelenecektir.

1. Şekil Özellikleri

Edebî bir eserin şekil özellikleri edebiyat eserinin dış yapısı, anlatımla ilgili unsurlarının bütünü, nazım biçimleri, kâfiye, ölçü, ses, üslup, eserin uzunluk ve kısalığı, kelimelerin örgüsü gibi konuları³⁰¹ kapsamaktadır.

Bu başlık altında önce beyit sayısına göre nazım türlerinden bahsedilecek sonrasında kasîdelerin yapısı incelenecek ve daha sonra da şiirlerinde kullandığı vezin ve kâfiyeler ele alınacaktır.

1.1 Dîvândaki Nazım Türleri

Arap edebiyatının en küçük nazım birimi aynı vezinde iki mısradan meydana gelen beyittir³⁰². Şiirlerin yapısal özelliklerine göre zamanla farklı nazım türleri ortaya çıkmıştır. Beyit sayısına göre ortaya çıkan nazım türleri farklı isimlerle adlandırılmıştır. Buna göre tek beyitten oluşan şiirlere yetim³⁰³ iki beyitten oluşan şiirlere nutfe³⁰⁴ üç ila altı beyitten oluşan şiirlere ise kıt'a³⁰⁵ veya mukatta'a³⁰⁶ denilmiştir.

Muhtevâ ve biçim bakımından en gelişmiş nazım türü olan kasîde³⁰⁷ en az yedi beyitten oluşmaktadır. Kasîde belirli bir vezin ve kâfiye düzeniyle söylenmiş, belli konuların bir plan içerisinde söylendiği bir nazım şeklidir³⁰⁸. Kasîdenin beyit sayısı ile ilgili farklı görüşler bildirilmiş olsa da en az yedi beyitten oluşması gerektiği üzerinde genel bir görüş hâkimdir³⁰⁹.

Ebu'l-Baħr'ın dîvanı incelendiğinde en kısası 2 beyit en uzununu ise 105 beyitten oluşan nutfe, mukatta'a ve kasîde türlerinde şiirler yazdığı yetim türünü ise kullanmadığı

³⁰¹ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 2001, 69; Ahmet Yıldız, *Nil Şâiri Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri*, Palet Yayınları, Konya, 2017, 205.

³⁰² Nihad M. Çetin, "Beyit", *DİA*, Ankara, 1992, VI, 66.

³⁰³ Emîl Bedî'Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal fi 'İlmi'l-'Arûd ve'l-Kâfiye ve Funûni's- Şi'r*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1991, 182.

³⁰⁴ Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, 445.

³⁰⁵ Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, 378.

³⁰⁶ Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, 425.

³⁰⁷ Fidan, *Arap Şâirlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, 195.

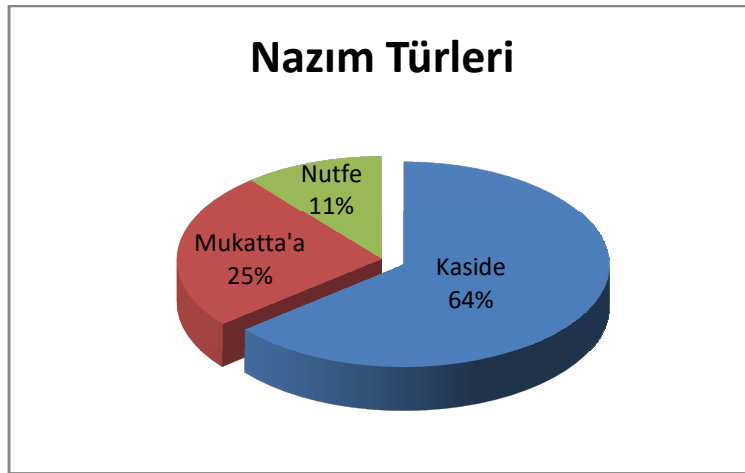
³⁰⁸ Hüseyin Elmalı, "Kasîde", *DİA*, Ankara, 2001, XXIV, 562.

³⁰⁹ Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, 376-377.

anlaşılmaktadır. Ebu'l-Baħr'ın Őiirlerini yazdığı nazım tűrleri ve bu tűrlerde yazdığı beyit sayıları Őu Őekildedir;

	Nazım Tűrű	Şiir Sayısı	Beyit Sayısı
1	2 Beyit (Nutfe)	30	60
2	3-6 Beyit (Mukatta'a)	37	153
3	7 ve Őzeri Beyit (Kasıde)	85	2259
4	TOPLAM	152	2472

Tablodaki verilerin Őiir sayısı itibariyle yűzdelik oranın grafiksel yansıması Őu Őekildedir;

Tablodan anlaŐıldıđı űzere Ebu'l-Baħr nutfe ve mukatta'a tűrűnű Őiir sayısı bakımından az olarak kullanmıŐtır. Kasıde tűrűndeki Őiirleri ise hem Őiir sayısı hem de beyit sayısı itibariyle daha fazla kullanılmıŐtır. Őiir sayısı bakımından kasıde tűrűndeki Őiirleri *Dűvān*'ın yűzde altmıŐ dűrdűnű oluŐurmaktadır.

Ebu'l-Baħr'ın yazdıđı 105 beyitlik kasıdesi baŐta olmak űzere diđer uzun Őiirleri gűz űnűne alındıđında kasıde yapısına uygun Őiir yazabilecek kapasitede bir Őāir olduđu gűrűlmektedir. Yine geleneđe uygun olarak, kasıdeleri daha Őok medih ve mersiye tűrűnde karŐımıza Őıkmaktadır. Bunun yanı sıra muhtevā űzelliklerine uygun Őekilde nutfe ve mukatta'aları mevcuttur. Őrneđin mektup giriŐlerinde, vasf temalı Őiirlerinde ve ihvāniyyāt tűrűnűn bir kısmında daha Őok kısa Őiirler tercih etmiŐtir.

Dűvān'da yer alan nazım tűrlerini inceledikten sonra yazdıđı kasıdelerdeki muhtevā planını incelemek yerinde olacaktır.

1.2. Kasîdenin Yapısı

Sözlükte “niyet etmek, yaklaşmak, kastetmek, bir şeye yönelmek” gibi anlamları olan “kasîde” kelimesi “قَصَدَ” fiilinden türemiştir³¹⁰. Terim olarak kasîde, vezin, kâfiye ve anlam açısından birbirine uyumlu, belli bir amaçla söylenmiş, belli konuların dâhilî bir plân içerisinde işlendiği, dinleyende güzel duygular uyandıran, en az yedi beyitten oluşan ve kuruluşu tamamlanmış bir şiir türü olarak tanımlanabilir³¹¹.

Klasik dönem Arap şiirlerindeki muhtevâ planına göre kasîde genellikle üç ana aşamadan oluşmaktadır. İlk aşamada şâir, sevgilinin terk edilmiş yurduna ait kalıntılar üzerinde durur, ağlar, buraya dair tasvîrler yapar ve sevgilisinden bahseder. İkinci aşamada çöl yolculuğundan, karşılaştığı zorluklardan ve devesinden söz eder. Son aşamada ise medih, fâhr gibi ana temalar işlenir³¹². Şiir eleştirmenleri tarafından bu yapıya bağlı kalmak oldukça önemsenmiş ve söz konusu aşamaların kasîdede bulunması gerektiği düşünülmüştür³¹³. Ancak zamanla ve çeşitli gerekçelerle farklı muhtevâ planına sahip kasîdeler de ortaya çıkmıştır³¹⁴.

Şiir eleştirmenlerinin görüşlerine göre kasîdenin yapısında dört önemli unsur bulunmaktadır. Bunlardan birincisi şiirin ilk beyti olan “maṭla” beytidir. İkincisi şiire girişin yapıldığı “mukaddime” bölümüdür. Üçüncüsü mukaddimedeki işlenen konudan asıl konuya geçiş anlamı taşıyan “teḥalluṣ” bölümüdür. Dördüncü ve sonuncusu ise şiirin kendisiyle son bulduğu “ḥâtîme” dir.³¹⁵

Ebu'l-Baḥr bazı kasîdelerinde klasik kasîde muhtevâ planına uygun hareket etmiştir. Bu kapsamdaki kasîdeleri diğerlerine nazaran daha uzun şiirlerden oluşmaktadır. Ebu'l-Baḥr bazı medih, ihvâniyyât, mersiye, özlem, ḥamriyat temalı şiirlerinde geleneksel kasîde yapısına göre şiirler yazmıştır. Söz konusu muhtevâlardaki bazı şiirlerinde ve diğer temalardaki şiirlerinde ise baştan sona aynı muhtevâyı işlemiştir. Bu bağlamda Ebu'l-Baḥr'ın belli bir

³¹⁰ el-Ḥalîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, V, 55; Ebû İbrâhîm el-Fârâbî, *Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb*, thk. Ahmed Muhtar Ömer, Muessesetu Dâriş-Şa'b li'ş-Şahâfe ve't-Ṭibâ'a ve'n-Neşr, Kahire, 2003, I, 404; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, II, 524.

³¹¹ Yakûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, 376-377; Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, 213; Maṭlûb, *Mu'cemu Muştalahâtî'n-Nakdi'l-'Arabîyyi'l-Kadîm*, 332; Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, 240; Elmalî, “Kasîde”, *DİA*, XXIV, 562-564; Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, 84; Muhammet Vehbi Dereli, “Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Ebu't-Tayyib El-Ğazzî ve Şiirleri”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Y. 9, S. 2, 2009, 217.

³¹² Nihad Mazlum Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yay. Şarkiyat Enst. İstanbul, 1973, 60-62.

³¹³ Yusuf Huseyn Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde fi'n-Nakdi'l-'Arabîyyi'l-Kadîm fi Dav'i-n-Nakdi'l-Hadis*, Dâru'l-Endelus, Beyrût, ty., 28; Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nakib ve Şiiri*, 197.

³¹⁴ Elmalî, “Kasîde”, *DİA*, XXIV, 563.

³¹⁵ Ahmed Ahmed Bedevî, *Ususu'n-Nakdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru Nehda, Mısr, Kahire, 1996, 296; Bekkâr, *Binâu'l-Kaşîde*, 204-232.

muhtevâ planına bağlı kalmak suretiyle yazdığı kasîdelerinde yer alan maṭla‘, mukaddime, teḥalluṣ ve ḥâtime bölümleri incelenecektir.

1.2.1. Maṭla‘ Beyitleri

Maṭla‘ kelime anlamı itibariyle “doğuş yeri, güneşin üzerine doğduğu yer” gibi anlamlara gelmektedir³¹⁶. İstilâhî olarak ise kasîdenin ilk beytinin adı olmuştur³¹⁷. Şiir eleştirmenlerine göre şiir bir kilit maṭla‘ ise bu kilidin anahtarındır³¹⁸. İşitilen ilk beyit olması nedeniyle dinleyicide sonraki kısım ile alakalı bir merak uyandırması açısından etkileyici bir şekilde söylenmelidir³¹⁹. Dolayısıyla maṭla‘ beyti ana konuyla uyum içerisinde olmalıdır. Bunun yanında maṭla‘ beyti gramer kusurlarından uzak olmalı, geleneksel hâle gelmiş ifadeler kullanılmamalı, kulağa hoş gelen lafız ve manalardan oluşmalıdır³²⁰. Ayrıca lafız ve manalarda karışıklık ve bozukluk sebebiyle sözün zor anlaşılması demek olan ta‘kîdden kaçınılmalıdır³²¹.

Ebu'l-Baḥr'ın dîvanında yer alan maṭla‘ beyitleri incelendiğinde genellikle bu hususlara dikkat ettiği gözlenmektedir. Kureyş'i methedip Vâil kabilesini eleştirdiği bir medih kasîdesine giriş yaparken kullandığı şu beyit, maṭla‘ beytinde aranılan özelliklere uymaktadır³²²: [Munserih]

رَعَتْ قُرَيْشٌ فِينَا الذِّمَامَ عَلَى جَفَا ابْنِ بَكْرِ بْنِ وَايِلِ الْقُرَيْبِ 1

1. Akraba Vâil oğlu Bekiroğulları'nun cefasına rağmen Kureyş bizdeki saygınlığı gözettii.

Görüldüğü üzere beyit dilbilgisi kurallarına uygun olarak gelmiştir. Ayrıca sözdizimi açısından da takdim ya da tehir yapılmamıştır. Bunun yanında şiirin konusunun ne olacağına dair bilgi vermekle birlikte saygınlığı gözetmenin ya da cefa vermenin ne şekilde olduğu konusunda okuyucuda merak uyandırmakta ve dikkat çekmektedir.

³¹⁶ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 55.

³¹⁷ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 216; Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, 412.

³¹⁸ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 217.

³¹⁹ el-Askerî, *Kitâbu's-Şinâateyn*, 435.

³²⁰ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 217-218.

³²¹ Sedat Şensoy, “Ta‘kîd”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 457.

³²² el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 227.

Bir başka medih şiirine nida ile giriş yapan şâir memdûha şu şekilde seslenmektedir³²³:
[Basît]

1 يَا أَكْرَمَ النَّاسِ أَعْمَامًا وَأَحْوَالًا وَأَحْسَنَ النَّاسِ أَقْوَالًا وَأَفْعَالًا

1. *Ey amcalar ve dayılar bakımından insanların en cömerdi, söz ve fiil bakımından insanların en hayırlısı!*

Ebu'l-Baħr, ismi verilmeyen bir alevîyi yaptığı iyiliklere karşı övdüğü bir medih şiirinin maṭla'ına nida ile başlamaktadır. Dil bilgisi ve söz dizimi açısından hatası bulunmayan beyitte seçilen kelimeler de telaffuzu kolay kelimelerden oluşmaktadır. Ayrıca ilk ve ikinci şatırda aynı kâfiye kullanılarak taşrî' sanatı yapılmıştır. Pek çok medih şiirinin maṭla'ında bu durum göze çarpmaktadır.

Dostu Hüseyin b. Abdurrauf'un dilinden Emir Bedreddin b. es-Seyyid Mübarek Han'a yazdığı bir medih şiirine şu şekilde başlamaktadır³²⁴: [Ṭavîl]

1 إِلَى الْمَلِكِ الْوَهَّابِ مَا فِي يَمِينِهِ وَلَكِنَّهُ بِالْعَرَضِ جِدُّ بَخِيلٍ

1. *Elindeki avucundakini karşılıksız veren Melik'e (sesleniyorum) fakat onur konusunda son derece cimridir.*

Söz konusu beyitten şiirin devamında ilgili hükümdardan medihle söz edileceği anlaşılmaktadır. Ayrıca seçtiği الْوَهَّابِ (karşılıksız veren) ve بَخِيلٍ (cimri) kelimeleri arasında tıbak sanatı yapılarak beyit süslenmiştir.

Ebu'l-Baħr'ın yukarıda bahsi geçen Hüseyin b. Abdurrauf'a yazdığı bir medih şiirine ise şu beytiyle başlamaktadır³²⁵: [Kâmil]

1 حَتَّامَ أَمْطَلُ سَيِّدِي شُكْرَ الْيَدِ وَالْإَمِّ يُمְهِلُنِي التَّقَاضِي سَيِّدِي

1. *Efendime ihsanın teşekkürünü ne zamana kadar sürdüreyim? Ve efendim de benden alacağını nereye kadar ötelesin?*

Şâir söz konusu şiirine Hüseyin b. Abdurrauf'a teşekkürle giriş yapar. Bu teşekkürünü “efendim” dediği arkadaşından bahisle üçüncü bir kişiye soru sorarak ifade eder. Şiirin devamında medinin geç kalmasından dolayı özür beyan eden şâir, şiirine bir soru cümlesiyle

³²³ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 260.

³²⁴ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 177.

³²⁵ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 188.

başlayarak sanki mahcubiyetten kaynaklı çaresiz bir durumda olduğunu ifade etmek istemiştir.

Ebu'l-Baħr, en uzun kasîdesinde *Dîvân*'da sürekli bahsi geçen Mâcid b. Hâşim'i methetmektedir. Memdûha olan övgüsünü üçüncü kişi (Ġaib) üzerinden yapmakta ve sanki onunla memdûha haber göndermektedir. Söz konusu kasîdenin maṭla' beyti şu şekildedir³²⁶: [Hafif]

1 قُلْ لِكُنْزِي فِي النَّائِبَاتِ وَذُخْرِي وَجَمَالِي بَيْنَ الْأَنْامِ وَفُخْرِي

1. Sıkıntılardaki sığınağıma ve beni muhafaza edene, insanlar arasındaki güzelliğime ve övüncüme söyle!

Bahsi geçen maṭla' beytine emir fiille başlayan şâir, inşâî bir cümle kullanarak farklı ve dikkat çeken bir yöntem kullanmıştır.

Ebu'l-Baħr şairlerinin maṭla' beyitlerinde kadîm şâirlerin üsluplarından yararlanmıştı. Bu durum İbn Raşîk gibi şair eleştirmenleri tarafından şairin özgünlüğüne gölge düşürmek olarak görülmektedir. İbn Raşîk'e göre şaire "ألا"، "قد"، "خليلي"، gibi klasik şairlerde klişe hâline gelen lafızlarla başlamak şairin kalitesini düşürmektedir³²⁷. Ancak bu kullanımın şâirin klasik Arap şairine hâkimiyetini göstermesi bakımından önemli olduğu söylenebilir. Ebu'l-Baħr, dört kasîdesine خليلي ifadesi ile başlamaktadır. Söz konusu kasîdelerin birisi Ebu Abdullah eş-Şeyh Hamîs ve kardeşini medih için yazılmıştır. Kasîdenin maṭla'ı şu şekildedir³²⁸: [Tavîl]

1 خَلِيلِيَّ حَالِ الْبُعْدِ دُونَ لِقَائِكُمَا فَمَنْ لِي يَا ابْنَيْ سَالِمٍ أَنْ أَرَاكُمَا

1. İki dostum! Uzaklık sizinle buluşmaya engel oldu. Ey Sâlim'in iki oğlu! Sizi görmeme kim (yardım edecek)?

Bu hususa bir başka örnek ise Ebu'l-Baħr'ın Abdulkâhir b. Abdurrauf'u methettiği bir kasîdesinin özlem temalı girişinde görülmektedir³²⁹: [Basît]

1 يَا نَسِيمَ الشِّمَالِ أَدِّ رِسَالًا تِي وَبَلِّغْ نَحِيَّتِي وَسَلَامِي

1. Ey kuzey rüzgârı! Mektuplarımı ulaştır. Hürmet ve selamımı ilet.

³²⁶ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 216.

³²⁷ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 222; Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, 206-207.

³²⁸ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 172.

³²⁹ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 194.

Ebu'l-Baħr söz konusu maṭla' beytiyle űiirine selam ve saygısını göndererek başlamaktadır. Devamındaki beyitlerde uzaklıktan űikâyet etmekte ve sonrasında memdûhu övmektedir. Bu bakımdan maṭla' beytinin ana konu ile uyumu göze çarpmaktadır. Ancak maṭla' beytine يا نَسِيمَ الشَّمَالِ ifadesi ile başladığı grlmektedir. Cahiliye döneminde ve sonraki dönemlerde űiirlerde oldukça sık kullanılan “kuzey rüzgârı” ifadesi zgn bir kullanım değildir.

Ebu'l-Baħr medih temalı bir bařka űiirine gazel konusu ile bařlamaktadır. Söz konusu kasîdenin maṭla'ı yine űiir eleřtirmenleri tarafından zgn sayılmayan “ألا” ile bařlamaktadır³³⁰: [Ṭavîl]

1 أَلَا هَلْ تَجَاوَزْتَ الْحَبَاءَ الْمُحَجَّبَا بِحَيْثُ ظَبَاءِ الْأَنْسِ تَحْجُبُهَا الظُّبَى

1. Hey! Kılıç uçlarının koruduğu muhabbet ceylanlarının olduğu kapalı çadıra girdin mi?

Ebu'l-Baħr söz konusu maṭla' beytine kullanımı eleştirilen أَلَا edatı ile başlamış olsa da ظَبَاءِ ve الظُّبَى kelimeleri ile nakıs cinâs yapmış ve beyte ahenk katmıştır. Yine beytin soru cümlesi ile başlaması beyte dikkat çeken bir başka husus olmuştur.

Ebu'l-Baħr'ın űiirlerinde yer alan maṭla' beyitlerine bakıldığında űiir eleştirmenlerinin dikkat çektiği hususlara genel olarak uygun hareket ettiği grlmektedir. Bu bağlamda řâir, seçtiği kelimelerde özenli davranmış dilbilgisi ve sözdizimi açısından hatası ya da eksiği bulunmayan bir űekilde maṭla' beyitlerini kaleme almıştır. Etkileyicilik açısından edebî sanatları kullanmayı ihmal etmemiştir. Verilen beyitler yerine göre dinleyicide űiirin devamı ile ilgili merak uyandırmakta yerine göre de ana konunun ne olacağı konusunda dinleyiciye fikir vermektedir. Bununla birlikte maṭla' beyitlerinde eleştiri konusu olan Cahiliye şâirlerinin de kullandığı bazı kelime, edat ya da tabirleri kullanmaktan kaçınmamıştır. nemli sayıda kasîdesi “ألا يا خليلي” gibi eleştirmenlere göre zgn olamayan ibarelerle başlamaktadır.

1.2.2. Mukaddime

Arap űiirinde mukaddime konuya giriř mahiyetinde yazılmakta ve maṭla' beytinden sonra gelmektedir. Bu bakımdan űiirin ana konusu ile ilgili olması ya da ona uygun ifadelerle

³³⁰ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 245.

başlaması ve dinleyiciyi etkileyecek kelimelerin kullanılması önemlidir³³¹. Bu bağlamda mukaddime şiirin muhtevâsını yansıtmalı³³² ve şiirin söylenmesindeki asıl amaca delalet etmelidir³³³.

Mukaddimenin ne olması ve hangi konuları içeriğinde barındırması gerektiği hususu Arap şiiri eleştirmenlerinin önemli meselelerinden birisi olmuştur. Bu konuda iki farklı görüş ön plana çıkmıştır. Bunlardan birincisi İbn Kuteybe'nin savunduğu görüştür. Ona göre mukaddime bölümü atlâl, sevgilinin ardından gözyaşı dökme, sevgilinin tasviri, çölde yapılan gece yolculukları ve karşılaşılan tehlikeler gibi Cahiliye şiirinde kullanılan muhtevâlara uygun olmalıdır³³⁴. Bunun yanında İbnu'l-Eşîr başta olmak üzere bazı edebiyatçıların savunduğu diğer bir görüşe göre ise her konuya bahsi geçen muhtevâlî mukaddimelerle başlamak uygun değildir. Bu yüzden şiirde anlatılmak istenen ana temaya uygun olarak mukaddimelerde farklı temalar kullanılması gerekmektedir. Hatta onlara göre şâirin medih ya da ihvâniyyât şiiri yazarken doğrudan ana konuya başlaması mümkün görülmektedir³³⁵. Eşca' es-Sulemî (195/811), Ebû Nuvâs (198/814) ve Muslim b. el-Velîd (208/823) gibi isimler ikinci görüşe öncülük etmişler ve farklı konulu mukaddimeler de şiirlerde yaygınlık kazanmıştır³³⁶.

Ebu'l-Baħr'ın şiirleri incelendiğinde bazı kasîdelerinde geleneksel yapıya bağlı kalarak onlara mukaddime bölümü ile giriş yaptığı görülmektedir. Bu bakımdan daha çok medih ve ihvâniyyât temalı şiirlerindeki mukaddimleri göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra mersiye türü şiirlerden bazılarında mersiye türünün ilk bölümü olan ölene ağıt yerine farklı bir muhtevâyla giriş yapması dikkat çekmektedir. Ayrıca sadece bir gazel şiirinde mukaddime ile giriş yapmıştır. Bunun sebebi ise gazel temasını gençlik yıllarının başında ele alması ve daha çok öykünme tarzında ve kısa biçimde yazmasıdır. Diğer muhtevâlî kasîdelerinde ise daha çok konuya doğrudan başlamayı tercih etmiş ve mukaddime yazmamıştır. Hamriyat ve özlem temalı şiirlerinden, mektuplara giriş için yazdığı kasîdelerden ve dînî içerikli kasîdelerden sadece birer tanesine mukaddime bölümü ile giriş yaptığı görülmektedir.

³³¹ Dîyaüddîn Naşrullah b. Muhammed İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtib ve's-Şâ'ir*, thk: Ahmed el-Hûfî, Bedvî Tıbbâne, Dâru Nahda, Kâhire, 1970, III, 98; Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, byy. ty., III, 132; Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri* 149.

³³² Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, 130.

³³³ Ebu Tahir Muhammed b. Haydar el-Bağdâdî, *Kânûnu'l-Belâga fî Nakdi'n-Nesri ve's-Şi'r*, thk. Muhsin Ğayyâd 'Uceyl, 2. b., Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1989, 116.

³³⁴ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, I, 74, 75.

³³⁵ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 226-231; İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir*, II, 223-224.

³³⁶ Bekkâr, *İtticâhâtu'l-Ġazel*, 80-93.

Ebu'l-Baħr'ın İhvâniyyât kasîdelerinin mukaddimelerini daha çok medih teması oluşturmaktadır. Bazı kasîdelerinin mukaddime bölümlerinde geleneğe bağlı kalarak atılal ya da gazel muhtevâlı girişler yapmıştır. Bunun yanında özlem, ihsana teşekkür, şikâyet, eleştiri, tasvîr gibi temaları da şiirlerinin mukaddimelerinde kullandığı tespit edilmiştir.

1.2.2.1. Medih

Ebu'l-Baħr'ın mukaddimelerinde en fazla kullandığı muhtevâ medihtir. İhvâniyyât temalı kasîdelerinde medih konulu beyitleri mukaddime bölümlerinde sıklıkla işlemektedir. Bu bağlamda dostlarından özür dilediği, onlardan istekte bulunduğu hatta onları eleştirdiği ve onlarla dalga geçtiği bazı kasîdeleri medih teması ile başlamaktadır. Bahreyn eşrafından bir kişiden ihsan talebinde bulunan Ebu'l-Baħr kasîdesinin mukaddimesi şu şekildedir³³⁷: [Vâfir]

1 أَمْوَالِي كُلِّ مَنْ يُؤَلِّي الْهَيَاتِ وَأَطْوَاهُمْ يَدًا فِي الْمَكْرَمَاتِ
2 وَأَنْدَاهُمْ إِذَا مَا كَانَ عَامٌ بَحْفُ بِهِ ضُرُوعُ الْعَادِيَاتِ
3 يَمِينُكَ لَا يَشَلُّ لَهَا بَنَانٌ تَحْلُ عُرَى الْأُمُورِ الْمُشْكَلَاتِ
4 وَأَنْتَ أَحَقُّ النَّاسِ طَرًّا بِفَضْلِ ثَنَا وَأَبْعُدُ عَنْ هَنَاتِ

1. Ey ihsanda bulunanların hepsinin efendisi ve soylu davranışlarda onların en cömerdi!

2. Yağmur bulutunun göğüsleri seneyi kuraklaştırdığında ey (insanların) en cömerti!

3. Ellerin dert görmesin ki onun problemleri çözen parmakları vardır.

4. Ve sen övgünün üstününe bütün insanların en layığısın ve kusurlara en uzak olanısın.

Bahsi geçen kasîde toplam yedi beyitten oluşmaktadır. Ebu'l-Baħr kasîdenin devamında memdûhtan ihsanının diğer insanları kuşattığı gibi kendisini de kuşatmasını istemektedir. Söz konusu istemek olunca istenen kişinin övülmesi doğaldır. Dolayısıyla şâir talepte bulunacağı kişiyi överek şiirine başlamıştır. Dostlarından istekte bulunduğu şiirler daha çok kısa şiirlerdir. Bunun yanında Ebu'l-Baħr özür dileme temalı şiirlerinin mukaddimelerinde medih temasına sıklıkla yer vermiştir. Bu kasîdelerinden birinde dönemin seçkinlerinden birisinin Ebu'l-Baħr'ın kendisiyle olan bağını kesmesi nedeniyle sitem etmesi

³³⁷ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 111.

üzerine özür dilemek maksadıyla yazmıştır. İsmi verilmeyen kişiden özür dilemeye onu methederek başlamıştır³³⁸: [Hafif]

قُلْ لِأَخْفَى الْأَنَامِ بِي يَا كِتَابِي	1	وَتَقَاضَاهُ لِي بِرِدِّ الْكِتَابِ
وَالْتَمِّمْ رَاحَتِيهِ عَنِّي وَيَا بُشْ	2	رَاكَ إِنَّ نُبْتَ يَا كِتَابِي مَنَابِي
ذِي الْمَعَالِي الَّتِي أَرْتَنَا الْمَسَامِي	3	نَاكِصًا دُونَهَا عَلَى الْأَعْقَابِ
وَالْفِعَالِ الَّتِي نَطَقْنَ فَأَفْصَحْ	4	نَ بِمَا طِينَنَ عَن أَصُولِ طِيَابِ
فَهَيَّ بِمَا جَلَّتْهُ مِنْ كَرَمِ الْأَنْ	5	سَابِ تُدْعَى شَوَاهِدُ الْأَنْسَابِ
أَسْلَمَتْهُ إِلَى الْقَوَابِلِ أَرْحَا	6	مُ حَكَّتْ عَن طَهَارَةِ الْأَصْلَابِ
فَلَوْ إِنِّي اسْتَعَنْتُ بِالْخَلْقِ فِي حَصْنِ	7	رِ مَسَاعِيهِ ضَاقَ عَنْهَا حِسَابِي

1. Ey mektubum! O benim cevap vermem istemişken yaratılmışların bana (göre) en cana yakınına söyle!

2. Ayaklarını benim yerime öp! Ey mektubum ne mutlu sana ki benim yerime vekilsin.

3. Bize (güzel) şeyleri ardından bırakarak üstün olmayı gösteren şerefli şeylerin sahibidir.

4. Dile gelen ve temiz asıllardan dolayı iyi olduklarını belli eden eylemlerin (sahibidir).

5. Nesillerin şerefini gösterdiklerinden dolayı onlara nesillerin şahitleri denilir.

6. Sulplerin temizliğini anlatan rahimler onu ebelerin (ellerine) teslim etti.

7. Şayet onun emeklerini hesaplamak için insanlardan yardım isteseydim hesabım o emekler (karşısında) aciz kalırdı.

Ebu'l-Baħr ilk yedi beyitte özür dileyeyeceği kişiyi kendisine göre “yaratılmışların bana en cana yakını” olmakla tavsif etmektedir. Ayrıca onu eylemleri ve asaleti ile övmektedir. Kasîdenin devamında ise ondan neden uzak kaldığını açıklamakta ve özür beyan etmektedir. Ebu'l-Baħr en yakın dostlarından olan Hasan b. Muhammed b. Nâsır b. Ali b. Ğaniyye'yi nezle olması nedeniyle bir süre ziyaret edemez. Bunun üzerine ona durumunu anlatan ve

³³⁸ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 117.

ziyaret edememesinden dolayı özür dilediği bir kasîde yazar. Kasîdesinin mukaddimesi şu şekildedir³³⁹: [Tavîl]

1 سَلَامٌ إِذَا اسْتَعْبَقْتَ رِيَاءَهُ أُجَلِّيتُ عَلَيْكَ مَسَارِيهَ بِرَائِحَةِ الْعِطْرِ
2 وَخَالِصُ شُكْرِ لَا يَغِبُ كَمَا صَفَّتْ وَرَقَّتْ عَلَى زُرْوَاقِهَا نُظْمَةُ الْحُمْرِ
3 يُوَدِّيهِمَا مَوْلَى وَقَفْتُ ثَنَاءَهُ عَلَيْكَ فَلَمْ يَهْتِفْ بِزَيْدٍ وَلَا عَمْرٍو
4 تَمَلَّكَتْ بِالْبِرِّ الْمَضَاعِفِ رَقَّةً فَأَصْبَحَ عَبْدًا وَهُوَ فِي جِلْدِهِ الْحُرِّ

1. Bir esenlik ki hoş rüzgârını içine çektiğinde ıtır kokusu seni onun geçtiği yollara çeker.

2. İçten bir teşekkür ki içki kalıntılarının testide yoğunluğunu kaybettiği ve inceldiği gibi kaybolmaz.

3. Övgüsünü sana yakıştırdığım bir efendi o iki (iş de) yerine getiriyor, çünkü o ne Zeyd'i ne de Amr'ı kastetti.

4. Sen onu iki kat iyilikle esir ettin böylece o hür kisvesinde olduğu hâlde köle oldu.

Ebu'l-Baħr söz konusu beyitlerde dostuna selam ve teşekkürünü edebî bir üslupla sunmakta ardından da onun ihsanıyla övgüsünü kendisine çektiğinden bahsetmektedir. Özür dilenen kişi o kadar iyilikte bulunmuştur ki şâir kendisini bu iyilikler sayesinde onun kölesi olarak görmüştür. Ebu'l-Baħr medih temalı mukaddimedden sonra yakalandığı nezlenin ne kadar ağır olduğunu beyitlerine yansıtmakta ve dostunu ziyaret edememesinden dolayı özür dilemektedir.

Ebu'l-Baħr kasîdelerinde dostlarını yererken bile medih temalı mukaddimeler yazabilmiştir. Ancak bunlar istek ya da özür şiirlerinde olduğu kadar uzun değil daha kısa ve vurucudur. Örneğin kendisine hak etmediği bir hususta eleştiride bulunan Ebu Abdullah el-Huseyn b. Abdurrauf'a sitem ettiği bir kasîdesine şu şekilde başlar³⁴⁰: [Meczu'u'l-Kâmil]

1 يَا سَيِّدًا عَظُمْتَ مَوَا قِعُ فَضْلِهِ عِنْدِي وَجَلَّتْ
2 هَدِي مَوَاهِبُكَ الَّتِي سَقَّتِ الْوَرَى نَهْلًا وَعَلَّتْ

1. Ey kıymetinin bendeki yerleri büyük ve yüce olan efendi!

2. Bunlar, senin mahlûkatı ilk kez ve (ardından) ikinci kez sulayan ihsanlarındır!

³³⁹ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 121.

³⁴⁰ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 136.

Ebu'l-Baħr, Hüseyin b. Abdurrauf'un kendisindeki değerini ifade ile başladığı kasîdesinde onun ihsanının kuşatıcılığını zikretmektedir. Hemen ardından gelen beyitte ise bu ihsanın kendisine karşı azaldığını ifade ile dostuna sitem etmeye başlamaktadır.

1.2.2.2. Şikâyet ve Özlem

Ebu'l-Baħr bazı kasîdelerinin mukaddime bölümlerinde zamandan şikâyet etmekte³⁴¹ ve uzaklıktan yakınmakta, dostlarına ya da ailesine duyduğu özlemi ifade ederek giriş yapmaktadır. Söz konusu temadaki mukaddimeler daha çok medih temalı kasîdelerinde görülmektedir. Bunun yanında mersiye ve gazel türü kasîdelerinde de az da olsa özlem temalı mukaddimeler vardır. Ayrıca mektup girişlerinde muhtelif temalarda yazdığı bazı kasîdelerinin de mukaddimesi özlem temasından oluşmaktadır. Söz konusu kasîdelerden birisi Ebu Abdullah eş-Şeyh Hamîs ve kardeşi eş-Şeyh İbrahim b. Sâlim b. Ebi Surur et-Temimi için kaleme aldığı bir medih kasîdesidir. Kasîdeye şu şekilde giriş yapmaktadır³⁴²: [Tavîl]

فَمَنْ لِي يَا ابْنِي سَالِمٍ أَنْ أَرَاكُمْ	حَلِيلِيَّ حَالَ الْبُعْدِ دُونَ لِقَاكُمْ	1
بَعَادُ كَمَا بَيْنِي وَبَيْنَ هَوَاكُمْ	فَوَاللَّهِ مَا أَنْ حَالَ لَمَّا نَأَيْتُمَا	2
وَلَا أَلْفَتْ رُوحِي بَدِيلًا سِوَاكُمْ	وَلَا حُلْتُ عَمَّا تَعْلَمَانِ مِنَ الْوَفَا	3
بَجَرَعْتُ كَأَسِّ الْحَتْفِ قَبْلَ نَوَاكُمْ	وَدَدْتُ لَوْ أَنَّ الدَّهْرَ أَسْعَفَ إِنِّي	4
يُنَاوِحُ أَفْوَاجَ الرِّيَّاحِ حِمَاكُمْ	فَبِالرَّغْمِ مِنِّي أَنْ يَرُوحَ وَيَعْتَدِي	5

1. İki dostum! Uzaklık sizinle buluşmaya engel oldu. Ey Sâlim'in iki oğlu! Sizi görmeme kim (yardım edecek)?

2. Vallahi siz uzaklaştığınızda, sizin uzaklığınız benimle size olan sevgimin arasında engel olmadı.

3. Ne vefa bakımından bildiğinizden değiştim ne de ruhum sizden başkasını yerinize koyabildi.

4. Şayet zaman bana yardım etseydi, size uzak kalışından önce ölüm kadehini yudumlamayı isterdim.

³⁴¹ Zamandan yapılan şikâyet ya da diğer bir deyişle zamana sövmek Cahiliyye döneminden itibaren Arap şiirine yansımış bir durumdur. Cahiliyye toplumunda zaman bazı olumsuz eylemlerin fâili kabul edilmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. Taha Çelik, "Dehre Sövmeyiniz Rivâyeti Çerçevesinde Zaman Algısı", *Uluslararası İslam Medeniyeti Zaman Sempozyumu*, Konya, 2015, I, 71; İslam döneminde ise bu durum hoş görülmesine de edebî gayelerle sürmüştüğü muhtemeldir.

³⁴² el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 172.

5. Her ne kadar esmesini ve akıp gitmesini istemesem de sizin koruluğunuz rüzgâr akınlarıyla baş başa kalır.

Bahsi geçen beyitlerde iki dostuna olan uzaklığın sevgisine engel olmadığını ifade eden şâir, kasîdenin devamında iki kişiye olan övgüsünü dile getirmektedir. Uzakta olan birisine yazılan medih şiirinin mukaddimesi ana konuyla uyumlu bir şekilde uzaklıktan yakınma temasıyla kaleme alınmıştır. Bir başka medih temalı kasîdesine zamandan, kötü şansından ve kendisine kötülük edenlerden şikâyet ederek başlamaktadır³⁴³: [Ṭavîl]

أَبَا هَاشِمٍ أَهْمِي إِلَيْكَ تَحِيَّةً	يُجِيبُكَ رِيَّاهَا بِرَائِحَةِ الْعِطْرِ	1
وَأَشْكُو لَكَ الدَّهْرَ الَّذِي عَضَّ جَاهِدًا	فَأَذَمَى وَسَامَ الْعِظْمِ نَازِلَةَ الْكَسْرِ	2
وَأُنْحَى عَلَى عُودِي فَمَا زَالَ عَابِتًا	بِأَوْرَاقِهِ حَتَّى أَلَحَّ عَلَى الْقِشْرِ	3
وَحِظًّا لَوْ اسْتَسْرَيْتُ نَاسِمَةَ الصَّبَا	شِتَاءً لِأَسْرَاهَا أَحْرَّ مِنْ الْجَمْرِ	4
وَإِخْوَانَ سُوءٍ إِنْ رَمَى الدَّهْرُ سَهْمَهُ	فَأَحْطَأْنِي كَانُوا سَدَادَ يَدِ الدَّهْرِ	5

1. Ebu Hâşim, sana kokusu misk kokusuyla karşılık veren bir esenlik sunuyorum.
2. Mücadele ederek zarar veren, can acıtan ve kemiğe kırık belasını veren zamanı sana şikâyet ediyorum.
3. Gövdeme yaklaştı da, onun kabuğunu soyulmaya zorlayacak kadar onun yapraklarıyla oynamaya devam etti.
4. Kışın, saba rüzgârına yüklesem onu kordan daha sıcak estirecek bir talihi...
5. Zaman bana okunu atıp ıskaladığında zamanın elinin düzelticileri olan kötülüğün kardeşlerini...

Bahsi geçen kasîde Devrağ Meliki, eş-Şerif el-'Alevî Halef b. Abdulmuttalib'in, kardeşinden sürgün yemesi üzerine Ebu'l-Bağr'a yaptığı sitem üzerine kaleme alınmıştır. Ebu'l-Bağr medih temalı kasîdesine bağlamına uygun olarak zamandan ve başa gelen kötü durumlardan şikâyetle başlamıştır. Söz konusu mukaddimenin devamında kötü insanların tavırları da tasvîr edilmekte ve medih temasına geçilmektedir.

³⁴³ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Bağr*, I, 199.

Ebu'l-Baħr gazel temalı bir kasidesine Necid ahâlisinden ayrı kalmasından yakınarak başlar. Onların gidişinden sonraki durumunu tasvîr eder ve ayrılıktan duyduğu ızdırabı mukaddimesine yansıtır³⁴⁴: [Vâfir]

1	أَمَّا لِفِرَاقِنَا هَذَا اجْتِمَاعُ	وَلَا لِمَدَى تَقَاطُعِنَا انْقِطَاعُ
2	حَمَلْنَا بَعْدَكُمْ يَا أَهْلَ نَجْدٍ	مِنَ الْأَشْوَاقِ مَا لَا يُسْتَطَاعُ
3	مَنْنْتُمْ أَنْفَا بِالْقُرْبِ مِنْكُمْ	فَهَلْ لِرِمَانٍ وَصَلِكُمْ اِرْتِجَاعُ
4	رَحَلْتُمْ بِالنُّفُوسِ فَلَيْتَ شِعْرِي	أَكَانَ لَكُمْ بِأَنْفُسِنَا انْتِفَاعُ
5	وَحَلَقْتُمْ جُسُومًا بِأَلْيَاتٍ	عَلَى جَمْرِ الْعَرَامِ هَا اضْطِجَاعُ
6	وَأَكْبَادًا وَأَفِيدَةً مِرَاضًا	بِهَا مِنْ لَاعِجِ الشَّوْقِ انْصِدَاعُ
7	وَأَلْسِنَةً خَرَسْنَ فَلَا كَلَامُ	وَأَذَانًا صَمَمْنَ فَلَا اسْتِمَاعُ
8	وَأَجْفَانًا مُؤَرَّقَةً دَوَامًا	بِهَا عَنِ خَاطِبِ الْعَمُصِ امْتِنَاعُ
9	كَأَنَّ قُلُوبَنَا لَمَّا اسْتَقَلَّتْ	رَكَائِبِكُمْ ضَحَى وَدَنَا الْوَدَاعُ
10	فِرَاحُ قَطَا تَخَطَّفَهَا بُرَاةٌ	وَعَرَجُ ظَبَا تَعَاوَرَهَا سِبَاعُ

1. Bu bizim ayrılığımız için bir toplantı değil mi? Ayrılık da uzaklaştığımız kadar değil mi?

2. Ey Necid ahâlisi! Sizden sonra katlanılamaz özlemleri sırtlandık.

3. Önceden size yakınlık ihsanında bulundunuz şimdi size ulaştığımız zamana geri dönüş var mı?

4. Gönüllerimizi de alıp gittiniz, gönüllerimizin size faydası var mı, keşke bilseydim.

5. Yanları üzere yatarken sevginin korundan yıpranmış bedenleri geride bıraktınız.

6. Özlemin aşırılığında yarılmış hâlde olan hasta ciğerler ve kalpleri (geride bıraktınız)

7. Tek söz bile etmeyen suskun diller, (tek söz) işitmeyen sağır kulaklar (geride bıraktınız)

8. Uyumak istemekten kaçınan, sürekli uyanık kalmış gözleri (geride bıraktınız)

³⁴⁴ el-Hattî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 345.

9. Veda yaklaşmışken, kuşluk vaktinde binekleriniz yola koyulduğu gün sanki kalplerimiz...

10. Şahinler tarafından kaçırılan kaya kuşunun yavruları ve yırtıcı kuşların başına üşüştüğü ceylanların topalları gibidir.

Ebu'l-Baħr, Necid ahâlisinden ayrı kalmaktan duyduğu elemi aktardığı mukaddimesinin devamında gazel temasına geçiş yapmaktadır. Bu geçiş sevgilisinin söz konusu ahâleden olma ihtimalini güçlendirmektedir. Çünkü mukaddimedede bahsedilen hususlar gazel başlığında da ele alındığı üzere aşığın çektiği sıkıntılardır. Ancak söz konusu kasîdenin mukaddimesinde Necid ahâlisinin gidişi üzerine bir ayrılık teması işlenmektedir.

Özetle Ebu'l-Baħr bazı kasîdelerinde zamandan ve sevdiklerinden ayrı kalmaktan şikâyetle kasîdelerine giriş yapmaktadır. Söz konusu kasîdelerin uzakta olan bir dosta medih maksadıyla ya da sevgiliye olan özlemin bir tezahürü olması mukaddime ve ana konu arasındaki ahengi sağlamaktadır.

1.2.2.3. Gazel

Ebu'l-Baħr, bazı kasîdelerinin mukaddimelerini klasik dönem Arap şiirine uygun olarak gazel temalı beyitleriyle süslemektedir. Bu şiirlerden birisi Bahreyn vezîri Rukneddîn Mahmud b. Şerafeddin'e yazdığı medih kasîdesidir. Şâir, methine şu beyitlerle giriş yapmaktadır³⁴⁵: [Kâmil]

1	لَعَبَتْ بِعِطْفَيْهِ الشَّمُولُ فَمَادَا	كَالْعُصْنِ حَرَكَهُ الْهُوَى فَانَادَا
2	رِيمٌ أَعَارَ مَهَا الصَّرِيمَ لَوَاحِظًا	نُجْلًا وَأَرَامَ الْحِمَى أَجْيَادَا
3	حُنْتُ اللَّحَاطِ وَإِنَّهَا لِأَشَدُّ مِنْ	بِيضِ الطُّبَى يَوْمَ الْقِرَاعِ جِلَادَا
4	هَاتِيكَ جَاوَزْتَ الْجُفُونَ وَهَذِهِ	أَبْتِ الْجُفُونَ وَحَلَّتِ الْأَكْبَادَا
5	نَارَعْتُهُ رَاحًا كَبَرِدِ رُضَابِهِ	طَعْمًا وَجَدَوَةَ حَدِّهِ إِيقَادَا
6	فَانْقَادَ كَالْمُهْرِ الْجُمُوحِ جَذَبْتُهُ	رَفْقًا بِنْتِي عِنَانِهِ فَانْقَادَا

1. Şarap onun gövdesini sarstı ve o da rüzgârın hareket ettirdiği bir dal gibi sallandı ve eğildi.

³⁴⁵ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 158-159.

2. Bir ceylan ki iri gözlerini, verimsiz toprakların yabanî ineklerine, boyunlarını da bölgenin ceylanlarına emanet verdi.

3. Savaş gününde çarpışırken kılıcın keskin ucundan daha kuvvetlidir kadınsı bakışları.

4. İşte şu göz kapaklarına bitişti ve bu da göz kapağına baş kaldırıp ciğerlere yerleşti.

5. Tat bakımından tükrüğünün soğukluğu ve yakış bakımından yanaklarının kuru gibi bir içki sundum.

6. Dizginlerini bükerek nazikçe çektiğim sonra da uysallaşan dik başlı bir tay gibi uysallaştı.

Ebu'l-Baħr söz konusu beyitlerinde gazel temasını hamriyatla birlikte sunmuş hem sevdiğinden hem de şaraptan bahsetmiştir. Kasîdenin devamında gece ve deve tasvîri yapan şâir sonrasında ana tema olan medihe başlamaktadır. Dönemin seçkinlerinden brisi için yazdığı bir başka medih kasîdesinin mukaddimesi de şu şekildedir ³⁴⁶: [Tavîl]

أَلَا هَلْ بَجَاوَزْتَ الْحَبَاءَ الْمُحَجَّبَا	1
وَجُزْتَ عَلَى حَيٍّ بِمَنْعِجِ اللَّوَى	2
فَإِنْ أُوجِبْتَ أَنْ لَا تَرُدَّ فَعَالِبٌ	3
أَوْ اِخْتَجَبْتَ حَلْفَ الْحَبَاءِ فَأَعْيُنٌ	4
هَوَى مَنَعَ اللَّوَامَ فَضَلَ قِيَادِهِ	5
تَمَادَى فَأَبْلَى جِدَّتِي وَحَبَا لَهُ	6
إِذَا قُلْتُ كَفَّ الشَّيْبُ مِنْهُ تَرَاجَعْتُ	7
وَهَلْ تُسْتَكْفُ النَّارُ مَا اشْتَدَّ وَقْدُهَا	8
بِحَيْثُ ظَبَاءِ الْأُنْسِ تَحْجُبُهَا الظُّبَى	
فَأَهْدَيْتَ مَرْجُوعَ التَّحِيَّةِ زَيْنَبَا	
مِنَ الشَّقْوِ أَنْ نُصْفَى هَا الْوُدَّ أُوجِبَا	
لَنَا أَبَدًا صُورٌ إِلَى ذَلِكَ الْحَبَا	
وَقِيدَ بِالْحَاطِظِ الْحِسَانِ فَأَصْحَبَا	
ضِرَامُ الصَّبَا أَوْ كَادَ يُجْبُو وَمَا حَبَا	
نَوَارِعُ يَسْتَحْوِذَنَّ مِنْ غَيْرِ الصَّبَا	
بِبَلَّةِ مَاءٍ عِنْدَ عَاصِفَةِ الصَّبَا	

1. Hey! Kılıç uçlarının koruduğu muhabbet ceylanlarının olduğu kapalı çadıra girdin mi?

2. Kıvrımlı Liva'daki mahalleyi aştın da Zeynep'e selamı iletin mi?

3. Eğer karşılık vermemeye mecbur kalırsa ona mecbur kalmış bir aşkı söylememiz genellikle özlemdir.

4. Ya da çadırın ardına gizlenirse gözlerimiz daima bu çadıra takılı kalır.

³⁴⁶ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 245-246.

5. Bir aşk ki bağının ihsanıyla azarlayanları engelledi ve güzellerin bakışıyla sürüldü de boyun eğdi.

6. Israr etti, yeniliğim eskidi; çocukluğun ateşi onu söndürdü ya da neredeyse söndürecekti de söndüremedi.

7. Yaşlılık ondan geri durdu dediğimde çocukluk alametlerini bastıran duygular geri geldi.

8. Saba rüzgârının estiği anda alevi harlanmış bir ateş suyun islatmasıyla söner mi?

Ebu'l-Baħr, gazel teması ile giriş yaptığı beyitlerde sevgilisinden bahseder. Ayrıca aşkın mahiyetine dair beyitleriyle söz konusu temayı devam ettirir. Bunlardan sonra ise konuyu medih temasına getirmektedir.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr bazı kasîdelerinin mukaddimelerinde gazel temasını işlemiştir. Müstakil olarak gazel temalı mukaddimeler yazdığı gibi ilk örnekte olduğu üzere gazel ve hamriyat temasını bir arada da sunmuştur.

1.2.2.4. Aţlal

Aţlal kelimesi “evin kalıntılarında görünen şeyler, harabe, virane, yıkıntılar” anlamına gelen طلل kelimesinin çoğuludur³⁴⁷. Klasik Arap şiirinde sevgili ve sevgiliyle bağı olan şeyler son derece önemlidir. Bu açıdan şâirler sevgililerin hayatının bir kısmını geçirdiği yerlere önem vermişler³⁴⁸ ve buraları şiirlerine konu etmişlerdir³⁴⁹. Cahiliye döneminde şiire atlalle başlama geleneği sonraki dönem şâirleri tarafından da sürdürülmüştür³⁵⁰.

Ebu'l-Baħr, bazı şiirlerinin mukaddimelerinde klasik Arap şiiri yapısına bağlı kalarak sevdiği kimsenin ardında kalmış yerlerden, kalıntılardan ve orada durup vakit geçirmekten bahseden beyitler yazmıştır. Ancak kalıntılar sadece sevgilinin yurdu ile ilgili değildir. Medih şiirinde memdûhun, mersiye de ise ölenin ardında bıraktığı yurdun kalıntıları üzerine mukaddimeler yazılmıştır.

Ebu'l-Baħr, Bahreyn veziri Rukneddîn Mahmud b. Nureddin'i övdüğü medih temalı şiirine terk edilmiş evlerden bahisle başlar³⁵¹: [Kâmil]

³⁴⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, V, 1752; ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Huseynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Tab'atu Kuveyt, Kuveyt, ty., XXIX, 380; Dâru'l-Hidâye, byy., ty. Çetin, “Arap”, *DİA*, III, 290.

³⁴⁸ İzzet Hasan, *Şi'ru'l-Vukûf 'ala'l-Aţlâl mine'l-Câhiliyye ilâ Nihâyeti'l-Karni's-Sâlis*, y.y., Dimaşk, 1968, 9.

³⁴⁹ Eminoğlu, *Şekil ve Muhtevâ Yönünden Muallakât Kasîdeleri*, 50.

³⁵⁰ Hasan, *Şi'ru'l-Vukûf 'ala'l-Aţlâl*, 15.

³⁵¹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 153.

مَاذَا يُفِيدُكَ مِنْ سُؤَالِ الْأَرْبَعِ	1
وَهِيَ الَّتِي إِنْ حُوِطِبْتَ لَمْ تَسْمَعْ	
سَفَهُةٌ وَوُفُوكَ فِي رُسُومِ رَثَّةٍ	2
عَجَمَاءَ لَا تَدْرِي الْكَلَامَ وَلَا تَعِي	
فَدَرَ الْوُفُوفَ عَلَى مَحَايِ مَنْزِلِ	3
عَافٍ لِمُحْتَلِفِ الرِّيَاحِ الْأَرْبَعِ	
وَأَمْسِكَ عِنَانَ الدَّمْعِ عَنْ جَرَيَانِهِ	4
فِي دِمْنَةٍ لَا تَحْمِدُنَكَ وَمَرْبَعِ	
اللَّهُ جَارُكَ هَلْ رَأَيْتَ مَنَارًا لَا	5
عَطَلْتَ فَحَلَّتْهَا عُقُودُ الْأَدْمَعِ	
وَاسْتَبَقِي قَلْبًا لَا تَعِيشُ بِغَيْرِهِ	6
وَشُعَاعَ نَفْسٍ إِنْ يَغِبُ لَمْ يَطْلُعِ	
وَاصْرِفْ بِصِرْفِ الرِّاحِ هَمَّكَ إِنَّهَا	7
مَهْمَا تَفَرَّقَ مِنْ سُرُورِكَ تَجْمَعُ	

1. Kendilerine konuşulsa duymaz hâldeki meskenlere soru sormak sana ne yarar sağlar?

2. Ne söz etmesini bilen ne de şuuru olan pejmurde tablolarında duruşun bir saçmalaktır.

3. (Doğu ve batıdan esen) dört rüzgâr tarafından izleri silinmiş bir evin yamaçlarında beklemeyi bırak!

4. Gözyaşı bağlarının seni övmeyen kalıntılar ve meskenler uğruna akmasına engel ol!

5. Allah yardımcın olsun! Terkedilmiş, sonra da gözyaşı kolyelerinin erittiği evleri gördün mü?

6. Ondan başkasında yaşayamayan kalbi ve kaybolduğunda tekrar doğmayan gönül ışığını mazur gör!

7. Kederini içkinin safiyla gider! Şüphesiz o mutluluktan ne zaman ayrılrsa bir araya toplanır.

Söz konusu beyitlerde Ebu'l-Baħr aḥlalden söz etmekte ancak oradaki duruşu ve oraya bağlı kalmayı azaltmayı tavsiye etmektedir. Bu yönüyle beyitleri Ebu Nuvas'ın aḥlalde uzun süre kalmamayı öğütleyen bazı beyitlerine benzetilmiştir³⁵².

Ebu'l-Baħr'ın kalıntılardan bahsettiği bir başka kasidesi de Ḳatîf'in seçkinlerinden bir kişinin oğlunun ölümü üzerine yazdığı mersiyesidir. Söz konusu mersiyeye şu beyitlerle başlamaktadır³⁵³: [Vâfir]

³⁵² Ahmed Hâcim er-Rebî'î, "Ebu'l-Baħr el-Ḥaḥḥî: Dirâse fi Şi'rîhi", *el-Ḥalîcu'l-'Arabî*, XXI, S. 1, Basra Üniversitesi, 1989, 165.

1	أَلَا تَسْتَنْطِقُ الدِّمْنَ الحَوَالِي	فَنَسَأُهَا عَنِ الحَيِّ الحِلَالِ
2	أَبْتُ إِلَّا أَثَابِي جَائِمَاتٍ	عَلَى الكَانُونِ كَالْحَدَمِ الصَّوَالِي
3	وَأَشَعْتُ غَيْرَ مَمْسُوسٍ بَدَهْنٍ	وَلَا عَيْثَتْ بِهِ أَيْدِي الغَوَالِي
4	عَوَاطِلُ بَعْدَمَا كَانَتْ زَمَانًا	بِأَنْسِ القَاطِنِينَ بِهَا حَوَالِي

1. Haydi boş kalıntıları sorguya çeksene sonra da onlara topluluğun bir arada yaşadığı mahalleyi sorsana!

2. Sadece ateş yakan hizmetçiler gibi ocağın başına üşüşmüş üçtaş (cevap vermekten) geri durmadı.

3. (Bir de) yağa bulaşmamış ve hoş kokulu ellerin kendisine değmediği bir yay...

4. Bir zamanlar orada yaşayanların kendisiyle ilgilendikleri zinetler iken sonra pejmürde (olan süsler)...

Ebu'l-Baħr, sanki mâşukunun ardından gözyaşı döküp kalıntılar üzerinde sevdiğini anıyormuşçasına kasîdesine başlar. Kalan eşyaların eskimiş hâlini gözler önüne serer. Beşinci beyitten itibaren zamanın felaketlerinden dem vurarak mersiye temasına başlar. Şîraz'dan Huveyza'ya yolculuk yaptığı esnada kendisine Nâsır b. Abdullah el-Hüseynî'nin vefat haberi ulaşır. Onun için yazdığı mersiyesine kalıntıların kendisinde bıraktığı izleri anlatarak girer³⁵⁴:

[Kâmil]

1	هَتَفْتُ بِدَمْعِ العَيْنِ وَهِيَ سَجُومٌ	دِمْنٌ حُسَيْنٌ عَلَى البَلَى وَرُسُومٌ
2	مِنْ كُلِّ شَاخِصَةِ الطُّلُولِ كَأَنَّهَا	مِمَّا جَلَّتْ عَنْهَا السُّيُولُ رُقُومٌ
3	فَكَأَنَّ قَامَةً كُتِلَ وَدِّ مَائِلٍ	أَلْفٌ وَدَارَةٌ كُتِلَ نُؤْيٍ مِيمٌ
4	نَادَى العُرَابُ بِهَا العُرَابُ كَمَا دَعَا	فِيهَا فَجَاوَبَهُ أَحُوهُ البُومُ
5	يَتَجَاوَبَانِ لِدَا وَذَاكَ بِجَوْهَا	زَجَلٌ يَطْنُ بِرَجْعِهِ وَنَعِيمٌ
6	تِلْكَ المَنَارُلُ مَا لَطَارِقَهَا قِرَى	إِلَّا بِبَلَابِلِ أَنفُسٍ وَهَمُومٌ
7	فَلَقْتُ بِسَاكِنِهَا فَطَارَ بِظَعْنِهِمْ	عَنْهَا تَوْقُصُ أَيْتِقِ وَرَسِيمٌ

³⁵³ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 313.

³⁵⁴ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 320-321.

1. Eskimeye mahkûm olmuş kalıntılar ve izler gözyaşlarını çağırды da onlar (sel oldu) aktı.

2. Bütün yıkıntıların tepesinden sellerin boşalmasından dolayı, onlar sanki çizgili kumaşlar gibidir.

3. Dikilmiş her bir kazığın duruşu elif harfi, (çadırın) etrafındaki çukurun yuvarlaklığı da mim harfi gibidir.

4. Baykuşun orada kardeşine seslenip onun da karşılık verdiği gibi karga, kargayı oraya çağırды.

5. Semâsında yankılanan yüksek bir ses ve alçak bir ses buna ve şuna cevap veriyor.

6. Şu evlere gelene gönüllerin huzursuzlukları ve tasalardan başka ikram yoktur.

7. (Onlar) orda yaşayanlara üzüldüler, çünkü develerin yavaş ve hızlıca yürüyüşleri onların kervanını götürdü gitti.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr, bazı şiiirlerinde kasîdenin genel kabul görmüş yapısına bağlı kalmış ve söz konusu şiiirlerine farklı muhtevâda mukaddimeler yazmıştır. Şâir kasîdelerinde medih, gazel, şikâyet, özlem, atlal gibi muhtevâlardak mukaddimleri başarılı bir şekilde kullanmıştır. Ayrıca Ebu'l-Baħr şiiirlerine mukaddime olmaksızın doğrudan ana konu ile de başlayabilmiştir. Bu durum şiiirlerinde fazlaca karşımıza çıkmaktadır. Bazı kasîdelerinin mukaddimesini ise birden çok tema üzerine kurmakta daha sonra ana konuya geçiş yapmaktadır.

1.2.3. Tehalluş

Tehalluş kelimesi sözlükte “bir şeyden ayrılarak diğeriine geçmek, kurtulmak”³⁵⁵ anlamına gelmektedir. Edebiyat terimi olarak ise kasîde ve nesirde giriş bölümünden sonra asıl konuya geçmek³⁵⁶ ya da bir konudan başka bir konuya geçmek³⁵⁷ şeklinde ifade edilmektedir. Arap edebiyatı eleştirmenleri ana konuya geçiş hususuna önem vermişler ve bu konuda bazı şartlar belirlemişlerdir. Buna göre tehalluş beyitlerinde vezin ve kâfiye uyumu gözetilmeli, söz konusu beyitler ana konu ile lafız ve anlam bakımından uyumlu olmalı ve dinleyici konunun değiştiğinin farkına varmamalıdır³⁵⁸. Bunu sağlamak için de güzel ve yalın

³⁵⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, III, 1037.

³⁵⁶ Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lübnan, I. b. Beyrût, 1996, I. 398; İsmail Durmuş, “Tehalluş”, *DİA*, Ankara, 2011, XL, 317.

³⁵⁷ Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muštalaḥâti'n-Nakdi'l-'Arabîyyi'l-Kadîm*, 143.

³⁵⁸ Ebu'l-Ḥasen İbn Ṭabaṭaba Muhammed b. Ahmed b. el-Ḥuseynî el-'Alevî, *'Iyâru's-Şi'r*, thk. Abdulaziz b. Nâsır el-Manî', el-Mektebetu'l-Hancî, Kahire ty., 184; Ebû Muhammed İbn Sinân Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd el-Ḥafâcî, *Sirru'l-Fesâha*, I.b., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1982, 268; et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, I. 398.

ifadeler kullanmalıdır. Söz konusu şartlara uyan geçişler “hüsnü't-tehalluş olarak adlandırılmıştır³⁵⁹.

Ebu'l-Baħr, tehalluş bölümlerinde eleştirmenlerin koyduğu ölçütlere göre başarılı örnekler sunmuştur. Örneğin Bahreyn vezîri Rukneddîn'e yazdığı bir medih kasîdesinde mukaddime bölümünü hamriyat, gazel, kötülükten ve kötü insanlardan şikayetle süslemektedir. Ardından konuyu memdûhun cömertliğine bağlayarak medih konusuna geçiş yapmaktadır³⁶⁰: [Kâmil]

- 11 لَأْفَارِقَنَّ الحُطَّ غَيْرَ مُعَوَّلٍ فِيهَا عَلَى مَنْ ضَنَّ أَوْ مَنْ جَادَا
12 بَلَدٌ تُهَيِّنُ الأَكْرَمِينَ لِلذُّمِّهَا شَرَوَى الزَّمَانِ وَتُكْرِمُ الأَوْعَادَا
13 وَلَا ذِكْرَنَّ عَلَى النَّوَى فِيهَا امْرَأً عَمَرَ النَّوَالِ مَتَى اسْتَمِيحَ أَجَادَا

11. Orada ne cimrilik edene ne de cömert olana itimat etmeksizin el-Hat'tan ayrılacağım.

12. O, tıpkı zaman gibi değerli olanları kendi kötülüğünden dolayı hor gören, sıradan insanlara da ikramda bulunan bir şehirdir.

13. Uzaklarda, kendisinden ne zaman istense cömertlik yapan, hediyesi bol bir kişiyi hatırlayacağım.

Şâir, memleketine belli bir süre sonra dönünce gördüğü manzarayı beğenmez, insanların tavrından rahatsız olur ve Bahreyn'e döner. Şiirdeki olay örgüsünü ustaca anlatan şâir, şiiri okuyanın zihnine konunun değiştiğini hissettirmez. El-Hatt'ı zemmettikten sonra güvenli bir liman olarak “kendisinden ne zaman istense cömertlik yapan” bir kişinin uzaktaki yurdunu zikreder. امرءًا kelimesini kullanarak okuyucuda merak uyandırır. Aynı memdûha yazdığı bir başka medih şiirinde yine benzer bir tehalluş örneği ortaya koyar³⁶¹: [Kâmil]

- 13 يَا مَنْ يَفِرُّ مِنَ الحُطُوبِ وَصَرَفَهَا إِيَّيَّ أَرَاهُ يَفِرُّ عَنْهَا يُتْبَعُ
14 لُدُّ بِالْوَزِيرِ ابْنِ الوَزِيرِ فَإِمَّا تَأْوِي إِلَى الكَنَفِ الأَعْرِ الأَمْنَعِ

13. Ey talihsizliklerden ve onların felaketinden kaçan kişi! O, onlardan kaçsa da takip edildiğini görüyorum.

³⁵⁹ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb ve Gâyetu'l-Ereb*, şerh: 'İsam Sakyû, 1.b., Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, 2004, I, 329.

³⁶⁰ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 160.

³⁶¹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 155.

14. *Vezîr oğlu vezîre sığın! Böylece en yüce, en sağlam sığınağa sığınmış olursun.*

Söz konusu şiirin mukaddimesinde hamriyat, gazel, insanların ve zamanın kötülüklerinden şikâyete yer verir. Bu kötülüklerden kaçısınsa vezîr oğlu vezîre sığınmakla mümkün olacağını ifade eder. Bu bakımdan ismini vermese de memdûhun kim olduğunu belirtmiş olur. On beşinci beyitten itibaren memdûhun özelliklerini övmeye başlar. Şâir, bahsi geçen örnekte konu geçişini edebî tenkîtçilerin esaslarına göre yaparak iyi bir husnu't-tehalluş örneği sunmuştur.

Ebu'l-Baħr dostu Cafer b. Abdulcebbar için yazdığı bir başka medih şiirine gazel teması ile giriş yapmakta ve aşkından, sevgilisinin eziyetlerinden uzunca bahsedip zamandan şikâyet etmektedir. Sonrasında konuyu sevgiden anlamayan insanlara getirmektedir³⁶²: [Hafif]

43 وَلِحَا اللّٰهُ مَعَشْرًا أَشْرَبُوا الْعَدُوَّ رَ قُلُوبًا وَأَوْجِرُوهُ خُلُوقًا
44 كُلُّ مُسْتَنْكِفٍ عَنِ الْوَدِّ لَا يَعْلَمُ حَبْلًا مِنَ الْوَلَاءِ وَثِيْقًا
45 إِنَّ أَوْلَى الْوَرَى بِخَالِصِ وُدِّي جَعْفَرٌ قَدْ عَدَا بِدَاكْ خَلِيْقًا

43. Kalplere hüznü içiren ve onu boğazlara döken topluluğa Allah lanet etsin!

44. Sevgiye hor bakan kim varsa dostluk ipine sınımsız tutunmaz.

45. Sevgimin en içtenine yaratılmışların en uygunu o (sevgiye) layık hâldeki Cafer'dir.

Ebu'l-Baħr çektiği aşk acısından anlamayan insanları şikâyet ederek gerçek bir dostun nasıl olması gerektiğini anlatır. Kırk beşinci beyitte ise tüm bu acılarda en büyük dayanağını Cafer olarak belirtir ve medih temasına geçişte husnu't-tehalluş örneği ortaya koyar. Söz konusu beyitlerde yine memdûhun adını vererek övgüye başlar. Son beyitte tekid edati ile övülen kimseye dikkat çekmektedir.

Ebu'l-Baħr, hastalığından dolayı ziyaret edemediği bir dostundan özür dilediği bir ihvâniyat şiirine ana konuya uygun olarak medih teması ile giriş yapar. Dördüncü beyitte medih temasını sürdürür³⁶³: [Tavil]

4 تَمَلَّكَتْ بِالْبِرِّ الْمُضَاعَفِ رِقَّةً فَأَصْبَحَ عَبْدًا وَهَوَى فِي جِلْدِهِ الْحَرِّ
5 وَيُنْهِي إِلَيْكَ الْحَالَ أَنْ تُعْوَدَهُ عَلَى فَرْطٍ مَا اسْتَعَيْتَهُ لَكَ مِنْ عُدْرِ

4. Sen onu iki kat iyilikle esir ettin böylece o hür kisvesinde olduğu hâlde köle oldu.

³⁶² el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 257.

³⁶³ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 121-122.

5. Sana gelmesini çokça istemene rağmen onun oturup (kalmasının) bir mazeretten dolayı olduğu durumunu arz ediyor.

Ebu'l-Baħr dostunun iyilikleri karşısında köle olmuştur. Her istediğini yapması gerekir. Ancak mazeretinden dolayı onu ziyaret edememektedir. Bu durumu beşinci beyitte mazeretini beyan ederek iletir. Medih temasından ana konuya geçişi köle ile efendisi arasındaki bağlantı ve efendinin isteğinden beyanla gerçekleştirerek konuda farklılaşma izlenimi vermez. Devam eden beyitlerde özrünü iletir.

Ebu'l-Baħr'ın en başarılı teħalluş örnekleri daha çok medih temalı şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu teħalluş beyitlerinde memdûhun ismini, ya da yaptığı işi belirterek kim olduğunu belirttiği gibi bazen de ondan “bir kişi” şeklinde bahsetmekte ve şiirin devamı ile ilgili merak uyandırmaktadır. İhvâniyat temalı şiirlerinde de teħalluş beyitleri yer alsa da daha çok ana konuya doğrudan geçiş yapılmaktadır. Ebu'l-Baħr, konular arası geçişlerde şiirin ana konusuna uyumu gözetmektedir. Şiirlerdeki kelime seçimleri ve cümle yapıları da ana konu ile uyumludur. Bu bakımdan okuyucunun zihninde konu sanki devam ediyormuş izlenimi oluşmaktadır.

1.2.4. Hâtîme

Hâtîme, kasîdenin son kısmına verilen isimdir³⁶⁴. Bu bağlamda mukaddime şiirin anahtarı olarak görülürken hâtîme de şiirin kilidi olarak değerlendirilmiştir³⁶⁵. Edebiyat eleştirmenleri kasîdenin diğer bölümlerinde de olduğu gibi hâtîmenin nasıl olması gerektiğine dair kıstaslar belirlemiştir. Buna göre hâtîme, kasîdenin ana konusuyla uyumlu olmalı³⁶⁶, şiirin son kısmı olması hasebiyle okuyucunun zihninde yer edeceğinden³⁶⁷ kullanılan kelimeler ve ibareler daha titiz seçilmeli yani kulağa hoş gelen, anlaşılır, kapalılıktan uzak, çarpıcı kelimeler kullanılmalıdır. Cahiliye şâirleri çoğu zaman şiirlerini hikmetli sözlerle bitirmişlerdir³⁶⁸. Bundan dolayı şiirin son kısmında teşbîh, mesel ya da hikmetli bir söze yer vererek hâtîmeyi okuyucu zihninde daha etkileyici kılmak önemli görülmüştür³⁶⁹. Söz konusu kıstaslara uygun olan hâtîmeler “husnu'l-hâtîme” olarak değerlendirilmiştir³⁷⁰.

³⁶⁴ Ahmed Matlûb, *Mu'cemu'l-Muštalahâti'l-Belâğiyye ve Ta'avvuriha*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2007, 111.

³⁶⁵ İbn Rasîk el-Ķayravânî, *el-'Umde*, I, 239.

³⁶⁶ el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, 443.

³⁶⁷ İbn Rasîk el-Ķayravânî, *el-'Umde*, I, 239; el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, 442-444

³⁶⁸ Yahya el-Cebbûrî, *eş-Şi'ru'l-Câhili Ĥasâisuhû ve Funûnuhu*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1982, 153.

³⁶⁹ el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, 442-444; Hâzim el-Ķartâcennî, *Minhâcu'l-Bulegâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Habîb b. el-Hûce, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1986.

³⁷⁰ el-Hamevî, İbn Ĥicce, TaĶiyyuddîn Ebûbekr (ö. 837/1433), *Ĥizânetu'l-Edeb ve Ġâyetu'l-Erab*, thk. 'İşam Şakyû, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 2004, II, 493.

Hâtime bölümünde duaya yer verilmesi hususu edebiyat eleştirmenleri tarafından olumsuz bir durum olarak değerlendirilmiştir. Onlar bu durumu şâir adına bir zayıflık olarak görmüşlerdir. Çünkü dua sadece krallar için söylenen şiirlerin sonunda kullanılmalıdır³⁷¹. Bununla birlikte İslam toplumunda duanın önemi göz önünde bulundurulduğunda kasîdelerin ana konusuna uygun bir dua ile bitirilmesi edebî bir zafiyet değil aksine husnu'l-hâtime olarak değerlendirilebilir³⁷².

Ebu'l-Baħr da klasik kasîde yapısına uygun şiirlerini sonlandırırken dua, şiirini takdim, fahr, hikmet, öğüt, medih temalarını kullanmaktadır. Onun şiirlerinde husnu'l-hâtime örnekleri daha çok medih şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bâzı ihvâniyat şiirleri de medihte olduğu gibi hâtime ile sonlanmaktadır. Ayrıca hezliyat, özlem, hamrîyât muhtevâlî şiirlerinde az da olsa güzel hâtime örnekleri bulunmaktadır.

Ebû Abdullah Hamîs ve İbrahim b. Sâlim b. Ebî Surûr et-Temîmî için medih temalî şiir hatimesini onların atalarına ve kendilerine dua ederek yapmaktadır³⁷³: [Tavîl]

18 أَلَا رَضِيَ اللَّهُ الْمُهَيِّمِ عَنْكُمْ وَبَارَكَ فِي أَصْلِ كَرِيمٍ نَمَّاكُمْ

19 وَلَا زَالَ مَا اسْتَصْحَبْتُمَا سَرْمَدَ الْبَقَا عَلَى هَامٍ مَنْ عَادَيْتُمَاهُ خَطَاكُمْ

18. Bakın! Herşeye hâkim olan Allah sizden razı olsun ve sizi yetiştiren asil soyu mübarek kalsın.

19. Ayaklarınız düşman olduğunuz kimselerin tepesinde ebediliğinizi sürdürmeye devam etsin!

Ebu'l-Baħr, dostu Hüseyin b. Abdurrauf'a yazdığı bir medih şiirini, memdûhun babasına saygınlık da atfettiği bir dua ile bitirmekte ve güzel bir hâtime örneği sunmaktadır.³⁷⁴ [Kâmil]

41 فَلْيُنْهِنِ وَالِدَكَ الْخُلُودُ وَإِنْ قَضَى فَاَلْمَرُّ مَا أَدَلَى بِمِثْلِكَ يَخْلُدِ

41. Ölümsüzlük babanı kuşatsın çünkü o ölse bile senin gibisini bahşettiği için ölümsüz olur.

Şâir, bu beyitte memdûhun babasına dua etmektedir, onun gibi birisini yetiştirdiğini ifade ederek memdûhu da övmeyi ihmal etmemektedir. Ebu'l-Baħr, Bahreyn vezîrî

³⁷¹ İbn Raşîk el-Kayravânî, *el-'Umde*, I, 241.

³⁷² Küçükşarı, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, 176.

³⁷³ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 174.

³⁷⁴ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 193.

Rukneddîn'e yazdığı bir medih şiirine, dua ve şiirini takdim ile ḥusnu'l-ḥâtime yapmaktadır³⁷⁵: [Kâmil]

39 فَاسْتَجَلِ مِنْ كَلِمِي عَرُوسًا فُلِدَّتْ دُرَّرَ الْمَعَانِي تَوَآمًا وَفِرَادَى

40 وَأَسَلَمَ وَدُمٌ وَأَنْعَمَ وَعِشْ فِي دَوْلَةٍ تُرْضِي الْوَلِيَّ وَتُكْمِدُ الْحُسَّادَا

39. Sözlerimden anlam incilerini bir arada ve tek olarak kendine kolye yapan (tüm zînetini gösteren) bir gelin ortaya çıksın.

40. Selamete kal, daim ol, nimetlen ve dostun hoşnut, hased edenin de sıkıntıda olacağı bir devlette yaşa!

Ebu'l-Baḥr, şiirini sonlandırırken kendi sözlerini memdûha takdim etmekte ve onları inciden kolyeyle süslenmiş geline benzetmektedir. Son beyti ise selamette kalmak, nimetlenmek gibi hoş kelimelerle süslediği dua ile bitirmektedir. Kısacası şâir ḥâtîmede hem şiirini överek memdûha takdîm etmekte hem de dua temasını kullanarak farklı bir ḥusnu'l-ḥâtime örneği sunmaktadır.

Ebu'l-Baḥr Muhenna b. Hudeyf'e yazdığı bir başka medih şiirini ise memdûha dua yerine münacat ile bitirmekte ve ona kavuşurması için Allah'a yalvarmaktadır³⁷⁶: [Ḥafîf]

12 يَا رَبُّ إِنْ لَمْ تَقْضِ لِي بِلِقَائِهِ فِي يَفْظَةٍ فَاْمُنْ بِهِ فِي الطَّيْفِ

12. Ey rabbim! Eğer uyanırken onunla buluşmayı nasip etmediysen bari onu hayalde gerçekleştir!

Ebu'l-Baḥr, Bahreyn vezirini methettiği bir başka kasîdesini memdûha takdîm edip ve şiiriyle övünerek sonlandırmaktadır³⁷⁷: [Kâmil]

31 جَاءَتْكَ مِنْ عَرَبِ الْكَلَامِ حَرِيدَةٌ عَرَاءُ مُسْفِرَةٌ وَمَ تَتَبَرِّعِ

32 عَدْرَاءُ أَوَّلُ مَا جَلَاهُ لِنَاطِرٍ نَظْمِي وَأَوَّلُ مَا تَلَاهُ لِمَسْمَعِ

33 مِنْ شَاعِرٍ ذَرَبِ اللِّسَانِ مُفَوِّهِ طَبِّ بَتَرَكِبِ الْقَوَائِي مِصْقَعِ

34 فَاضْمَمُ عَلَيْهِ يَدَيْكَ تَحْظُ بِأَحْرِ أَدْكِي مِنْ الْمُتَقَدِّمِينَ وَأَبْرِعِ

35 وَلَيْسَمِعَنَّكَ إِنْ بَقِيَ لَكَ بَعْدَهَا مَا تَسْتَبِينُ لَدَيْهِ ذُلُّ الْأَشْجَعِ

³⁷⁵ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 163.

³⁷⁶ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 230.

³⁷⁷ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 156-157.

31. Sana sözün fasihinden bembeyaz, yüzü açık, peçesiz bir inci geldi.
32. Bakiredir; onu, bakana parlak gösterenin birincisi, kulağa söyleyenin ilki benim şiirimdir.
33. Keskin dilli, konuşmayı bilen, kâfiye diziminde mâhir ve beliğ bir şâirdendir.
34. Ona sarıl ki öncekilerden daha zeki ve akıllı olan sonuncuya erişebilesin.
35. Sana kendisinden sonra bir şey kalırsa Eşca'nın rezilliğini ortaya çıkaran şeyi sana dinletsin.

Ebu'l-Baħr sözlerini fasih olarak nitelemekte ve parlaklığı âşıkâr bir inciye benzetmektedir. Kendisini ise konuşmayı iyi bilen, kâfiyeleri sıralamakta mahir ve eski şâirlerin sona kalıp daha değerli olanı olarak tanımlamaktadır. Şiiri o kadar kalitelidir ki Eşca'nın bile iyi bir şâir olmadığını ortaya çıkarır. Kısacası şâir, şiirini takdim ederken fâhr teması kullanarak husnu'l-hâtime yapmaktadır. Ebu'l-Baħr'ın medih temalı bir şiirini ise memdûha teşekkür ile bitirmektedir³⁷⁸: [Basîṭ]

7 فَشُكْرُهُ لَكَ مَوْصُولٌ بِمُدَّتِهِ وَلَا يَنْتَهِي الشُّكْرُ حَتَّى يَنْتَهِيَ الْعُمُرُ

7. Onun sana teşekkürü zamanla bağlantılıdır, ömür bitene kadar teşekkür bitmez!

Beyitlerden de anlaşıldığı üzere Ebu'l-Baħr kasîdelerini bitirirken dua, şiirini takdîm, fâhr, teşekkür temalarını kullanmaktadır. Söz konusu temalar müstakil olarak husnu'l-hâtime oluşturabildiği gibi iki farklı konuyu bir arada da sunabilmektedir. Şiirlerinin sonlarında şâirliğini şiirleriyle övdüğü gibi seçtiği kelime ve ibarelerle de şiirinin kalitesini göstermek istemektedir. Çünkü seçilen kelimeler ve ifade tarzı okuyucunun dikkatini çekecek ve zihninde yer edecek özelliktedir.

1.3. Vezin ve Kâfiye

Klasik Arap şiirinin en önemli unsurlarından birisi de vezin ve kâfiyedir. Her ikisi de şiiri nesirden ayıran en önemli özellik olmaları sebebiyle kadîm ulema şiiri bir anlam barındıran vezinli ve kâfiyeli söz olarak tanımlamışlardır³⁷⁹. Vezin beyitte yer alan hareke ve sükûnların bir ölçüye göre düzenlenmesini³⁸⁰ ifade ederken kâfiye beyitlerin sonunun aynı harfle bitirilmesini belirtmektedir³⁸¹. Bu noktada Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde kullandığı vezin ve kâfiyeleri detaylı olarak incelemek yerinde olacaktır.

³⁷⁸ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 175.

³⁷⁹ Kudâme b. Ca'fer, *Naḳduş-Şi'r*, 2.

³⁸⁰ Kudâme b. Ca'fer, *Naḳduş-Şi'r*, 10; Fidan, *Arap Şâirlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, 302.

³⁸¹ Abdulazîz 'Atîk, *'İlmu'l-'Arûḍ ve'l-'Kâfiye*, Dâru'l-Âfâku'l-'Arabiyye, Kahire, 2000, s. 110.

1.3.1. Vezin

Ebu'l-Baħr, Őirlerinde Arap Şiirinin geleneksel bahirlerini kullanmıştır. Sadece 6 Şiirinde dũbeyt bahrini kullanmıştır. Ebu'l-Baħr'ın Şiirlerinde kullandığı bahirlerin dağılımlı Şu Şekildedir:

Sıra	Bahir	Şiir Sayısı	Sıra	Bahir	Şiir Sayısı
1	Ŧavıl	37	7	Remel	6
2	Basıt	34	8	Munserih	3
3	Kâmil	34	9	Recez	2
4	Hafif	15	10	Mutekârib	2
5	Vâfir	13	11	Serî'	1
6	Dũbeyt	6			

Verilen tabloya gŒre Ebu'l-Baħr'ın en çok kullandığı bahir Ŧavıl olmuştur. Ŧavıl bahrini basıt ve kâmil bahirleri aynı oranda izlemektedir. Hafif ve vâfir bahirleri de ilk ũc bahir kadar yaygın olmasa da Œnemli oranda tercih edilmiştir. Geleneksel bahirlerden farklı olan dũbeyt bahri ise remel bahri ile birlikte 6 Şiirde kullanılmıştır. Onları sırasıyla en az tercih edilen bahirler olan Munserih, recez ve Mutekârib takip etmektedir. Yani Şâir Ŧavıl, basıt ve kâmil bahirlerini oldukça fazla kullanmıştır. Bu açıdan Ebu'l-Baħr geleneksel Arap Şiirinde en fazla tercih edilen bahirleri ŐemiŐtir. Hafif ve vâfir bahirlerini diğer bahirlerin her birinin yarısı kadar kullanmış ve kullanımlarını orta dũzeyde tutmuştur. Diğer bahirleri ise Şiirlerinde daha az oranda kullanmıştır.

Bahirlerin uzunluk ve kısalığı Şiir eleştirmenlerince Œnemsenen bir konu olmuştur. Bu bağlamda uzun bahirlerin duygu ve dũŐũnceleri daha detaylı yansıtacağı, kısa bahirlerinse bestelenmeye daha uygun oldukları ifade edilmiŐtir³⁸².

Ebu'l-Baħr'ın Şiirlerinde kullandığı bahirleri uzunluk açısından sınıflandırdığımızda karşımıza Şu detaylar çıkmaktadır:

Sıra	Uzun Bahirler	Şiir Sayısı	Sıra	Kısa Bahirler	Şiir Sayısı
1	Ŧavıl	37	1	Remel	6

³⁸² el-'Askeri, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, 139; İbrahim Enis, *Mũsika's-Şi'r*, Mektebetu'l-Anglo el-Mışriyye, 2. b., Kahire, 1952, 175-176; Yakũb, *el-Mu'cemu'l-MufaŐsal*, 87,92,103.

2	Basîť	33	2	Dûbeyt	6
3	Kâmil	32	3	Munserih	3
4	Hafif	15	4	Meczû'r-Recez	2
5	Vâfir	13	5	Meczû'l-Kâmil	2
6	Mutekârib	2	6	Serî'	1
			7	Muhallau'l-Basîť	1

Tabloya göre Ebu'l-Baħr Şiirlerinde çok büyük oranda uzun bahirler kullanmıştır. Kısa bahirler ise oldukça az tercih edilmiştir. Dvanda daha çok duyguya ve duygusallıĝa dayalı medih, mersiye, zlem gibi temaların iŐlendiĝi dŐnldĝnde Şairin bu duygularını daha kapsamlı olarak Şiirinde yansıtılmak istediĝi sonucuna ulaŐılmaktadır. Ebu'l-Baħr ihvâniyyât temalı Şiirlerinin Şiirsel yazışmalar kısmındaki bazı Şiirlerinde kısa bahirler kullanmıştır. Bunun yanında dubeyit bahrinde kaleme aldıĝı Şiirlerini daha çok gazel oluşturmaktadır. Bu Şiirler duygu yoĝunluĝu ve detaylı anlatım gerektirse de Şairin bu türü daha çok öykünme olarak yazdıĝından kısa Şiirler yazmış ve kısa bahirlerden Dbeyti kullanmıştır. Şair ayrıca zlem, hezliyât ve vasıf temalı Şiirlerinin birkaçında kısa bahirler tercih etmiştir. Ebu'l-Baħr'ın kullandığı bahirlerin hangi muhtevâl Şiirlerde kullanıldığını gösterir tablo Şu Şekildedir:

	Bahirler	Medih	Mersiye	İhvâniyyât	zlem	Mektup	Gazel	Vasf	Hamriyyât	Hezliyât	Dini İçerikli	Toplam Şiir Sayısı
1	avil	7	6	9	1	6	1	3	2	2	-	37
2	Basîť	5	3	5	1	8	6	2	1	2	-	33
3	Kâmil	7	4	3	6	6	1	1			4	32
4	Hafif	4	-	5	-	-	1	1	1	2	1	15
5	Vâfir	1	2	5	-	-	2	1	1	1	-	13
6	Remel	-	-	2	2	1	1	-	-	-	-	6
7	Dbeyt	-	-	-	-	-	4	1	1	-	-	6
8	Munserih	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	3
9	Meczû'l-Kâmil	-	-	1	-	-	-	-	-	1	-	2
10	Meczû'r-Recez	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2
11	Mutekârib	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	2
12	Serî'	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
13	Muhalla'u'l-Basîť	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr 6 Őiri hariĉ geleneksel Arap Şiirinin bahirlerini kullanmıştır. Söz konusu altı Őiri dbeyt bahrinde yazılmıştır. Şiirlerinde medih, mersiye, zlem ve ihvniyyt gibi duygu yoğunluğu gerektiren muhtevlar daha çok iŐlendiĖinden Őir uzun bahirleri oldukça fazla kullanmıştır.

1.3.2. Kfiye

Şiirde ahengi sağlayan en önemli dış yapı özelliklerinden birisi olarak kabul edilen kfiye³⁸³ beyitlerin sonlarının aynı harfle bitirilmesidir³⁸⁴. Arap edebiyatında Şiirlerin beyit sonlarında yer alan sahih harfe rev denmiŐ ve kasdelerin kfiyesi bu harflere göre isimlendirilmiŐtir³⁸⁵. Şiirlerde tüm harfler rev olarak aynı düzeyde kullanılmamıŐ, bazıları daha fazla tercih edilmiştir. Buna göre ر, ل, م, ن, ب ve د harfleri rev olarak fazlaca kullanılmıştır. Kullanım yaygnluğu orta düzeyde olan rev harfleri ت, س, ق, ك, ء, ع, ح, ي ve ف ve ي, ف, ح, ع, ء, ك, ق, س, ت harfleri ya çok az kullanılmış ya da tercih edilmemiŐtir³⁸⁶.

Ebu'l-Baħr, Şiirlerinde rev olarak yirmi farklı harf kullanmıştır. Onun kullandığı rev harfleri incelendiğinde Şu tablo ortaya çıkmaktadır:

	Revi	Şiir	Beyit
1	ء	4	67
2	ب	11	131
3	ت	8	96
4	ح	7	101
5	د	27	487
6	ر	19	449
7	ز	1	23
8	س	2	9

	Revi	Şiir	Beyit
11	ض	1	30
12	ط	1	5
13	ع	2	53
14	ف	5	36
15	ق	11	129
16	ك	2	33
17	ل	15	294
18	م	21	322

³⁸³ İsmail Durmuş-Mürsel ztrk- İskender Pala, "Kfiye" DA, İstanbul, 2001, XXIV, 149.

³⁸⁴ 'Atk, 'İlmu'-l-'Ard ve '-l-'Kfiye, 110.

³⁸⁵ Ens, Mska 'Ő-Şi'r, 245.

³⁸⁶ Ens, Mska 'Ő-Şi'r, 246.

9	ش	1	4
10	ص	1	2

19	ي	7	121
20	ن	6	79

Tablodan anlaşılacağı üzere Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde en çok kullandığı revî harfleri د, م, ر, ل olmuştur. Şiirlerinin büyük bölümündeki revîler bu harflerden oluşmaktadır. Söz konusu harfler geleneksel Arap şiir anlayışında en çok kullanılan altı harften dördüdür. Şâirin, şiirlerinde ث, ح, خ, ذ, ظ, غ, و, ه harflerini revî olarak hiç kullanmadığı görülmektedir. Bunlar Arap şiirinin geleneksel yapısına göre revî olarak en az kullanılan harflerdendir. ء, ق, ف, ح, ث, ء, ن harfleri ise şâirin orta düzeyde tercih ettiği revîler olmuştur. Söz konusu harfler ث dışında geleneksel şiir yapısında orta düzeyde tercih edilen revîlerdir. Şâirin en az kullandığı revîler geleneksel Arap şiirinde de az kullanılan harflerden olmuştur.

Kısacası Ebu'l-Baħr'ın tercih ettiği revî harfleri ve kullanım oranları Arap şiirinin genel yapısı ile uyum göstermektedir. Bu açıdan Ebu'l-Baħr'ın şiir geleneğine hâkim olduğu ve bu doğrultuda şiirler yazabilecek bir şâir olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

2. Dil ve Üslup Özellikleri

Üslup şâirin kendi duygu ve düşüncelerini dile aktarırken kullandığı usulü ve yöntemidir³⁸⁷. Bu açıdan metinde kullanılan üslup, içerisine duygu ve düşüncelerin döküldüğü bir kalıba benzetilmiştir³⁸⁸. Şâirin üslubunun iyi olması için dili iyi kullanması, belâğat ve nahiv kâidelerine hâkim olması gerekmektedir. Bu bağlamda onun seçtiği kelimeler anlatılan konuyla alakalı olmalı cümleler de dilin kurallarına uygun belâğat esaslarına uyarlanabilir olmalıdır³⁸⁹.

Bu bilgiler doğrultusunda bu başlık altında Ebu'l-Baħr'ın kendisini ifade ederken kullandığı kelimeler, cümle yapıları ve anlatım yöntemleri incelenecektir.

2.1. Kelime Seçimi

Edebî bir üründe seçilen kelimelerin anlatılan konuya uygun olması, söyleyiş zorluğu olmaması, okuyucu tarafından rahatlıkla anlaşılması, akıcı olması ve anlam zenginliği barındırması gerekmektedir.

³⁸⁷Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdurrahman el-Curcânî, *Delâilu'l-I'câz fi 'İlmi'l-Me'ânî*, thk: Mahmûd Muhammed Şakir, Maḥba'atu'l-Medenî, Kahire, 1992, 468; İsmail Durmuş, "Üslup", *DİA*, İstanbul, 2012, XLII/383

³⁸⁸Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, 148.

³⁸⁹İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 199; el-'Askerî, *Kitâbu's-Şînâ'ateyn*, 137.

Ebu'l-Baħr'ın Őiirleri incelendiğinde anlattığı konuya uygun kelimeleri tercih ettiği görölmektedir. Medih Őiirlerinde memdūhun cömertliği en çok vurgulanan konudur. Buna bağlı olarak “verdi, ihsan etti” anlamına gelen أُسَدَى ve أُجَادَ fiilleri, “cömert, eli ağık” anlamındaki إِحْسَانٍ , كَرْمٌ, جود ve “iyilik, ihsan, cömertlik” anlamlarına gelen كَرِيمٌ , نَدَى , جَوَادٌ kelimeleri çokĐa tercih edilmiŐtir. Övölen kiŐi ālim, edip birisi ise سَلَامٌ (esenlik), مَوْرِدٌ (pınar), مُضِيءٌ (aydınlatıcı) حِكْمٌ (hikmetler) gibi kelimeler kullanılmıŐtır. EĐer asālete ve sayĐınlıĐa vurgu yapılacaksa الْمَكَارِمُ (soylu davranıŐlar), دَوْحَةٌ (büyük, kök salmıŐ aĐaĐ), الشرف ve مَجْدٌ (Őeref, asalet), كَرِيمٌ الْآبَاءِ (ataları sayĐın) سَبِيكَةُ النَّسَبِ (altın soylu) gibi kavramlar kullanılmıŐtır. Övölen kimsenin cesareti, savaŐlılıĐı anlatılıyorsa سَيْفٌ ve بِيضٌ (kılığlar), سُمْرٌ ve رِمَاحٌ (mızraklar), قُمْصَانُ الْحَدِيدِ (zırhlar), أَعْمَادٌ (kınlar), الْخَيْلِ (at), الْكُمَاةِ (cesur) gibi kavramlar kullanılmıŐtır.

Mersiye Şiirlerinde ölümin farklı adları olan رَدَى ve جَمَامٌ kelimeleri sıklıkla tercih edilmiştir. Aynı zamanda ölümlayı için felāket(ler), musibet(ler) gibi anlamlara gelen النَّائِبَاتِ, النَّائِبَاتِ gibi kavramlar Şiirlere yerleştirilmiştir. Ölen kişi için طُودٌ (yüce dağ) kelimesi tercih edilmektedir. Bunun yanında kahramanlık ve cesaretin methinde kullanılan kılıÇ, mızrak, kargı gibi kelimeler onun mersiye Şiirlerinin vazgeÇilmez kelimeleri olmuştur.

Gazel temalı Şiirlerde sevgili genellikle ceylan olarak adlandırılmakta ve رِيمٌ, شَادِنٌ, غَزَالٌ gibi kelimeler bu anlamı karŐılamak için kullanılmaktadır. Ayrıca bazen sevgili مُهْرٌ (tay) olarak karŐılıĐını bulmaktadır. ĀŐık kelimesi Şiirlerde صَبٌّ kelimesi ile ifade edilmektedir. Bunun yanında قَلْبٌ ve فُؤَادٌ (gönöl, kalp), مَوْدَةٌ, حُبٌّ, هَوَى (aşk, sevgi, muhabbet), لِحَاظٌ ve أَحْدَاقٌ (bakışlar), قَدٌّ (boy, endam), خَدٌّ (yanak) kelimeleri gazel Şiirlerinde fazlaca tercih edilen kelimeler olmuştur.

Özlem temalı şiirlerde نَائِيٌّ ve بُغْدٌ kelimeleri öne çıkan ifadelerdir. Bunların yanında فِرَاقٌ ve تَفْرِيقٌ (ayrılık), اِشْتِيَاقٌ (özlem), اَشْوَاقٌ (özlemler), هَجْرٌ (hicret, yolculuk) kelimeleri kullanılmıştır. Bu şiirler buluşma, kavuşma arzusu da içerdiğinden لِقَاءٌ (buluşma) kelimesi de bu temada sıklıkla tercih edilmektedir.

Hamriyat şiirlerinde şarabın farklı türlerini ifade eden رَاحٍ, مُدَامَةٌ, شَمُّوْلٌ kelimeleri kullanılmaktadır. أَقْدَاخٌ (kadehler), شَمُّطَاءٌ (yıllanmış) kavramları da hamriyat şiirlerinde tercih edilen kavramlardır.

Şiirlerde kullanılan kavramlar genel hatlarıyla düşünüldüğünde Ebu'l-Baħr'ın konuya uygun kelime seçiminde başarılı olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Konuyu bağlamından koparmayacak ve okuyucunun zihninde gerekli etkiyi oluşturacak kavram ve kelimeler şair tarafından seçilerek şiirlerine yerleştirilmiştir. Bunun yanında şiirlerinde seçilen kelimeler genellikle söyleyiş zorluğu içermeyen kelimelerdir.

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde az da olsa başka dillerden geçen veya Arapçanın bölgesel kullanımlarında yer alan kelimeleri kullandığı da görülmektedir. Farsça'dan geçen kelimelere örnek olarak كَنَارٌ (kenar, yan³⁹⁰), طَبْرَدٌ (balta veya benzer bir şeyle kırılan sert şeker³⁹¹), شاه (vezir, melik³⁹²), برشتوه (Hurma tatlısı³⁹³ برشوم kelimesinden türemiştir, olgunlaşmamış hurma anlamına gelmektedir³⁹⁴), سَرْكِرٌ (yüce, saygın³⁹⁵), سَلْجَمٌ (şalgam³⁹⁶), دست (el, yönetim, taht³⁹⁷), درز (uzun, uzunluk³⁹⁸), قند (şeker, şeker kamışı suyu³⁹⁹) kavramları örnek olarak verilebilir. Yine yerel lafızlardan إِيْش (nasıl), دُرْبُكَا (darbuka), قَشْتَرَا (rende) kelimelerini şiirlerinde kullanmaktadır.

³⁹⁰ et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, II, 1384.

³⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, III, 497; Eddâ Şîr, *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-Mu'arrabe*, 2. Bs., Dâru'l-'Arab li'l-Bustânî, Kahire, 1987-1988, 111.

³⁹² Şîr, *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-Mu'arrabe*, 105.

³⁹³ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 12.

³⁹⁴ Şîr, *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-Mu'arrabe*, 20.

³⁹⁵ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 262.

³⁹⁶ Şîr, *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-Mu'arrabe*, 102.

³⁹⁷ Şîr, *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-Mu'arrabe*, 63.

³⁹⁸ Şîr, *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Fârisiyyeti'l-Mu'arrabe*, 62.

³⁹⁹ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, V, 118.

Ebu'l-Baħr, bazen kelimenin sonundaki hemzeyi hazfetmektedir. Örneğin birkaç şiirinde ثناء kelimesini ثنا şeklinde ifade etmektedir. Aynı şekilde قضاء kelimesini iki farklı şiirinde قضا olarak kullanmaktadır. Bu tür kullanımlar vezin ya da kâfiye uyumu sebebiyle tercih edilmektedir. Bunun yanında teshîl olarak görülebilecek diğer bir durum ise kelime tercihlerinde yapılan hatalardır. Bir şiirinde نعي (ölüm haberi vermek) kelimesi yerine نعاء (kedi sesi) kelimesini kullanmaktadır. Aynı şekilde أبرج kelimesinin çoğulu أبراج ya da بروج şeklinde gelmekte iken bir şiirinde أبرج şeklinde kullanmaktadır.

Ebu'l-Baħr'ın şiirleri genel olarak incelendiğinde kelime seçimleri itibariyle başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Şiirlerinde ana konuya uygun kelimeler seçen şâir, söyleniş zorluğu olan ifadeleri kullanmaktan kaçınmıştır. Bunun yanında başka dillerden ya da yöresel kullanımlardan fasih dile aktarılan kavram ve kelimeler bulunmakla birlikte sayıları çok fazla değildir. Şâirin kullandığı kelimeler göz önüne alınırsa onun kavram ve hayal dünyası hakkında fikir yürütmek mümkün olmaktadır.

2.2. Cümle Yapıları

Meani ilmi Arap edebiyatında cümle yapılarını inceleyen ve değerlendiren bir ilimdir. Bu alanda çalışan edebiyat eleştirmenlerine göre cümlelerin, hâlin durumuna uygun olarak söylenmesi önem arz etmektedir. Bunu gerçekleştirebilmek amacıyla cümleler haber ve inşa cümleleri olarak ikiye ayrılmıştır⁴⁰⁰. Buna ek olarak sözün takdîmi ve tehîri, uzatılması ve kısaltılması, söylenmesi ya da söylenmemesi de meani ilmi çerçevesinde değerlendirilmiştir⁴⁰¹. Bu başlık altında Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde bu cümle yapılarını kullanma şekli ele alınacaktır.

2.2.1. Haber Cümleleri

Hakkında “doğrudur ya da değildir” şeklinde hüküm vermenin mümkün olduğu cümleler haber cümleleri olarak değerlendirilmiştir⁴⁰². Bu cümleler kişinin üzüntüsünü aktarmak, övmek ya da övünmek, nasihatte ya da uyarıda bulunmak, dua etmek ve daha

⁴⁰⁰ Ebu Yaküb Yûsuf b. Ebî Bekr es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1407/1987, 166; el-Haṭîb Celâluddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'duddîn b. Ömer el-Ḳazvîni, *el-İdâh fi 'Ulûmi'l-Belâga*, thk. Muhammed Abdumun'im Hafâcî, 3.b., Dâru'l-Cil, Beyrut, ty., I, 55-57.

⁴⁰¹ Abdulazîz 'Atîk, *'İlmu'l-Me'ani*, Dâru'n-Nahḍati'l-'Arabiyye, Beyrut, 2009, 25-33; İsmail Durmuş, “Meânî”, *DİA*, İstanbul, 2003, XXVIII/204-205.

⁴⁰² el-Ḳazvîni, *el-İdâh*, I, 57; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 166,

birçok amaç için söylenir⁴⁰³. Genel olarak bir durumu karşıdaki kişiye bildirmek amacı taşıyan cümleye *lazım-ı haber*, söylenen durumdan söyleyenin de bilgisi olduğunu ifade etmek amacıyla dile getirilen cümleye ise *lâzım-ı fâide-i haber* denmiştir⁴⁰⁴. Sözü dinleyen kişinin durumuna göre haber cümleleri üçe ayrılır. Bunlardan birincisi dinleyenin bilgisinin olmadığı durumu tekidsiz bir biçimde ona bildirmeyi ifade eden *ibtidâi haber* cümleleridir. İkincisi söylenen şey konusunda tereddüt yaşayan muhataba tereddütünü gidermek maksadıyla söylenen *talebî haber* cümleleridir. Üçüncüsü ise karşıdaki kişinin söz konusu bilgiyi kabul etmediği durumlarda birden çok tekid unsuruyla aktarılan *inkârî haber* cümleleridir⁴⁰⁵.

Ebu'l-Baħr'ın *Dîvân*'ı incelendiğinde haber cümlelerin çoğunu ibtidâi haber türünün oluşturduğu görülmektedir. Bunun yanında talebî ve inkârî haber cümlelerini de azımsanamayacak sayıda kullanmaktadır. Şâirin haber cümlesi olarak ibtidâi haber kullanımına örnek olarak şu beyitler verilebilir⁴⁰⁶: [Hafif]

48 سَارَ مَا سَارَ أَوْلُوهُ فَأَعْلَى السَّنِ سَمَكَ مِمَّا بَنَوْا وَسَدَّ الْفُتُوقَا
49 وَحَمَى مَا حَمَوْا وَزَادَ فَأَعْطَى فَوْقَ مَا قَدَّ أَعْطَوْا وَأَدَّى الْخُفُوقَا
50 وَجَرَى حَلْفَ مَعْشَرٍ أَحْرَزُوا السَّبَّ قَ وَجِيفًا إِلَى الْعَلَا وَعَنِيقَا

48. Kendinden öncekilerin yolunda yürüdü, onların yaptıkları çatıyı yükseltti ve delikleri kapadı.

49. Onların koruduklarını korudu, artırdı ve onların verdiklerinden fazlasını verdi ve hakları ödedi.

50. Koşarak ve hızlıca yüce erdemleri elde eden bir topluluğun arkasından koştu.

Beyitlerde görüldüğü üzere şâir bir medih şiirinde memdûhu överken tekid kullanmaya gerek duymamakta ve ibtidâi haber cümleleriyle memdûhun yaptıklarını sıralamaktadır. Ebu'l-Baħr'ın isim cümlesini tekidsiz olarak kullanımına da aşağıdaki beyitleri örnek olarak verilebilir⁴⁰⁷: [Hafif]

3 حَاجَتِي أَنْ يَمُدَّ سُبْحَانَهُ لِي فِي بَقَاءِ الشَّرِيفِ عَبْدِ الرَّؤُوفِ

⁴⁰³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, I, 66; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-Belâgiyye ve Taṭavvurihâ*, 480-483.

⁴⁰⁴ Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-Belâgiyye ve Taṭavvurihâ*, 479.

⁴⁰⁵ es-Sekkâki, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 166; el-Kazvîni, *el-İdâh*, I, 57; 'Atîk, *'İlmu'l-Me'ani*, 42-47; İsmail Durmuş, "İhbâr", *DİA*, XXI, 528, İstanbul, 2000.

⁴⁰⁶ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 257.

⁴⁰⁷ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 119.

4 فَبَقَاءُ الشَّرِيفِ حَيْرٌ لِمِثْلِي مِنْ مَعِينٍ أَنَاهَا وَأُوفٍ

5 عِنْدَهُ مُجْتَنَى النَّدَى وَلَدِيهِ شَجْرُ الْمَكْرَمَاتِ دَانِي الْقُطُوفِ

3. İsteğim Allah Subhanehu tealanın benim için eş-Şerif Abdurrauf'un ömrünü uzatmasıdır.

4. eş-Şerif'in bekası benim gibisine, elde ettiğim yüzlerce ve binlercesinden daha hayırlıdır.

5. Onda ihsanın toplanmıştı vardır ve onun kolay ulaşılabilir bahşiş ağacı vardır.

Ebu'l-Baħr, şiirlerinde beyitlerini daha güçlü şekilde ifade edebilmek için cümlelerini çeşitli tekid unsurları ile desteklemektedir. Söz konusu talebî haber cümlelerine örnek olarak şu beyti verilebilir⁴⁰⁸: [Hafif]

45 إِنَّ أَوْلَى الْوَرَى بِخَالِصِ وُدِّي جَعْفَرٌ قَدْ غَدَا بِذَاكَ خَلِيقًا

45. Sevgimin en içtenine yaratılmışların en uygunu o (sevgiye) layık olan Cafer'dir.

Şâir, muhatabın zihninde dostu Cafer'in sevgiye en layık kişi olduğuna dair şüphe kalmaması adına cümlesini إِنَّ edatı ile desteklemektedir. Bu kullanıma benzer bir örnekle yine bir medih şiirinde karşılaşılmaktadır⁴⁰⁹: [Tavîl]

12 وَإِنَّ قُرَى الْبَحْرَيْنِ أَضْحَى نَهَاوَهَا دُجَى بَعْدَمَا فَارَقْتُمَاهَا كِلَاكُمَا

12. Her ikiniz de Bahreyn'i terk ettiğiniz için onun köylerinde gündüzler karanlık oldu.

Bu beyitlerde de şâir mübalağalı anlatımını tekid edatı ile güçlendirmektedir.

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde diğer cümle türleri kadar olmasa da inkârî haber cümleleri ile karşılaşılmaktadır. Bu konuda şu beyit örnek olarak verilebilir.⁴¹⁰: [Kâmil]

7 إِنِّي لِأَعْجَبُ مِنْ مُرَاجَعَةِ النَّوَى عَنْ رِعْعِكُمْ لِي حِيئَةً وَذَهَابًا

7. Sizin bölgenizden uzaklığın gidip gelerek tekrar tekrar dönmesine şaşıyorum.

Şâir söz konusu beyte إِنِّي ile başlamakta hemen devamında ise lâmu'l-ibtidâ'yı kullanarak sözünü iki kez pekiştirmektedir. Bu kullanıma bir başka örnek de şu beytidir⁴¹¹: [Kâmil]

⁴⁰⁸ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 257.

⁴⁰⁹ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 173.

⁴¹⁰ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 404.

⁴¹¹ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 159.

3 حَيْثُ اللَّحَاطِ وَإِنَّهَا لِأَشَدُّ مِنْ بِيضِ الطُّبَا يَوْمَ الْقِرَاعِ جَلَادًا

3. Savaş gününde çarpışırken kılıcın keskin ucundan daha kuvvetlidir kadınsı bakışları.

Söz konusu beyitte yine iki tekidli olarak inkâri haber cümlesi oluşturan şâir, sevdiğinin bakışlarının kılıçtan keskinliğini kabul etmeyen muhataba karşı bu cümle yapısını kullanmaktadır. Ebu'l Bahr bu konudaki bir başka örneğini bir medih şiirinde sunmaktadır⁴¹²:
[Kâmil]

13 وَلَا ذُكْرَنَّ عَلَى النَّوَى فِيهَا امْرَأَةً غَمَرَ النَّوَالِ مَنَى اسْتُمِيحَ أَجَادًا

14 وَلَا حَبِطَنَّ حَشَا الظَّلَامِ مُيَمَّمًا مَلِكًا بِمَا مَلَكَتْ يَدَاهُ جَوَادًا

13. Uzaklarda, kendisinden ne zaman istense cömertlik yapan, hediyesi bol bir kişiyi hatırlayacağım.

14. Sahip olduğu şeylerle cömert olan bir melike ulaşmak için karanlığın içine bilinçsizce yürüyeceğim.

Şâir bu beyitlerde ise övdüğü meliki unutmayacağını ve onun yurduna gidişinin durduralamayacağını muhataba iki tekid edatı kullanarak iletmektedir. Beyitlerde hem ibtidâ lâmı hem de tekîd nunu bir arada kullanılmıştır.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr dîvanında haber cümlelerinin tüm türlerine yer vermiştir. İbtidâi haber cümleleri şiirlerde fazlaca kullanılmakta, talebî haber cümleleri de azımsanmayacak sayıda tercih edilmektedir. Şiirlerinde diğerleri kadar olmasa da inkârî haber cümlelerine de örnekler sunmaktadır.

2.2.2. İnşâ Cümleleri

İnşâ cümleleri kendisiyle ilgili yalan veya doğrudur hükmüne varmanın mümkün olmadığı cümlelerdir. Bu tür cümlelerin emir, nehiy, istifham, temennî ve nidâ gibi talebî inşâ adı verilen türleri olduğu gibi ta'accub, teraccî, medih ve zem gibi talebî olmayan çeşitleri de bulunmaktadır⁴¹³. Söz konusu cümle türünün Ebu'l-Baħr'ın şiirlerine yansıyan kısımlarından örnekler sunmak yerinde olacaktır.

⁴¹² el-Hattî, *Dîvânü Ebi'l-Baħr*, I, 160.

⁴¹³ el-Kazvîni, *el-İdâh*, I, 55-57; es-Sekkâki, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 307-323; Tahsin Görgün, "İnşâ", *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 340.

2.2.2.1 Emir

Ebu'l-Baħr Şiirlerinde emir kiplerini sıklıkla kullanmaktadır. Bu ũsluplardan birisi dostlarından istekte bulunduğu ve iltimas amacıyla kullandığı tũrdũr.⁴¹⁴: [Basıt]

10 إِيَّهِ خَلِيلِي قُومًا وَاسْعِدَا دَنَفَا
أَصَابَ أَحْشَاهُ رَامِي الْحُزْنِ حِينَ رَمَى

10. Daha da konuşun iki dostum! Kalkın ve hũzũn okçusunun okunu fırlattığında kalbinden vurduğu bir hastayı mutlu edin!

Sŕz konusu beytinde iltimas anlamını (devam et, sũrdũr) anlamındaki إِيَّهِ isim fiili ile yapmaktadır. Ebu'l-Baħr'ın iltimas amacıyla emr-i hâzır fiil kullandığı bir başka ŕnekte içki sunan sâkiye Şu Şekilde seslenmektedir⁴¹⁵: [Hafif]

12 رُحْ عَلَى الرَّاحِ بِى فَلَيْسَ عَلَى الْأَجِّ
سَامَ عَاژَ فِي السَّعْيِ لِلْأَرْوَاحِ

13 وَاسْقِنِيهَا صِرْفًا فَلَلنَّارُ أَنَاى
جَانِبًا عَنِّ وَصَالِ مَاءِ فُرَاحِ

12. İçkiyi bana getir! Bedenlere ruhlar için çabalamasında ayıp yoktur.

13. Beni sadece onunla sula! Çünkü ateş saf suya ulaşmaya en uzak yerdedir.

Yine iltimas anlamı taşıyan bir başka ŕnekte emir fiili emr-i ĝâib kipinde kullanmaktadır⁴¹⁶: [Vâfir]

5 لِيَتْرُكَ بَيْعَ دَالِكَ وَلِيَبْعَنَا
لَمَاهُ وَنَحْنُ نُنْقِدُهُ النُّفُوسَا

5. O, bunu satmayı bıraksın da biz gönũlleri peŐin olarak ona vermiŐken dudağındaki hoş esmerliği bize satsın.

Ebu'l-Baħr emir kipiyle bazen dostlarına nasihatte bulunma ve onları irşâd anlamı taşıyan emir fiiller kullanmaktadır. Bunun yanında kullandığı bazı emir fiiller temennî anlamı taşımaktadır⁴¹⁷: [Kâmil]

34 فَاضْمُمْ عَلَيْهِ يَدَيْكَ نَحْظَ بِأَحْرِ
أَذْكِي مِنَ الْمُتَقَدِّمِينَ وَأَبْرِعِ

35 وَلِيُسْمِعَنَّكَ إِنْ بَقِيَ لَكَ بَعْدَهَا
مَا تَسْتَبِينُ لَدَيْهِ ذُلُّ الْأَشْجَعِ

34. Ona sarıl ki ŕncekilerden daha zeki ve akıllı olan sonuncuya eriŐebileşin.

⁴¹⁴ el-Hatı, Dıvânu Ebi'l-Baħr, I, 266.

⁴¹⁵ el-Hatı, Dıvânu Ebi'l-Baħr, I, 183.

⁴¹⁶ el-Hatı, Dıvânu Ebi'l-Baħr, I, 359.

⁴¹⁷ el-Hatı, Dıvânu Ebi'l-Baħr, I, 157.

35. Sana kendisinden sonra bir şey kalırsa Eşca 'ın rezilliğini ortaya çıkaran şeyi sana dinletsin.

Söz konusu beyitleri bir medih şiirinin hâtıme bölümüne aittir. İlk beyitte şâir, memdûha kendi şiirlerine sarılmasını öğütlemekte ve emir fiili irşâd anlamında kullanmaktadır. İkinci beyitte ise şiirini kastederek emr-i hâzır kipini kullanmakta ve temennîde bulunmaktadır.

Şâir, şiirlerinde emir kipini dua anlamında da kullanmaktadır⁴¹⁸: [Kâmil]

3 إِرْحَمْ غَرِيْبًا أَفْرَدْتُهُ يَدُ النَّوَى فَشَكَا إِلَيْكَ وَأَنْتَ تَعْلَمُ مَا بِهِ

3. Uzaklık yüzünden tek başına kalmış garib kuluna merhamet et! O sana (derdini) şikâyet ediyor ve sen onun neyi olduğunu biliyorsun.

Ebu'l-Baħr bir ihvâniyât şiirinin hâtimesini şiirini yazdığı dostuna dua ile bitirmektedir. Söz konusu münacatını emir fiille ifade etmektedir⁴¹⁹: [Serî']

15 وَدُمْ دَوَامَ الدَّهْرِ يَا خَيْرَ مَنْ يَهْجُرُ لَا قَوْلًا وَيَهْوَى النَّعْمَ

15. Ey hayır demeyi bırakıp evet demeyi isteyenlerin en hayırlısı! Zaman aktıkça (yaşamaya) devam et!

Ebu'l-Baħr bazen mastar olan kelimeyi emir fiil olarak dua anlamında kullanmaktadır⁴²⁰: [Dûbeyt]

1 يَا لَيْلَةَ أَنْسِنَا بِأَعْلَى الْقَصْرِ سَفِيًّا لَكَ مِنْ بَيْنِ لَيَالِي الدَّهْرِ

1. Ah o yüksek saraydaki muhabbetimizin gecesi! Allah diğer gecelerin arasından seni sulasın!

Şâir سَفِيًّا kelimesi mastar olmasına rağmen emir fiil olarak kullanmış ve duada bulunmuştur.

Verilen örnekler incelendiğinde Ebu'l-Baħr'ın emir fiilleri iltimas, irşâd, temennî ve dua gibi anlamlara gelecek şekilde kullandığı görülmektedir. Bu anlamları taşıması içinse emr-i hâzır sîgasını kullandığı gibi emr-i ğâib, emir anlamı taşıyan isim fiiller ya da mastarlardan yararlandığı görülmektedir.

⁴¹⁸ el-Ĥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 74.

⁴¹⁹ el-Ĥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 388.

⁴²⁰ el-Ĥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 396.

2.2.2.2 Nehiy

Ebu'l-Baħr'ın Őirlerinde yer alan nehiy kullanımları incelendiğinde söz konusu kullanımların farklı anlamlara geldiği görölmektedir. Bunlardan ilki nasihat anlamında kullanılmasıdır⁴²¹: [Vâfir]

59 فَلَا تَتَمَسَّكُوا بِجِبَالِ غَيْرِي إِنَّ اسْتَمَسَّكْتُمْ بِعُرَى مُودٍ

59. Eğer seven birinin iplerine tutunacaksınız, benden başkasının iplerine tutunmayın!

Verilen beyitte dostlarına tavsiyede bulunan Şâir bir başka Şiirinde ise yine irşâd amacıyla bu üslubu kullanmaktadır⁴²²: [Basît]

10 لَا تَبْكِ وَأَنْتَظِرِ الْعُقْبَى فَرُبَّمَا ضَحِكْتَ يَوْمَ التِّفَافِ السَّاقِ بِالسَّاقِ

10. Ağlama ve âhîret gününü bekle! Belki de bacakların birbirine dolaştığı günde güleceksin.

Şâirin Şiirlerinde nehiy başka anlamlar için de kullandığı görölmektedir. Örneğin gazel temalı Şiirinden verilen örneğin ilk beytinde sevgilisinden merhamet dilemektedir. Bir sonraki beyitte ise nehiy anlamı bulunan fiili azarlama amacıyla kullanmakta ve kendisini azarlayanlara aynı şekilde cevap vermektedir⁴²³: [Hafîf]

12 لَا نُسِيئِي يَا أَحْسَنَ النَّاسِ وَجْهَهَا لِقَى أَسْوَأِ الْبَرِيَّةِ حَالًا

13 يَا عَدُوِّي لَا تَلُومًا عَلَى الْحُبِّ بِ امْرَأًا لَا يُطَاوِعُ الْعُدَّالَا

12. Ey yüzü bakımından insanların en güzeli! Durumu bakımından insanların en kötüsüne kötü davranma!

13. Ey beni azarlayanlar! Azarlayanlara boyun eğmeyen kişiyi aşkı yüzünden azarlayıp durmayın!

Şâirin nehiy ile beyitlerine dua anlamı kattığı da görölmektedir. Ebu'l-Baħr, kalıntılar üzerinde çaresiz kalan bir dostuna Şu şekilde dua etmektedir⁴²⁴: [Tavîl]

7 لَكَ الْخَيْرُ لَا تَذْهَبْ بِجِلْمِكَ دِمْنَةً مَحَاهَا الْبَلَى وَاسْتَوَطْنَتْهَا الْأَوَابِدُ

⁴²¹ el-Haĥĥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 306.

⁴²² el-Haĥĥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 370.

⁴²³ el-Haĥĥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 356.

⁴²⁴ el-Haĥĥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 276.

7. *Başına hayır gelsin! Yıpranmışlığın yok ettiği ve yabancı hayvanların mesken tuttuğu kalıntı senin hilmini (sabrını) alıp gitmesin.*

Ebu'l-Baħr ayrıca nehyi ğâib sîgası kullanmak suretiyle cümlesine temennî anlamı vererek başka bir nehy türüne örnek vermektedir⁴²⁵: [Kâmil]

12 لَا تَحْسَبِ الْبَحْرَيْنِ أَيْبَىٰ بَعْدَهَا مُسْتَوِطِنٌ دَارًا وَلَا أَصْحَابًا

12. *Bahreyn kendisinden sonra ne bir yurt ne de bir dost edindiğimi sanmayın!*

Söz konusu örneklerden de anlaşıldığı gibi Ebu'l-Baħr nehyi iltimas, irşâd, tevbîh, dua ve temenni gibi farklı anlamlara gelecek şekilde kullanmış ve şiirlerinin anlam derinliklerini artırmıştır.

2.2.2.3 İstifham

Ebu'l-Baħr, şiirlerinde soru ifade eden cümlelerini farklı anlamlar taşıyacak şekilde kullanmaktadır. Bunlardan ilki dilek anlamında soru cümlesinin kullanılmasıdır⁴²⁶: [Tavîl]

4 هَلِ الدَّهْرُ مُدْنِيَّيْ إِيكُمْ فَمُبْرَدٌ هَيْبِ اسْتِيَاقٍ يُرْمِضُ الْقَلْبَ لَافِحَةً

4. *Zaman beni size yaklaştırır da alazı kalbimi yakan özlemin ateşini soğutur mu?*

Ebu'l-Baħr zamandan kendisini sevdiklerine yaklaştırmasını dilemektedir. Bir başka örnekte ise مَنَّ soru edatı ile bu anlamı vermektedir⁴²⁷: [Tavîl]

1 خَلِيلِيَّ حَالِ الْبُعْدِ دُونَ لِقَائِكُمَا فَمَنْ لِي يَا ابْنِي سَالِمٍ أَنْ أَرَاكُمَا

1. *İki dostum! Uzaklık sizinle buluşmaya engel oldu. Ey Sâlim'in iki oğlu! Sizi görmeme kim (yardım edecek)?*

Şâirin istifhamı sitem etme, eleştirme anlamında kullandığı örnekte ise sevgilisine sitemini şu şekilde ifade etmektedir⁴²⁸: [Dûbeyt]

1 يَا مُحْرَقَ مُهْجَتِي بِنَارِ الصِّدِّ هَلْ عَنَ خَطَأٍ قَتَلْتُكَ لِي أَمْ عَمْدٍ

1. *Ey uzaklığın ateşiyle canımı yakan kişi! Beni öldürmen hatayla mı yoksa kasten midir?*

⁴²⁵ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 405.

⁴²⁶ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 400.

⁴²⁷ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 172.

⁴²⁸ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 393.

Ebu'l-Baħr başka bir beytinde sevdiklerine kavuşmanın mümkün olmadığını ifade etmek için istifham kullanmıştır⁴²⁹: [Basîť]

كَيْفَ الْعَزَاءِ وَمِيعَادِ اللَّقَاءِ بِكُمْ أَذْنَاهُ يَوْمَ التَّفَافِ السَّاقِ بِالسَّاقِ 2

2. Sizinle en yakın buluşma günü ayakların birbirine dolaştığı gün (kıyamet günü) iken teselli nasıl olur?

Şâir, hoşuna gitmeyen durumları ifade etmek için bazen soru cümlesi kullanmaktadır⁴³⁰: [Hafîf]

كَيْفَ أَمْسَى وَصَلِي الْحَلَالِ حَرَامًا عِنْدَهَا وَالِدِّمُ الْحَرَامِ حَالًا 15

15. Benim helal olan vuslatım onun yanında nasıl haram olur? Ve haram olan kanım nasıl helal olur?

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr'ın soru cümlelerini dilek, sitem, olumsuzluk, inkâr gibi anlamlarda kullandığı görülmektedir.

2.2.2.4 Nida

Ebu'l-Baħr şiirlerinde nidayı farklı şekillerde ve muhtelif anlamlara gelecek biçimde kullanmaktadır. Bunlardan ilki nidanın hatırlatma anlamında kullanılmasıdır⁴³¹ [Dûbeyt]

يَا لَيْلَةَ أَنْسِنَا بِأَعْلَى الْقَصْرِ سَقِيَا لَكَ مِنْ بَيْنِ لَيَالِي الدَّهْرِ 1

1. Ah o yüksek saraydaki muhabbetimizin gecesi! Allah diğer gecelerin arasından seni sulasın!

Şâir bu beyitte nida edatı ile geçmişte yaşadığı güzel bir geceyi hatırlatmakta ve tembihte bulunmaktadır.

Ebu'l-Baħr, nidayı bazen nüdbe yani yakınma anlamında kullanmaktadır⁴³²: [Basîť]

يَا لَلرَّزِيَّةِ لَمْ يَسْمَعْ بِهَا أَحَدٌ إِلَّا وَأَجْهَشَ مِنْ حُزْنٍ لَهَا وَبَكَى 6

6. Ah o felaket! Onu (ondan) başka duyan olmadı, hıçkırıklara boğuldu ve ağladı.

Şâirin şiirlerinde nida üslubunu ta'accub ifade etmek amacıyla da kullandığı görülmektedir⁴³³: [Hafîf]

⁴²⁹ el-Haťfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 83..

⁴³⁰ el-Haťfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 356.

⁴³¹ el-Haťfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 396.

⁴³² el-Haťfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 292.

2 وَالْتَمَمَ رَاحَتِيهِ عَنِّي وَيَا بُشْ رَاكَ إِنَّ نُبْتَ يَا كِتَابِي مَنَابِي

2. Ayaklarını benim yerime öp! Ey mektubum ne mutlu sana ki benim yerime vekilsin.

Ebu'l-Baħr, nidayı yasaklamak ve kınamak amacıyla da kullanmaktadır. Aşağıda gelen beyit bu konuya güzel bir örnek teşkil etmektedir⁴³⁴: [Hafif]

35 يَا عَيْدَ الدُّنْيَا زُوَيْدًا فَإِنَّ أَلَّ حَظَّ مِمَّا تُعْطِيكُمُوهُ زَهِيدُ

35. Ey dünyanın kölesi yavaş ol! Şüphesiz talih size verdiklerinden dolayı değersizdir.

Bir başka şiirinde yine nida edatını kınamak amacıyla kullanmakta ve şöyle demektedir⁴³⁵: [Kâmil]

25 يَا أَيُّهَا السَّاعِي لِيُذْرِكَ شَأُوهُ أَسْرَفَتْ فِي إِحْفَاقِ سَعِيكَ فَافْعُدِ

25. Onun değerini anlamak için çabalayan kişi! Çabanın başarısızlığında boşa emek harcadın öyleyse otur (artık)!

Sevdiği bazı kimselerin ölümünden sonra mezarına seslenen şâir üzüntüsünü nida kullanarak şu şekilde ifade etmektedir⁴³⁶: [Kamil]

1 يَا قَبْرُ إِنَّكَ لَوْ عَلِمْتَ مِمَّنْ ثَوَى فِيكَ اسْتَطَلَّتْ عَلَى الْمُصُورِ فَخَارًا

1. Ey kabir, içine kimin defnedildiğini bilseydin, övünerek sarayları (bile) küçük görürdün.

Nida, bazen bir şeyi yüceltmek maksadıyla da kullanılmaktadır. Kerbelâ topraklarına Hz. Hüseyin'in şehâdeti nedeniyle kutsiyet atfeden şâir bunu şu beytiyle ifade etmektedir⁴³⁷: [Tavîl]

32 فَيَا كَرْبَلَا طَلَّتِ السَّمَاءَ وَرُبَّمَا تَنَاوَلَ عَفْوًا حَظَّ ذِي السَّعْيِ قَاعِدُ

32. Ey Kerbela! Gökyüzüne yükseldin. Belki de yerinde duran çabalayanın nasibini tesadüfen elde etmiştir.

Ebu'l-Baħr bir başka şiirinde yine nidâ edatını tazim için kullanmaktadır⁴³⁸: [Basîl]

⁴³³ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 117.

⁴³⁴ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 70.

⁴³⁵ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 190.

⁴³⁶ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 274.

⁴³⁷ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 278.

⁴³⁸ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 175.

1 يَا مَوْرِدًا لَا يُعِيضُ النَّزْحَ جَمَّتُهُ وَلَا يَلُمُّ بِصَافِي وَدِّهِ كَدْرُ

1. Ey su çekmenin kuyusundaki (suyu) azaltmadığı ve bulanıklığın suyunun berraklığını bozmadığı pınar!

Şâir şiirlerinde nidayı istiğase için de kullanmaktadır. Bir şiirinde zor durumundan kurtarması için Allah'a yalvarmaktadır⁴³⁹: [Hafif]

41 يَا لِي اللَّهُ كَمْ يُجْرِعُنِي الدَّهَ رُ صَبُوحًا مِنْ ظَلْمِهِ وَعَبُوقًا

41. Ey Allah'ım bana yardım et! Zaman bana haksızlığını gece gündüz ne kadar da çok içirdi!

Ebu'l-Baħr, şiirlerinde muhatabına yakınlığını ifade etmek için أ edatını kullanmaktadır. Medih şiirlerinde Memdûh uzakta olsa bile söz konusu edata şiirlerinde yer vermektedir⁴⁴⁰: [Vâfir]

1 أَمْوَالِي كُلِّ مَنْ يُؤَلِّي الْهَيَاتِ وَأَطْوَهُمْ يَدًا فِي الْمَكْرَمَاتِ

1. Ey ihsanda bulunanların hepsinin efendisi ve soylu davranışlarda onların en cömerdi!

Şâirin nida üslubunu kullandığı beyitler incelendiğinde onun bu edatları kınama, yakınma, tazim, istiğase, yakınlığını ifade etme gibi amaçları gözettiği görülmektedir.

2.2.2.5 Ta'accub

Ebu'l-Baħr, şiirlerinde ta'accubu şaşırdığı ve hoşlandığı birçok durum için çeşitli şekillerde kullanmaktadır. Bunlardan birisi sevdiği bir dosttan gelen ölümün bile güzel olacağını anlattığı şu beyittir⁴⁴¹: [Hafif]

5 مَا أَلَدَّ الْحِمَامَ مَا كَانَ مَدْفُوعًا إِلَيْنَا عَنكَ الْعَدَاةَ الْحِمَامِ

5. Senden bize doğru erkenden sevk edilen ölüm ne tatlı bir ölümdür!

Yine ta'accub sîgası kullandığı bir başka beyitte memdûhu överken onu benzettiği kimse için beğenisini ortaya koymaktadır⁴⁴²: [Tavîl]

⁴³⁹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 257.

⁴⁴⁰ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 111.

⁴⁴¹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 129.

⁴⁴² el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 178.

3 يَضُمُّ عَلِيًّا فِي الْفَخَّارِ وَطَالِبًا إِلَى جَعْفَرٍ أَكْرَمٍ بِهِ وَعَقِيلٍ

3. O, övünmede Ali 'yi ve Talib 'i, Cafer'in ki -o ne kadar cömerttir- ve Âkil'in yanına katar.

Bir başka beyitte yine ev sahipliğinde cömert kimselerin durumunu ne kadar beğendiğini ifade eder⁴⁴³: [Munserih]

2 لِلَّهِ هُمْ مَا أَحَبَّ لِلضَّيْفِ إِنَّ حَلَّ وَلِلطَّيِّبَاتِ مَا أَحَبَّ

2. Aşk olsun onlara! Misafir geldiğinde ve nimetleri arzuladığında onun için ne hoşturlar!

Bazen beğenmediği bir durumdaki hayretini ifade için ta'accub kullanır. Aşağıdaki beyitte bozgunculuk yapanların durumuna şu şekilde şaşırılmaktadır⁴⁴⁴: [Hafif]

18 عَجِبْتُ عَيْشُهُنَّ فِينَا وَلَا عِدْ دَةَ إِلَّا مَجَاسِدُ وَيُرُودُ

18. Elbiseleri ve paltoları dışında silahları yokken aramızda bozgunculuk yapmalarına hayret doğrusu!

Mersiye kasîdelerinde ölümün ne denli büyük yaralar açtığına işaret etmek için ta'accub ifadelerinden yararlanır⁴⁴⁵: [Basît]

3 اللَّهُ أَكْبَرُ مَا أَذْهَكَ مُزْرِيَةً فَصَمَّتِ ظَهَرَ التَّقَى وَالْعِلْمِ فَانْقَصَمَا

3. Allahuekber! Musibet olarak ne kadar da kötüsün! Takvanın ve ilmin dayanağını kırdın, o da kırıldı.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere Ebu'l-Baħr farklı sîgalarda gelen ta'accub ibareleriyle şiiirlerini zenginleştirmiş, bazen beğenisini bazen de hayretini ifade etmiştir.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr, şiiirlerinde haber ve inşa cümle yapılarına güzel örnekler sunmuştur. İnşâ cümlelerini farklı maksatlarla kullanmış ve bu çeşitlilikle şiiirine farklı anlamlar kazandırmıştır. Söz konusu örnekleri ifade ederken muhatabın durumunu gözetmesinin yanında kendi duygularını da en saf hâliyle aktarmaya çalışmıştır.

⁴⁴³ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 227.

⁴⁴⁴ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 68.

⁴⁴⁵ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 265.

2.3. Anlatım Yöntemleri

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde değinilen cümle yapılarına ek olarak çeşitli anlatım yöntemleri bulunmaktadır. Bunlar; muhâvere, taħkiye, beyan üsluplarından ve bedi sanatlarından yararlanmadır.

2.3.1. Muħâvere

Muħâvere anlatımda karşılıklı konuşma unsurlarına yer verilmesidir. Ebu'l-Baħr sevdipleriyle yaşadıkları bazı durumları bu yöntemle şiirlerine aktarmaktadır.

Şâirin bu yöntemi kullandığı medih temalı bir şiirinde memdûhu arayan kişi ile konuşur. Bu durumu şiirine şu şekilde yansıtır⁴⁴⁶: [Kâmil]

16 قَدْ قُلْتُ لِلْسَّاعِي لِإِذْرَاكِ الْغِنَى يَتَرَبُّصُ الْأَوْشَالَ عَنْ أَمَلٍ صَدِي

16. Zenginliğe ulaşmak isteyen kişiye demiştim ki susuz kalan kişi ümitle kayaların arasından çıkan suyu bekler.

Gazel temalı şiirlerinde de bazen muħâvere yöntemini kullanır. Bir medih şiirinin gazel temalı mukaddimesinde sevgilinin cefasını aktarır ve şiirinde onun sözlerine yer verir⁴⁴⁷: [Tavîl]

8 وَقَالَ اسْلُ عَنِّي بَعْدَمَا قَدْ تَعَرَّضْتَ لَوَاحِظُهُ بَيْنِي وَبَيْنَ تَجْلُدِي

8. Bakışları benimle cesaretim arasına engel koyduktan sonra “beni unut” dedi.

Ebu'l-Baħr, Mâcid b. Hâşim'in yazdığı bir şiire karşılık verir. Söz konusu şiirin konusu gazeldir. Dostunun rüyasını anlattığı beyitlerine muħâvere yöntemini kullanarak karşılık verir⁴⁴⁸: [Tavîl]

5 فَعُلْتَ أَرَانِي النَّوْمَ طَيْفَكَ سَائِرًا وَإِيَّايَ فِيمَا نَتَّجِيهِ وَنَقْصُدُ

6 فَبَيْنَا كَذَلِكَ إِذْ بَدَا مَنْ تُحِبُّهُ وَقَدْ زَادَ حُسْنًا فَوْقَ مَا كُنْتَ تَعْهَدُ

7 وَقُلْتُ لَوْ أَنَّ الْحُسْنَ يُعْبَدُ رَبُّهُ لَكَانَ لِمَا فِيهِ مِنَ الْحُسْنِ يُعْبَدُ

5. Dedin ki: “Uyku, ona doğru gittiğimiz ve yöneldiğimiz bir yerde bana senin (bende) kalmış hayalini ve kendimi gösterdi.

⁴⁴⁶ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 190.

⁴⁴⁷ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 239.

⁴⁴⁸ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 382.

6. Biz bu durumdayken, ansızın senin bildiğinden daha güzel bir hâlde sevdiğin kimse ortaya çıktı.

7. Dedim ki: “Eğer güzelliğin efendisine kulluk yapılsaydı kendisindeki güzellikten dolayı ona yapılırdı.”

Yine Mâcid b. Hâşim’le arasında geçen bir başka örnekte arkadaşı ona ilk beyti aşağıdaki muhâvere olan bir şiiri gönderir⁴⁴⁹: [Basîl]

1 قَالَتْ تَرَحَّلْتَ عَنَّا قُلْتُ طَيْفُكُمْ عِنْدِي وَقَلْبِي لَدَيْكُمْ عَيْرٌ مُنْسَاقٍ

1. “Sen bizden gittin” dedi, “hayaliniz bendedir ve kalbim söz dinlemez bir hâlde sizdedir” dedim.

Ebu’l-Baħr ise yine içerisinde aşağıda verilen karşılıklı konuşmanın da bulunduğu şiiriyle karşılık verir⁴⁵⁰: [Basîl]

9 تَقُولُ وَالِدَمْعِ قَدْ ظَلَّتْ بَوَادِرُهُ تَبْلُ مَا بَيْنَ أَدْيَالِي وَأَزْيَاقِي

10 لَا تَبْكِ وَأَنْتَظِرِ الْعُقْبَى فَرَبَّتَمَا ضَحِكْتَ يَوْمَ التَّفَافِ السَّاقِ بِالسَّاقِ

11 فَإِنَّ مَنْ جَمَعَ الزَّوْجَيْنِ قَبْلَكَ لَا يَعْبَا بِالْفَتْنَا بَعْدَ التَّفَرَّاقِ

9. Gözyaşlarının öncüleri elbisemin etekleri ve gömleğimin yakaları arasını ıslatırken diyorsun ki...

10. Ağlama ve ahiret gününü bekle! Belki de bacakların birbirine dolaştığı günde güleceksin.

11 Kuşkusuz senden önce iki eşi bir araya getiren, ayrılıktan sonra bizi de buluşturmaktan aciz değildir.

Söz konusu beyitler uzun süredir görüşemeyen iki dostun muhâvere yöntemini kullanarak birbirlerine olan özlemlerinin ifadesidir. Bir başka medih şiirinde memdûhu aralarında geçen konuşmayı şahit göstererek cömertliğiyle över⁴⁵¹: [Basîl]

2 وَمَنْ إِذَا قُلْتُ حَسْبِي مِنْ عَطَائِكَ لِي وَحُسْنِ صُنْعِكَ عِنْدِي قَالَ لِي لَا لَا

2. Ve ey “bana verdiklerin, benim için yaptığın güzel şeyler bana yeter” dediğimde “hayır, hayır!” diyen kişi.

Verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere Ebu’l-Baħr medih şiirinde memdûhla ya da onu arayan kişiyle, gazel şiirinde sevgilisiyle, ihvâniyat şiirinde dostlarıyla karşılıklı konuşmalarını şiirine aktarmıştır. Söz konusu konuşmalar daha çok dış konuşmalar şeklinde

⁴⁴⁹ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 369-371.

⁴⁵⁰ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 370-371.

⁴⁵¹ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 260.

gerçekleşmiştir. Şâir, muhâvere üslubunu kullanarak şiirlerin dinleyicinin zihninde daha iyi yer etmesini sağlamıştır.

2.3.2. Taḥkiye

Ebu'l-Baḥr'ın şiirlerinde kullandığı anlatım yöntemlerinden birisi de duygularını hikâyeleştirerek anlatmasıdır. Bunun en güzel örneği Hz. Hüseyin'in şehâdetini anlattığı kasîdesidir. Söz konusu kasîde olayın sonrasında ölenlerin ardında kalmış yıkıntıların anlatılması ile başlar⁴⁵²: [Ṭavîl]

3 وَقَفْتُ بِهَا وَالْوَحْشُ حَوْلِي كَأَنِّي
بَيْنَ مَلِيكَ حَوْلَهُ الْجُنْدُ حَاشِدُ
4 أُسْرِحُ فِي أَكْنَافِهَا الطَّرْفَ لَا أَرَى
سِوَى أَشْعَثِ شَجَّتِهِ أَمْسِ الْوَلَائِدُ
5 وَالْأَلَا ثَلَاثًا كَالْحَمَائِمِ جُثْمًا
وَنُؤْيَا عَفْتُهُ الدَّاهِيَاتُ الْعَوَائِدُ
6 وَأَسْأَلُهَا عَنِ أَهْلِهَا ثُمَّ لَا تُجِرُ
جَوَابًا وَهَلْ يَسْتَنْطِقُ الْعُجَمَ نَاشِدُ
7 لَكَ الْخَيْرُ لَا تَذْهَبُ بِجِلْمِكَ دِمْنَةً
مَحَاهَا الْبَلَى وَاسْتَوَطَنْتَهَا الْأَوَائِدُ
8 فَمَا هِيَ إِنْ خَاطَبْتَهَا بِمُحِبِّيَّةٍ
وَإِنْ جَاوَبْتَ لَمْ تُشْفِ مَا أَنْتَ وَاجِدُ

3. Sanki ben etrafında kalabalık ordusu bulunan bir kral gibi yabancı hayvanlar etrafımdayken orada durdum.

4. Onun dört bir yanına göz atıyorum ve cariyelerin dün yardıkları tozlanmış başlar dışında bir şey görmüyorum.

5. Tüneyen güvercinler gibi (ocak yapmak için kullanılan) üçtaşla, rüzgârların yok ettiği küçük hendek dışında (bir şey görmüyorum).

6. Cevap vermedikleri hâlde onlara orada yaşayanları soruyorum, arayan, dilsizlerden konuşmasını ister mi?

7. Başına hayır gelsin! Yıpranmışlığın yok ettiği ve yabancı hayvanların mesken tuttuğu kalıntı senin hilmini (sabrını) alıp gitmesin.

8. Sen onunla konuşsan da sana cevap vermez, cevap verse de senin hüznüne şifa olmaz.

⁴⁵² el-Ḥattî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 275-276.

Ebu'l-Baħr Kerbelâ'da şehit düşenlerin yurtlarındaki terk edilmişliği hikâyeleştirir ve etkileyici bir üslupla sunar. Aynı kasîdenin devamında savaş sahnesini de yine tahkiye üslubuyla aktarır⁴⁵³: [Tavîl]

- 17 وَ لَمْ يَبْقَ إِلَّا وَاحِدٌ النَّاسِ وَاحِدًا يُكَابِدُ مِنْ أَعْدَائِهِ مَا يُكَابِدُ
18 يَكُرُّ فَيَنْتَالُونَ عَنْهُ كَأَنَّهُمْ مَهَا حَلْفُهُنَّ الضَّارِيَاتُ شَوَارِدُ
19 يُحَامِي وَرَاءَ الطَّاهِرَاتِ مُجَاهِدًا بِأَهْلِي وَبِي ذَاكَ الْمُحَامِي الْمُجَاهِدُ
20 فَمَا اللَّيْتُ ذُو الْأَشْبَالِ هَيْجَ عَلَى الطَّوَى بِأَشْجَعٍ مِنْهُ حِينَ قَلَّ الْمُسَاعِدُ
21 وَلَا سَمِعَتْ أُذُنِي وَلَا أُذُنَ سَامِعٍ بِأَثْبَتَ مِنْهُ فِي اللَّقَا وَهُوَ وَاحِدُ
22 إِلَى أَنْ أَسَالَ الطَّعْنَ وَالضَّرْبَ نَفْسَهُ فَحَرَّ كَمَا أَهْوَى إِلَى الْأَرْضِ سَاجِدُ
23 فَلَهْفِي لَهُ وَالْحَيْلُ مِنْهُمْ صَادِرُ حَضِيْبُ الْحَوَامِي مِنْ دِمَاهُ وَوَارِدُ

17. Tek başına düşmanlarının (cefalarına) katlanan insanların sadece biri kaldı.

18. O, saldırıyor ve (düşmanları da) peşlerinde av köpekleri bulunan ürkek hâldeki ceylanlar gibi kaçıyorlar.

19. İşte bu savaşan savunucu, tertemiz kadınların arkasından savaşarak beni ve ailemi koruyor!

20. Destekçileri azaldıkça, açlıktan kıvranan yavruları olan aslan ondan daha cesur değildir.

21. Ne benim kulağım ne de bir dinleyenin kulağı, o tek başınayken (düşmanla) karşılaşmada ondan daha kararlısını işitmedi.

22. Ta ki yara ve darbe bizzat kanını dökünceye kadar... Ve secde eder hâlde yere kapanıp gibi düştü.

23. O tertemiz kadınların, toynakları onun kanına bulanmış atları (telaşla) gidip geldiği hâlde yakınmam onadır/ Yazık ona!

Bu beyitlerde Hz. Hüseyin'in şehit edilişi anlatılırken onun kahramanlığı da hikâyenin önemli unsuru olmuştur. Hikâye onun şehâdeti ile sona erer. Ebu'l-Baħr bir medih şiirinde memdûhu överken onun özelliklerini hikâyeleştirerek anlatır⁴⁵⁴: [Kâmil]

⁴⁵³ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 277.

⁴⁵⁴ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 189.

8	مَا زَالَ يَكْنُفُنِي بِعُرِّ صَلَاتِهِ	حَتَّى أَنَارَ ظِلَامَ حَطِّي الْأَسْوَدِ
9	وَيَرُّمُ مِنْ حَالِ لَوَى بِصَلَاحِهَا	دَهْرٌ تَعَاوَرَهَا بِكَفِّي مُفْسِدِ
10	فَسَمَا بِضَبْعِ فَتَى أَسْفَ بَعْزِمِهِ	ذُلُّ الْحُمُولِ إِلَى الْحَضِيضِ الْأَوْهَدِ
11	وَأَعَزَّ بِالْإِكْرَامِ نَفْسًا طَالَمَا	كَانَتْ تَرُوحُ عَلَى الْهُوَانِ وَتَعْتَدِي
12	أَسْدَى إِلَيَّ يَدًا يَضِيقُ بِهَا الثَّنَا	ذَرَعًا وَوَمَّ أَبْسُطُ يَدَ الْمُسْتَرْفِدِ
13	كَرَّمُ أَرَاخٍ مِنْ السُّؤَالِ عِفَاتَهُ	حَتَّى ابْتَدَى بِالْعُرْفِ مَنْ لَمْ يَجْتَدِ
14	أَعْطَى فَمَا أَبْقَى عَلَى مُسْتَطْرِفِ	عَلِقَتْ يَدَاهُ بِهِ وَلَا مُسْتَتَلِدِ
15	كَالْغَيْثِ لَا يَسْطِيعُ يَمْلُكَ فَطْرَهُ	حَتَّى لَقَدْ خَلَنَاهُ مَخْرُوقَ الْيَدِ

8. Kara bahtımın karanlığını aydınlatana kadar, keskin kılıçlarının parlaklığı ile beni korumaya devam etti.

9. Bozguncunun elleriyle müdahale ettiği zamanın doğruluğunu saptırdığı durumu düzeltmeye (devam etti.)

10. Ataletin utancının yerin dibine soktuğu gencin pazusunu kaldırdı.

11. Bir gönül sabah akşam zillere yöneldikçe onu şerefle yüceltti.

12. Yardım dilenme elini uzatmadığım hâlde bana övgünün yorulacağı bir ihsanda bulundu.

13. Bir cömertlik ki kendisini isteyenleri istemekten kurtardı, ta ki istemeyen kişiye iyilik yapmaya başladı.

14. Verdi, eskiyi (miras kalanı) değil, elde ettiği yeni malı da geride bırakmadı/korumadı.

15. Bir damlasını bile mülk edinmeyen yağmur damlası gibi... Ta ki onu eli delinmiş sandık.

Bahsi geçen beyitlerde memdûhun iyilikleri ve ihsânı peşi sıra devam eden bir olay gibi aktarılmakta ve hikâye teşbih gibi sanatlarla süslenmektedir.

Kısacası Ebu'l-Baħr, bazı şiirlerinde tahkiye yöntemine başvurmakta ve şiirin akıcı bir şekilde devam etmesini sağlamaktadır. Ayrıca olayları hikâyeleştirerek okuyucunun kendisini sanki olayın içerisindeymiş gibi hissetmesini sağlamaktadır.

2.3.3. Beyân Üsluplarından Yararlanma

Ebu'l-Baħr şiiirlerinde teşbîh, isti'âre, mecâz ve kinâye gibi anlatım üsluplarından sıklıkla yararlanmaktadır. Bu başlık altında şâirin söz konusu üslupları kullanma şekillerine dair örnekler sunulacaktır.

2.3.3.1. Teşbîh

Teşbîh, sözlükte “benzetmek, örneklendirmek, iki şey arasında benzerlik kurmak olarak” tanımlanır⁴⁵⁵. İstılahta ise iki varlık ya da olgunun bir ya da daha çok ortak özelliği barındırması yahut birbirine yakın olması sonucu aralarında benzerlik kurulmasına dayalı bir beyân sanatı olarak tanımlanmıştır⁴⁵⁶. Teşbîhin, muşebbeh (benzeyen), muşebbeh bih (kendisine benzetilen), edâtu's-teşbîh (benzetme edatı) ve vechu's-şebeh (benzetme yönü) olmak üzere dört temel unsuru vardır⁴⁵⁷.

Teşbîh, temel unsurlarını bünyesinde barındırmasına göre farklı türlere ayrılır. Buna göre edâtu's-teşbîhin zikredildiği teşbîhe *teşbîh-i mürsel*, hazfedildiği teşbîhe ise *teşbîh-i müekked* adı verilir. Vechu's-şebehin zikredildiği teşbîh *teşbîh-i mufaşşal*, zikredilmediği teşbîh ise *teşbîh-i mücmel* olarak adlandırılır. Muşebbeh ve muşebbeh bihin zikredilip edâtu's-teşbîh ile vechu's-şebehin hazfedildiği teşbîh *teşbîh-i belîğ* olarak isimlendirilir. Muşebbeh ve muşebbeh bihin bir tablo hâlinde verildiği, vechu's-şebehin de birden fazla unsurdan meydana geldiği bir yapıda olan teşbîhe ise *teşbîh-i temsîlî* denilir. *Teşbîh-i maqlûb*, muşebbeh ve muşebbeh bihin yer değiştirdiği teşbîh türüdür. Söz konusu teşbîh türlerinden teşbîh-i belîğ, belagat eleştirmenlerince en kuvvetli teşbîh türü olarak kabul edilmektedir. Bu konuda onu teşbîh-i temsîlî takip etmektedir⁴⁵⁸.

Ebu'l-Baħr şiiirlerinde teşbîh üslubunu çokça kullanmaktadır. Örneğin bir medih kasîdesinde teşbîhten yararlanarak şöyle demektedir⁴⁵⁹: [Tavîl]

وَإِنْ حُرَّ بِالضَّغْنِ اسْتَرَاحَ إِلَى الْوَعَى كَأَنَّ هَجِيرَ الْكَرِّ بَرْدٌ مَقِيلٌ 27

27. Öfkesi artırılırsa savaşıla huzur bulur. Saldırının sıcaklığı yatılan yerin soğuk olması gibidir.

⁴⁵⁵ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 404; el-Cevherî, *es-Şihâh*, VI, 2236.

⁴⁵⁶ Kudâme b. Ca'fer, *Naħdu's-Şi'r*, 36; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 332.

⁴⁵⁷ Abdurrahman Hasen Habenneke el-Meydânî, *el-Belâğatu'l-'Arabiyye Esâsuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Dâru'l-Kalem, 3. bs., Dimaşq, 2010, II, 161-162; İsmail Durmuş, “Teşbih”, *DİA*, Ankara, 2003, XL, 553.

⁴⁵⁸ el-Curcânî, *Delâilu'l-'Îcâz fî 'İlmi'l-Me'ânî*, 90-96; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 332-355; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *'Ulûmu'l-Belâga el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedi'*, 3.b., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1993, 227-234;

⁴⁵⁹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 180-181.

Bu benzetme, muşebbeh, muşebbeh bih ve edâtu't-teşbîh zikredilirken vechu'ş-şebehe yer verilmemesi sebebiyle teşbîh-i mücmel olmaktadır. Edâtu't-teşbîhin zikredilmesi nedeniyle aynı zamanda teşbîh-i mürsel olmaktadır.

Ebu'l-Baħr, bir medih şiirinde memdûhu, ışığı tüm diyarları aydınlatan bir dolunaya benzetmektedir⁴⁶⁰: [Hafif]

98 أَنْتَ كَالْبَدْرِ فِي مَحَلِّ مِنَ الْأُنْفِ قِي وَيَكْسُو بِضَوْئِهِ كُلَّ قُطْرٍ

98. Sen ışığı tüm diyarları kaplayan, gökyüzünde bir yerdeki dolunay gibisin.

Beyitte övülen kişi dolunaya benzetilmiştir. Benzetme yapılırken teşbîh edatı zikredilmiş ve mürsel teşbîh yapılmıştır. Teşbîhi kullandığı bir başka şiirinde ise şöyle demektedir⁴⁶¹: [Muhalla'u'l-Basit]

1 جَاءَ سَمِيَّيُ الْخَلِيلِ رَاكِبٌ كَأَنَّهُ الْبَدْرُ فِي الْكَوَاكِبِ

1. Dostun adaşı binekli olarak geldi, sanki o yıldızlar arasındaki dolunay gibidir.

Bu örnekte de diğerlerinde olduğu gibi muşebbeh, muşebbeh bih ve edâtu't-teşbîhe yer verilmiş vechu'ş-şebehe ise zikredilmemiştir. Bu yüzden bu teşbîh de mürsel ve mücmel teşbîh türlerine girmektedir.

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde kullandığı diğer bir teşbîh ise teşbîh-i belîğ'dir. Bir medih şiirinin hamriyat temalı mukaddimesinde şöyle demektedir⁴⁶²: [Hafif]

2 أَنْتَ تَدْرِي أَنَّ الْمُدَامَةَ نَارٌ فَاقْتَدِحَهَا بِالصَّبِّ فِي الْأَقْدَاحِ

2. Şarabın bir ateş olduğunu biliyorsun. Öyleyse onu kadehlere dökerek tutuştur!

Beyitte şarap bir ateşe benzetilirken teşbîh edatı ve benzetme yönü kullanılmamıştır. Sadece benzeyen ve kendisine benzetilen unsurlarına yer verilerek teşbîh-i belîğ yapılmıştır. Teşbîh-i belîğin yer aldığı bir başka beyitse şu şekildedir⁴⁶³: [Hafif]

35 فَعُلُوقِي بِكُمْ إِنْ نَأَتِ الدَّا رُ عُلُوقُ الْأَرْوَاحِ بِالْأَجْسَامِ

35. Yurt uzak olsa da benim size bağlılığım ruhların bedenlere bağlılığı gibidir.

⁴⁶⁰ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 225.

⁴⁶¹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 365-366.

⁴⁶² el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 182.

⁴⁶³ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 197.

Şâir bu beyitte sevdiği kimselere bağlılığını ruhun bedene olan bağlılığına benzetmektedir. Bu benzetmede benzetme edatı ve benzetme yönü zikredilmemiştir. Şâirin belîğ teşbîh yaptığı bir başka beyitse şu şekildedir⁴⁶⁴: [Basîf]

4 مَاذَا عَسَى يَبْلُغُ الْمُثْنِي بِمِذْحَتِهِ عَلَى ابْنِ مَنْ أَبَوَاهُ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ

4. Öven (şâir), ana babası güneş ve ay olan bir kişiye övgüsünde ne kadar güzel söz söyleyebilir ki?

Bu beyitte şâir, memdûhun anne ve babasını da övmekte onları güneş ve aya benzetmektedir. Bu benzetmeyi yaparken de teşbîh edatını ve benzetme yönünü hafzetmektedir.

Mufassal teşbîh de Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde karşılaşılan teşbîh türlerindedir. Örneğin sevgilisini betimlediği bir beyitte şöyle demektedir⁴⁶⁵: [Kâmil]

5 نَارَعْتُهُ رَاحًا كَبْرِدٍ رُضَابِهِ طَعْمًا وَجَدْوَةً خَدِّهِ إِيقَادًا

5. Tat bakımından tükürüğünün soğukluğu ve yakış bakımından yanaklarının kuru gibi bir içki sundum.

Beyitte vechu'ş-şebih zikredilmekte ve muşebbehle muşebbeh bih arasında hem tat hem de soğukluk bakımından benzerlik kurulmaktadır. Bundan dolayı bu teşbîh örneği teşbîh-i mufassal kapsamına girmektedir.

Ebu'l-Baħr, şiirlerinde teşbîh-i temsîli'yi sıklıkla kullanmaktadır. Örneğin peşi sıra gelen şu beyitlerin tamamını teşbîh-i temsîli ile süslemektedir⁴⁶⁶: [Tavîl]

52 أَمَا وَتَرَامِيهَا إِلَيْكَ مُشِيحَةً تَصُوبَ فَتَحَاءِ الْجَنَاحِ إِلَى وَكْرِ

53 كَأَنَّ تَمَطَّيَهَا إِذَا الرِّيحُ أَعْصَمَتْ بِهَا وَتَعَالَى تَحْتَهَا تَبْجُجُ الْبَحْرِ

54 إِذَا أَتْبَعَتْهَا الرِّيحُ زَفَّتْ كَأَنَّهَا يَنْوُءُ طَوِيلًا بِقَادِمِي نَسْرِ

1. Doğrusu onların sana yönelerek seni izlemesi yırtıcı kuşun yuvaya kanatlarını kırarak inmesi (gibidir.)

2. Rüzgâr onlara doğru esip altlarından geçtiğinde onların çâlimli yürüyüşü denizin çarpışan dalgaları gibidir.

⁴⁶⁴ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 175.

⁴⁶⁵ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 159.

⁴⁶⁶ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 205-206.

3. Rüzgâr onları harekete geçirse sanki ayakları kartal kanadı taşıyormuşçasına hızlanırlar.

Örnekte verilen beyitlerin her birinde farklı tabloları birbirine benzeten şâir temsîlî teşbîh yapmaktadır. Farklı suretlerin birbirine benzetildiği bir başka örnek ise şu beyitlerdir⁴⁶⁷: [Tavîl]

10 كَأَنِّي بِهِ فِي ثُلَّةٍ مِنْ رَجَالِهِ كَمَا حَفَّ بِاللَّيْثِ الْأَسْوَدُ اللَّوَابِدُ

10. Bir yere pusulanmış aslanların yavru aslanı kuşatıp sarması gibi sanki ben onun yanında adamlarından bir ordunun içinde gibiyim.

Verilen örneklerden hareketle Ebu'l-Baħr'ın teşbîhin çeşitli türlerini şiirlerinde başarılı bir şekilde kullandığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Şiir içerisinde yaptığı benzetmelerle şiirlerinin mânalarını zenginleştirerek teşbîhe dair özgün örnekler sunmuştur.

2.3.3.2. Mecâz

Mecâz, lafzın gerçek anlamında kullanılmasına engel olacak bir karine olması şartıyla dilde ilk kullanıldığı anlamından farklı bir anlama işaret etmesidir⁴⁶⁸. Luğavî ve aklî olarak ikiye ayrılmaktadır⁴⁶⁹. Luğavî mecâzın içerisinde isti'are ve mecâz-ı mürsel bulunmaktadır. İsti'are konusu müstakil olarak ele alınacağından burada mecâz-ı mürsel konusuna değinilecektir. Mecâz-ı mürsel isti'areden farklı olarak gerçek anlamla mecâzî anlam arasındaki ilginin benzerlik dışında bir şey olması ile gerçekleşir⁴⁷⁰. Kısacası bir ifadede mecâzdan söz etmek için aynı anda bir karîneye ve bir alâkaya ihtiyaç duyulmaktadır⁴⁷¹. Mecâz-ı mürseldeki söz konusu ilginin cüz'iyet, külliyyet, sebebiyyet, maħalliyyet, âliyyet ve lâzımıyyet gibi türleri bulunmaktadır. Aklî mecâz ise fiilin ya da fiil anlamı taşıyan bir kelimenin asıl fâiline isnadına engel olan bir karîneye başka bir fâile isnâd edilmesidir⁴⁷². Edebiyat eleştirmenlerine göre aklî mecâz te'vîl yoluyla yapılır⁴⁷³.

⁴⁶⁷ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 275-282.

⁴⁶⁸ Ebû Bekr Abdulkâhîr el-Curcânî (ö. 471/1078), *Esrâru'l-Belâga*, thk. Mahmûd Muhammed Sâkir, Matba'atu'l-Medenî, Kahire, ty., 351; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 402.

⁴⁶⁹ el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 221.

⁴⁷⁰ Muhammed Ahmed Kâsım-Muħyiddîn Dîb, *'Ulûmu'l-Belâga el-Bedî' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*, 1.b., el-Muessesetu'l- Ĥadîse li'l-Kitâb, Trablus, 2003; Abdulazîz 'Atîk, *'İlmu'l-Bedî'*, Dâru'n-Naħdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1985, 143.

⁴⁷¹ Murat Tala, "Mecâz Problemi Olarak Alâka: Antâkî'nin el-'Alâka'sı Bağlamında Bir Bakış", *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi*, Konya, 2019, S.2, XIX, 664.

⁴⁷² el-Ĥazvîni, *el-Ĥdâh*, I, 80-83

⁴⁷³ Sedat Şensoy, Belagat Geleneğinde Akli Mecaz Tartışmaları, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 8, 2002, 9.

Ebu'l-Baħr'ın Şiirlerinde mecâzî anlatımların farklı alâkalarla kurulduğu grlmektedir. O, bir Şiirinde Şu beyitlerde mecâz-ı mürsele güzel örnekler sunmaktadır⁴⁷⁴:
[Vâfir]

5 وَخَلَّفْتُمْ جُسُومًا بِالْيَاتِ عَلَى جَمْرِ الْغَرَامِ هَا اضْطِجَاعُ
6 وَأَكْبَادًا وَأَفِيدَةً مِرَاضًا بِهَا مِنْ لَاعِجِ الشَّوْقِ انْصِدَاعُ
7 وَالسِّنَّةَ خَرَسَنَ فَلَا كَلَامَ وَآذَانًا صَمَمَنَ فَلَا اسْتِمَاعُ
8 وَأَجْفَانًا مُؤَرَّفَةً دَوَامًا هَا عَنْ خَاطِبِ الْعَمَضِ امْتِنَاعُ

5. Yanları üzere yatarken sevginin korundan yıpranmış bedenleri geride bıraktınız.

6. zlemin aŐırlıĐından yarılmış hâlde olan hasta ciğerler ve kalpleri (geride bıraktınız)

7. Tek söz bile etmeyen suskun diller, (tek söz) işitmeyen sağır kulaklar (geride bıraktınız)

8. Uyumak istemekten kaÇınan, sürekli uyanık kalmış gözleri (geride bıraktınız)

Ebu'l-Baħr, beşinci beyitte ‘‘ciğerler ve kalpler’’, altıncı beyitte ‘‘diller ve kulaklar’’, yedinci beyitte ise ‘‘göz kapakları’’ndan bahsetmektedir. Aslında tüm bu kelimelerle kastedilen Şey gidenin ardında kalan insanlardır. Tüm bu sayılanlar insanın bir parŐası olduğundan cz’iyye alakası kurularak mecâz-ı mürsel gerŐekleŐtirilmiŐtir. Bu konuya örnek olabilecek bir başka beyitse Şu Őekildedir⁴⁷⁵: [Kâmil]

12 بَلَدٌ تُهَيِّنُ الْأَكْرَمِينَ لِلْؤَمِّهَا شَرَوَى الزَّمَانِ وَتُكْرِمُ الْأَوْعَادَا

12. O, tıpkı zaman gibi değerli olanları kendi kötülüğünden dolayı hor gören, sıradan insanlara da ikramda bulunan bir Şehirdir.

Őâtif’te karşılaştığı durumdan hoşnut kalmayan ve insanların kendilerine eziyetlerinden rahatsız olan Şâir bu durumu Şiirinde anlatmaktadır. بَلَدٌ ifadesi ile anlatmak istediği ise aslında ‘‘o Őehirde yaşayan insanlar’’dır. Dolayısıyla Şâir mahalliye alakası ile bu mecâzı gerŐekleŐtirmiŐtir. Ebu'l-Baħr, bir başka Şiirinde ise âliyye alâkasından yararlanmaktadır⁴⁷⁶: [Kâmil]

⁴⁷⁴ el-Ĥaĥĥı, *Dıvânu Ebi'l-Baħr*, I, 345.

⁴⁷⁵ el-Ĥaĥĥı, *Dıvânu Ebi'l-Baħr*, I, 160.

⁴⁷⁶ el-Ĥaĥĥı, *Dıvânu Ebi'l-Baħr*, I, 189.

12 أُسْدَى إِلَيَّ يَدًا يَضِيقُ بِهَا الثَّنَا وَ لَمْ أَبْسُطْ يَدَ الْمُسْتَرْفِدِ

12. Yardım dilenme elini uzatmadığım hâlde bana övgünün yorulacağı bir ihsanda bulundu.

اُسْدَى إِلَيَّ يَدًا ifadesindeki “el” kelimesi ile kastedilen şey aslında memdûhun verdiği mal ya da yardımdır. El, bu malın verilmesinde alet olarak kullanıldığı için âliyye alâkası ile mecâz-ı mürsel gerçekleştirilmiştir.

Ebu'l-Baħr, Kâdilkudat Ebû Cafer'in ölümü üzerine yazdığı mersiyesini, dönemin yöneticilerine şu şekilde seslenerek bitirmektedir⁴⁷⁷: [Kâmil]

46 يَزْهُو بِهِ دَسْتُ الْقَضَاءِ كَأَنَّهُ بَدْرٌ تَفَرَّى عَنْهُ جُنْحُ الْهَادِي

47 لَا زَالَ دَسْتُ الْحُكْمِ يُبْصِرُ مِنْهُ عَن عَيْنِ الزَّمَانِ وَوَاحِدِ الْأَحَادِ

46. Karar makamı (taht) onunla parlar, sanki o gecenin ilk karanlığını delen bir dolunay gibidir.

47. Hüküm makamı ve Vâhidu'l-Âhad (çokluk kabul etmeyen tek), zamanın gözünü onunla aydınlatmaya devam etsin.

İkinci beyitte yer alan دَسْتُ الْحُكْمِ ifadesi ile aslında orada oturan yöneticiler kastedilmektedir. Bu beyitte lâzımiyet alakası ile mecâz-ı mürsel yapılmıştır.

Ebu'l-Baħr, şiirlerinde aklî mecâzı da kullanmaktadır. Bir şiirinde yer alan şu beyit bu kullanıma örnektir⁴⁷⁸: [Basîl]

16 لَوْ أَنْصَفَ الدَّهْرُ أَفْنَاَنَا وَخَلَّدَهُ وَكَانَ ذَلِكَ مِنْ أَفْعَالِهِ كَرَمًا

16. Şayet zaman adil olsaydı bizi yok eder onu ebedî kılardı, bu da onun kerem olarak yaptıklarından olurdu.

Aynı şiir içerisinde yer alan başka bir beyitte ise şâir şöyle demektedir⁴⁷⁹: [Basîl]

23 فَكَمْ تَخَطَّفَ رَبُّبُ الدَّهْرِ مِنْ أُمَّمٍ فَأَصْبَحُوا تَحْتَ أَطْبَاقِ الثَّرَى رِمًا

23. Felaketler nice milletleri çekip aldı (yok etti) ve onlar da toprak katmanlarının altında çürüdüler.

⁴⁷⁷ el-Hatî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 288.

⁴⁷⁸ el-Hatî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 266.

⁴⁷⁹ el-Hatî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 267.

On altıncı beyitte أَفَنَّا، أَنْصَفَ ve حَلَّدَ fiilleri zamana isnâd edilmektedir. Aslında insanlara karşı adil olan, onları yok eden ve ölümsüz kılan zaman değil Allah'tır. Dolayısıyla fiil asıl yapana değil zamana isnad edilmekte ve aklî mecâz yapılmaktadır. İkinci örnekte de تَخَطَّفَ fiili zamanın felaketlerine isnâd edilmiştir.

Kısacası Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde, mecâz-ı mürsele ve aklî mecâza başarılı bir şekilde yer verdiği anlaşılmaktadır. Ancak her iki tür de luğavî mecâzın diğer bir çeşidi olan isti'âre kadar yaygın kullanılmamaktadır.

2.3.3.3. İstiare

İstiâre kelimesi sözlükte “ödünç almak” anlamına gelmektedir⁴⁸⁰. İstilahta ise alakası muşâbehet olmak üzere, lafzın hakiki anlama gelmesine engel olan bir karineyle, bir lafzın hakiki anlamı yerine mecâzî anlamında kullanılması sanattır⁴⁸¹. Kısaca gerçek anlamla mecâzî anlam arasındaki alâka benzerlik olursa buna isti'âre adı verilir⁴⁸².

İstiârenin muste'âr minh (teşbîhteki karşılığı muşebbeh bih) ve muste'âr leh (teşbîhteki karşılığı muşebbeh) olmak üzere iki ana unsuru vardır. Bu unsurların bulunup bulunmamasına göre isti'âre iki türe ayrılmıştır. Bunlardan birincisi muste'âr minh'in cümlede bulunduğu muste'âr lehin ise hafzedildiği taşrîhî isti'âre, diğeri ise muste'âr lehin zikredildiği muste'âr minh'in ise kullanılmadığı meknî isti'âredir⁴⁸³. Mecnî istiâre de benzerlik ilişkisi ve muste'âr minh kapalı durumdadır ve bazı işaretlerden anlaşılır⁴⁸⁴.

Ebu'l-Baħr şiirlerinde isti'ârenin her ki türünden de yararlanmakta ve güzel örnekler sunmaktadır. Aşağıda gelen beyit, meknî isti'âre kullanımlarından birisidir⁴⁸⁵: [Kâmil]

5 اللَّهُ جَارِكَ هَلْ رَأَيْتَ مَنَازِلًا عَطَلَتْ فَحَلَّتْهَا عُقُودُ الْأَدْمَعِ

5. Allah yardımcın olsun! Terkedilmiş, sonra da gözyaşı kolyelerinin erittiği evleri gördün mü?

⁴⁸⁰ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, VI, 2423.

⁴⁸¹ el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâga*, 30; İbnu'l-Eşîr, *el-Meselu's-Sâir*, II, 57; el-Meydânî, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye*, II, 229.

⁴⁸² Fidan, *Arap Şâirlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, 245.

⁴⁸³ Ahmed b. İbrahim b. Mustafa el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Yusuf eş-Şamîlî, el-Mektebetu'l-'Aşriyye, Beyrut, ty. 258-259.

⁴⁸⁴ Murat Tala, “Belâgatte Metafor Problemi: Bir Anlam, Yapı Ve Mecâz Sorunu Olarak İstiâre-i Mekniyye”, *Bilimnâme*, 2019/2, XXXVIII, 671.

⁴⁸⁵ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 153.

Bu beyitte şâir gözyaşlarını evleri tahrip eden yağmura benzetmiştir. Musteâr minh cümlede hazfedilmiş, musteâr leh ise zikredilmiştir. Bir başka meknî isti'âre örneğinde ise şâir şöyle demektedir⁴⁸⁶: [Kâmil]

8 مَاذُقْتُ عَذَبَ الْقُرْبِ إِلَّا رَدَّهُ وَشَكُّ التَّفَرُّقِ وَالْبِعَادِ عَذَابًا

8. Yakınlığın tadını tatmadım fakat ayrılığın ve uzaklığın eşiği azap olarak onu iade etti.

Bu beyitte yakınlık tadı bakımından lezzetli bir yemeğe benzetilmiştir. Fakat musteâr leh hazfedilerek meknî isti'âre yapılmıştır. Yine aynı benzerliğin kurulduğu bir başka beyitse şu şekildedir⁴⁸⁷: [Kâmil]

8 وَنَفَى الرَّقَادَ عَنِ الْعُيُونِ فَبَدَّلَتْ بَعْدَ الرَّقَادِ الْحُلُوَّ مَرَّ سَهَادِ

8. Ve gözlerden uykuyu kaldırdı böylece tatlı uykunun ardından uykusuzluğun acısı yer değiştirildi.

Bu beyitte uyku, tadı bakımından lezzetli bir yiyeceğe, uykusuzluk ise yine tadı bakımından acı veya hoş olmayan bir yiyeceğe benzetilmiş, musteâr leh hazfedilerek meknî isti'âre yapılmıştır. Aynı şiirin başka bir beytinde yine meknî isti'âre sanatı yapılmaktadır⁴⁸⁸: [Kâmil]

35 هَلَّا فِدَاكَ أَيُّ بَحُودٍ بِأُوبَةٍ فَتَبَلُّ أْفِدَّةَ إِلَيْكَ صَوَادِي

35. Babam sana feda olsun, sana susamış gönülleri sulayasın diye geri dönmekle lütufta bulunmaz mısın?

Bu beyitte musteâr minh olan insanlar hazfedilmekte ve gönüller susuz kalmış olmaları bakımından insanlara benzetilmektedir. Şâirin başka bir beytinde yine meknî isti'âre yapılmakta ve üzerine yazı yazılan kâğıt insana benzetilerek onunla konuşulmaktadır⁴⁸⁹: [Kâmil]

1 يَا طِرْسُ قُلْ لِأَخِي السَّمَاخَةِ وَالنَّدَى وَفَتَى الْمُرُوءَةِ وَالكَرِيمِ الْمُنْعِمِ

1. Ey kâğıt! Eli açıklığın ve cömertliğin kardeşine, yiğitliğin delikanlısına ve ihsan eden cömerde de ki!

⁴⁸⁶ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 404.

⁴⁸⁷ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 283.

⁴⁸⁸ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, I, 287.

⁴⁸⁹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baḥr*, II, 104.

Bu beyitte şâir, kağıda seslenmekte ve ona söylediklerini memdûha iletmesini istemektedir. Bu bakımdan kağıt konuşma yönüyle insana benzetilmekte ve musteâr minh olan insan hafzedilerek meknî isti'âre yapılmaktadır.

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde taşrîhî isti'âre örnekleriyle de karşılaşmaktadır. Dönemin âlimlerinden olan el-Ġurayfi'nin ölümü üzerine kaleme aldığı mersiyesinde bu sanatı çokça kullanmaktadır⁴⁹⁰: [Kâmil]

2 قَطَّرْتِ لَيْثَ الْعَابِ فِي أَشْبَالِهِ وَرَجَعْتِ سَالِمَةً مِنَ الْآسَادِ

3 أَحْمَدْتِ ضَوْءَ الْكَوْكَبِ الْوَقَادِ مِنْ آفَاقِهِ وَأَمَلْتِ طَوْدَ النَّادِي

2. Yavrularının içindeyken ormanların aslanını yere çaldın ve aslanlar arasından kurtularak geri döndün.

3. Ufuklarından parlak yıldızın ışığını söndürdün ve toplumun liderinin yolunu şaşırttın.

Aynı kasîdenin devamında yine taşrîhî isti'âre kullanılmaktadır⁴⁹¹: [Kâmil]

31 عُمْرِي لَقَدْ نَقَلُوا إِلَى دَارِ الْبَلَى طَوْدًا أَشَمَّ وَنَجَمَ لَيْلٍ هَادِي

31. Ömrüme yemin ederim ki yüce bir dağı, gecenin yol gösteren yıldızını imtihan yurduna götürdüler.

Kasîdenin ilk beytinde şâir el-Ġurayfi'yi aslana benzetmektedir. Üçüncü beyitte gökyüzünü aydınlatan bir yıldıza, otuz birinci beyitte bir dağa ve yine yıldıza benzetmektedir. Her üç beytin ortak özelliği cümlelerde musteâr minh'in zikredilmesi ve musteâr leh'in hafzedilmiş olmasıdır. Söz konusu beyitlerin tamamında musteâr leh el-Ġurayfi'dir. Beyitlerde söz konusu kişinin isminin zikredilmemiş olması nedeniyle taşrîhî isti'âre bulunmaktadır. Bu konuya bir başka örnek ise şu beyittir⁴⁹²: [Hafif]

52 صَارِمٌ كُلَّمَا هَتَفْتُ بِهِ هَبْ بَ أَنْسِلَا لِئُصْرَتِي وَدُلُوقًا

52. Ne zaman seslensem bana yardım etmek için kınından çekilerek ve ondan sıyrılarak harekete geçen bir kılıçtır.

Ebu'l-Baħr'ın Cafer b. Abdilcebbar'a yazdığı bir medih kasîdesinden alınan bu beyitte şâir, memdûhu yardım için çağırıldığında hızlıca hareket eden bir kılıca benzetmektedir. Bu

⁴⁹⁰ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 283.

⁴⁹¹ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 286.

⁴⁹² el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 258.

beyitte musteâr leh olan Cafer zikredilmemiş, musteâr bih kılıç zikredilerek taşrîhî isti'âre yapılmıştır. Rukneddîn'i methettiği bir kasîdesinde şâir yine taşrîhî isti'âreden yararlanmakta ve şöyle demektedir⁴⁹³: [Kâmil]

14 لُدُّ بِالْوَزِيرِ ابْنِ الْوَزِيرِ فَإِنَّمَا تَأْوِي إِلَى الْكَنْفِ الْأَعَزِّ الْأَمْنَعِ

14. *Vezîr oğlu vezîre sığın! Böylece en yüce, en sağlam sığınağa sığınmış olursun.*

Beytin ikinci şatırında vezîr bir sığınağa benzetilmektedir. Musteâr leh olan Rukneddîn cümleden hafzedilmektedir.

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde az da olsa İstiâre temsîliyye örnekleriyle de karşılaşılmaktadır. Tek bir kelimedenden ibaret olmayan bu benzerliğe şu beyit örnek olarak verilebilir⁴⁹⁴: [Haffif]

30 فَاجْتَلَى النَّاسُ عُرَّةً بَيَّضَتْ وَجْهَ زَمَانٍ غَفْلًا مِنْ الْأَوْضَاحِ

30. *İnsanlar aydınlıklardan gafil olduklarından zamanın yüzünü ağartacak bir aydınlık aradılar.*

İnsanların gafletin karanlığında olmaları sebebiyle o karanlığı aydınlatacak ve onları gafletten kurtaracak birisini aramaları bir tablo olarak sunulmuştur. Aranan kişinin özelliği zamanın yüzünü ağartması yani iyi işler yapmasıdır. Dolayısıyla temsîlî bir isti'âre yapılmıştır.

Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere Ebu'l-Baħr, şiirlerinde isti'âre türlerinden yeterince istifâde etmektedir. Bu kullanımlarla anlatımına zenginlik kazandıran şâirin isti'âreyi başarılı bir şekilde kullandığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

2.3.3.4. Kinâye

Kinâye sözlükte “bir şeyi açıkça söylememek, gizlemek” anlamlarına gelmektedir⁴⁹⁵. İslâhta ise hakîkî anlamla mecâzî anlamı bir arada ifade edecek şekilde bir lafzı hem hakîkî hem de mecâzî anlamda kullanma sanatıdır⁴⁹⁶.

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde bazen kinâyeli anlatımlar görülmektedir. Bunlardan birisinde şâir aynı beyit içerisinde iki kez kinâye üslubuna başvurmuştur⁴⁹⁷: [Tavîl]

⁴⁹³ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 155.

⁴⁹⁴ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 184.

⁴⁹⁵ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, V, 411

⁴⁹⁶ İbnu'l-Eṣṣîr, *el-Meşelu's-Sâir*, III, 52; el-Meydânî, *el-Belâgatü'l-'Arabiyye*, II, 135; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muštalahâti'l-Belâgiyye ve Taṭavvurihâ*, 568.

7 فَحَيَّاهُ عَنِّي حَيْثُ مَا حَطَّ رَحْلُهُ مِنْ الْأَرْضِ مَحْلُولُ النَّطَاقَيْنِ مُرْزِمٌ

7. Gök güürültüsü ona benden selam götürsün, orada yağmurun yağması devesinin sırtındaki yükü indirmesin. (yolundan alıkoymasın).

Bu beyitlerde رَحْلُهُ حَطَّ ifadesi asıl anlamı itibariyle devenin sırtındaki yükünü indirmek demektir. Ancak şâirin anlatmak istediği şey onun duraksamaması, yoluna devam etmesidir. مَحْلُولُ النَّطَاقَيْنِ ifadesininse gerçek anlamı su kırbasının bağının çözülmesi ve suyu bırakmasıdır. Şâir bu ibareyi kullanarak yağmurun çokça yağmasını kastetmektedir

Ebu'l-Baħr bir başka şiirinde yine kinâyeli bir anlatım sunmaktadır⁴⁹⁸: [Basîf]

9 تَقُولُ وَالِدَّمْعِ قَدْ ظَلَّتْ بَوَادِرُهُ تَبْلُ مَا بَيْنَ أَذْيَالِي وَأَرْيَاقِي

9. Gözyaşlarımın öncüleri elbisemin etekleri ve gömleğimin yakaları arasını ıslatırken diyorsun ki...

Bu beyitte şâiri وَأَرْيَاقِي وَأَذْيَالِي “elbisemin etekleri ve gömleğimin yakaları arası” ifadesi ile tüm bedenini kastetmektedir. Fakat beden kelimesi yerine bu ifadeyi kullanarak edebî bir üslupla şiirini güzelleştirmektedir. Bir başka şiirinde ise şöyle demektedir⁴⁹⁹: [Vâfir]

1 أَمْوَالِي كُلِّ مَنْ يُؤَلِّيهِ الْهَيَاتِ وَأَطْوَلَهُمْ يَدًا فِي الْمَكْرَمَاتِ

1. Ey ihsanda bulunanların hepsinin efendisi ve soylu davranışlarda onların en cömerdi!

Bu beyitte şâir يَدًا أَطْوَلَهُمْ (eli en uzununu) ifadesini “cömert, çokça soylu davranışlar gösteren” anlamında kullanmaktadır. Bu kullanıma benzer bir kinâye de بَاع (kulaç) kelimesi ile yapılmaktadır⁵⁰⁰: [Tavîl]

2 يَمْتُ إِذَا اسْتَنْسَبْتَهُ بِأَبُوَّةٍ تَمُدُّ بِيَاعٍ فِي الْفَخَّارِ طَوِيلِ

2. Eğer ona nisbet edilirsen övgüde güçlü bir otoriteyle desteklenmiş bir babalık (bağıyla seni) nesebinden kabul eder.

⁴⁹⁷ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 52.

⁴⁹⁸ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 370.

⁴⁹⁹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 111.

⁵⁰⁰ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 177.

Beyitte kullanılan طَوِيلِ بَاعِ ifadesi “uzun bir kulaç” anlamı taşımakta iken “güçlü bir otorite” anlamında kullanılmıştır. Bir başka şiirinde yine kinâyeli bir üslup kullanmakta ve şöyle demektedir⁵⁰¹: [Kâmil]

25 فَلْيُفِدِ رُكْنَ الدِّينِ كُلِّ مُبَحِّلٍ لَا يَسْتَلِينُ لَهُ الشَّنَاءُ قِيَادًا

25. Övgüyü kolay elde edemeyen her cimri, Rukneddîn'e yularını feda etsin/ona itaat etsin.

Verilen beyitte “yularını feda etsin” ifadesi ile itaat etmek anlamı kastedilmekte ve anlatım kinâyeye ile güçlendirilmektedir. Hz. Hüseyin için yazdığı mersiyede onun katilini anlatırken şöyle demektedir⁵⁰²: [Tavîl]

26 فَشَلَّتْ يَدَاهُ حِينَ يَفْرِي بِسَيْفِهِ مُقَلَّدَ مَنْ تُلْقَى إِلَيْهِ الْمَقَالِدُ

26. Anahtarların kendisine atıldığı (yetkinin kendisine verildiği) kimsenin boynunu kestiğinde elleri felç oldu.

Bu beyitte تُلْقَى إِلَيْهِ الْمَقَالِدُ ifadesi asıl anlamı itibariyle anahtarların kendisine atıldığı kimse demektir. Kastedilen anlam ise yönetim yetkisinin verilmesidir.

Kısacası Ebu'l-Baħr, bazı şiirlerinde kinâyeyi başarılı bir şekilde kullanarak şiirinin anlam dünyasını zenginleştirmekte ve okuyucunun zihninin canlı kalmasını sağlamaktadır.

Ebu'l-Baħr, beyân ilminin içerisinde barındırdığı muhtelif üslupları aşırıya kaçmadan kullanmakta ve bu yönüyle başarılı örnekler sunmaktadır. Teşbîh, mecâz, isti'âre ve kînaye üsluplarının anlatım gücü sayesinde şiirinin daha kaliteli bir hâlde okuyucuya aktarıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Ayrıca bu kullanım şiirin anlam dünyasını derinleştirip zenginleştirmekte ve okuyucunun zihninde şiiri daha canlı bir hâlde getirerek onlara edebî bir zevk sunmaktadır.

2.3.4. Bedi' Sanatlardan Yararlanma

Şiirlerde sözü ve anlamı güzelleştiren sanatlar kullanılmakta ve bunların sayesinde şiirin ifade ve etki gücü artırılmaktadır. Ebu'l-Baħr da şiirlerinde bedi' sanatların pek çok türünden yararlanmaktadır. Bu başlık altında şiirlerinde kullandığı farklı sanatlara örnekler sunulacaktır.

⁵⁰¹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 162.

⁵⁰² el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 277.

2.3.4.1. Cinâs

Anlamca farklı iki lafız arasında söyleniş ve telaffuzda benzerliğin olması demek olan cinâs⁵⁰³, lafzî güzelleştiricilerden birisidir. Bir başka deyişle şiir veya nesirde, aynı kökten türeyen ya da yazılışları aynı olup anlamları birbirinden farklı olan kelimelerin bir arada kullanılmasıdır⁵⁰⁴. Aralarında cinâs bulunan kelimelerin harflerinin türü, diziliş sırası, sayısı ve harekelerindeki uyuma göre farklı türlere ayrılmıştır. Bu dört özellikte lafızlar arasında uyum bulunursa “tam cinâs” olarak isimlendirilikenbu özelliklerden bir ya da bir kaçında farklılık olursa “nâkıs cinâs” adı verilmiştir⁵⁰⁵.

Ebu'l-Baħr şiiirlerinde cinâs sanatının her iki türüne dair güzel örnekler sunmuştur. Bunlardan birinde kendisinden iyilik gördüğü ve sonrasında uzağında kaldığı bir dostuna seslenmektedir⁵⁰⁶: [Kâmil]

5 يَا مُنْتَهَى الْأَرَْابِ هَدِي مُهَجِّي فَد قُطِعَتْ مِنْ بَعْدِكُمْ آرَابَا

5. *Ey isteklerin son noktası! İşte bu kalbimdir, sizden sonra tüm uzuvlar paramparça oldu.*

Beytin ilk şartında yer alan الْأَرَْابِ kelimesi “istekler, arzular” anlamına gelmektedir. İkinci şartırda kullanılan آرَابَا ise “organlar, uzuvlar” anlamına gelmektedir. İki kelime arasında tam cinâs bulunmaktadır. Şâirin bir başka tam cinâs örneği ise aşağıdaki beyitte görülmektedir⁵⁰⁷: [Dûbeyt]

1 لَا بُورِكَ فِي الْعَدُولِ مَا لِي وَلَهُ كَمْ يِعْذِلْنِي أَلْهَاهُ عَيْيِ الْوَلَهُ

1. *Kınamasının bana da ona da faydası yoktur. Beni ne kadar kınadı. Üzüntü, onu benle (uğraşmaktan) alıkoysun!*

Beytin ilk şartırnda geçen وَلَهُ (ve ona) ile ikinci şartırın sonunda yer alan (sevda, aşk) الْوَلَهُ kelimeleri arasında tam cinâs vardır. Şâirin tam cinâs kullanımına bir başka örnek ise bir ihvâniyat şiiirinde gelmektedir⁵⁰⁸: [Vâfir]

1 أَلَا قُولُوا لِسَيِّدِنَا رَضِييِّي أَخِي الْمَعْرُوفِ وَالْحَلْقِي الرَضِييِّي

⁵⁰³ İzzuddîn et-Tenûhî, *Tehzîbu 'l-İdâh*, Matba'atu'l-Câmi'ati's-Sûriyye, Dımaşq, 1948, 238; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru 'l-Belâga*, 243.

⁵⁰⁴ Maṭlûb, *Mu'cemu 'l-Muṣtalaḥâti 'l-Belâgiyye ve Taṭavvurihâ*, 264.

⁵⁰⁵ el-Curcânî, *Esrâru 'l-Belâga*, 7; et-Tenûhî, *Tehzîbu 'l-İdâh*, I, 238-259.

⁵⁰⁶ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi 'l-Baħr*, I, 403.

⁵⁰⁷ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi 'l-Baħr*, I, 394.

⁵⁰⁸ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi 'l-Baħr*, II, 109.

1. Haydi! Efendimiz Radî'ye, iyiliğin kardeşine, memnun eden ahlâka deyin ki...

Beytin ilk şatırında geçen رَضِيَ kelimesi ile Ebu'l-Baħr'ın arkadaşı olan Radî b. Abdullah, ikinci şatırdaki الرَضِيِّ kelimesi ile “memnun eden”, “hoşnut bırakan” anlamları kastedilmekte ve tam cinâs yapılmaktadır.

Ebu'l-Baħr nâkıs cinâsı da şiirlerinde ustalıkla kullanmaktadır. Bir mersiye şiirinde bu sanatı bir beyit içerisinde iki kez kullanmaktadır⁵⁰⁹: [Basî]t]

8 هُفِي وَمَا هُفِي مُجِدِّ عَلَيَّ عَلَيَّ مُجِدِّ تَفَرَّقَ أَشْتَاتًا فَمَا التُّأَمَّا

8. Yakınmam bana fayda sağlamazken üzüntüm paramparça olan sonra da bir araya gelmeyen bir izzetedir.

Beytin ilk şatırında هُفِي (üzüntü) ve هُفِي (yakınma, telaş) kelimeleri arasında nâkıs cinâs bulunmaktadır. Ayrıca ilk şatırdaki مُجِدِّ (yararlı, faydalı) kelimesi ile ikinci şatırda yer alan مُجِدِّ (şeref, saygınlık) kelimeleri arasında aynı sanat bulunmaktadır. Aşağıdaki beyitte de yine nâkıs cinâs örneği bulunmaktadır⁵¹⁰: [Vâfir]

10 وَدُونَكهَا كَمَا رَقَّتْ شَمَالُ وَرَاقَتْ فِي زُجَاجَتِهَا شَمُولُ

10. Kuzey rüzgârının yumuşakça estiği ve şarabın şişesinde berraklaştığı gibi onu kabul et!

Sevgisini ve muhabbetini kabul etmesi için dostuna seslenen şâir, beytin ilk şatırında yer alan شَمَالُ ve ikinci şatırında yer alan شَمُولُ kelimeleri arasında nâkıs cinâs yapmıştır. Aşağıda yer alan beyitlerde de nâkıs cinâs sanatını kullanan şâir üst üste iki beyitte harfleri aynı, hareketleri ve anlamları farklı kelimeler seçmiştir⁵¹¹: [Mutekârib]

18 يَمِينًا بِكُلِّ أَمُونِ الْعِثَا رِ أَقْصَى مُنَى مَنْ عَلَيْهَا مِنِّي

19 لَسْكَانُ ظَهْرٍ مَنِي مِنْ أَوَا لَ أَوَّلُ مَطْلَبِنَا وَالْمُنَى

⁵⁰⁹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 266.

⁵¹⁰ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 134.

⁵¹¹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 426.

18. Tökezlemeden giden binek hayvanına yemin olsun ki üstündekinin en nihai hedefi Mina'dır.

19. Bizim ilk isteğimiz, arzumuz Eval'in Menî köyü sakinleridir.

İlk beytin ikinci şatırında مَنِ kelimesi “hedef, amaç” anlamlarına gelmekte iken مَنِ kelimesi ile Mina kastedilmiştir. İkinci beytin ilk şatırındaki مَنِ kelimesi şiirden de anlaşılacağı üzere Evâl şehrinin bir köyü iken مَنِ kelimesi ile “arzu, istek” kastedilmiştir.

Kıyası Ebu'l-Baħr bedi sanatlarından cinâsı şiirlerinde sıklıkla kullanılmaktadır. Söz konusu sanatla şiirin anlam dünyasını genişletmektedir. Ayrıca şiirlerine okunuş bakımından da ahenk kazandırmaktadır.

2.3.4.2. İktibâş

Sözlük anlamı olarak “ateşten bir miktar kor almak, ilim almak”⁵¹² anlamlarına gelen iktibâş terim anlamı olarak nesirde ve şiirde lafız ya da mana olarak Kur'an-ı Kerîm'den bir ayetin ya da bir Hadis-i şerifin tamamının ya da bir kısmının ayet veya hadis olduğunu söylemeksizin kullanılmasıdır⁵¹³.

Ebu'l-Baħr şiirlerinde iktibâş sanatından yararlanmakta ve çeşitli örnekler sunmaktadır. Bunlardan birisi Kıyamet Suresi 29. ayetten yaptığı iktibâştır⁵¹⁴: [Basî]t]

كَيْفَ الْعَزَاءِ وَمِيعَادِ اللَّقَاءِ بِكُمْ أَدْنَاهُ يَوْمَ التَّفَافِ السَّاقِ بِالسَّاقِ 2

2. Sizinle en yakın buluşma günü bacakların birbirine dolaştığı gün (kıyamet günü) iken teselli nasıl olur?

Sevdiklerine kavuşmanın hayatta iken mümkün olmadığını ancak kıyamet gününde kavuşacaklarını aktaran şâir Kıyamet suresi 29. ayetinden iktibâş yapmaktadır. İlgili ayet وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ şeklinde olup “Bacaklar birbirine dolaşır” anlamına gelmektedir. Aynı ayetten bir başka şiirinde de iktibâş yapmakta ve şöyle demektedir⁵¹⁵: [Basî]t]

لَا تَبْكِ وَأَنْتَظِرِ الْعُقْبَى فَرَبَّتَمَا ضَحِكْتَ يَوْمَ التَّفَافِ السَّاقِ بِالسَّاقِ 10

⁵¹² İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luġa*, I, 338-339; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muĥîṭ*, 564.

⁵¹³ Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Temim el-Kayrevânî, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, Dâru'l-Cil, Beyrut, ty., 4. bs., IV, 1106-1108; el-Kalkaşendî, *Subhu'l-A'sâ*, I, 237-243;

⁵¹⁴ el-Ĥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 83.

⁵¹⁵ el-Ĥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 370.

10. Ağlama ve ahiret gününü bekle! Belki de bacakların birbirine dolaştığı günde güleceksin.

Ebu'l-Baħr ile bir genç şiirsel olarak yazışırken gencin inşâd ettiği beyitte iktibâş bulunmaktadır⁵¹⁶: [Basîṭ]

2 دَحَلْتُ بِالرَّغْمِ مِئِي تَحْتَ طَاعَتِكُمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا

2. Kendime rağmen, Allah, olacak bir işi gerçekleştirsin diye boyunduruğunuz altına girdim.

Ebu'l-Baħr ise şu iki beyti inşâd eder ve ikinci beyitte aynı ayetten iktibâşa bulunur⁵¹⁷: [Basîṭ]

1 وَشَادِنٍ مَرِضَتْ أَجْفَانُهُ فَعَدَا قَلْبِي لَهَا عَائِدًا فَانْصَاعَ مَعْلُولًا

2 فَمَاتَ قَلْبِي وَمَا مَاتَتْ لَوَاحِظُهُ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا

1. Göz kapakları hasta olan bir ceylan yavrusu ki kalbim onu ziyaret etti de hastalıklı olarak geri döndü.

2. Böylece, onun bakışları ölmemişken Allah olacak bir işi gerçekleştirsin diye kalbim öldü.

Bu beyitlerde Enfal Suresi 44. ayetten iktibâş yapılmıştır. Söz konusu ayetin tamamı وَإِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّفَيْتُمْ فِي آعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي آعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ şeklindedir ve “Karşılaştığınızda, olacak işi oldurmak için, onları gözlerinize az gösteriyor ve sizi de onların gözünde azaltıyordu. Bütün işler dönüp Allah'a varır.” anlamındadır.

Ebu'l-Baħr, bir başka şiirinde gözyaşını anlatırken Hud suresi 41. ayetten iktibâş yapmaktadır⁵¹⁸: [Basîṭ]

11 وَعَبْرَةٌ لَوْ دُعِيَ نُوحٌ لَيْسَلُكَهَا بِفُلِكَه قَالَ بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا

1. Bir gözyaşı ki Nuh gemisini onda yürütmesi için çağrılrsa “onun yürümesi Allah'ın izniyledir” derdi.

⁵¹⁶ el-Haṭṭî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 349.

⁵¹⁷ el-Haṭṭî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 349.

⁵¹⁸ el-Haṭṭî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 407.

وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ جَرِّبَهَا وَمُرْسِيهَا إِنَّ رَبِّي لَعَفُورٌ رَحِيمٌ

şeklindedir ve anlamı “Allah ‘Oraya binin; yürümesi ve durması Allah’ın ismiyledir, Rabbin bağışlar ve merhamet eder’ dedi.” olarak verilmiştir. Ebu’l-Baħr bu ayetin bir kısmını şiirinde kullanmıştır. Kerbela olayını anlattığı mersiye şiirinde Hz. Hüseyin’i anlatırken yine ayetten iktibâş yapmaktadır⁵¹⁹: [Tavîl]

63 حَلَا أَنَّهُمْ أَوْلَىٰ بِكُمْ مِنْ نُفُوسِكُمْ بِنَصِّ مِنَ التَّنْزِيلِ وَاللَّهُ شَاهِدٌ

63. Allah şahittir ki Kuran’ın ifadesiyle “Ancak onlar size canlarınızdan daha yakındır.”

Beytin ikinci şatırında yer alan Kuran’ın ifadesiyle kısmı bu iktibâşa işaret etmektedir.

İktibas yapılan ayet Ahzâb suresi 6. ayet olup baş tarafı بِالسَّيِّئِ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ şeklindedir ve “O Peygamber, mü’minlere kendi canlarından daha yakındır ” anlamına gelmektedir.

Bahsi geçen örneklerden de anlaşılacağı üzere Ebu’l-Baħr şiirlerini Allah’ın kelamı ile süsleyerek onlara zenginlik katmıştır. Böylece şiirini okuyucunun nezdinde hem daha dikkat çeker hâle getirmiş hem de anlatım gücünü artırmıştır.

2.3.4.3. Tazmîn

Sözlükte “içermek” anlamına gelen⁵²⁰ tazmîn, ıstılahta başkasına ait bir şiirden alıntı olduğu anlaşılacak şekilde kendi şiirine ekleme yapmasıdır. Söz konusu ekleme bir mısra veya daha az bir oranda olabilir⁵²¹.

Ebu’l-Baħr şiirlerine kendinden önceki dönemlerde yaşamış şâirlerin şiirlerinden alıntılar eklemiştir. Bu isimlerden birisi Emevî dönemi şâirlerinden olan Ebû Temmam’dır. Onun şiirinden tazmînde bulunduğu beyti şu şekildedir⁵²²: [Tavîl]

25 أَلَمْ تَرَ أَنَّ الشَّمْسَ زِيدَتْ مَحَبَّةً إِلَى النَّاسِ أَنْ لَيْسَتْ عَلَيْهِمْ بِسَرْمَدٍ

25. Güneş, insanlar üzerinde ilelebet (kalacak) değilken onlarda güneşin sevgisi artırıldı, görmedin mi?

⁵¹⁹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi’l-Baħr*, I, 275-282.

⁵²⁰ el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muḥîṭ*, 1212.

⁵²¹ ; İbn Raşîk, *el-‘Umde*, II, 84; İbnu’l-Esîr, *el-Meselu’s-Sâir*, III, 230; el-Kalkaşendî, *Şubhu’l-A’sâ fi Şinâ’ati’l-İnşâ*, I, 324.

⁵²² el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi’l-Baħr*, I, 241.

Ebu'l-Baħr bu beytin tamamını Ebû Temmam'dan almıştır. Onun söz konusu beyti şu şekildedir⁵²³: [Tavîl]

8 فَاِنِّي رَأَيْتُ الشَّمْسَ زِيدَتْ مَحَبَّةً إِلَى النَّاسِ أَنْ لَيْسَتْ عَلَيْهِمْ بِسَرْمَدٍ

8. Güneş, insanlar üzerinde ilelebet (kalacak) değilken onlarda güneşin sevgisi artırıldığını gördüm.

Ebu'l-Baħr'ın bazı şiirlerinde et-Ṭâi ismiyle karşılaşılmaktadır. Bahsi geçen isim Buhturî'den başkası değildir. Onun şiirinden yaptığı bir tazmîn örneği aşağıdaki gibidir⁵²⁴: [Kâmil]

25 لَوْ تَنْشُدُ الطَّائِيَّ أَلْغَى عِنْدَهَا أَحِبُّ إِلَيَّ بِطَيْفِ سَعْدَى الْآتِي

25. O (sözlerim) et-Ṭâi'ye okunsa o kendisindeki "Su'da'nın gelen hayali ne hoştur" (kısmından) vazgeçerdi.

Ebu'l-Baħr'ın bu beytinin ikinci şatırı Buhturî'nin fahr teması işlediği ve bir topluluğu eleştirdiği bir kasîdesinde ilk beytin ilk şatırında yer almaktadır⁵²⁵: [Kâmil]

1 أَحِبُّ إِلَيَّ بِطَيْفِ سَعْدَى الْآتِي وَطُرُوقِهِ فِي أَعْجَبِ الْأَوْقَاتِ

1. Su'da'nın gelen hayali ve en hoş vakitlerde kapıyı çalması bana ne hoştur.

Ebû Cafer Abdurrauf b. Hüseyin'in ölümü üzerine yazdığı mersiyesinde başka bir tazmîn örneği ile karşılaşılmaktadır⁵²⁶: [Kâmil]

30 أَعْلِمْتَ مَنْ حَمَلُوا عَلَى أَعْوَادِهِمُ الْمَجْدَ قَدْ حَمَلُوا عَلَى الْأَعْوَادِ

30. Tabutun üzerinde kimi taşıdıklarını bildin mi? Tabut üzerinde değer(li kimseyi) taşıdılar.

Beytin ilk şatırı Şerif er-Radî'nin (ö. 406/1015) yazdığı bir mersiye şiirinin ilk beytindedir⁵²⁷: [Kâmil]

⁵²³ Ebû Temmâm Ḥabîb b. Evs b. Hâris eṭ-Ṭâi, *Dîvânu Ebi't-Temmam*, Yay. Haz. Abdulcebbar Yunus-Abdulfettah Mustafa, Mektebetu Muhammed Ali Sabîh, Mısır, ty., 72.

⁵²⁴ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 235.

⁵²⁵ Ebû 'Ubâde el-Velîd b. 'Ubeyd b. Yahyâ eṭ-Ṭâi el-Buhturî, *Dîvânu'l-Buhturî*, Thk. Hasan Kamil es-Sayrafî, Dâru'l-Maarif, Mısır, ty., 363

⁵²⁶ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 283-288.

⁵²⁷ Ebu'l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed Şerîf er-Radî el-Müsevî el-'Alevî, *Dîvânu Şerif er-Radî*, Thk. Ahmed Abbas el-Ezherî, el-Matbâ'atu'l-Edebiyye, Beyrut, 1307 m., 296.

1 أَعْلِمْتَ مَنْ حَمَلُوا عَلَى الْأَعْوَادِ أَرَأَيْتَ كَيْفَ حَبَا ضِيَاءَ النَّادِي

1. . Tabutun üzerinde kimi taşıdıklarını bildin mi? Toplantı yerinin ışığı nasıl söndü gördün mü?

Ebu'l-Baħr, bu beytin ilk şatırını olduğu gibi şiirine eklemiştir. Sadece أَعْوَادِهِمْ kelimesinin sonundaki zamiri hafzetmiş ve الْأَعْوَادِ şeklinde kullanmıştır.

Ebu'l-Baħr, şiirlerinde kendinden önceki dönemlerde yaşamış şâirlerin şiirlerinden istifâde etmiştir. Bu durum Ebu'l-Baħr'ın seleflerinin şiirlerine de hakim olduğunu göstermesi yanında onların şiirlerini kendi mısralarına yansıtacak kadar şiir yazma kabiliyeti olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca yaptığı tazmînler, muhtelif konular içerisinde kendi şiirinin özgünlüğünü bozmayacak şekilde eklenmiştir.

2.3.4.4. Raddu'l-'Acz Ala'ş-Şadr

Bedî ilminin lafız güzelleştiricilerinden olan Raddu'l-'acz 'ale'ş-şadr, lafız ve manaları aynı ya da manaları farklı iken lafızları aynı olan veya aynı kökten türeyen iki kelimenin birinin beytin sadrında diğeri ise aczunda kullanılması sanatıdır⁵²⁸.

Ebu'l-Baħr bu sanatı farklı şekillerde şiirlerinde kullanmıştır. Şâir, bazen kelimeyi ilk beytin sadrındaki şekliyle aczında da kullanmaktadır. Buna örnek olarak şu beyitler verilebilir⁵²⁹: [Basît]

60 أَوْلَايَ اللهُ مَا أَوْلَى فَفَهْتُ بِهِ فَالْحَمْدُ لِلَّهِ لَا لِي حَيْثُ أَوْلَايَ

60. Allah bana bahşettiğini bahşetti de ben onunla konuştum. Mademki o bahşetti, hamd Allah'adır bana değil.

Beyitten anlaşılacağı üzere şâir sadrın ilk ve aczın son kelimesini أَوْلَايَ olarak seçmiştir. Lafız ve manada her hangi bir değişikliğe gitmemiştir. Şâirin aynı kasidesinde bu duruma benzer bir başka örnek bulunmaktadır⁵³⁰: [Kâmil]

6 فَانْقَادَ كَالْمُهْرِ الْجُمُوحِ جَذْبَتْهُ رَفَقًا بِنِّي عِنَانِهِ فَانْقَادَا

⁵²⁸ İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 3; İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 255.

⁵²⁹ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 171.

⁵³⁰ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 159.

6. Dizginlerini bükerek nazikçe çektiğim sonra da uysallaşan dik başlı bir tay gibi uysallaştı.

Beytin sadrının baş kısmında yer alan فَأَنْتَادَ fiili aczın sonunda da lafzı ve anlamı değişmeden yer almaktadır. Şâir söz konusu sanatı bazen birden çok kelime ile şiirinde kullanmıştır. Buna örnek olarak şu beyitler zikredilebilir⁵³¹: [Basît]

كَالْتَّارِ وَالْمَاءِ إِنْ شِيَمَتْ وَإِنْ لُمِسَتْ 2
وَفِي الْحَقِيقَةِ لَا نَارَ وَلَا مَاءَ
شَمَطَاءُ عَذْرَاءُ فِي دَنْ وَفِي قَدَحٍ 3
فَاعْجَبْ هَا وَهِيَ شَمَطَاءُ وَعَذْرَاءُ

2. Aslında ateş de su da olmadığı hâlde ona dokunulsa ve o koklansa ateş ve su gibidir.

3. Bir küpte ve bir kadehte el değmemiş, yıllanmıştır öyleyse onun yıllanmış ve el değmemiş hâlde olması ne kadar da tuhaf!

İlk beyitte geçen النَّارِ ve الْمَاءِ kelimeleri beytin hem sadrında hem de aczında bulunmaktadır. Aynı şekilde ikinci beytin sadrında yer alan شَمَطَاءُ ve عَذْرَاءُ kelimeleri beytin aczında da yer almakta ve bu sanat gerçekleşmektedir. Bu örneklerde lafız ve mana korunmakta ve herhangi bir değişiklik yapılmamaktadır.

Şiirlerde karşılaşılan bir başka durum ise lafzın yine sadrın başında aczın sonunda kullanılması fakat kökleri aynı iken lafız ve manalarının farklı olmasıdır⁵³²: [Kâmil]

وَبِنْيَةِ الْخَلْقِ إِنْ تُهْدَمَ فَلَا 7
تَعْجَبْ لِهْدَمِ بِنْيَةِ الْمَخْلُوقِ

7. Yaratıcının inşa ettiği şeyler bile yıkılırken, yaratılmışın yaptıklarının yıkılmasına şaşırma!

Beytin sadrında yer alan الْخَلْقِ ve الْمَخْلُوقِ kelimeleri kökleri aynı olmasına rağmen farklı anlamlar içermektedir. Şâirin bir başka beytinde yine benzer bir örnek kullanılmaktadır⁵³³: [Basît]

⁵³¹ el-Hatî, Dîvânu Ebi'l-Baḥr, II, 27.

⁵³² el-Hatî, Dîvânu Ebi'l-Baḥr, II, 71.

⁵³³ el-Hatî, Dîvânu Ebi'l-Baḥr, I, 165.

6 مَالِي بِهَجْرِهِمُ وَالْدَّارُ جَامِعَةٌ يَدٌ فَكَيْفَ بِنَائِي بَعْدَ هَجْرَانِ

6. Yurt bir araya gelmişken onların terk edişinde bana bir yardım yoktur. Öyleyse ayrılıktan sonra uzaklık nasıl olur?

Bu beytin sadrında yer alan هَجْرِهِمُ ve aczının sonundaki هَجْرَانِ kelimeleri aynı kökten türeyip yakın anlamda olsalar da lafızları farklı şekilde getirilmiştir. Ebu'l-Baħrın raddu'l-acz ale's-sadr sanatını farklı olarak kullandığı yerlerden birisi şu beytidir⁵³⁴: [Kâmil]

17 يَطْوِي الْمَفَاوِزَ دَاخِلًا فِي فَدْفِدٍ بِيَدِ الْمَطِيِّ وَخَارِجًا مِنْ فَدْفِدٍ

17. Bineği sayesinde ıssız bir yere girerek ve ıssız bir yerden çıkarak çölleri aşar.

Şâir, yukarıdaki kullanımlarından farklı olarak burada فَدْفِدٍ kelimesini sadrın ve aczın sonunda kullanmıştır.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr birçok şiirinde bu sanatı başarılı bir şekilde kullanarak ifadelerinin anlamlarını pekiştirmiş, bu sayede şiirini daha ahenkli ve daha anlaşılır bir hâle getirmiştir.

2.3.4.5. Tıbak

Anlamı güzelleştiren bedi sanatlarından birisi olan tıbak sözlükte dört ayaklı hayvanın ön ayaklarını bastığı yere arka ayaklarını da basması anlamına gelmektedir⁵³⁵. İstılahta ise iki zıt kavramın aynı şiir beytinde kullanılmasıdır⁵³⁶. Tıbak sanatı tezat, mutâbaka, tatbîk, tekâfu', mukâseme gibi adlarla da anılmaktadır⁵³⁷. Bu sanatta kelimeler arasındaki sanattan yararlanarak söz daha açık ve anlaşılır hâle getirilir⁵³⁸.

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde anlamı güçlü kılan unsurlardan bir tanesi tıbak sanatı olmuştur. Bu sanata şâirin farklı muhtevâlarda yazdığı pek çok şiirinde rastlanmaktadır. Bunlardan birisi bir medih şiirinde karşımıza çıkmaktadır. Şâir bu beytinde karşılıksız olarak çokça veren ve cimri kelimelerini kullanarak tıbak sanatını uygulamıştır⁵³⁹: [Tavîl]

1 إِلَى الْمَلِكِ الْوَهَّابِ مَا فِي يَمِينِهِ وَلَكِنَّهُ بِالْعَرَضِ جَدُّ بَخِيلٍ

⁵³⁴ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 190.

⁵³⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, IV, 1512.

⁵³⁶ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 423; el-'Askerî, *Kitâbu's-Şin'ateyn*, 307; İbn Raşîk, *el-'Umde*, II, 5.

⁵³⁷ Mañlûb, *Mu'cemu'l-Muštalahâti'l-Belâğiyye ve Ta'avvurihâ*, 522; Şensoy, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Hasan el-Bürîni ve Dinî Şiirleri*, 78.

⁵³⁸ Fidan, *Arap Şairlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, 286.

⁵³⁹ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 177.

1. Elindeki avucundakini karşılıksız veren Melik'e (sesleniyorum) fakat onur konusunda son derece cimridir.

Ebu'l-Baħr'ın zamandan şikâyetinde bulunduğu bir başka örnekte ise tıbak sanatını iki farklı beyitte şu şekilde uygulanmaktadır⁵⁴⁰: [Hafif]

14 تَبَّ لِلدَّهْرِ لَيْسَ يُرْضِيهِ حَتَّى تَتَسَاوَى كِرَامُهُ وَاللَّيَامُ

15 قَلَّ أَنْ تُمدَّحَ الْكِرَامُ وَتَمْضِي حَبْبةٌ ثُمَّ لَا تُدَمُّ الْكِرَامُ

14. Zamana yazıklar olsun! O seçkin kimselerini ve düşkünlerini denk yapana kadar ondan hoşnut olacak değildir.

15. Bir devir geçip sonrasında seçkinler ayıplanmazken (o) seçkin kimselerin övülmesi azaldı.

İlk beyitte zıt anlamlı olan كِرَامٌ ve لَيَامٌ kelimelerini kullanan şâir, ikinci beyitte ise تُمدَّحُ ve تُدَمُّ kelimelerini kullanarak tıbak sanatını uygulamaktadır.

Ebu'l-Baħr benzer şekilde birbiri ardınca sıralanan beyitlerde yine tıbak sanatından yararlanmaktadır⁵⁴¹: [Kâmil]

7 إِنِّي لِأَعْجَبُ مِنْ مُرَاجَعَةِ النَّوَى عَنْ رَنْعِكُمْ لِي حَيْثُ وَذَهَابَا

8 مَاذُقْتُ عَذْبَ الْقُرْبِ إِلَّا رَدَّهُ وَشَكُّ التَّفَرُّقِ وَالْبِعَادِ عَذَابَا

9 قَدْ جَرَّدَ التَّفْرِيقُ سَيْفًا بَيْنَنَا أَفَمَا يُبَيِّحُ لَهُ اللَّقَاءُ قَرَابَا

7. Sizin bölgenizden uzaklığın gidip gelerek tekrar tekrar dönmesine şaşıyorum.

8. Yakınlığın tadını tatmadım fakat ayrılığın ve uzaklığın eşiği azap olarak onu iade etti.

9. Ayrılık aramıza bir kılıç çekti. Buluşma o kılıca bir kın vermez mi?

Ebu'l-Baħr yukarıda verilen üç beyitte de tıbak sanatını kullanmaktadır. Bunlardan birincisinde “götmek” ve “gelmek”, ikincisinde “yakınlık” ve “uzaklık”, üçüncüsünde ise “ayrılma” ve “buluşma” kelimeleri kullanılmış ve tıbak sanatı uygulanmıştır.

⁵⁴⁰ el-Hatfî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, II, 129.

⁵⁴¹ el-Hatfî, Dîvânu Ebi'l-Baħr, I, 404.

Ebu'l-Baħr Şiirlerinde tıbak sanatı sayesinde tek düzelikten kurtulmuŐtur. Farklı muhtevâdaki Şiirlerinde bu sanatı kullanarak okuyucunun zihnini canlı tutmuŐ ve Şiirin anlamını zenginleŐtirmiŐtir.

2.3.4.6. Mukâbele

Manevi güzelleştiricilerden olan mukâbele, tıbâk sanatının daha gelişmiş Şekli olup anlam bakımından birbiriyle uyumlu iki lafzın söylenmesi ve ardından zıt anlamlılarının da aynı sıralanıŐla kullanılmasıdır⁵⁴².

Ebu'l-Baħr'ın Şiirlerinde mukâbele sanatı ile ilgili örnekler yer almaktadır. Bunlardan birisinde Şâir Şöyle demektedir⁵⁴³: [Kâmil]

7 وَأَصْرِفْ بِصِرْفِ الرَّاحِ هَمَّكَ إِنَّهَا مَهْمًا تَفَرَّقَ مِنْ سُورِكَ تَجْمَعُ

7. Kederini içkinin safiyla gider! Şüphesiz o mutluluktan ne zaman ayrılrsa bir araya toplanır.

Bu beyitte Şâir, keder anlamına gelen هَمَّ kelimesini mutluluk anlamına gelen سرور kelimesi ile ayrılmak anlamındaki تَفَرَّقَ fiili ise toplanır anlamındaki تَجْمَعُ fiili ile aynı beyitte kullanmak suretiyle mukâbele sanatını icrâ etmektedir. Şâirin bir başka mukâbele örneği ise Şu beyitlerde görölmektedir⁵⁴⁴: [Basî]

31 مَا سَرَّنِي فَرَانِي ضَاغِكَا أَبَدًا كَلَّا وَلَا سَاءَنِي يَوْمًا فَأَبْكَانِي

31. Beni hiç mutlu etmedi fakat hep gülerken gördü! Asla ama asla! Bana bir gün bile kötülük edip de beni ağlatmasın.

Şâir bu beyitlerde de “gölmek” ve “ağlamak” kelimeleri arasındaki zıtlığa “mutlu etmek” ve “kötülük etmek” anlamlarındaki zıtlığı da ekleyerek söz konusu sanatı gerçekteŐtirmiŐtir. Bir başka Şiirinde ise “aydınlık” ve “karanlık” kelimelerinin yanında “akşam” ve “sabah” kelimelerini de aynı beyitte kullanarak mukâbele sanatını uygulamaktadır⁵⁴⁵: [Hafif]

17 فَهِيَ مِنْ نُورٍ وَجْهَهَا وَظَلَامِ الشُّعْرِ فِي حَالَتِي مَسَا وَصَبَاحِ

⁵⁴² İbn RaŐık, *el-'Umde*, II, 15; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulüm*, 16; et-Tenûhî, *Tehzîbu'l-İdâh*, 32

⁵⁴³ el-Haťfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 153.

⁵⁴⁴ el-Haťfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 168.

⁵⁴⁵ el-Haťfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 183.

17. İşte o, akşamın ve sabahın durumundaki yüzünün aydınlığı ve saçının karalığındandır.

Ebu'l-Baħr'ın şiirleri arasında mukâbele sanatına rastlanılan bir başka beyti de şu şekilde gelmektedir⁵⁴⁶: [Kâmil]

بَلَدٌ هُمِيْنُ الْأَكْرَمِيْنَ لِلْوَمَهَا شَرَوَى الزَّمَانِ وَتُكْرِمُ الْأَوْعَادَا 11

12. O, tıpkı zaman gibi değerli olanları kendi kötülüğünden dolayı hor gören, sıradan insanlara da ikramda bulunan bir şehirdir.

Ebu'l-Baħr, bu beyitte aralarında zıtlık ilişkisi bulunan هُمِيْنُ ve تُكْرِمُ fiillerininin yanı sıra الْأَكْرَمِيْنَ ve الْأَوْعَادَا kelimelerini kullanarak mukâbele sanatını icra etmektedir.

Verilen örneklerden de anlaşıldığı gibi Ebu'l-Baħr manevi güzelleştiricilerden olan mukâbele sanatına şiirlerinde gerektiğinde yer vermekte ve şiirlerindeki manaları güçlendirmektedir.

2.3.4.7. Murâ'atu'n-Nazîr

Aralarında zıtlık haricinde bir anlam birlikteliği olan lafızların bir arada kullanılmasını ifade eden⁵⁴⁷ murâ'atu'n-nazîr sanatı bedî' ilminin manevi güzelleştiricilerindendir.

Ebu'l-Baħr, şiirlerinde bazen bu sanatı kullanmaktadır. Bunun bir örneği Bahreyn vezîri Rukneddîn' e yazdığı bir medih kasîdesinin mukaddime bölümünde görülmektedir⁵⁴⁸: [Basît]

وَأَنْهَلَ مِنْ أَحْمَرَ قَانَ وَمِنْ يَفْقَى كَالدَّرِّ فُصِّلَ مَنْظُومًا بِمَرْجَانِ 2

2. (Gözyaşının) koyu kırmızı ve beyazı arasına düzenli şekilde mercan konmuş inci gibi döküldü.

Şâir bu beyitte gözyaşlarını arasında mercan bulunan inciye benzetmekte ve iki değerli taştan söz ederek murâ'atu'n-nazîr sanatını gerçekleştirmektedir. Bu sanatın örnekleri şâirin en iyi arkadaşlarından olan Mâcid b. Hâşim'e yazdığı medih şiirinde fazlaca görülmektedir⁵⁴⁹: [Hafif]

⁵⁴⁶ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 160.

⁵⁴⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulüm*, 464; Ahmed Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḥâti'l-Belâğiyye ve Taṭavvurihâ*, 614.

⁵⁴⁸ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 165.

⁵⁴⁹ el-Hatî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 216.

1 قُلْ لِكُنْزِي فِي النَّائِبَاتِ وَدُخْرِي وَجَمَالِي بَيْنَ الْأَنْامِ وَفَخْرِي

1. Sıkıntılardaki sığınağıma ve beni muhafaza edene, insanlar arasındaki güzelliğime ve övüncüme söyle!

Ebu'l-Baħr, birbirini anlam olarak destekleyen “sığınak” ve “muhafaza eden” kelimelerine ek olarak “övünç” ve “güzellik” kelimelerini memdüh için kullanmıştır. Aynı kasidenin bir başka beyti ise şu şekildedir⁵⁵⁰: [Hafif]

11 كَرَمٌ فِي زَهَادَةٍ وَحَيَاءٌ فِي وَقَارٍ وَعِفَّةٌ فِي صَبْرٍ

11. O, zâhitlikte bir cömertlik, vakarda bir hayâ, sabırda bir iffettir.

Bu beyitte de anlamca birbirine uygun düşen “zahitlik”, “cömertlik”, “vakar”, “hayâ”, “sabır” ve “iffet” kelimeleri kullanılmıştır. Şiirin devamında bu sanatla yine karşılaşılmaktadır⁵⁵¹: [Hafif]

76 أَوْ أَرَاكَ الْمَنَامُ أَنِّي نَزِيفٌ فَتَجَنَّبْتَنِي لِظَاهِرِ سُكْرِي

77 أَوْ أَضَعْتُ الصَّلَاةَ لَمْ أَقِمِ الصُّبَّ حَ وَمَ أَكْثَرْتُ بِفَرَضِ الظُّهْرِ

78 أَوْ تَلَقَّيْتُ شَهْرَ صَوْمِي بِإِفْطَا رِ وَمَ أَحْتَمِلُ بِشَأْنِ الشَّهْرِ

76. Ya da rüyan, benim (sarhoşluktan) aklımın başımdan gittiğini gösterdi de sarhoşluğumun görüntüsünden mi sakındın?

77. Ya da sabaha uyanmayarak, öğlenin farzına riayet etmeyerek namazı mı ihmal ettim?

78. Ya da bu ayın gereğine önem vermeksizin oruç ayını oruç tutmadan mı karşıladım?

Verilen örneğin ilk beytinde anlamca birbirine yakın olan نَزِيفٌ ve سُكْرِي kelimelerini kullanan şâir ikinci beyitte “namaz”, “sabah namazı”, “öğle namazı”, “farz” gibi kelimeleri bir arada kullanmaktadır. Ayrıca üçüncü beyitte “oruç ayı” ve “iftar” kelimelerini kullanarak şiirin anlamına güzellik katmaktadır.

Örneklerden de anlaşıldığı üzere Ebu'l-Baħr, bu sanattan yeri geldikçe yararlanmaktadır. Anlamca yakın ve birbirine uygunluk gösteren kelimeleri aynı beyitte

⁵⁵⁰ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 217.

⁵⁵¹ el-Hatfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 217.

sıralamakta ve anlatım gücünü artırmaktadır. Ayrıca okuyucusuna ahenkli anlamlar sunarak anlattığı şeyin zihinlerde daha etkileyici olmasını sağlamaktadır.

2.3.4.8. Taşrî‘

Taşrî‘ sanatı beytin sadrı (ilk şatırın son kısmı) ve acûzunun (ikinci şatırın son kısmı) ile vezin, kâfiye ve irab bakımından aynı olmasıdır⁵⁵². Taşrî‘ sanatı daha çok ilk beyitte uygulanmakta bu sayede metnin nesir değil şiir olduğu okuyucuya hissettirilmektedir⁵⁵³.

Eleştirmenler tarafından taşrî‘ sanatı bazı türlere ayrılmıştır. Bunlardan birincisi şiirde beytin iki şatırının da birbirinden bağımsız olması ve ikinci şatırın ilkinde ihtiyaç duymaması ile yapılan “kâmil taşrî‘”dir. Diğeri ise ikinci şatırın anlaşılması için birinciye ihtiyaç duyduğu “nâkıs taşrî‘”dir⁵⁵⁴.

Ebu'l-Bahr'ın şiirlerine bakıldığında 72 şiirinin maṭla‘ında taşrî‘ sanatını kullandığı görülmektedir. Şâirin bu sanata yer verdiği şiirleri tablo olarak şu şekilde gösterilebilir:

Şiir No	Sadr	Acz	Taşrî Çeşidi
1	الأَرْبَعِ	تَسْمَعِ	Kâmil
2	فَمَادَا	فَانَادَا	Nâkıs
3	فَلْبَانِي	يَعْنَانِي	Nâkıs
4	لِقَاكُمَا	أَرَاكُمَا	Kâmil
7	الصَّبَاحِ	المِصْبَاحِ	Kâmil
8	الْيَدِ	سَيِّدِي	Kâmil
11	الجَارِ	لِلدَّارِ	Kâmil
12	وَدُخْرِي	وَفَحْرِي	Kâmil
15	سَيِّهَاتِ	الْفَتَيَاتِ	Nâkıs
16	وُدِّي	عَهْدِي	Kâmil
17	المُفِيدِ	المُرَدِّدِ	Nâkıs

Şiir No	Sadr	Acz	Taşrî Çeşidi
57	المِرَاةِ	الظُّلُمَاتِ	Nâkıs
59	وَفَسَادِهِ	وَرَشَادِهِ	Kâmil
60	بُحْبُحُهُ	الْيَدِ	Kâmil
62	تَتَّهَمُ	الحِكْمِ	Kâmil
63	المُشْتَاقِ	الأَحْدَاقِ	Nâkıs
64	وَدَمِي	أَلَمِ	Kâmil
65	الصَّدِّ	العَمَدِ	Kâmil
66	وَلَهُ	الْوَلَهُ	Kâmil
67	الحَصَمِ	التَّعَمِ	Kâmil
68	القَصْرِ	الدَّهْرِ	Kâmil
69	يُرَاوِحُهُ	رَوَائِحُهُ	Kâmil

⁵⁵² İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 173; Kudâme b. Ca'fer, *Naḫdu'ş-Şi'r*, 16; el-'Askerî, *Kitâbu'ş-Şimâ'ateyn*, 375; Maṭlûb, *Mu'cemu'l-Muṣṭalaḫâti'l-Belâğiyye ve Taḫavvurihâ*, 363-365.

⁵⁵³ İbn Raşîk, *el-'Umde*, I, 174.

⁵⁵⁴ İbnu'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir*, I, 259-260.

18	المُحَجَّبَا	الطُّبَا	Kâmil
19	حَمِيمٌ	عَظِيمٌ	Nâkıs
20	طُرُوقًا	مَشُوقًا	Kâmil
21	وَأَحْوَالًا	وَأَفْعَالًا	Kâmil
22	نِعَم	الْكَرَم	Kâmil
23	أَنْنِي	دُونِي	Nâkıs
24	فَأَنْجِدَمَا	فَأَنْهَدَمَا	Kâmil
25	صُفْرٌ	حُمْرٌ	Kâmil
27	هُوَامِدٌ	الْمَعَاهِدُ	Kâmil
28	جَوَادٍ	مُرَادٍ	Kâmil
30	تَرْكَا	مَلِكَا	Kâmil
31	الشُّرُفِ	الشَّرْفِ	Nâkıs
32	تُدْيَلُ	عَلِيْلُ	Nâkıs
33	عِنْدِي	تَعَدِّي	Kâmil
34	جَلِيْلُ	لَقَلِيْلُ	Kâmil
35	الْحَوَالِي	الْجَلَالِ	Kâmil
36	سَجُومٌ	رُسُومٌ	Nâkıs
37	بِمَائِهَا	عَمَائِهَا	Kâmil
38	بِالتَّعَرِّي	الأَعَزِّ	Nâkıs
40	تَرْصُدْنَا	الرَّمِدِ	Nâkıs
42	عِشَا	وَحِشَا	Kâmil
43	اجْتِمَاعُ	انْقِطَاعُ	Kâmil
45	إِذَا مَا	الْحَيَا مَا	Nâkıs
47	كَمَالًا	اعْتِدَالًا	Kâmil
49	النَّفِيسَا	رَسِيسَا	Kâmil

73	بُورِي	شُرُورِي	Nâkıs
74	مُقَوِّضٌ	وَمُعَرِّضٌ	Kâmil
75	الأَوْزَاقِ	إِقْلَاقِي	Kâmil
76	بِنَا	عِنْدَنَا	Kâmil
77	الْحِمَى	حَمَى	Nâkıs
79	الْمَحَلِّ	السِّجَلِ	Nâkıs
91	سُكُوتِ	خُفُوتِ	Kâmil
93	مُحَمَّدٌ	أَحْمَدٌ	Kâmil
95	أَهْلًا	وَسَهْلًا	Nâkıs
96	البُّثْرِ	البُّحْرِ	Nâkıs
100	وَرْتَبَةٌ	وَأَنْبَةٌ	Kâmil
104	هُجُودٌ	جُمُودٌ	Kâmil
108	بِيَابِهِ	أَسْبَابِهِ	Kâmil
113	بِكُمْ	مَقَامٌ	Kâmil
116	السَّامِي	وَالْإِعْطَامِ	Kâmil
123	حَادِمٌ	سَلَامٌ	Nâkıs
125	أَوَامِي	وَعَرَامِي	Kâmil
127	الأَفْرَاحَا	وَالْأَفْرَاحَا	Kâmil
129	قَدْرُهُ	وَيَحْفَرُهُ	Nâkıs
135	رَضِيِي	الرَّضِيِي	Nâkıs
136	أَهْيَاتِ	الْمَكْرُمَاتِ	Kâmil
138	غَالِبِ	مَوَاهِبِ	Nâkıs
139	كِتَابِي	الجَوَابِ	Kâmil
142	عَلِيِي	الْوَلِيِي	Kâmil
144	الْأَلَامِ	ظَلَامِ	Nâkıs

52	رَاكِب	الْكَوَاكِب	Kâmil
----	--------	-------------	-------

--	--	--	--

Tablodan da anlaşılacağı üzere Ebu'l-Baħr, Şiirlerinin maṭlâ'ında kâmil taşrî' sanatını elli Şiirinde kullanmıştır. Nâkıs taşrî' ise yirmi iki Şiirde yer almıştır. Ebu'l-Baħr taşrî' sanatına daha çok uzun kasîdelerinde yer verse de bazı kısa Şiirlerinin maṭla'ında da bu sanat görölmektedir.

Şâirin Şiirlerinde yer verdiği kâmil tasri' türüne Şu beyit örnek verilebilir⁵⁵⁵: [Basît]

جَدُّ الرَّذَى سَبَبَ الْإِسْلَامِ فَأُنْجِدَمَا وَهَدَّ شَامِحَ طَوْدِ الدِّينِ فَأَهْدَمَا 1

1. Ölüm, İslam'ın ipini kesti o da kesildi, yüce ilim dağı yıktı o da yıkıldı.

Şâir bu örnekte beytin ilk Őatrında anlamı tamamlamış ve diğer Őatra bir atif harfiyle başlayarak yeni bir cümle oluşturmuştur. AŞağıdaki beyitte bir başka kâmil taşrî' örneği görölmektedir⁵⁵⁶: [Kâmil]

كُفَّ الْحِمَامِ وَتَرَّتْ أَيَّ جَوَادٍ وَرَجَعْتِ ظَافِرَةَ بَأْيٍ مُرَادٍ 1

1. Ölümün pençesi, sen hangi cömerdi eksilttin ve hangi muradı kazanmış olarak geri döndün?

Bir mersiye Şiirinin maṭla'ı olan bu beyit her iki Őatrında ölümün pençesinin gerçekleştirdiği iki farklı eylemden bahsetmektedir. Bu bakımdan beytin sadrı anlaşılmak açısından acza ihtiyaç duymamaktadır. Kâmil tasri'nin kullanıldığı bir başka yer bir gazel Şiirinin maṭla'ıdır⁵⁵⁷: [Basît]

أَهْدَى لَنَا طَيْفَهُ بَعْدَ الْهُدُوِّ عِشَا فَكَانَ مِنَّا قِرَاهُ مُهْجَةً وَحَشَا 1

1. Gece ilk karanlığından sonra bize hayalini lütfetti artık onun yeri bizim gönlümüz ve kalbimizdi.

Şâir bu beyitte de iki Őatrı bir atif harfi ile bağlamaktadır. İlk Şatırın anlaşılması için ikincisine gerek duyulmamaktadır. Bir hamriyat Şiirinde ise söz konusu sanat yine iki farklı olayı anlatan Şu beyittir⁵⁵⁸: [Ṭavîl]

⁵⁵⁵ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 265.

⁵⁵⁶ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 283.

⁵⁵⁷ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 343.

⁵⁵⁸ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 29.

1 أَخِي نَطَقَ الْقُمْرِيُّ بَعْدَ سُكُوتٍ وَهَبَّتْ صَبَا الْأَسْحَارِ بَعْدَ حُفُوتٍ

1. Kardeşim! Kumru, sessizlikten sonra öttü ve seher vaktinin meltemi kesildikten sonra tekrar esti.

Ebu'l-Baħr'ın şiiirlerinde kullandığı nâkıs taşrî' türüne ise şu beyit örnek verilebilir⁵⁵⁹:
[Kâmil]

1 أَنَا أَرْفَعُ الْأَبْوَابَ إِلَّا أَنِّي أَدْنَى لِبَاغِي الْعُرْفِ مِمَّا دُونِي

1. Ben kapıların en yükseğiyim, fakat iyilik isteyene benim dışındakilerden daha yakınum.

Bu örnekte beytin sadrında anlam tamamlanmamış ve aczına ihtiyaç duymuştur. Aşağıdaki beyitte de aynı durum göze çarpmaktadır⁵⁶⁰: [Remel]

1 يَا خَلِيلِي أَحْسِنَا الرِّكْبَ إِذَا مَا جِئْتُمَا عَنْ أَيْمَنِ الْحَيِّ الْحَيَامَا

1. Ey iki dostum! Mahallenin sağ tarafından çadırlara geldiğinizde kervanı durdurun!

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr şiiirlerinin neredeyse yarısında taşrî' sanatı kullandığı maṭla' beyitleriyle başlamıştır. Daha çok kâmil taşrî' sanatını tercih eden şâirin bu sanatı kullandığı şiiirlerin üçte birinde ise nâkıs taşrî' kullandığı anlaşılmaktadır. Ebu'l-Baħr'ın geleneksel kasîde yapısında yazdığı medih, mersiye, özlem vb. temalı şiiirlerin birçoğunda bu sanatı kullandığı, vasıf, hezliyât, istek, şiiirsel yazışma gibi anlık durumlar karşısında yazılan şiiirlerinde ise çok tercih etmediği görülmektedir.

2.3.4.9. Mübalağa

Manevi güzelleştiricilerden olan mübâlağa sanatı sözü etkili kılmak için bir şeyin özelliğini olduğundan daha büyük ya da hiç olamayacağı bir şekilde anlatmaktır⁵⁶¹. Söz konusu sanat derecesine göre türlere ayrılmıştır. Bunlardan birincisi mübalağanın akla uygun olması ancak adetlere göre gerçekleşme olasılığının düşük olduğu “tebliğ”dir. İkincisi akla uygun olmakla birlikte âdete göre gerçekleşmesi mümkün olmayan “iğrâk”tır. Diğerleri ise aklen dahî gerçekleşmesi mümkün olmayan “ğuluv”dur⁵⁶².

⁵⁵⁹ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 262.

⁵⁶⁰ el-Ḥaṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 350.

⁵⁶¹ Qudâme b. Ca'fer, *Naḳdu 'ş-Şi'r*, 146; el-'Askerî, *Kitâbu 'ş-Şinâ'ateyn*, 365; İsmail Durmuş, “Mübâlağa”, *DİA*, Ankara, 2020, XXXI, 424.

⁵⁶² İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, II, 8; el-Merâğî, *Ulûmu'l-Belâğa*, 337-338.

Ebu'l-Baħr şiiirlerinde genellikle mübâlağalı bir dil seçmiştir. Memdûhu yüceltmek, ölmüş kimsenin yüce hasletlerini anlatmak, bir şeyi tavsif ederken farklılığını aktarmak, ya da özür beyanı sunarken mazeretinin gerçekçiliğine inandırmak amaçlarıyla bu sanatı kullanmıştır. Dönemin ediplerinden olan Ebî Abdillâh eş-Şeyh Hamîs ve kardeşine yazdığı bir methiyesinde onlarla ilgili şöyle demektedir⁵⁶³: [Tavîl]

17 فَأُقْسِمُ لَوْ أَنِّي أَسْأَلُ وَاحِدًا مِنْ النَّاسِ مَنْ حَيَّرَ الْوَرَى مَا عَدَاكُمَا

17. Yemin ederim ki İnsanlardan birine “Yaratılmışların en hayırlısı kimdir?” diye sorsam, ikinizden başkası değildir (derler).

Ebu'l-Baħr, iki dostunu “yaratılmışların en hayırlısı” olmakla nitelemekte ve onlara muhabbetini mübâlağa sanatından yararlanarak ifade etmektedir. Yine o dönemin önemli âlimlerinden olan el-Ġurayfî'nin ölümü üzerine yazdığı mersiyede onu şu şekilde övmektedir⁵⁶⁴: [Basîl]

14 لَوْ عَلَّمَ الْوَحْشَ مَا يُنْشِيهِ مِنْ حِكْمٍ لَرَأَتْ الْوَحْشُ مِنَ تَعْلِيمِهِ عُلْمًا

15 أَوْ أَسْمَعَ الْأَسَدَ شَيْئًا مِنْ مَوَاعِظِهِ لَظَلَّتِ الْأَسَدُ حَوْفًا تُكْرِمُ الْغَنَمًا

14. Şayet o kendisini sarhoş eden hikmetleri hayvana öğretseydi, hayvanlar öğrendikleri şeylerden dolayı âlim olurdu.

15. Ya da aslana nasihatlerinden bir şey dinletseydi aslan korkarak koyunlara ikramda bulunurdu.

Ebu'l-Baħr bu beyitlerde onun sahip olduğu ilim ve hikmetin fazlalığına ve eşsizliğine vurgu yapmak amacıyla mübâlağa sanatını kullanmaktadır. Şâire göre el-Ġurayfî o kadar âlim ve hakîmdir ki onun hikmeti, öğütleri ve bilgisiyle hayvanlar âlim olur, aslanlar yola gelip ikram eder. Şâir, gazel temalı şiiirlerinde de bu sanata sıklıkla başvurmuştur. Çünkü hem sevgilinin güzelliği hem de onun maşuğuna verdiği cefa ancak mübâlağalı bir üslupla anlatılabilir⁵⁶⁵: [Hafif]

1 قُلْ لِمَنْ فَاقَتْ الْبُدُورَ كَمَالًا وَاسْتَطَالَتْ عَلَى الْعُصُونِ اعْتِدَالًا

1. Kemal bakımından dolunayların üstünde olan, dik durma bakımından dallardan uzun olan kimseye söyle!

⁵⁶³ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 174.

⁵⁶⁴ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 266.

⁵⁶⁵ el-Hatîfî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 355.

Ebu'l-Baħr'a göre sevgilisinin güzelliği ve ışılıtı dolunaydan bile güzeldir. Onun dik duruğu ve uzunluğu ise ağağların dallarından bile yüksektir. Fakat verdiği cefâ da hafife alınmayacak kadar ađırdır⁵⁶⁶: [Basît]

2 يُدْمِي الْقُلُوبَ بِالْحَاظِ مَجْرَدَةً قَدْ وُكِّلَتْ بِدَمِ الْعُشَّاقِ تَسْفُكُهُ

2. Ářıkların kanını dökmek için görevlendirilmiş cansız bakışlarıyla gönülleri kana bular.

şâir, sevgilinin bakışlarının, aşığın gönlüne ok gibi saplanıp onu yaraladığını mübalağa sanatından yararlanarak ifade etmiştir. Ebu'l-Baħr, vasıf temalı şiirlerinde de bu sanata yer verir. Örneğin şîraz'ı tanıttığı bir şiirinde şöyle demektedir⁵⁶⁷: [Hafif]

3 لَوْ رَأَاهَا امْرُؤٌ وَأُدْخِلَ عَدْنًا سَأَلَ اللَّهَ أَنْ يُرَدَّ إِلَيْهَا

3. Bir kişi orayı görse ve ardından Adn cennetine konulsa Allah'tan tekrar oraya döndürülmesini ister.

Bu beyitlerde şâir, şîraz'ın güzelliklerini tasvîr ederken mübalağa sanatını kullanmaktadır. Beriştuh tatlısını anlatırken de yine mübalağa sanatından yararlanmaktadır⁵⁶⁸: [Basît]

6 وَلَوْ أُتِيحَتْ لِأَهْلِ النَّارِ فَشْتَعَلُوا بِأَكْلِهَا مَا رَأَوْا لِلنَّارِ مِنْ أَلَمٍ

6. şayet cehennem ehline imkân verilse ve onu yemekle meşgul olsalar ateşin acısını fark etmezlerdi.

Ebu'l-Baħr hastalığı nedeniyle bir dostunu ziyaret edemediği için arkadaşından şiirle özür dilemekte ve hastalığını mübalağa sanatını da kullanarak şu şekilde ifade etmektedir⁵⁶⁹: [Tavil]

6 زُكَّامٌ لَوْ اسْتَسْقَى الْمَعَاطِسَ صَوْبُهُ أَحْوُ الْمَحْلِ لَأَسْتَعْنَى نَدَاهُ عَنِ الْقَطْرِ

6. Bir nezle ki eğer kuraklık yaşayan kimse burun akıntısıyla (arazisini) sulamak istese onun ıslaklığı yağmura ihtiyaç duymaz.

Dostu el-Ġanevî'nin şişmanlığıyla alay ettiği bir şiirinde ise arkadaşına şöyle seslenmektedir⁵⁷⁰: [Vâfir]

⁵⁶⁶ el-Haġġi, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 341.

⁵⁶⁷ el-Haġġi, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 9.

⁵⁶⁸ el-Haġġi, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 13.

⁵⁶⁹ el-Haġġi, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 122.

4 ثَقُلْتَ فَلَوْ كَسَوْتَ الرَّحْلَ ظَهَرَ الصَّنْ صِرَاطِ إِلَيَّ ضَرَبَ الصِّرَاطُ

4. Ağır geldin, Şayet yolun sırtındaki semeri kaba etinle kaplasaydın yol bile yellenirdi.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr, farklı muhtevâlardaki şiirlerinde mübâlağa sanatını kullanmaktadır. Şâirin en çok tercih ettiği tür ise “ğuluv” olmuştur. Şiirlerinde bu sanatı ustalıkla kullanarak ifadelerine çarpıcılık kazandırmıştır.

2.3.4.10. Telmîh

Telmîh, söz içerisinde bir mesel, kıssa ya da şiire işaretle bulunmaktır⁵⁷¹. Telmîh yapıldığında neye işaret ettiği açık ve anlaşılır olmalıdır. Yoksa telmîh sözü güçlendirmek yerine daha anlaşılabilir bir hâle getirir⁵⁷².

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde mesel ve kıssalara telmihler bulunmaktadır. Bunlardan birisi Mâcîd b. Hâşim'e yazdığı bir medih şiirinin on dördüncü beytinde bulunmaktadır⁵⁷³: [Hafîf]

14 فَضْلُ عِلْمٍ مَا حَطَّ فِي شِعْبِهِ الشَّعْ يُيُومًا وَلَا اجْتَنَاهُ الرَّهْرِي

14. İlmin üstünüdür ki eş-Şa'bi⁵⁷⁴ onun yanına yaklaşıp ve ez-Zuhrî onu devşirip toplayamadı.

Ebu'l-Baħr, memdûhun ilmini övmek için bu beyti yazmakta ve أَحْفَظُ مِنَ الشَّعْبِيِّ⁵⁷⁵ “Hafızası eş-Şa'bi'den daha kuvvetli” sözüne atıfta bulunmaktadır. Bir başka medih şiirinde ise dostuna şu beyitlerle seslenmektedir.⁵⁷⁶: [Hafîf]

80 لَا تَكْلِنِي إِلَى بَنِي زَمَنِ أَنْ تَ بِأَقْبَاهِمُ عَلَى الشُّحِّ تَدْرِي

81 فَأَكُنْ فِي اسْتِعَاثِي بِكَ مِنْ أَيَّامِ دَهْرِي كَأَلْمُسْتَعِيثِ بِعَمْرُو

80. Beni zamanın çocuklarına bırakma! Sen onların cimriliğe yöneldiklerini biliyorsun.

⁵⁷⁰ el-Haḥḥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 60.

⁵⁷¹ Faħruddîn Muhammed b. Ömer el-Hüseyn er-Râzî, *Nihâyetu'l-Îcâz fî Rivâyeti'l-Î'câz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoğlu, Dâru Şâdir, Beyrut, 2004, 173.

⁵⁷² İsmail Durmuş, “Telmih”, *DİA*, İstanbul, 2011, XXXX, 407.

⁵⁷³ el-Haḥḥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 217.

⁵⁷⁴ Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl b. Abd(illâh) el-Hemdânî eş-Şa'bi (ö. 104/722) tabîinden olup muhaddistir. Hadis senetlerinde ismi güvenilir bir râvi olarak aktarılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. ez-Zirikli, *el-A'lâm*, III, 251; M. Yaşar Kandemir, “eş-Şa'bi”, *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 217-218.

⁵⁷⁵ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Meydânî en-Nisâburî, *Mecma'u'l-Emsâl*, Thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty. I, 229.

⁵⁷⁶ el-Haḥḥî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 224.

81. Ömrümün günlerinden sana sığınma konusunda Amr'dan isteyen gibi olurum.

Ebu'l-Baħr ikinci beyitte ⁵⁷⁷ كَالْمُسْتَعِيثِ مِنَ الرَّمْضَاءِ بِالنَّارِ “yağmurdan kaçarken doluya tutulmak” meseline telmihte bulunmaktadır.

Bir başka kasîdesinde dönemin seçkinlerinden birisine şöyle seslenmektedir. ⁵⁷⁸ :
[Tavîl]

9 أُمْسْتَجَلِبًا وُدَّ الرِّجَالِ بَعْتِبَهَا أَظُنُّكَ عَلَّمْتَ الطَّمَاعَةَ أَشْعَبَا

9. Ey eleştirisiyle insanların sevgisini kazanmaya çalışan! Sanırım açgözlülüğü Eş'ab'a sen öğrettin.

Bu beyitte ⁵⁷⁹ أَطْمَعُ مِنَ أَشْعَبٍ “Eş'ab'dan daha aç gözlü” sözüne telmihte bulunmaktadır.

Çünkü memdûhun şâiri irtibatlarının kesilmesi nedeniyle eleştirmesi üzerine onu metheden bir şiir yazılmıştır. Diğer bir ifadeyle onun övgüsüne kavuşmak için açgözlülük yapmıştır.

Bir başka medih kasîdesinde memdûhları överen onları diğer insanlarla bir tutanlara eleştirisini şu şekilde dile getirmekte ve bir mesele telmihte bulunmaktadır ⁵⁸⁰: [Kâmil]

15 إِنَّ امْرَأًا سَاوَاهُمَا بِسَوَاهُمَا لِأَخُو عَمِّي أَوْ كَالْأَعْرَبِ بَهِيمٍ

16 أَوْ مَادِرٌ كَأَخِي السَّمَاخَةِ حَاتِمٍ خَطْبٌ لَعَمْرُ أَبِي الْكِرَامِ جَسِيمٍ

15. O ikisini onlar dışındakine denk tutan kişi ya kördür ya da hayvan gibidir, soylu kimse gibi (değil).

16. Ya da Madir gibidir, cömertlik ehli Hâtim gibi (değil). Cömerliklerin sahibine yemin ederim ki (bu) büyük bir afettir!

Ebu'l-Baħr, ikinci beyitte cimriliği ile mesel olan Mâdir'e ve cömertliği ile meselleşen Hâtim'e telmihte bulunmaktadır. Söz konusu mesellerden ilki ⁵⁸¹ أُخْلُ مِنْ مَادِرٍ ikincisi ise

⁵⁷⁷ Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdillâh b. Sehl b. Sa'îd b. Yahyâ el-'Askerî, *Cemheratu'l-Emsâl*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, II, 160.

⁵⁷⁸ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 246.

⁵⁷⁹ el-'Askerî, *Cemheratu'l-Emsâl*, II, 25.

⁵⁸⁰ el-Haṭṭî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 250.

⁵⁸¹ Benî Hilâl kabilesinden olan Mâdir, bir kuyudan develerini sulamış kalan suyu kimse kullanmasın diye o kuyuyu kapatmıştır. Böylelikle cimrilik konusunda mesel olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. el-'Askerî, *Cemherau'l-Emsâl*, I, 246; Zeyd b. Abdillâh b. Mesud b. Rifâ'a Ebu'l-Hayr el-Hâşimî, *el-Emsâl*, Dâru Sa'diddîn, Dimaşq, 1423 h., 5.

582 أسْحَى مِنْ خَاتِمِ طِيءٍ meselidir. Ebu'l-Baħr, Memdûhların değerini bilmeyenleri Mâdir'e benzetmektedir.

Ebu'l-Baħr meseller haricinde bazı şâirlerin şiirlerine de telmihte bulunmaktadır⁵⁸³:
[Tavîl]

3 وَأَعْرَبُ مَا لَأَقِيئُهُ مِنْهُ بَعَثُهُ إِلَىٰ بَجْسِمِ الشَّنْفَرَىٰ بَعْدَ خَالِهِ

3. Ondan aldığı en ilginç şey onun bana dayısının ardından Şenfera suretini gönderdiği şeydi.

Ebu'l-Baħr, “dayısının ardından Şenfera suretinde gönderdiği şey” sözü ile sirkeyi kastetmekte ve Şenferâ'nın şu şiirine telmihte bulunmaktadır⁵⁸⁴: [Medîd]

25 حَلَّتِ الْحَمْرُ وَكَانَتْ حَرَامًا وَبَلَاءِي مَا أَلَمَّتْ نَحْلُ

26 فَاسْقِنِيهَا يَا سَوَادَ بَنَ عَمْرٍو إِنَّ جِسْمِي بَعْدَ خَالِي نَحْلُ

25. İçki haramken güç bela helal oldu, neredeyse helal olmayacaktı.

26. Ey Sevâd b. Amr beni onunla sula! Dayımdan sonra bedenim yıkılmıştır.

Ebu'l-Baħr'ın kastettiği kelime نَحْلٌ'dur. Şenferâ, bu kelimeyi “tükenmiş, yıkılmış” anlamında kullanırken Ebu'l-Baħr “sirke” anlamını kastetmiştir. Bu kastını ifade etmek maksadıyla Şenferâ'nın şiirine atıfta bulunmuştur.

Kısacası Ebu'l-Baħr farklı muhtevâlardaki şiirlerini telmîh sanatı ile süslemiştir. Özellikle mesellerden telmîhte bulunarak hem az sözle çok şey anlatmış hem de şiirinin anlatım gücünü ve etkileyiciliğini artırmıştır.

2.3.4.11. Te'kîdu'l-Medħ bima Yuşbihu'z-Zem

Bir medih ya da tasvîrde anlatımı güçlendirmek için yeriormuş gibi görünüp ifadenin devamında övgüde bulunmaktır. Bu sanat, olumlu bir özellik söylendikten sonra istisna edatı getirilerek başka bir olumlu özelliğinin getirilmesi ya da olumsuz bir özelliğin kaldırılmasından sonra olumlu bir sıfatın istisna yoluyla söylenmesi şeklinde yapılmaktadır⁵⁸⁵.

⁵⁸² Ebu Bekir Muhammed b. el-Abbas el-Harezmi, *el-Emsâlu'l-Muvellode*, el-Mecma'u's-Sekâfi, Abudabi, 1424, 282; el-'Askerî, *Cemherau'l-Emsâl*, I, 336.

⁵⁸³ el-Haṭṭî, *Divânu Ebi'l-Baħr*, II, 105.

⁵⁸⁴ Amr b. Mâlik eş-Şenferâ, *Divânu's-Şenferâ*, Thk. Emîl Bedî' Yâkûb, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1996, 88-89.

⁵⁸⁵ et-Tenûhî, *Tehzîbu'l-Îdâh*, I, 184.

Ebu'l-Baħr'ın Őiirlerinde bu sanatla ilgili örnekler bulunmaktadır. ÖrneĐin bir medih kasidesinde memdūha Őoyile seslenerek Őiirine baŐlamaktadır⁵⁸⁶: [Tavil]

1 إِلَى الْمَلِكِ الْوَهَّابِ مَا فِي يَمِينِهِ وَلَكِنَّهُ بِالْعَرَضِ حِدٌّ بِخَيْلٍ

1. Elindeki avucundakini karşılıksız veren Melik'e (sesleniyorum) fakat onur konusunda son derece cimridir.

Ebu'l-Baħr, memdūhu güzel bir hasletiyle niteledikten sonra sanki olumsuz bir özellik söyleyecek gibi istidrāk edatı getirmektedir. Fakat cümlenin devamında bir baŐka güzel özelliğini zikretmektedir. Benzer bir örnek ise Hz. Hüseyin için yazdığı mersiyede onun askerlerini övmek için kaleme aldığı Őu beyitlerde grlmektedir⁵⁸⁷: [Tavil]

12 إِذَا اعْتَقَلُوا سُمَرَ الرِّمَاحِ وَجَرَّدُوا سَيْوفًا أَعَارَتْهَا الْبُطُونُ الْأَسَاوِدُ

13 فَلَيْسَ هَا إِلَّا الصُّدُورُ مَرَاكِزُ وَلَيْسَ هَا إِلَّا الرُّؤُوسُ مَعَامِدُ

12. Mızraklarını üzengi ile bacaklarının arasına koyup büyük yılanların karınlara ödünç verdiği kılıçlarını çekerlerse...

13. Onların, göğüslerden başka karargāhu, başlardan başka kınları olmaz.

Şair ikinci ilk beyitteki Őart cümlenin cevabı olan ikinci beyte olumsuzluk edatı ile başlamakta fakat kullandığı istisnā edatı ile anlamı olumluya çevirmekte ve askerleri savaşçı olmaları ile övmektedir. Bahreyn veziri Rukneddīn'i methettiği bir kasidesinde ise onu Şu Şekilde vmektedir⁵⁸⁸: [Kāmil]

15 لَا يَفْتَنِي غَيْرَ السَّوَابِغِ وَالْفَنَا وَالْبَيْضِ وَالْحَيْلِ الْعِتَاقِ عَتَادًا

15. (Ki o) zırh, mızraklar, kılıç ve asil at gibi savaş teÇhizatı dışında hiçbir Şey edinmez.

Aynı kasidenin bir başka beytinde yine aynı sanatı kullanmaktadır⁵⁸⁹: [Kāmil]

17 مَا سِيرَتْ رَأْيَانُهُ فِي مَوْكِبٍ إِلَّا رَجَعْنَ وَقَدْ مَلَكَنَ بِلَادًا

17. lkeleri fethetmişken dönmeleri dışında onun sancakları hiçbir törende dalgalanmadı.

⁵⁸⁶ el-Haġġi, Dīvānu Ebi'l-Baħr, I, 177-178.

⁵⁸⁷ el-Haġġi, Dīvānu Ebi'l-Baħr, I, 276.

⁵⁸⁸ el-Haġġi, Dīvānu Ebi'l-Baħr, I, 160.

⁵⁸⁹ el-Haġġi, Dīvānu Ebi'l-Baħr, I, 160.

İlk beyitte şâir لَا olumsuzluk edatı ile başladığı cümlesinde غَيْرِ istisnâ edatı ile olumlu hâle getirmektedir. İkinci beyitte ise bir başka olumsuzluk edatı olan مَا ile söze başlamış ancak cümleyi إِلَّا istisnâ edatı ile memdûhu öven bir anlama getirmiştir.

Ele alınan örneklerde de görüldüğü üzere Ebu'l-Baħr, bu sanatı kullanarak şiirini anlam bakımından güzelleştirmiş ve okuyucuda etki bırakacak beyitler yazmıştır.

2.3.4.12. Tevriye

Bedî' ilminin manevi güzelleştiricilerinden olan tevriye sözlükte “saklamak, bir haberi gizlemek”⁵⁹⁰ anlamlarına gelmektedir. İstilahta ise kelimenin yakın ve uzak anlamları bulunan bir lafzın dinleyicinin zihninde her ikisini de çağrıştıracak şekilde kullanılması ve fakat asıl kasdın bir karîneye dayanarak uzak ve gizli anlam olmasıdır⁵⁹¹.

Ebu'l-Baħr, bazı şiirlerinde tevriye sanatından yararlanmaktadır. Ailesine yazdığı bir özlem şiirinde yaprakların seslerinin hüznünü artırdığını ifade etmekte ve şiirini şöyle sürdürmektedir⁵⁹². [Kâmil]

4 أَنْزَلَنِي بِأَحْزَانٍ يَعْفُوبٍ لِمَا أَسْمَعَنَّيْهِ مِنْ غِنَا إِسْحَاقِ

4. İshak'ın şarkısını bana dinlettirmesi nedeniyle Yakup'un hüznlerini üzerime boca etti.

Ebu'l-Baħr Yakup (as) ile birlikte İshak ismini zikretmesi nedeniyle akla ilk gelen kişi peygamber İshak (as)'dır. Ancak şâirin burada kastettiği kişi Abbasî dönemi musikîşinas ve mugannîlerinden İshak b. İbrahim el-Mevsîlî'dir⁵⁹³. Tevriye sanatının bulunduğu bir başka şiirini ise Ebû Muhammed Nâsır b. Ataullah el-Kâdirî es-Sa'dî'ye gönderilen bir mektuba giriş olarak yazmıştır⁵⁹⁴: [Tavil]

2 وَعَادَرْنَا مُسْتَسْلِمِينَ لِحَرْبِهِ فَلَا عَزْوَ فَالْمَغْلُوبُ مِنْ غَابِ نَاصِرُهُ

2. Ve bizi onunla savaşta savunmasız bir şekilde terk ettiyse bunda şaşılacak bir şey yoktur çünkü mağlup, Nâsır'ı yok olandır.

⁵⁹⁰ el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, VIII, 301; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, thk. Muhammed 'Ivağ Mur'ib, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 2001, XV, 219.

⁵⁹¹ Şihâbuddîn Ahmed b. Abdulvehhab en-Nuveyrî, *Nihâyetu'l-Erab fî Funûni'l-Edeb*, 1.b., Dâru'l-Kutub ve Veşâiki'l-Kavmiyye, 1423 h., Kahire, VII, 131; İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, II, 39; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâġa*, 300-301.

⁵⁹² el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 421.

⁵⁹³ Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Hakkı Turabi, “İshak el-Mevsîlî”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 536-537.

⁵⁹⁴ el-Hattî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, II, 77.

Ebu'l-Baħr, bu Şiirinde نَاصِرُهُ kelimesini kullanmaktadır. Anlamı “yardımcı” olan kelime ile aslında mektubun gönderildiği Nâsır b. Atullah kastedilmektedir.

Ebu'l-Baħr, Şiirlerinde kullandığı tevriye sanatı sayesinde Şiirlerinin anlamlarını derinleŐtirmekte ve okuyucunun zihninde yeni çağrışımlara kapı açacak Şekilde zenginleŐtirmektedir.

2.3.4.13. İrsâlu'l-Meşel

Bedî' ilminde manevi güzelleştiricilerden olan irsâlu'l-meşel sanatı terim olarak “söz içinde bir meşel (atasözü, vecize, hikmetli söz) söylenmesi” Şeklinde tarif edilmiştir⁵⁹⁵.

Ebu'l-Baħr'ın Şiirlerinde daha çok mesellere telmîhler bulunmaktadır. Şâir, meseli anımsatacak bir kelime ya da kavramla gönderme yapmaktadır. Meseli Şiiri içerisinde doğrudan kullanımına Şu beyit örnek verilebilir⁵⁹⁶: [Tavîl]

32 فَيَا كَرْبَلَا طُلْتَ السَّمَاءَ وَرُبَّمَا
تَنَاولَ عَفْوًا حَظًّا ذِي السَّعْيِ قَاعِدًا

32. Ey Kerbela! Gökyüzüne yükseldin. Belki de yerinde duran çabalayanın nasibini tesadüfen elde etmiştir.

Ebu'l-Baħr “kim kazana kim yiye” ya da “hazıra konmak” anlamına gelen “رُبَّ سَاعٍ”⁵⁹⁷ meselini kullanmakta ve Kerbelâ'nın hiçbir Şey yapmaksızın Hz. Hüseyin'in orada Şehit edilmesi nedeniyle Őerefinin arttığına işaret etmektedir.

Sonuç olarak Ebu'l-Baħr'ın Beyân ve Bedî sanatlarını Şiirlerine başarılı bir Şekilde yerleştirdiği görülmektedir. Bu sanatları yerli yerince kullanması hem Şiirin sözdizimsel ahengini bozmamış hem de anlamına yeni boyutlar kazandırmıştır.

⁵⁹⁵ İbn Hicce el-Hamevî, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 186.

⁵⁹⁶ el-HaŐŐî, *Dîvânu Ebi'l-Baħr*, I, 278.

⁵⁹⁷ Bu meşel Yezîd b. Muâviye'ye aittir. “Ey Halid'in annesi! Belki de oturan çabalayanın nasibini aldı (hazıra kondu)” anlamına gelen beytinde kullanmıştır. Deaylı bilgi için bkz. el-Harezmi, *el-Emsâlu'l-Muvellede*, 354; el-'Askerî, *Cemherau'l-Emsâl*, I, 479.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Ebu'l-Baħr el-Ĥattî'nin hayatı yaşadığı dönemde Ķatîf ve Bahreyn başta olmak üzere Haliç ülkelerinde devam eden siyasî istikrarsızlıklar nedeniyle pek çok sıkıntı ile geçmiştir. Bölgede İslam birliğini bozmak ya da İslamiyet'in varlığını tamamen silmek isteyen Portekizlilerin baskıları bu dönemde artarak devam etmiştir. Osmanlı Devleti bu mezâlîme seyirci kalmamış ve Ķatîf bölgesini hâkimiyetine almıştır. Ancak Osmanlı'nın görevde tuttuğu yerel yöneticilerin bazı fevri eylemleri nedeniyle bölgede istikrar sağlanamamıştır. Bölge eşrafının Bahreyn'e göç etmesinde bu istikrarsızlığın etkisi görülmektedir. Bazı müellifler Osmanlı'nın bölge halkına vergilerle zulmettiğini ifade etse de Osmanlı Devleti'nin kayıtlarında ağır bir vergi uygulamasına rastlanmamaktadır. Osmanlı Devleti'nin Batıya açıldığı bir dönemde bu bölge ile ilgilenmesi dindaşlarını koruma çabası olarak görülmektedir. Osmanlı ile ilgili olumsuz yaklaşımların sebeplerinden en önemlisi Şîî-Sünnî gerilimidir. Bölgede Portekiz-Osmanlı gerilimi yaşanırken varlığını güçlendirmek isteyen ve Şîî mezhebini yaymayı amaçlayan Safevî Devleti zamanla bölgede söz sahibi olmuştur. Tüm bu siyasî buhranlar arasında bölge halkı yokluk çekse de geçmişten gelen ilmî gelenek, camiler ve medreseler vasıtasıyla sürdürülmüştür. Özellikle Bahreyn medreselerinde pek çok âlim, şâir ve fakih yetişmiştir. Münazara ve cedel alanında önemli isimler ilmî geleneği sürdürmüştür.

Ebu'l-Baħr el-Ĥattî, çocukluğundan itibaren ilim ve edebiyat geleneğinin içerisinde bulunmuştur. Doğduğu ve asıl vatanı olan Ķatîf'te dönemin seçkin âlim ve edipleri ile irtibatlı olmuştur. Bunun sonucu olarak hafızlık yapmış, fıkıh, hadis, cedel gibi muhtelif ilim alanlarında eğitim almıştır. Edebiyat ve şiire merakı çocukluk yıllarında başlamış, bazı Cahiliye ve sonraki dönem şâirlerinin beyitlerini ezberlemiştir. Gençliğinin baharında bu birikim gazel ve medih türü yazdığı şiirlerle meyvesini vermeye başlamıştır. Hayatı yirmili yaşlardan itibaren yolculuklarla geçmiştir. Bahreyn'de uzun yıllar yaşayan şâir, edebiyat ve ilim geleneğine sahip aile ve fertleriyle yakın ilişkiler içinde olmuştur. Toplumun önde gelen isimlerinden olmayı başaran Ebu'l-Baħr, siyasî meselelerden de uzak kalmamış ve Bahreyn veziri gibi devlet erkânıyla münasebeti olmuştur. Ayrıca çeşitli siyasi heyetler içerisinde bulunarak bölgenin Portekizliler'den kurtarılmasında etken rol almıştır. Safevî Devleti hakimiyetindeki farklı şehirlere yaptığı yolculuklar da onun hem hayatını hem de şiir dünyasına bakışını etkilemiştir. Söz konusu şahıslar ve gördüğü yerler şiirlerinde fazlasıyla yer bulmuş ve onun farklı tema ve yapılarla şiirler yazmasına katkı sağlamıştır.

Ebu'l-Baħr el-Hattî'nin Şiirleri incelendiğinde onun gelenekte yer alan muhtevâ çeşitliliğine uygun olarak hareket ettiği ve pek çok amaç ve muhtevâda Şiirler yazdĐı grlmektedir. Şâir, döneminde yaşamış devlet ricalini, ilim erbabını ve dostlarını öven methiyeler yazmıştır. Yine pek çoğu âlim, edip ve Şâirlerden oluşan dostları ile Şiirsel yazışmalar yapmış, onları Şiirle eleştirmiş, onlardan istekte bulunduğu Şiirler kaleme almıştır. lmŐ bir âlimin, bir dostunun ya da onların yakınlarının ardından hüznünü yansıtĐı mersiyeler de yazmayı ihmal etmemiştir. Bu konuda sahip olduğu mezhepsel geleneğin de etkisiyle Kerbela'yı ve Hz. Hüseyin'in Şehadetini ele aldığı bir kasde yazmıştır. Vatani, ailesi ve dostlarından ayrı kalması nedeniyle yazdĐı zlem temalı Şiirleri onun *Dvân*'ında önemli yer tutmaktadır. Yine ailesine ve dostlarına gönderdiği mektuplara giriş mahiyetinde yazdĐı Şiirleri de ayrı bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Gazel Şiirleri ise onun daha çok çocukluk ve gençlik yıllarının başında yazdĐı ve daha çok kadm Şâirlere yknme Şeklinde *Dvân*'daki yerini almıştır. Bunun yanında mizah amacıyla yazdĐı hezliyât Şiirleri, içerisinde tasvr ve betimlemeler yaptĐı vasf Şiirleri, münacat ve öğütte bulunduğu dini içerikli Şiirleri bulunmaktadır. Konuları arasında az da olsa hamriyat Şiirleri de vardır.

Medih Şiirlerinde Ebu'l-Baħr genellikle dostlarını ya da fayda grdĞu kimseleri öven Şiirler yazmıştır. YaŐadĐı toprakların üst düzey yönetici ve âlimlerini methetmiştir. Şiirlerinin tamamını medih muhtevâsından oluşturabildiği gibi bazen gazel, uzaklıktan Şikâyet, iyiliğe teşekkür gibi konularla medih türü kasdelere giriş yapmıştır. vlen kimselerde en ne çıkan özellik cömertlikleri, asaletleri ve kahramanlıkları olmuştur. Yine memdhun yol göstericiliği, ilm yönden derinliği gibi özellikleri de bu tür kasde ve mukatta'alarına konu olmuştur. Cömertliğin bu denli övülmesi, Şâirin hayatının büyük bölümünün yoksullukla geçtiğine de işaret etmektedir.

Şâirin yazdĐı medih türü Şiirlerin genelinde geleneksel Arap Şiiri yapısına riayet ettiği grlmektedir. Bu tür Şiirlerini yazarken mübalağa etmekten kaçınmayan Şâir, yaptĐı benzetmelerle memdhu yüceltmektedir. Ebu'l-Baħr medih türü Şiirlerini daha çok kendi duygularını yansıtarak oluşturmuştur. Bunun yanında bazen bir dostunun diliyle de Şiir yazmıştır. Ayrıca Bahreyn vezirlerinden birisinin talebi üzerine yazdĐı mukatta'a gibi özel bir durum nedeniyle de medih türü Şiirler yazmıştır. Medih Şiirleri genellikle memdha ya da atalarına dua ile bitirilmektedir.

Ebu'l-Baħr, dostlarının ölümü üzerine mersiyeye Şiiri yazdĐı gibi dönemin ŐeĐkin ailelerinin fertlerinin ölümü üzerine de bu muhtevâda Şiirler kaleme almıştır. Söz konusu ailelerden ölen kadın ve çocuklar için yazdĐı mersiyeleri de bulunmaktadır. Kerbela olayını

anlattığı Hz. Hüseyin mersiyesi onun Şîî dünyasında tanınırlığını artırmış ve şâirliğinin kabul görmesinde etkili olmuştur. Tüm bunların yanında mezar taşlarına yazılmak üzere kendisinden şiir yazması istenmiş ve bunun üzerine mukatta‘alar kaleme almıştır. Mersiye türü şiirlerinde klasik Arap şiiri geleneklerine büyük ölçüde bağlı kalmıştır. Kasîdeleri genelde ölen kişiden dolayı duyulan acıyı dile getirerek (nedb bölümü ile) başlamakta ölenin erdemlerinin anlatıldığı övgü (te’bîn bölümü) ile devam etmekte ve ölenin yakınlarına taziye ve sabır telkininin yapıldığı (sabır, azâ’) bölüm ile sonlanmaktadır. Bazı mersiye şiirlerinde ise gazel temasında olduğu gibi atlal teması ile başlamaktadır. Medih şiirinde olduğu gibi mersiye şiirinde de geleneksel esaslara bağlı kalması sonraki dönemlerde şiir eleştirmenleri tarafından eleştirilebilmiştir.

Ebu’l-Baħr’ın şiir dünyasında ihvâniyyât şiirleri önemli yer tutmaktadır. Bu bağlamda dostlarıyla şiirsel yazışmalar yapmış, onlardan bazı ihtiyaçlarını talep etmek için şiiri araç olarak kullanmış, kendi hatası ya da yapamadığı bir işten dolayı şiirle özür dilemiş, onları hoşuna gitmeyen durumlarda eleştirebilmek için yine kalemine davranmıştır. Yaptığı şiirsel yazışmalar gazel, özlem, uzaklıktan şikâyet gibi temalarla yazılmakla birlikte bazen de kendisine yöneltilen ve şiirin aracılık ettiği bir eleştiriye cevap olarak yazılmıştır. Ebu’l-Baħr, istek veya özrünü beyan ettiği şiirlerinde medih temasını belirgin şekilde kullanmıştır. İstekte bulunduğu veya özür dilediği kişiyi çeşitli hasletleriyle övmüş daha sonra niyetini ızhar etmiştir. Hatta eleştiride bulunacağı bir dostunu bile bazı şiirlerinde öncelikle övmekten geri durmamıştır. Söz konusu şiirleri, sonraki dönem eleştirmenleri tarafından doğrudan şâirin dünyasını yansıtmaması ve geleneksel yapılardan uzak olması nedeniyle özgün ve değerli bulunmuştur.

Ebu’l-Baħr, hayatının çok büyük kısmı vatanından ve sevdiklerinden ayrı geçirmek zorunda kalmış bir gurbet şâiridir. Geride bıraktığı dostlarına, ailesine ve vatanına özlemini şiirleri aracılığıyla yansıtmıştır. Bu tür şiirleri müstakil kasîdeler olarak kendini göstermesinin yanında diğer muhtevâlarda kaleme aldığı şiirlerinin içerisinde de kendisini göstermektedir. Şâir, içerisinde bulunduğu duygusal durumu yansıttığı kasîdelerinde yaprak ve kuş seslerinin özlemini artırmasından sıklıkla dem vurmaktadır. Bazı özlem kasîdelerine klişe olarak kullanılan ifade ve tabirlerle başlamakta ve sevilen kişinin eskiden yaşadığı yerlerdeki kalıntılardan bahsetmektedir. Özlem duygusunun kendisinde meydana getirdiği tezahürler de şiirlerinin önemli hususiyetlerinden olmuştur.

Ebu’l-Baħr, yazdığı bazı mektuplara beyitleriyle giriş yapmıştır. Bu beyitler kendi yazdığı mektuplarda ailesine, dostlarına ya da ihsanına mazhar olduğu seçkin birisine yönelik

olarak kaleme alınmıştır. Kendi mektuplarında daha çok özlem teması dikkat çekmektedir. Bunun yanında aldığı hediyeye karşılık teşekkür beyanı mahiyetinde yazdığı mektuplarda da bu durum karşımıza çıkabilmektedir. Ebu'l-Baħr'ın bu tür şiirlerini nadir de olsa mektubunun baş kısmına değil de nesir olarak kaleme aldığı kısmın içerisine yerleştirdiği görülmektedir. Ebu'l-Baħr ailesine ya da bazı dostlarına yazdığı mektuplara giriş yapmak için kaleme aldığı bu şiirleri dışında bazı kimselerin kendisinden beyitler inşâd etmesini istemeleri nedeniyle de yazabilmiştir. Onlar, Ebu'l-Baħr'ın kaleme aldığı bu beyitlerle mektuplarına giriş yapmışlar ve ilgili yerlere göndermişlerdir.

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde karşımıza çıkan bir başka tema da gazeldir. Gerek müstakil gazel şiirlerinde gerekse diğer muhtevâlî şiirlerinin mukaddimelerinde afif ve hissi gazel temalı şiirler söylemiştir. Gazel temalı şiirlerinin önemli bir kısmı Kâtîf'ten ayrılmadan yani gençlik yıllarının başında inşâd edilmiştir. Doğrudan bir maşuğun bir kaç örnek hariç zikredilmemesi, zikredilen isimlerinde şiir geleneğinde önceden zikredilen isimler olması şâirin doğrudan bir aşkı yaşayarak değil de kendinden önceki şâirlerden etkilenerek gazel türü şiirler söylediği sonucunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında birisiyle yarışmak için yazdığı, ya da bir arkadaşıyla yazışırken kaleme aldığı gazel temalı kasîde ve mukatta'aları da mevcuttur. Ebu'l-Baħr afif gazel türü şiirlerinde aşkı, aşkın kendisinde meydana getirdiği sıkıntıları anlatır. Mâşukunu ceylana benzetir, eşsiz güzelliğiyle tanımlar. Ondan ayrı kalmaktan şikâyet eder. Onun duygularını aktarmaz. Sevgilisine, kendisine layık gördüğü cefadan dolayı sitem eder. Dedikoduculara ve aşkını kınayanlara serzenişte bulunur; onlara aldırmadan aşkına devam eder. Hissî gazellerinde ise sevgilinin kimi zaman kılıç kadar keskin olan bakışlarından kimi zamansa kısık, baygın, umursamaz bakışlarından bahseder. Sevgilinin yanağını ve yanağın kızılığını güle benzetir. Bazı şiirlerinde gözlerinin güzelliğinden bahseder. Şiirlerde anlatılan sevgili uzun boyludur. Bu özellikleriyle gazel temalı şiirlerinde anlatılan sevgili, Cahiliye döneminden itibaren işlenen sevgili tasavvuruna uymaktadır. Bu bakış açısından hareketle şâirin gerçek bir aşk üzerine şiir söylememiş olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ebu'l-Baħr'ın şiirleri arasında gazel temasının çok yer tutmaması da bu görüşü desteklemektedir.

Ebu'l-Baħr, gerek müstakil olarak gerekse diğer temalardaki şiirlerinde tabiat unsurlarını, meslekleri, şehirleri tasvîr eder ve vasf şiirine dair güzel örnekler sunar. Badem ağacını, hurmadan yapılan bir tatlıyı, Şîraz kentini, bir berberi, köpekleri ve tavşanları, Cenbiyat'ın bahçelerini vb. öğeleri tanımladığı ve betimlediği özgün ve müstakil şiirler yazmıştır. Bunların yanında diğer muhtevâlardaki şiirlerinde de çeşitli tabiat unsurlarını ve

farklı ortamları vasfetmiştir. Müstakil vasf şiirlerinde genel olarak yalın ve anlaşılır bir dil kullanmıştır. Badem ağacı tasvîrinde olduğu gibi edebî anlatımlar sunmaktan geri durmamıştır. Vasf şiirleri, bazı ihvâniyyât şiirlerinde olduğu gibi Ebu'l-Baħr'ın şâirlik kudretini gösterdiği ve kendisini özgün bir şekilde ortaya koyabildiği şiirler olarak değerlendirilmiştir.

Ebu'l-Baħr şiirlerinde içki ve şarap temasına yer vermektedir. Onları sanki içmişcesine tanımlamaktadır. Ancak şâirin bu maharetinin deneyimlerine dayandığı sonucuna varmak doğru değildir. Ebu'l-Baħr'ın gelenekteki şekli ve ibareleriyle bu muhtevâyı işlemesi ve bu konudaki şiirlerinin sayısının az olması onun bu tür şiirlerinde daha çok geleneği taklit ettiğini göstermektedir. Ebu'l-Baħr'ın uyuşturucudan bahsettiği bir şiiri bulunmaktadır. Bu durum onun bitkilerle ilgili bilgisinden kaynaklandığı şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca mucun temalı şiirleri bulunmaktadır. Bu muhtevada biraz argo bazen küfüre kaçan ya da müstehcenlik içeren şiirler kaleme almıştır. Şiirlerinin bir araya getirilmesi esnasında bu türdeki bazı şiirlerini *Dîvan*'a aldirmamak istemesi ilginç bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ebu'l-Baħr bir dostuyla şakalaşmak onunla alay etmek, ya da hoşuna gitmeyen bir eylemi hafife almak maksadıyla hezliyât türü şiirler kaleme almıştır. Söz konusu şiirlerinde bir ilim talebesinin balık avlaması ile dalga geçmiş, bir arkadaşının eşeğinin yellenmesini onun şişmanlığına bağlamış ya da şiir yazan birisini şiiri katletmekle itham etmiştir. Söz konusu şiirler Ebu'l-Baħr'ın mîzah unsurlarını kullanmaktan geri durmadığını ve geleneksel Arap şiiri dairesinin dışına çıktığını göstermesi açısından önemlidir. Bu muhtevâdaki şiirlerinin dili daha sade ve anlaşılırdır.

Münacaat türü, Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde karşılaşılan temalardan bir başkasıdır. Bu muhtevâ türünden az da olsa müstakil kasîde ve mukatta'alar yazmıştır. Ödemesi gereken borcundan ya da yalnızlığından Allah'a iltica etmiştir. Bunun yanında hikmet ve öğüt temalı kasîdeleri de mevcuttur. Söz konusu temaları başka muhtevâlardaki şiirlerinde de kullanmıştır.

Yapısal olarak şiirleri incelendiğinde Ebu'l-Baħr'ın en kısası 2 beyit en uzununu ise 105 beyitten oluşan nutfe, mukatta'a ve kasîde türlerinde şiirler yazdığı yetîm türünü ise kullanmadığı görülmektedir. Ebu'l-Baħr'ın bir dostunu övmek için yazdığı 105 beyitlik kasîdesi başta olmak üzere diğer uzun şiirleri göz önüne alındığında kasîde yapısına uygun şiir yazabilecek bir şâir olduğu görülmektedir. Yazdığı kasîdeleri geleneksel Arap şiiri yapısına uygun olarak daha çok medih ve mersiye türünde karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı

sıra muhtevâ özelliklerine uygun şekilde nutfe ve mukatta‘aları da mevcuttur. Örneğin mektup girişlerinde, vasf temalı şiirlerinde ve ihvâniyyât türünde yazdığı bazı şiirlerinde maksada uygun olarak daha çok kısa şiirler tercih etmiştir.

Ebu'l-Baħr'ın kasîdelerinde geleneksel yapıya bağlı kalarak şiirlerine mukaddime bölümü ile giriş yaptığı görülmektedir. Bu bakımdan daha çok medih ve ihvâniyyât temalı şiirlerindeki mukaddimeleri göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra mersiye türü şiirlerden bazılarında mersiye türünün ilk bölümü olan ölene ağıt yerine farklı bir muhtevâyla giriş yapması dikkat çekmektedir. Ayrıca sadece bir gazel şiirinde mukaddime ile giriş yapmıştır. Bunun sebebi ise gazel şiirlerinin gençlik yıllarının ilk ürünleri olması ve daha çok öykünme tarzında kısa şiirlerden oluşmasıdır. Diğer muhtevâlî kasîdelerinde ise daha çok konuya doğrudan başlamayı tercih etmiş ve mukaddime yazmamıştır. Hamriyat ve özlem temalı şiirlerinden, mektuplara giriş için yazdığı kasîdelerden ve dînî içerikli kasîdelerden sadece birer tanesine mukaddime bölümü ile giriş yaptığı görülmektedir. Ebu'l-Baħr'ın İhvâniyyât kasîdelerinin mukaddimelerini daha çok medih teması oluşturmaktadır. Bazı kasîdelerinin mukaddime bölümlerinde geleneğe bağlı kalarak atlal ya da gazel muhtevâlî girişler yapmıştır. Bunun yanında özlem, ihsana teşekkür, şikâyet, eleştiri, tasvîr gibi temaları da şiirlerinin mukaddimelerinde kullandığı tespit edilmiştir.

Ebu'l-Baħr, ana konuya geçişte de başarılı örnekler sunmuştur. Mukaddimedede farklı konular arası ve mukaddimededen ana konuya geçişleri sanki aynı konu devam ediyormuş izlenimi vererek yapmıştır. Hâtîme bölümünde de söz konusu yapıya uygun olarak dua ya da şiirini takdîm ile şiirlerini sonlandırmıştır.

Şiirlerinde yer alan vezinler incelendiğinde Arap şiirinde en fazla kullanılan tavîl, basît ve kâmil bahirlerini tercih ettiği görülmektedir. Bunun yanında dubeyt vezninde bazı kısa şiirlerinin bulunması onun yeniliğe açık bir şâir olduğunu göstermektedir. Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde en çok kullandığı revî harfleri د, م, ر, ل olmuştur. Söz konusu harfler geleneksel Arap şiirinde en çok kullanılan altı revî harfinden dördüdür. Kâfiyedeki bu seçimine bağlı olarak da onun geleneksel şiir anlayışına hâkimiyeti ortaya çıkmaktadır.

Ebu'l-Baħr'ın şiirlerinde seçtiği kelimeler çok büyük oranda nazmın ahengine ve konusuna uygun olarak seçilmiştir. Örneğin medih şiirlerinde asalet, kahramanlık, cömertlik gibi hususlara dair kelimeler seçilirken, mersiye şiirlerinde ağlama ve yakınmaya dair kavramların yanı sıra dönemin anlayışına ve ortamına uygun olarak ölümü ve savaşı anımsatacak harp gereçlerinin isimleri kullanılmıştır. Bunun yanında şiirlerinde bazı Farsça

kelimeleri ve yerel lehçedeki kullanımları da nadiren tercih etmiştir. İnşâî ve haberî cümleleri ustalıkla kullanan şâir, beyân üsluplarından ve bedî sanatlardan yararlanarak şiirlerini zenginleştirmiş ve oldukça başarılı örnekler sunmuştur.

Ebu'l-Baħr, şahsında mündemiç edebî yeteneklerini, dönemin olumsuzlukları ve karmaşasını da lehine çevirerek şiirlerine yansıtmıştır. Bu açıdan geleneksel şiir yapısına hâkimiyetinin yanına şiire kattığı yeniliklerle de özelde Körfez bölgesinin genelde ise Arap edebiyatının önemli isimlerinden birisi olmayı başarmıştır. Arkadaşı ve şiirlerini yazarak ilk kez bir araya getiren el-Ġanevî'nin ifadesiyle dönemde şiirin yeniden hayat bulduğu kimse olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdunnûr, Cebbûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1984.
- Âli Tavk, Cafer Mehdî Abdulmuhsin, *Âhâtu Evâl fî Şi'ri Cafer el-Hatfî*, Merkezu Evâl li'd-Dirâsât ve't-Tevsîk, Beyrut, 2015.
- el-'Amilî, el-Hur Muhammed b. el-Hasen, *Emelu'l-Âmâl*, thk. Ahmed el-Huseynî, el-Mektebetu'l-Endelus, Bağdat, 1965.
- el-'Âmilî, Muhsin el-Emîn, *A'yânu's-Şi'a*, Dâru't-Te'âruf li'l-Matbû'ât, Beyrut, 1983.
- el-'Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdillâh b. Sehl b. Sa'id b. Yahyâ, *Cemheratu'l-Emsâl*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, Ts,
- *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, thk: Ali Muhammed el-Bicâvî, Ebu'l-Fağl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-'Unsurîyye, Beyrût, h. 1419.
- 'Atîk, Abdulazîz, *'İlmu'l-'Arûd ve'l-Kâfiye*, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, Kahire, 2000.
- *'İlmu'l-Bedî'*, Dâru'n-Naḥdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1985.
- *'İlmu'l-Beyân*, Dâru'n-Naḥdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 1985.
- *'İlmu'l-Me'ani*, Dâru'n-Naḥdati'l-'Arabiyye, Beyrut, 2009.
- el-Bağdâdî, Ebu Tahir Muhammed b. Haydar, *Ḳânûnu'l-Belâga fî Naḫdi'n-Nesri ve's-Şi'r*, thk. Muhsin Ğayyâd 'Uceyl, 2. b., Muessesetu'r-Risale, Beyrut, 1989.
- Bedevî, Ahmed Ahmed, *Ususu'n-Naḫdi'l-Edebî 'inde'l-'Arab*, Dâru Nehḍa, Mısr, Kahire, 1996.
- Bekkâr, Yusuf Huseyn, *İtticâhâtu'l-Ġazel fî'l-Ḳarni's-Sânî 'Aşar*, byy, tsz.
- *Binâu'l-Ḳasîde fî'n- Naḫdi'l-'Arabiyyi'l-Ḳadîm fî Dav'i'n-Naḫdi'l-Ḥadîs*, Dâru'l-Endelus, Beyrût, tsz.
- Ali el-Bilâdî el-Baḥrânî, *Envâru'l-Bedriyyîn fî Terâcimi 'Ulemâ'i'l-Ḳatîf ve'l-Aḫsâ' ve'l-Baḥreyn*, Mektebetu'l-Mar'aşî, Kum, 1986.
- Bilge, Mustafa Lütfî, "Bahreyn", *DİA*, İstanbul, 1991, IV, 492-495.
- "Ḳatîf", *DİA*, Ankara, 2022, XXV, 44-45.
- Bozkurt Nebi, "Hayf Mescidi", *DİA*, Ankara, 2009, XXIX, 277-278.

- el-Buhturî, Ebû 'Ubâde el-Velîd b. 'Ubeyd b. Yahyâ eṭ-Ṭâî, *Divânu'l-Buhturî*, Thk. Hasan Kamil eṣ-Şayrafi, Dâru'l-Ma'arif, Mısır, ty..
- el-Bustani, Butrus, *'Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, Dâru Nazîr 'Abbûd, ty.
- el-Câhız, Ebû Osmân 'Amr b. Baḥr, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1423, I-III.
- el-Cebbûrî, Yahya, *eṣ-Şi'ru'l-Câhilî Hasâisuhû ve Funûnuhu*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1982.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Ḥammâd, *eṣ-Şihâh Tâcu'l-Luġa ve Şihâhi'l-'Arabiyye*, thk: Ahmed Abdulġafûr 'Attâr, 4.b., Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987.
- el-Curcânî, Ebû Bekr Abdulġâhir b. Abdurrahman (ö. 471/1078), *Delâilu'l-İ'câz fi 'İlmi'l-Me'ânî*, thk: Mahmûd Muhammed Şâkir, Maṭb'atu'l-Medenî, Kahire, 1992.
- *Esrâru'l-Belâġa*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, Maṭb'atu'l-Medenî, Kahire, ty.
- Çelik, Taha, "Dehre Sövmeyiniz Rivâyeti Çerçevesinde Zaman Algısı", *Uluslararası İslam Medeniyeti Zaman Sempozyumu*, Konya, 2015
- Çetin, Nihad Mazlum, "Arap", *DİA*, İstanbul, 1991, III, 290.
- "Beyit", *DİA*, Ankara, 1992, VI, 66.
- *Eski Arap Şiiri*, İstanbul Üniversitesi Yay. Şarkiyat Enst. İstanbul, 1973.
- Çınar, Mustafa, "Arap Edebiyatında Mucûn (Müstehcen) Şiirleri ve Şairleri Üzerine Bir İnceleme", *KAÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, S. 15, 18.
- Çiftçi, Hasan, "Klâsik İslam Edebiyatında Hiciv ve Mizah", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum, 1998, S. 10.
- Dayf, Şevki, *Tarihu'l-Edebi'l-Arabî, Asru'd-Duvel ve Imârât*, Dâru'l-Maârif, Kahire, 1980.
- Dereli, Muhammet Vehbi, *Osmanlı Dönemi Bed'iyyât Şâirlerinden Âişe el-Bâûniyye ve Peygamber Methiyeleri*, Gece Kitaplığı Yayınları, 2014.
- "Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Ebu't-Tayyib El-Ġazzî ve Şiirleri", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2009. y. 9, S. 2.
- Durmuş, İsmail, "Fahr", *DİA*, XII, İstanbul, 1995, XII, 79.
- "Hezl", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 304-305.

- “İhbâr”, *DİA*, XXI, 528, İstanbul, 2000.
- “Meânî”, *DİA*, İstanbul, 2003, XXVIII, 204-205.
- “Mektup”, *DİA*, Ankara, 2004 XXIX.
- “Methiye”, *DİA*, Ankara, 2004, XXIX.
- “Mübâlağa”, *DİA*, Ankara, 2020, XXXI, 407-408.
- “Tehallus”, *DİA*, Ankara, 2011, XL, 317.
- “Telmîh”, *DİA*, İstanbul, 2011, XXXX, 407-408.
- “Teşbih”, *DİA*, Ankara, 2003, XL, 553.
- “Üslup”, *DİA*, İstanbul, 2012, XLII, 383.
- Durmuş, İsmail -Mürsel Öztürk- İskender Pala, “Kâfiye” *DİA*, İstanbul, 2001, XXIV, 149-153.
- Ebu'l-Ferec, Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme el-Bağdâdî, *Nağdu's-Şi'r*, 1.b., Matba'atu'l-Cevâib, İstanbul, h. 1302.
- Ebû Nüvâs el-Hasen b. Hâni' b. Abdilevvel el-Hakemî, *Dîvânu Ebî Nuvâs*, Thk. Behçet Abdulgâfur el-Hadîsî, Dâru'l-Kutubi'l-Vataniyye, Abu Dabi, 2010, 53.
- Ebû Rihâb, Hassân, *el-Ğazel 'Inde'l-'Arab*, 1.b., Matbâ'atu Mısr, Kâhire, 1947.
- Ebû Temmâm Hâbib b. Evs b. Hâris eţ-Ṭâi, *Dîvânu Ebi't-Temmam*, Yay. Haz. Abdulcebbar Yunus-Abdulfettaḥ Mustafa, Mektebetu Muhammed Ali Şabîḥ, Mısır, ty.
- Elmalı, Hüseyin, “Kasîde”, *DİA*, XXIV, 562.
- Emîn, Bekrî Şeyḥ, *Muṭala'ât fi's-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-'Uşmânî*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1986.
- el-Emîn, Hasan, “eş-Şeyḥ Cafer el-Hattî Şâ'iru'l-Halîc”, *el-'Arabî*, by., 1969, S. 125.
- Eminoğlu, Ali, *Şekil ve Muhtevâ Yönünden Muallakât Kasîdeleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2017.
- Enîs İbrahim, *Mûsîka's-Şi'r*, Mektebetu'l-Anglo el-Mışriyye, 2. b., Kahire, 1952.
- Ergin, Mehmet Mesut, *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran*, Dâru'l-Beyrûtî, Dımaşq, 2004,
- *İbnu'n Nahḥâs el-Halebî ve Şiirleri*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2008.

- “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, *Nüsha*, Sayı: 21, Ankara, Bahar 2006, sy. 6/21.
- *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, Yayınlanmamış Doktor Tezi, SÜSBE, Konya, 2000.
- “el-Huseyn b. Ahmed el-Cezerî ve Mersiyeleri”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, S. 2
- el-Ezherî, Ebû Manşûr Muhammed b. Ahmed el-Herevî, *Tehzibu'l-Luğa*, thk. Muhammed 'Ivağ Mur'ib, Dâru İhyâi't-Turâşi'l-'Arabî, Beyrût, 2001.
- el-Fârâbî, Ebû İbrâhîm, *Mu'cemu Dîvânî'l-Edeb*, thk. Ahmed Muhtar Ömer, Muessesetu Dâriş-Şa'b li'ş-Şahâfe ve't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr, Kahire, 2003.
- Faysal, Şukrî, *Ta'avvuru'l-Gazel beyne'l-Câhiliyye ve'l-İslâm min İmrii'l-Kays ilâ İbn Ebî Rebî'a*, 2.b., Matba'atu Dimaşq, Dimaşq, 1964.
- Ferrûh, Ömer, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 1981.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed, *el-Mişbâhu'l-Munîr fi Ğarîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr li'r-Râfi'i*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- Fidan, İbrahim, *Arap Şâirlerinden İbnu'n-Nâkib ve Şiiri*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016.
- el-Firûzâbâdî, Mecduddîn Ebû Tahir Muhammed b. Yakub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Thk. Muhammed Naîm el-Araksûsî ve d., Muessesetu'r-Risâle li't-Tıbbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Beyrut, 2005.
- Görgün, Tahsin, “İnşâ”, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 340.
- el-Ĥafâcî, Ebû Muhammed İbn Sinân Abdullah b. Muhammed b. Sa'îd, *Sirru'l-Fesâha*, 1.b., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1982.
- el-Ĥalîl b. Ahmed, Ebû 'Abdirrahmân b. 'Amr b. Temîm el-Ferâhîdî el-Başrî (ö.170/786), *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdî el-Maĥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâi, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, ty., I-VIII.
- el-Ĥamevî, İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Ereb*, şerh: 'İsam Sakyû, 1.b., Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, 2004, I, 329.
- el-Ĥamevî, Şehabuddîn Ebû Abdullah Ya'kût b. Abdullah er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Buldân*, 2. Baskı, Dâru Şâdir, 1995, Beyrut, 1995.

- el-Hansârî, Muhammed Bâkır b. Zeynil'âbidîn b. Ca'fer el-Mûsevî, *Ravdâtu'l-Cennât*, ed-Dâru'l-İslâmiyye, Beyrut, 1991.
- el-Harezmi, Ebu Bekir Muhammed b. el-Abbas, *el-Emsâlu'l-Muvellede*, el-Mecma'u's-Sekâfi, Abudabi, 1424.
- Harman, Ömer Faruk, "Yâfes", *DİA*, İstanbul, 2013, XLIII.
- Hasan, İzzet, *Şi'ru'l-Vukûf 'ala'l-Atlâl mine'l-Câhiliyye ilâ Nihâyeti'l-Ḳarni's-Sâlis*, y.y., Dimaşk, 1968.
- el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa (ö. h. 1362), *Cevâhiru'l-Belâğa fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Yusuf eş-Şamîlî, el-Mektebetu'l-'Asriyye, Beyrut, ty.
- el-Hâşimî, Ebu'l-Hayr Zeyd b. Abdillâh b. Mesud b. Rîfâ'a, *el-Emsâl*, Dâru Sa'diddîn, Dimaşk, 1423 h.
- el-Hattî, Ebu'l-Baḥr Şerafettin Cafer b. Muhammed el-'Abdî el-Ḳatîfî *Divânu Ebu'l-Baḥr Cafer b. Muhammed el-Hattî*, Nşr. Ali b. Hüseyin el-Hâşimî, Haydarî Matbaası, Tahran, 1323 h
- , *Divânu Ebi'l-Baḥr*, thk. Adnan es-Seyyid Muhammed el-'Avâmî, Muessesetu'l-İntişârî'l-'Arabî, Beyrut, 2005
- , *Divânu Ebi'l-Baḥr eş-Şeyh Cafer el-Hattî*, thk. Enîse Ahmed Halil, Abdulcelil Manşur el-'Arîd, Muessesetu Abdulaziz Suud el-Babtîn, Suudi Arabistan, 2002.
- Hâvî, İlyâ, *Fennu's-Şi'ri'l-Hamrî ve Taṭavvuruhû 'inde'l-'Arab*, Dâru's-Sekâfe, Beyrût, 1997.
- İbn Dirhem, Abdurrahman b. Abdullâh b. Ahmed, *Nuzhetu'l-Ebşâr bi Ṭarâifi'l-Aḥbâr ve'l-Eşcâr*, Dâru'l-'İbâd, Beyrut, 1431 h.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Ḥâsen el-Ezdî, *Cemheratu'l-Luğa*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, thk.: Remzî Munîr Be'albekkî, Beyrût, 1987.
- İbn Fâris, Ebu'l-Ḥuseyn Ahmed b. Zekeriyâ el-Ḳazvîni er-Râzî, *Mucmelu'l-Luğa*, thk: Zuheyr Abdulmuḥsin Sultan, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1986.
- , *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, thk: Abdusselâm Muhammed Hârun, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1979, IV.
- İbn Ma'sûm, Ali b. Ahmed b. Muhammed Sadruddîn el-Medenî, *Sulâfetu'l-Aşr fî Meḥâsini's-Şu'ârâ Bi Kulli Mısr*, Mektebetu'l-Hancî, Mısır, 1907.

- İbn Manzûr, Ebu'l-Fağl Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemâluddîn el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, 3.bs., Dâru Şâdır, Beyrût, h.1414.
- İbn Tabaţaba, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. el-Huseynî el-'Alevî, '*Iyâru's-Şi'r*', thk. Abdulaziz b. Nâsır el-Manî', el-Mektebetu'l-Hancî, Kahire ty., .
- İbnu'l-Eşîr, Dîyauddîn Naşrullah b. Muhammed, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l- Kâtib ve's-Şâ'ir*, thk: Ahmed el-Hûfî, Bedvî Tıbâne, Dâru Nahda, Kâhire, 1970.
- İlhan, Mehmet Mehdi, Özet: "Kâtîf'te Osmanlı Yönetiminin İlk Yılları", *Belleten Dergisi*, , C. 51, S. 200, 1987.
- İpekten, Halûk, "Gazel", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII.
- el-Muhibbî, Muhammed Emîn b. Fağlullah b. Muhibbullah b. Muhammed, *Hulasatu'l-Eşer fî A'yâni'l-Karni'l-Hâdi 'Aşar*, Dâru's-Şâdır, Beyrut, t.y.
- *Nefhatu'r-Reyhâne ve Raşhatu Tıläi'l-Hâne*, thk. Ahmed 'Inaye, Beyrut 2005.
- el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali el-Ferâzî, *Şubhu'l-A'sâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut, 1987.
- Karataş, Turan, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 2001.
- el-Kartâcennî, Hâzim, *Minhâcu'l-Bulegâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Habîb b. el-Hûce, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrut, 1986.
- Kâsım, Muhammed Ahmed - Dîb, Muhyiddîn, '*Ulûmu'l-Belâga el-Bedi' ve'l-Beyân ve'l-Me'ânî*, 1.b., el-Muessesetu'l- Hadîse li'l-Kitâb, Trablus, 2003.
- el-Kayrevânî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Temim, *Zehru'l-Âdâb ve Semeru'l-Elbâb*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty., 4. bs.
- el-Kayrevânî, İbn Reşîk Ebû Ali el-Hasen el-Ezdî, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Dâru'l-Cîl, 5. b. Beyrût, 1981.
- el-Kazvînî, el-Haţîb Celâluddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'duddîn b. Ömer, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, 3.b., Dâru'l-Cîl, Beyrut, ty..
- Kandemir, M. Yaşar, "eş-Şa'bi", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXVIII, 217-218.
- el-Kefrâvî, Muhammed Abdulaziz, *eş-Şi'ru'l-'Arabî beyne'l-Cumûd ve't-Tatavvur*, Dâru'l-Kalem, Lübnan, Beyrut, ty

- Keĥĥâle, Ömer Rıza, *Mu‘cemu’l-Muellifîn*, Dâru İhyai’t-Turâsi’l-‘Arabî, Beyrut, 1431 h.
- Koç, Celal Turgut, “Abdulbâki Arif Efendi ve İki Kasîdesi”, *Nüşa*, XVII, S.44, 2017.
- Kurşun, Zekeriya, “Osmanlı Devleti’nin Basra Körfezi Siyaseti: Bağdat, Basra ve Lahsa Beylerbeylikleri” (1534-1672), FSM İlmî Araştırmalar *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2018.
- Küçüksarı, Mücahit, *İbn Hicce el-Hamevî ve Dîvânı (Edisyon-Kritik)*, Palet Yayınları, Konya-2018.
- *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden İbrahim es-Sefercelâni ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.
- Macit, Muhsin, “Münâcât”, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXI, 563.
- Matlûb, Ahmed, *Mu‘cemu Muştalâhâti’n-Nakdi’l-‘Arabıyyi’l-‘Kadîm*, Dâru Şuûni’s-Sekâfiyyeti’l-‘Âmme, Bağdat, 1989.
- , *Mu‘cemu’l- Muştalâhâti’l-Belâğıyye ve Ta’atavvuriha*, Mektebetu Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2007.
- Mekkî, Hasan Hüseyin Âli Selhâm, *Halîcu’l-Katîf ve’s-Şıra’*, Etyâf li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, Suudî Arabistan, 2015.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa, *‘Ulûmu’l-Belâğa el-Beyân ve’l-Me‘ânî ve’l-Bedî’*, 3.b., Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut, 1993.
- el-Meydânî, Abdurrahman Hasen Ĥabenneke, *el-Belâğatu’l-‘Arabıyye Esâsuhâ ve ‘Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Dâru’l-Kalem, 3. bs., Dimaşk, 2010.
- el-Meydânî, Ebu’l-Fağl Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, en-Nîsâburî, *Mecmau’l-Emsâl*, Thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, ty.
- Muhammed, Halid Sâlim, “eş-Şâ‘ir: Ebu’l-Baĥr Cafer el-Ĥatîf”, *el-Beyân*, Kuveyt, 2000, S. 355.
- el-Muslim, Muhammed Said, *Ĥazîhi Beledunâ’l-Katîf*, er-Riâsetu’l-‘Âmme li Ri‘âyeti’s-Şebâb, Riyâd, 1997.
- en-Nuveydirî, Sâlim, *A‘lâmu’s-Sekâfeti’l-İslâmiyyeti fi’l-Baĥreyn Hilâle 14 Ĥarnen*, Merkezu Evâl li’d-Dirâsât ve’t-Tevşîk, 2. Bsk., Bahreyn, 2015.

- en-Nuveyrî, Şihâbüddin Ahmed b. Abdulvehhab, *Nihâyetu'l-Erab fî Funûni'l-Edeb*, 1.b., Dâru'l-Kutub ve Vesâiki'l-Kavmiyye, Kahire, 1423 h.
- Orhonlu, Cengiz, "1559 Bahreyn Seferine Ait Bir Rapor", *Tarih Dergisi*, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1968, c. XVII, S. 22
- Ömer Musa Paşa, *el-Edeb fî Biladi's-Şam Aşru'z-Zenkiyyîn ve'l-Eyyübiyyîn ve'l-Memâlik*, el-Mektebetu'l-Abbâsiyye, Dimaşk, 1964.
- Pekparlatır, Selçuk, *Osmanlı Dönemi Şâirlerinden Yûsuf el-Esîr ve Şiiri*, Palet Yayınları, Konya, 2019.
- er-Râdî, İbn Fâris Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Meķâyisi'l-Luĝa*, thk: Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1979.
- er-Râfî'î, Mustafa Sâdik, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, byy. ty., III.
- er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer el-Huseyn, *Nihâyetu'l-Îcâz fî Rivâyeti'l-Îcâz*, thk. Nasrullah Hacımüftüoĝlu, Dâru Şâdir, Beyrut, 2004.
- er-Rebî'î, Ahmed Hâcim, "Ebu'l-Bahr el-Hatfî: Dirâse fî Şi'rihi", *el-Halîcu'l-'Arabî*, XXI, S. 1, Basra.
- Rumbeyoĝlu Fahreddin, Mehmed Nabi, Bab-ı Ali Hariciye Nezareti Bahreyn Adaları Meselesi, Akt: Ünal Taşkın, *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2014 yıl: 7, S. XXVII,
- Samancı, Yusuf Sami, *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi Kitabevi, Konya, 2017.
- es-Semâvî, Muhammed Tahir, *eṭ-Ṭalî'a min Şu'ârâi's-Şi'a*, Dâru'l-Muerrihi'l-'Arabî, Beyrut, 2003.
- es-Sekkâkî, Ebu Yakûb Yûsuf b. Ebî Bekr, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 1. bs., Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1407/1987.
- Şâkir, Mahmud, *Mevsû'atu Târîhi'-Halîci'l-'Arabî*, Dâru 'Usâme li'n-Neşr, Amman, 2003.
- eş-Şenferâ, Amr b. Mâlik, *Dîvânu's-Şenferâ*, Thk. Emîl Bedî' Yâkûb, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1996, 88-89.
- Şensoy, Sedat, *Abdülkahir el-Cürcânî'de Anlam Problemi*, Detay Copy Center, İstanbul, 2010.
- "Ta'kid", *DİA*, İstanbul, 2010, XXXIX, 457.

----- Belagat Geleneğinde Akli Mecâz Tartışmaları, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 8, 2002.

----- *Osmanlı Dönemi Arap Şâirlerinden Hasan el-Bûrînî ve Dinî Şiirleri*, Palet Yayınları, 2019.

----- - Küçüksarı, Mücahit, “İbn Şeref el-Ğayravânî’nin Şiirlerinde Şikâyet Teması” *Disiplinlerarası Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Aralık, 2019.

Şerîf er-Rağî, Ebu’l-Hasen Muhammed b. el-Hüseyn b. Mûsâ b. Muhammed el-Mûsevî el-‘Alevî, *Dîvânu Şerif er-Rağî*, Th. Ahmed Abbas el-Ezherî, el-Matbâ‘atu’l-Edebiyye, Beyrut, 1307 m.

Şubber , Cevad, *Edebu’t-Ŧaf ev Şu‘arâu’l-Huseyn*, Dâru’l-Murteğâ, Beyrut, 1988.

et-Tâcir, Muhammed Ali, *‘Ikdu’l-Leâl fi Târîhi’l-Evâl*, Nşr. İbrahim Beşmî, Muessesetu’l-Eyyâm li’s-Şahâfe ve’t-Tıbâa ve’n-Neşr, Bahreyn, 1994.

Tala, Murat, “Belâgatte Metafor Problemi: Bir Anlam, Yapı Ve Mecâz Sorunu Olarak İstiâre-i Mekniyye”, *Bilimnâme*, 2019/2, XXXVIII.

-----, “Mecâz Problemi Olarak Alâka: Antâkî’nin el-‘Alâka’sı Bağlamında Bir Bakış”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Konya, 2019, S.2, XIX.

et-Tâlekânî, Ebu’l-Kâsım eş-Şâhib İsmail b. ‘Abbâd b. el-Abbas, *el-Muĥîŧ fi’l-Luġa*, Thk. Muhammed Hasan Âli Yasin, ‘Âlemu’l-Kutub, Beyrut, 1994.

Tasa, Muhammet, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, Aybil Yayınları, Konya, 2013.

----- *İbnu’s-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007.

et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu İştlâhâti’l-Funûn ve’l-‘Ulûm*, thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lübnan, 1. b. Beyrût, 1996, I-II.

et-Tenûhî, Ebû Ķays İzzuddîn, *Tehzîbu’l-İğâh*, Matbâ‘atu’l-Câmi‘ati’s-Sûriye, DımaşĶ, 1948.

----- , el-Edeb fi’l-Bahreyn fi Fâtiĥati’l-Ķarni’l-Hâğî ‘Aşar, *Mecelletu’l-Mucme‘il-‘İlmî*, DımaşĶ, 1928, VIII.

Toprak, M. Faruk, “Mersiye”, *DİA*, İstanbul, 2004, XXIX, 215.

----- “Arap Şiirinde Adı Geçen Şarap Adları ve Bazı Hamriyyat Terimleri”, *Ekev Akademi Dergisi*, c. 2, S. 3, 2000.

Turabi, Ahmet Hakkı, İshak el-Mevsilî, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 536-537.

Tülücü Süleyman, “Hammâd Acred”, *DİA*, İstanbul, 1997, XV, 167.

Vehbe, Mecdî, Kâmil el-Mühendis, *Mu‘cemu’l-Muştalahâti’l-‘Arabiyye fi’l-Luğati ve’l-Edebi*, 2. bs., Mektebetu Lubnân, Beyrût, 1984.

Yakûb, Emîl Bedî‘, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fi’l-‘Ilmi’l-‘Arûd ve’l-‘Kâfiye ve Funûni’ş- Şi‘r*, Dâru’l-Kutubi’l-‘Ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

Yıldız, Ahmet, *Nil Şâiri Hafız İbrahim ve Siyasi Şiirleri*, Palet Yayınları, Konya, 2017.

ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. ‘Abdurrezzâk el-Ḥuseynî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-‘Kâmûs*, Ṭab‘atu Kuveyt, Kuveyt, ty.

ez-Zemaḥşerî, Ebu’l-Kasım Mahmud b. ‘Amr b. Ahmed Cârullah, *Esâsu’l-Belâğa*, Thk. Muhammed Bâsel ‘Uyûn es-Sûd, Dâru’l-Kutubi’l-‘Ilmiyye, Beyrut, 1998.

Zeynelabidin, Beşîr, *el-Baḥreyn ve ‘Alâkâtuha’l-‘Hâriciyye İbbâne’l-‘Karni’s-Sâdisi ‘Aşar*, Matbâ‘atu Câmi‘ati’l-Baḥreyn, Bahreyn, 2009.

ez-Zeyyânî, Emel İbrahim, *el-Baḥreyn beyne’l-‘İstiklâli’s-Siyâsi ve’l-‘İntilâki’d-Duvelî*, b.y., 1994.

ez-Ziriklî, Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Faris ed-Dımaşki, *el-A‘lâm*, Dâru’l-‘Ilmi li’l-Melâyîn, Beyrut, 2002.

İnternet Kaynakları

<https://www.google.com/maps/place/Katif+Suudi+Arabistan/@29.6453685,43.5331174,5.29z/data=!4m5!3m4!1s0x3e35ff3ffd2e5c95:0x617ae1e5dbc232f9!8m2!3d26.5764917!4d49.998236>, (Erişim Tarihi: 09.11.2022)